

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

ZÁDORI IVÁN

2009

Pécsi Tudományegyetem
Közgazdaságtudományi Kar
Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

ZÁDORI IVÁN:
A CSATORNA-SZIGETEK FENNTARTHATÓSÁGI KIHÍVÁSAI
ÉS GAZDASÁGI-POLITIKAI VÁLASZKÍSÉRLETEI

Témavezető:
Dr. Hajdú Zoltán

Pécs
2009

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	5
2. A kutatás céljai	7
2. 1. A munka felépítése, módszertana.....	9
2. 3. Hipotézisek.....	11
3. Hosszabb távon működő, fenntartható társadalmak	12
4. Klasszikus sziget-példák, szigetgazdaságok.....	21
4. 1. Teljes elzártság	25
4. 1. 1. Klasszikus kudarc: a Húsvét-sziget.....	26
4. 1. 2. Sikeres adaptáció: Tikopia	28
4. 2. Nyitott rendszerek	29
4. 3. Összegzés	31
5. „Szigetgazdaságtan”	32
5. 1. Általános jellegzetességek.....	33
5. 2. A kereskedelem szerepe a szigetgazdaságokban.....	38
5. 3. Kezelési, elmozdulási lehetőségek: MIRAB modell.....	47
5. 4. Kritikák és további modellek: Vulnerability Index, PROFIT, SITE.....	51
5. 4. 1. Vulnerability Index	51
5. 4. 2. PROFIT-modell.....	54
5. 4. 3. McElroy: A turizmus, mint a fejlődés motorja	59
5. 5. Sziget-analízis	61
5. 7. Összegzés	72
6. Csatorna-szigetek fenntarthatósági kihívásai a kezdetektől napjainkig	73
6. 1. A kezdetektől a 16. századig	73
6. 2. Semlegesség és kereskedelem (1500-1689).....	79
6. 3. A szabad kereskedelem vége, a „kalózkorszak” kezdete	81
6. 4. A tőkehal-üzlet	85
6. 5. Tengerentúli települések.....	88
6. 6. Hajóépítés a Csatorna-szigeteken.....	89
6. 7. Helyi halászat	92
6. 8. Mezőgazdaság	93
6. 9. Turizmus.....	95
6. 10. A II. világháború évei.....	96
6. 11. Összegzés	98
7. A Csatorna-szigetek gazdasága a II. világháborútól napjainkig.....	100
7. 1. A paradicsom-termeléstől az adóparadicsomig.....	100
7. 1. 1. Irányítási rendszer, közigazgatás.....	106
7. 1. 2. Alderney és Sark	108
7. 2. Összegzés	110
8. Kitekintés: a Csatorna egyéb szigetei és az európai sziget-régiók	110
8. 1. Scilly-szigetek (Isles of Scilly).....	111
8. 2. Wight-sziget (Isle of Wight).....	112
8. 3. Ponant-szigetek	113
8. 4. Szigetek és az Európai Unió.....	116
8. 5. Európai sikertörténetek.....	120
8. 5. 1. Åland	120
8. 5. 2. Shetland.....	125
8. 5. 3. Man-sziget.....	129
8. 5. 4. Baleár-szigetek.....	132
8. 6. Összegzés	135
9. A Csatorna-szigetek fenntarthatósági kihívásai	137

9. 1. Gazdasági versenyképesség fenntartása, új kihívások	139
9. 2. Népességszám-növekedés, népességszám-szabályozás, demográfiai trendek	149
9. 3. Foglalkoztatás, oktatás	152
9. 4. Az infrastruktúra fejlesztése, a zsúfoltság csökkentése.....	158
9. 5. Víz-, hulladék- és energiagazdálkodás.....	159
9. 6. Környezetvédelem, külső környezeti változások	161
9. 7. Életminőség	163
9. 8. Hatékony monitoring és mutatószámrendszer: „Fenntartható Guernsey”	165
9. 9. Összegzés	166
10. Összefoglalás, következtetések	169
11. Felhasznált irodalom.....	174
12. A dolgozatban szereplő diagrammok adattáblái.....	183
13. Mellékletek	198

„The further back you look, the further forward you can see”

Winston Churchill

1. Bevezetés

Csatorna-szigetek? Guernsey és Jersey? Az 1990-es évek közepéig még csak hírből sem ismertem e két szigetet, egészen addig, amíg az akkor középiskolás öcsém egy megpályázott és elnyert Soros-ösztöndíjjal Guernsey szigetére nem került az Elizabeth College ódon falai közé. Az első információk és beszámolók tőle származtak a számomra addig ismeretlen, Anglia és Franciaország között elhelyezkedő szigetekről. Hittük is, és nem is az érdekes történeteket, különös meséket a szigetek sajátos világáról, az ott élő emberekről, a szokásokról és hagyományokról. Arról a helyről, ahol az angol korona képviselője Guernsey parlamentjében alacsonyabban ül, mint a kormányzó, ezzel is kifejezve Anglia „másodlagos” szerepét a rendszerben; a szigetlakókról, akik a mai napig büszkék normann hagyományaikra és arra a Hódító Vilmosra, aki Normandia hercegeként, és nem utolsósorban a Normandiához tartozó Csatorna-szigetek uraként hódította meg 1066-ban Angliát; arról a helyről, ahol még a 20. század elején is voltak boszorkánypercek; arról a helyről, ahol az Elizabeth College-ben a diákigazgató az egyetlen, aki tisztségénél fogva viselhet szakállt, és az ősi házirend értelmében nem csak arra jogosult, hogy lóval menjen iskolába, hanem arra is, hogy lovát a tanárok lovai közé kösse. Arról a helyről, ahol jól megférnek egymással a különböző korok emlékei, a francia és angol hagyományok, a német megszállás idejéből maradt ágyútoronyok, betonbunkerek, az ódon középkori erődítmények és világítótoronyok, vagy a történelem előtti dolmenek és a gótikus katedrálisok, ahol mindenfelé ott hevernek a különböző korok emlékei, a pattintott kőszerszámoktól kezdve a 17. századi cserép pipaszárákig vagy a Viktória-korabeli kék-fehér porcelántöredékekig. Arról a helyről, ahol a szigetlakók jóléte és jóléte nem csupán papíron létezik, és mindenki számára reális lehetőség nyílik a kiegyensúlyozott, élhető életre.

„Aki ellátogatott a normann szigetvilágra, megszereti; aki élt is ott, becsüli. Derék népség lakik e tájon, lelke teszi nagygyá. A tenger lelke él benne. A Csatorna-szigetek emberei külön fajt alkotnak. Isten tudja, miféle fensőbbiséggel viseltetnek „a nagy föld” irányában, lekezelik az angolokat, akik néha hajlamosak arra, hogy

megvessék „azt a három-négy virágcserepet a kerti medence közepén”. Jersey és Guernesey így vág vissza: „Mi vagyunk a normannok, mi hódítottuk meg Angliát.” Lehet ezen mosolyogni, de csodálni is lehet.”¹ – írja Victor Hugo az 1866-ban megjelent „A tenger munkásai” című könyvének bevezetőjében a Csatorna-szigetéről, majd így folytatja: „De hisz ez merő középkor, mondhatná valaki; nem: ez a teljes szabadság. Boldogulj, élj, létezzél csak. Menj oda, ahová akarsz, csináld azt, amit akarsz, élj úgy, ahogy akarsz. Senkinek nincs joga a neved iránt érdeklődni. Külön istened van? Csak prédikálj róla. Külön zászlód van? Csak tűzd ki. Hogy hol? Hát az utcán. Fehér a zászlód? Rendben van. Kék? Nagyon jó. Vörös? A vörös is szín. Kedved támadt leleplezni a kormányt? Állj fel egy hordóra és beszélj. Akarsz a nyilvánosság előtt szövetkezni? Hát szövetkezz. Vagy inkább titkon? Ám szövetkezz. Hogy hányan? Ahányan akartok. Korlátozás? Nincs korlátozás. Szeretnéd összehívni a népet? Hívd. Hogy hova? Hát a főtérre. És ha támadom a királyságot? Nem érdekel bennünket. És ha plakátokat ragasztok? Tessék, itt vannak a falak. Gondolkodj, beszélj, írd, nyomtass, szónokolj: a te dolgod.”²

Látogatásaim nyomán személyesen is bepillantást nyerhettem ebbe a különös világba, és az ott szerzett élmények hatására egyre fokozottabban kezdett érdekelni az, hogy egészen pontosan milyen folyamatok húzódnak meg e különleges terület jelenlegi helyzetének hátterében, hiszen a Csatorna-szigetek gazdasági folyamatainak mélyebb elemzése nélkül e jól teljesítő kis szigetgazdaságokról leginkább az adóparadicsom-jelleg, az offshore cégek, az adóelkerülés, vagy éppen a zavaros és követhetetlen pénzügyi tranzakciók juthatnak eszünkbe. Érdekes kérdés lehet azonban, hogy egyértelműen negatívnak minősíthető gazdasági jelenségekről van-e szó, vagy csupán arról, hogy az említett szigetgazdaságok az adott gazdasági, társadalmi, politikai kereteket és e fennálló keretfeltételek esetleges kikapuit kihasználva próbálják meg helyzetüket optimalizálni? Milyen stratégiák figyelhetők meg és különíthetők el a Csatorna-szigetek és más szigetek tekintetében? Mi a helyzet azokkal a szigetekkel, amelyek nem tekinthetők igazán sikeresnek? Van-e univerzális, mindenki számára követendő útja e szigetgazdaságok működésének, fenntarthatóságának?

Szigetgazdaságok vizsgálatával kapcsolatos kutatások a múlt század második felétől kezdve jelennek meg a közgazdaságtanban: a csendes-óceáni, korábban gyarmati fennhatóság alatti szigetek gazdasági, fenntarthatósági, versenyképességi kérdéseinek

¹ Hugo, V. (1980), p. 53.

² Hugo, V. (1980), pp. 42-43.

vizsgálata alapvetően e területek függetlenségének, illetve korábbi, megváltozott politikai státuszuk gazdasági, társadalmi következményeinek kutatásával függ össze, majd az elemzések fokozatosan kiterjednek a világ más szigeteire és szigetszerű területeire is. A szigetgazdaságok fenntarthatóságával kapcsolatos szakirodalomban a tradicionális, „modernizáció előtti” periódust vizsgálva a kritikus trendek és negatív visszacsatolások hatására létrejöhetnek hosszabb távon is működő adaptációs minták, egyes esetekben passzív, más esetekben aktív kapcsolatrendszer kialakítva a szigetet körbeölelő tenger „használatával” kapcsolatban, de amíg a szigetszerűségből fakadó földrajzi jellemzők az izoláció, a történelmi folyamatok viszont kapcsolatok irányába mutatnak.³ Később azonban a tradicionális szigetgazdaságok esetében a nemzetközi kereskedelembe történő bekapcsolódás jelenik meg egyre hangsúlyosabban, ahol e kapcsolatokat olyan nemzetközi csereáramok határozzák meg, amelyre az esetek többségében komoly befolyással az egyes szigetek nem bírnak.⁴ Ha viszont az új diverzifikációs lehetőségek dominánssá válásával az adott szigetgazdaságok tevékenysége túlságosan specializálttá válik, az erőforrások kimerülése komoly katasztrófát okozhat. Több tanulmány mutat rá arra is, hogy az erőforrások kimerülése miatt lehetséges megoldásként a korábbi, többé-kevésbé önellátó rendszerhez való visszatérés is előfordul, de ugyanakkor az elemzések arra is rámutatnak, hogy a gazdaság teljesítménye a nemzetközi kereskedelembe történő bekapcsolódás előtti teljesítménynél kevesebbet produkál, elsősorban a korábbi tudás, képességek, termelési módszerek elvesztésének, illetve elhalványulásának köszönhetően.⁵

A korábbi történelmi korokban az egyes szigetek földrajzi és természeti jellegzetességei, adottságai nagymértékben befolyásolták, hogy az egyes közösségek létre tudtak-e hozni hosszabb távon is működő sajátos, speciális gazdasági-társadalmi rendszereket. Az egyes folyamatok logikája alapvetően napjainkban sem változott meg, a különbség leginkább abban nyilvánul meg, hogy a korábban hangsúlyosabb környezeti, földrajzi dimenziók mellett egyre erőteljesebben jelenik meg a gazdasági kihívások köre és a folyamatos versenyképesség biztosítása a globális keretek között.

2. A kutatás céljai

³ Bertram, G. - Poirine, B. (2007), p. 325.

⁴ Kakazu, H. (1994), p. 23.

⁵ Kakazu, H. (1994), p. 39.

Kutatásom alapvető célja az volt, hogy a fenntarthatóság jellegzetes dimenzióit vizsgáljam a Csatorna-szigetek esetében. A fenntarthatóság „klasszikus”, gazdasági, társadalmi és környezeti dimenziói közül a munkában elsősorban a gazdasági kérdéskört vizsgálom részletesen, ugyanakkor a három dimenzió között fennálló intenzív kapcsolat és kölcsönhatásrendszer miatt számos ponton nyilvánvalóan nem lehet megkerülni a társadalmi és környezeti kérdéseket sem. Válaszokat kerestem arra vonatkozóan, hogy milyen tényezők eredményeképpen lehetnek az egyes szigetgazdaságok hosszabb távon sikeresek és fenntarthatók, elkülöníthetők-e stratégiai irányok, és jellegzetes modellek, feltételezve azt, hogy az egyes szigetgazdaságok példái „kicsiben” segíthetnek megérteni a nagyobb léptékű folyamatokat és az előttünk álló gazdasági, társadalmi és ökológiai kihívásokat. Másrészt bármennyire is kicsinek és jelentéktelennek tűnik e kis szigetekkel történő foglalkozás, nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a világ népességének közel 10%-a, 600 millió ember él szigeteken, a világ szárazföldi területeinek 7%-án, és ha a szigetek területéhez hozzávesszük a kapcsolódó területeket, gazdasági zónákat, akkor már a világ összterületének 1/6-ról beszélünk.⁶

A munka fő céljai a következő pontokban foglalhatók össze:

- *A kutatás első célja a hosszabb távú fenntarthatóság legfontosabb jellegzetességeinek vizsgálata szigetgazdaságok esetében.* Sokan cáfolják, hogy a fenntarthatóság, a fenntartható fejlődés megvalósítható, ugyanakkor több történeti példa (amelyek egy része sziget-példa!) és napjainkban megfigyelhető gyakorlat mutat abba az irányba, hogy megszervezhető egy olyan erőforrás-használat, amely hosszabb távon működőképes lehet az egyes közösségek, adott esetben az egész emberiség számára. E folyamatos próbálgatások, kísérletek különösen szemléletesen követhetők nyomon szigetek példáin, ahol bizonyos esetekben lehetőség nyílik az egyes adaptációs minták történelmi periódusokon átívelő mozgásfolyamatainak elemzésére, az adott gazdasági-társadalmi rendszerek hosszabb távon történő fenntarthatóságának vagy éppen fenntarthatatlanságának vizsgálatára.
- *A kutatás második célja múltbeli és jelenlegi szigetpéldák alapján jellegzetes, tipikus fejlődési pályák, versenyképességi stratégiák elkülönítése.* A vizsgálatok

⁶ Baldacchino, G. (2007), p.1.

alapján kiderül, hogy léteznek-e történeti koroktól független, történeti periódusokon átívelő jellegzetességek, stratégiák és elmozdulási irányok, megvizsgálva, hogy külső erőforrások bevonása nélkül is elképzelhető-e a hosszabb távú fenntarthatóság, illetve milyen jellegzetes elemei figyelhetők meg a szigetgazdaságok sikerességének? A sziget-példák és korábbi társadalmak vizsgálata természetesen alkalmatlan univerzális modellek és minden szituációban alkalmazható cselekvési tervek megfogalmazására, mivel két ugyanolyan szituáció nincs, de ugyanakkor egyes szigettársadalmak, közösségek sikerességének, hosszabb távon megfigyelhető fenntarthatóságának, versenyképességének vizsgálata mégis több olyan tanulsággal szolgálhat, amelyeket más gazdasági, társadalmi és környezeti feltételrendszer mellett is érdemes figyelembe venni.

- *A kutatás harmadik célja a szigetgazdaságok a web-alapú gazdaság, mint lehetséges diverzifikációs elmozdulás elemeinek feltárása.* A vizsgálatok alapján kiderül, hogy az egyes szigetgazdaságok milyen mértékben alkalmazkodtak az ezredforduló kihívásaihoz, megtörtént-e a digitális átállás és ténylegesen is ideális terepet biztosítanak-e az E-kereskedelemnek, valamint a web-alapú gazdaság egyéb formáinak.
- *A kutatás negyedik célja a sikeres európai szigetgazdaságok vázlatos bemutatásán túl a Csatorna-szigetek hosszú távon is működőképes példájának részletes elemzése.* Az utolsó kutatási cél keretében olyan jól működő példák feltérképezésére kerül sor, ahol a folyamatos kihívások és válaszok jól azonosíthatók, a válaszok összességében sikeresek, és a vizsgált szigetgazdaságok aktív szereplőként próbálják meg a sok tekintetben sajátos gazdasági, politikai, földrajzi helyzetüket kihasználni, optimalizálni. A sikeres adaptációk alapján az is kiderül, hogy tényleg érdemes-e a „klasszikus” fenntarthatóságot napjaink szigetgazdaságai alapján vizsgálni, vagy a hosszabb távú fenntarthatóság csak külső erőforrások folyamatos bevonásával biztosítható.

2. 1. A munka felépítése, módszertana

A doktori értekezés első része szigetgazdaságok gazdasági-társadalmi kihívásaival és a kihívásokra adott sajátos válaszokkal, az egyes szigetgazdaságok gazdasági, társadalmi és környezeti fenntarthatóságával kapcsolatos stratégiáinak vizsgálatával foglalkozik, feltételezve azt, hogy a gazdasági, társadalmi és környezeti elemek változásaival kapcsolatos negatív visszacsatolások, kihívások, sikeres és sikertelen lépések, valamint adaptációs megoldások sokkal egyértelműbben és nagyobb intenzitással jelentkeznek, másrészt a vizsgált szituáció „léptéke” lehetővé teszi az egyes fenntarthatósági dimenziók jobb átláthatóságát, és szisztematikusabb vizsgálatát. A kérdések elemzéséhez elengedhetetlen a fenntarthatósággal kapcsolatos értelmezések, megfontolások és álláspontok rövid áttekintése. A disszertáció második részében e kisebb léptékű szigetgazdaságok lehetséges stratégiáival kapcsolatos szakirodalmat elemzem. A munka harmadik részében rövid európai kitekintés mellett a Csatorna-szigetek példáját vizsgálom, ahol a sikeres adaptációs és diverzifikációs folyamatok jól nyomon követhetők. A Csatorna-szigetek történetét és gazdasági helyzetét hosszabb történelmi időtávon vizsgálva e szigetek fenntarthatósága – alapvetően versenyképessége – sikeresnek tekinthető. A Csatorna-szigetekkel kapcsolatban az alábbi, lényegesnek tekintett területeket dolgozom fel:

- A folyamatos gazdasági kihívások, valamint az összességében pozitív válaszok vizsgálata a Csatorna-szigetek két kormányzósága, Guernsey és Jersey gazdaságtörténetén keresztül;
- Napjaink fenntarthatósággal kapcsolatos kihívásai a Csatorna-szigeteken;
- Lehetséges jövőképek felvázolása, adaptációs lehetőségek, következtetések.

A munkában található, szigetgazdaságok vizsgálatához és elemzéséhez, valamint az egyes modellek bemutatásához felhasznált statisztikai adatok nagy része a kanadai Prince Edward Island University gondozásában 2007-ben megjelent „A World of Islands. An Island Studies Reader” c. műben található, Geoff Bertram és Bernard Poirine által használt adatbázisból⁷ származik, kiegészítve a fent említett egyetemen az Institute of Island Studies kereteiben működő The Island Studies Jurisdiction Project⁸ interneten is elérhető statisztikáinak, az Internet World Stats⁹ adatbázisának, valamint a

⁷ Bertram, G. – Poirine, B. (2007)

⁸The Island Studies Jurisdiction Project, <http://utopia.cs.upei.ca/jurisdiction/>

⁹ Internet World Stats – Usage and Population Statistics <http://www.internetworldstats.com/index.html>

CIA World Factbook-nak¹⁰ a vizsgált szigetekre vonatkozó adataival. Az európai szigetek és szigetrégiók adatai az Eurisles statisztikáiból és kiadványaiból¹¹ származnak, a Csatorna-szigetek tekintetében pedig a két kormányzóság által rendszeresen publikált jelentések, tanulmányok és adatok jelentenek részletes és naprakész információkat. Az elemzéseket egyes fejezetekben (7., 9. fejezet) színesítik és kiegészítik a Csatorna-szigetekkel kapcsolatos saját tapasztalatok és néhány esetben szigetlakóktól származó, ugyanakkor a másodlagos forrásokból is ellenőrizhető, alátámasztható közlések is. A korábban már vázolt kutatási célok eléréséhez a téma elsősorban angol nyelvű szakirodalmának elemző, értékelő feldolgozására kerül sor.

Az Angliát és Franciaországot elválasztó 563 kilométer hosszú „csatorna” franciául La Manche, angolul pedig az English Channel elnevezést viseli. Az értekezésben e terület megnevezésére az angol English Channel fordítását, az Angol Csatornát, illetve röviden Csatornát használom, hasonlóan a munka fő témáját képező Angol Csatorna-szigetek, illetve röviden Csatorna-szigetek elnevezéséhez. Az angolban egyébként elsősorban az English Channel Islands formát használják, megkülönböztetve e szigeteket a Dél-Kalifornia partjainál elhelyezkedő, szintén Channel Islands nevet viselő szigetcsoporttól, míg a magyar nyelvben a szigetek elnevezésére inkább a Csatorna-szigetek forma terjedt el.

2. 3. Hipotézisek

- Az első hipotézis szerint az intenzívebb negatív visszacsatolási folyamatok miatt a fenntarthatósággal kapcsolatos kihívások és válaszok sokkal erőteljesebben figyelhetők meg szigetek esetében, mint egy kevésbé zárt gazdasági, társadalmi rendszerben.
- A második hipotézis szerint a szigetek gazdasági, társadalmi fenntarthatósága – hasonlóan más gazdasági rendszerekhez – megfelelő erőforrás-gazdálkodással, hatékony adaptációval és a versenyképességi tényezők fenntartásával hosszabb távon is megvalósítható.
- A harmadik hipotézis szerint a szigetgazdaságok a stratégiáinak jelentős része a versenyképesség és rugalmasság folyamatos fenntartására, politikai, gazdasági

¹⁰ CIA The World Factbook <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>

¹¹ Off The Coast of Europe. Study undertaken by Eurisles on the initiative of the Islands Commission of CPMR, 2002

kapcsolatok menedzselésére irányul, ahol a szigetek aktív résztvevői a gazdasági, politikai folyamatok menedzselésének.

- A negyedik hipotézis szerint a munkában vizsgált Csatorna-szigetek jelenlegi sikeressége és versenyképessége az Egyesült Királyság és a szigetek 1204 óta fennálló sajátos viszonyrendszerének sikeres menedzselésére vezethető vissza.

3. Hosszabb távon működő, fenntartható társadalmak

Elődeink hosszú időn keresztül a természetes ökoszisztémák részeként – hasonlóan a többi élőlényhez – „éltek-haltak”. Sokan erre a kissé túlidealizált időszakra

úgy tekintenek, mint valamilyen paradicsomi állapotra, amikor az emberek és a környezet közötti harmónia nem bomlott még meg. Valójában őseink használták (kihasználták) környezetüket, de nem használták jobban, mint a többi élőlény, a természetes egyensúly nem bomlott meg, vagy ha meg is bomlott, a rendszer hamarosan visszabilent a hosszabb távon értelmezhető egyensúlyi állapotba. A mérleg csupán az utolsó, meglehetősen rövid, 10-11.000 évben kezdett az ember javára billenni. „Az ember megjelenését a történelem színpadán az emberelőd tevékenységének – elsősorban eszközhasználatának – tudatossá válása kíséri, ezáltal azonban az eredeti közösségek – s ennek részeként tagjaik – tevékenysége nemcsak „emberivé” válik, hanem egyben „társadalmivá” is. A társadalmi-gazdasági koordináció kibontakozásának folyamatát ezek szerint úgy kell tekintenünk, mint a tudatos tevékenységcsereének a munkamegosztás korábbi ösztönös és eseti együttműködési formáival szembeni térnyerését.”¹²A koordinációs mechanizmusok – reciprocitás, redistribúció, árucseré – megjelenésével és általánossá válásával, a folyamatosan megszerzett és továbbhagyományozott tudással, technológiai ismeretekkel, valamint a szükségletek különféle megjelenési formáival okozták – kezdetben lassan, majd egyre gyorsabban – a természet és az ember közötti egyensúly megbomlását. Megkezdődött a természet egyre intenzívebb meghódítása és átalakítása, elindult az a „diadalmenet”, amely végül a mai állapotokban csúcsondott ki.

„Az egyes népcsoportok (családok, nemzetségek, népek) szinte a kezdetektől fogva gazdasági, kulturális kapcsolatokat ápolnak, megküzdnek a létfenntartást biztosító területekért, és tanulnak is egymástól. Kontinenseken keresztül, sőt kontinensek között vándorolnak, háborúznak, vagy kereskednek egymással. Korszakonként más nemzetek emelkednek fel, melyek birodalmakat hoznak létre, és adott esetben leigázzák a szomszéd népeket. Hiteket és társadalmi értékeket erőltetnek egymásra, máskor azonban békésebb formában terjeszkednek. A folyamatot alapvetően a technikai haladás és az azon alapuló társadalmi formák vezérik. A fejlettebb formációk többnyire felülkerekednek, hogy később a még fejlettebbeknek adják át a helyüket.” – írja Farkas Péter.¹³Az ember által generált folyamatok azonban hosszú időn keresztül lokálisak, illetve adott társadalmak keretei között regionálisak a 16-17. századig. A korábbi regionalitást ekkor váltja fel a világ egységesedésének megindulása, tulajdonképpen a globalizáció kezdete, valamint a világ „telítődése”, tehát

¹² Polányi K. (1976), idézi: Orosdy B. (1995), p. 13.

¹³ Farkas P. (2002), p. 20.

az a folyamat, melynek során az emberiség eljut a nyitott térségektől a telített viláig, szembesül korlátaival.

Az egyes közösségek, társadalmak fenntarthatósági alapkérdései korábbi történeti korokban is megfigyelhetők: tulajdonképpen fenntartható illetve kevésbé fenntartható módon élő közösségek, népek, társadalmak váltogatják egymást a történelem folyamán. Az egyes társadalmakat az evolúciós adaptációkat kikényszerítő környezeti kihívások formálják, és ezekre adaptív konstrukciók a válaszok. Az egyének, illetve az egyes közösségek egyszerre teremtményei az adaptációs zónáknak, az ökológiai réseknek és a saját, folyamatosan alkotott mesterséges konstrukcióiknak.¹⁴ E konstrukciókat a környezet folyamatosan „teszteli”, az adott esetben pozitív visszacsatolások pedig a rendszereket egyre bonyolultabbá, komplexebbé teszik. „Először a természetföldrajzi hatás tekinthető dominánsnak, majd egyre inkább a környezet és a társadalmak bonyolult kapcsolatainak nyomvonalán haladt tovább és nem kis részben történelmi véletlenek alakították. Az intézmények a környezetre válaszolnak, de formájukban szerepe van az öröklött formáknak és a történelmi véletleneknek is” – írja Marosán György.¹⁵ E folyamatos alkalmazkodási folyamatnak azonban nincs, és nem is lehet eleve elrendelt végállapota, célja, amely felé tart, azonban a társadalmi újratermelés feltételeinek változásait elemezve vizsgálható, hogy egy-egy jellegzetes szituációban milyen adaptációs minták figyelhetők meg.

E változások, amit akár tekinthetünk fejlődésnek is – „szinonimáival” egyetemben (növekedés, haladás, előrejutás, nyereség, javulás, virágzás, siker)¹⁶ – alapvetően pozitívak, feltételezve, hogy a fejlődés és növekedés egyre kedvezőbb lehetőségeket, szélesebb körű foglalkoztatást, tudományos, technikai fejlődést eredményez. A fejlődésnek számtalan megközelítése létezik egyéni, közösségi, társadalmi és globális szinten egyaránt. Kozma László szerint az új minőség előállítását szolgáló folyamatok együttes hatását tekinthetjük fejlődésnek.¹⁷ Kozma nyomán – ökológiából, fizikából, vagy az emberi társadalmak működéséből vett példák alapján – bármely rendszernek csak az az állapota létezhet tartósan, amelyet a külső és belső folyamatok csak olyan mértékben változtatnak, zavarnak meg, hogy vagy a saját egyensúlyi állapota körül ingadozik, vagy az állapotfluktuációk során egy új egyensúlyi állapot alakul ki. Amennyiben a lejátszódó folyamatok hatását nem tudja a rendszer úgy

¹⁴ Marosán, Gy. (2006), pp. 30-33.

¹⁵ Uo. p. 40.

¹⁶ Meadows, Dennis - Meadows, Donella - Randers, J. (2005), p. 28.

„elviselni”, hogy közel maradjon a régihez, vagy egy új egyensúly körül stabilizálódjon, akkor ugrásszerű változás játszódik le, bizonyos szempontból a régi állapot megszűnik, és minőségileg más „új” jön létre. A fejlődés azt jelenti, hogy az előzőnél jobb, a környezeti feltételeknek jobban megfelelő egyedek, szervezetek, kapcsolatok, folyamatok jönnek létre, amelyek életképesebbek, mint a korábbi fejletlenebbek, ezért ha a szűkös élettér úgy kívánja, az újak kiszorítják azokat.¹⁸ Az élővilágban bizonyos variánsok tehát a túlélés szempontjából előnyös, mások hátrányos tulajdonságokkal rendelkeznek. A fejlődés, az összetettség, a komplexitás növekedésének hajtóereje a természetes kiválasztódás, amely a forrásokért folytatott harcban azokat az egyedeket részesíti előnyben, amelyek sikeresebbek e források kiaknázásában, jobban alkalmazkodnak a környezetükhöz.¹⁹

Felmerülhet a továbbiakban, hogy amikor egyes közösségek, társadalmak gazdasági, társadalmi fenntarthatóságáról beszélünk, ezt milyen időtávon vizsgáljuk? Bizonyos történeti szituációk azt mutatják, hogy néhány esetben egészen hosszú időtávon, akár több ezer éven keresztül is elképzelhető egy-egy adott gazdasági, társadalmi rendszer fenntarthatósága úgy, hogy nem élik fel (teljesen) a rendelkezésre álló természeti erőforrásokat, hanem képesek hatékony környezetgazdálkodást folytatni. Ha viszont felélik, képesek lehetnek olyan kapcsolatrendszereket kialakítani a környező területekkel, amelyekkel a versenyképes helyi termékek, szolgáltatások cseréjén keresztül az elpusztított, hiányzó erőforrások pótolhatók. „Fenntartható az a társadalom, amely generációkon keresztül fennmarad, működőképes, elég messzelátó, rugalmas és bölcs ahhoz, hogy fizikai vagy szociális ellátórendszerait ne tegye tönkre.”... „amelynek vannak olyan információs, szociális és intézményi mechanizmusai, melyek folyamatosan ellenőrzik azokat a pozitív visszacsatolási hurkokat, amelyek a népesség és a tőke exponenciális növekedését okozzák.... a társadalmi fenntarthatóság érdekében a népesség, a tőke és a technológia összhangját kell úgy alakítani, hogy az anyagi életszínvonal megfelelő és biztonságos legyen mindenki számára és mindenki igazságosan részesüljön benne”²⁰ – írja Donella Meadows, Jorgan Randers, Dennis Meadows. A megvalósítás lényeges elemei – akár lokális, akár regionális, akár globális szinten tekintjük a kérdést – a teljesség igénye nélkül a következőkben összegezhetők:

¹⁷ Kozma L. (2002), p. 13.

¹⁸ Uo. p. 65.

¹⁹ Náray-Szabó G. (2003), p. 17.

- A tervezés időhorizontjának meghosszabbítása;
- A monitoring tökéletesítése és a reakcióidő gyorsítása;
- A nem megújuló erőforrások használatának minimalizálása és a megújuló erőforrások eróziójának megelőzése;
- Az erőforrások maximális hatékonysággal történő használata;
- A népesség és a fizikai tőke exponenciális növekedésének lassítása;
- A rugalmasság, a kreativitás, a kritikus gondolkodás és rendszerszemlélet beépülése az oktatásba.

Globális szinten a fenntartható fejlődés alapvető kérdései a 60-as évektől kezdődően foglalkoztatják a tudósokat, kutatókat, gazdasági szakembereket és a közvéleményt egyaránt: a növekvő környezeti ártalmak és a természeti források várható kimerülése, valamint a fokozódó intenzitással globálisan is jelentkező problémák miatt egyre sürgetőbbben vetődött fel a gazdasági, társadalmi és környezeti egyensúly megszilárdításának igénye. A „fenntartható fejlődés” kifejezés, bár fő elemei már korábbi tanulmányokban, konferenciákon és jelentésekben feltűnnek, 1987-ben a Brundtland-bizottság „Közös Jövönk” című jelentésében fogalmazódik meg először, és olyan fejlődést takar, amely biztosítja a jelen szükségleteinek kielégítését anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő generációk szükségleteinek kielégítését. A fenntartható fejlődés meghatározásakor három alrendszer kerül egymással kapcsolatba: a környezeti, a társadalmi és a gazdasági rendszer. Az egyes alrendszerek természetesen további részekre bonthatók, melyek sokasága és sokfélesége rámutat a fenntarthatóság egyik leglényegesebb vonására: komplex és dinamikus változó rendszerről van szó.²¹

A 20. század második felétől kezdve azonban egyre inkább nyilvánvalóbbá válik, hogy azok a kritikus tényezők, amelyek korábban lokálisan, vagy regionálisan jelentkeznek, egyre inkább globálissá válnak, és komoly problémákhoz vezethetnek a jövőben. Az első környezetvédelmi mozgalmaktól kezdve a Római Klub világmodelljein át az ENSZ szerepvállalásáig és az első komoly világkonferenciáig számtalan tevékenység és próbálkozás történik annak érdekében, hogy a negatív trendeket képes legyen az emberiség megváltoztatni. Az 1980-as években megjelenik a fenntartható fejlődés gondolatrendszere is, amely az ezredfordulóra divatos,

²⁰ Meadows, Dennis - Meadows, Donella - Randers, J. (2005), p. 253.

elengedhetetlen eleme lesz a különféle stratégiáknak, fejlesztési dokumentumoknak, témája nagy nemzetközi konferenciáknak, vagy éppen a napi politikának. Konferenciák, jelentések, tudományos cikkek sora tárgyalja a témával kapcsolatos lényeges kérdéseket. Nemzetközi és kormányzati szervezetek, gazdasági szereplők, nem kormányzati szervezetek és helyi közösségek sora próbál szerte a világon az egyes kritikus dimenziókban eredményeket elérni. Az egyes tevékenységek kétségkívül jelentős pozitív hatással voltak a világ állapotára, azonban elsősorban lokális szinteken lehet kedvező eredményekről beszámolni, a pozitív kezdeményezések és gyakorlatban is megvalósuló változások ellenére úgy tűnik, hogy globális szinten a világ nem tud maradéktalanul választ adni a kihívásokra. Globális eredmények eléréséhez a jelenlegi gazdasági, társadalmi és ökológiai szituációkban komolyabb rendszerszemlélet lenne szükséges és óriási önmérsékletet követelne meg az egyébként a fogyasztás növekedésére szocializált társadalmaktól.

A fenntarthatósággal kapcsolatban a szakirodalomban két markánsnak tekinthető koncepció körvonalazódik: a gyenge, illetve az erős fenntarthatóság koncepciója. Gyenge fenntarthatóság esetén, hasonlóan a modern neoklasszikus közgazdaságtanhoz, az egyik lényeges, központi elem a gazdasági javak korlátlan helyettesíthetősége. A természeti és egyéb tőkék egymást helyettesíthetik, tehát bizonyos keretek között megengedhető a természeti erőforrások felélése, elpusztítása, ha az egy másik tőkefajtává alakul át, amit McDaniel és Gowdy könyvében szemléletesen a következőképpen fogalmaz meg: „tarra vághatjuk az esőerdőt, és eladhatjuk faanyagát, ha azt a pénzösszeget, ami megfelel az elpusztított erdő gazdasági javakat termelő képességének, befektetjük valami másba – például egy láncfűrészgyárba”.²² Az ilyen szituációkban azonban az elpusztított, felélt erőforrásokat „kívülről” kell pótolni, ami egészen addig, míg léteznek olyan területek, amelyek rendelkeznek a hiányzó, de szükséges erőforrásokkal és a cserekapcsolatok is működőképesek. Ha a vázolt folyamatokra van lehetőség, viszonylag stabil helyzetet is eredményezhetnek. De mi történik akkor, ha ezek a lehetőségek idővel megszűnnek, vagy valamilyen oknál fogva a továbbiakban nem működtethetők? Ráadásul az egész Földet tekintve már nem létezhetnek “más területek”, vagyis a bolygó szintjén a gyenge fenntarthatóság a katasztrófa receptje: „fényévekre vagyunk ugyanis attól, hogy technológiával pótolhassunk létfontosságú természeti szolgáltatásokat (például a légkör

²¹ Nováky E. – Várnagy R. (2005)

²² McDaniel, C. N. – Gowdy, J. M. (2002), p. 135.

összetételének stabilitását vagy a talajok termékenységét)”.²³ A gyenge fenntarthatóság szerint tehát a folyamatos gazdasági fejlődés lehetséges, a gazdasági, társadalmi fejlődés fenntartható – elsősorban az externáliák internalizálásával, illetve az ökohatékonyság fokozásával.

Ezzel szemben az erős fenntarthatóság követelményei a következőkben összegeezhetőek:

- A megújuló természeti erőforrások felhasználásának mértéke kisebb vagy megegyező legyen a természetes vagy irányított regenerálódó (megújuló) képességük mértékével;
- A hulladék keletkezésének mértéke/üteme kisebb vagy megegyező legyen a környezet szennyezés befogadó képességének mértékével, amit a környezet asszimilációs kapacitása határoz meg;
- A kimerülő erőforrások ésszerű felhasználási üteme, amit részben a kimerülő erőforrásoknak a megújulókkal való helyettesíthetősége, részben a technológiai haladás határoz meg.²⁴

Az erős fenntarthatósági elvek megvalósulásához az emberiség ökológiai lábnyomának csökkentésével párhuzamosan olyan paradigmaváltásra lenne szükség, amely a jelen világunk gazdasági, társadalmi és piaci keretei között nem, vagy csak erős fenntartásokkal lehet elképzelni, ráadásul úgy, hogy az egyes kultúrákon belüli, illetve kultúrák közötti harmonikus közösségi kapcsolatok, a társadalmi igazságosság és méltányosság, valamint az emberi jólét is megvalósuljon. Ráadásul az erős fenntarthatóság jelenlegi világunk jelentős részében az egyes területi egységeket, régiókat, országokat tekintve értelmetlen, hiszen (elég hosszú idő óta) nem csupán az adott területen rendelkezésre álló erőforrásokkal gazdálkodó, a lehetőségekhez megfelelően alkalmazkodó önellátó gazdaságokról van szó, hanem olyan, az esetek többségében erősen specializálódott rendszerekről, melyek ezer szállal kapcsolódnak más gazdasági rendszerekhez. E kapcsolatok lehetőséget nyújtanak arra, hogy az adott területek jelentősen túllépjék az egyébként korlátként jelentkező erőforrás-kereteket és akár hosszabb távon is működőképesek, „fenntarthatóak” legyenek. A kérdést globálisan tekintve azonban e keretek túllépésére (jelenleg) nincs lehetőség, ebben az esetben tehát az erős fenntarthatóság létjogosultsága vitathatatlan.

²³ Uo., pp. 134-135.

A fenntartható fejlődéssel és fenntartható erőforráshasználattal kapcsolatos optimistább elképzelések mellett a szakirodalomban komoly kritikák megfogalmazását is nyomon követhetjük: Ray Hilborn, Donald Ludwig, és Carl Walters cikkükben például kifejtik, hogy a fenntartható erőforráshasználattal kapcsolatos megközelítések az esetek többségében nem veszik figyelembe a természeti erőforrások használatának történeti tapasztalatait és félreértik az erőforrásokra, illetve a környezetre vonatkozó tudományos konszenzus kialakításának lehetőségeit. Az említett cikk szerzői megállapítják, hogy habár a természeti erőforrások használatának története az egyes részleteket tekintve jelentősen különbözik, az összkép meglehetősen egyöntetű: a természeti erőforrásokat szükségszerűen túlhasználják, gyakran a teljes összeomlásig illetve a kihalásig.²⁵ A szerzők által vázolt korántsem pozitív kép véleményük szerint a következőknek köszönhető:

- A jólét vagy annak reménye politikai és társadalmi hatalmat hoz létre, amely aztán a természeti erőforrások mértéktelen kiaknázására fordítódik;
- A tudományos megismerés és a konszenzus kialakítása az ellenőrizhetőség és az ismételhetőség hiánya miatt nehézkes, hiszen minden egyes új probléma egy új rendszer működésének megismerését igényli;
- A biológiai és fizikai rendszerek komplexitása lehetetlenné teszi a redukcionista megközelítésű gazdálkodást; az erőforrás-használat optimális szintjét próbálgatásos (trial and error) módszerrel kell meghatározni;
- A természet nagymértékű változatossága elfedi a túlhasználat hatásait, amelyek csak akkor érzékelhetők, amikor már súlyossá és gyakran visszafordíthatatlanná válnak.

Ilyen körülmények között a múltbeli események okainak felderítése problematikus, a jövőbeli események nem jósolhatók, és még a felelős erőforrás-használatot célzó jó szándékú kísérletek is katasztrofális következményekhez vezethetnek.

Az emberiség története ugyanakkor azt mutatja, hogy a szélesen értelmezett emberi tanulás alapvetően sikeres volt, az emberi faj képes volt alkalmazkodni környezetéhez, az adott szituációban jelentkező változásokhoz és kihívásokhoz. A siker

²⁴ Kerekes S. (1998)

azonban csupán az emberiség egészére érvényes, egyéni, illetve közösségi szintre lebontva a problémát látható, hogy a történelem folyamán sok olyan közösség, társadalom vagy éppen birodalom pusztult el, amely nem volt képes megbirkózni a gazdasági, társadalmi és környezeti kihívásokkal. Kérdés, hogy ez a típusú tanulás hogyan alkalmazható napjainkban? A „No limits to learning Bridging the Human Gap” címmel²⁶ 1979-ben látott napvilágot a James W. Botkin, Mahdi Elmandjra és Mircea Malitza szerzők által írt Római Klub-jelentés két fajta tanulást különböztet meg: a „fenntartó” tanulást (maintenance learning), ami egy folyamatos információ elsajátításnak és alkalmazkodási módnak tekinthető (tkp. statikus időszakok tanulását jelenti), míg ezen időszakokat rendszeresen megszakítják olyan periódusok, amelyek innovatív tanulást igényelnek, és ezt helyezik előtérbe. Ezen időszakok azonban sajátos „sokk-tanulásként” is értelmezhetők, valamilyen változó feltételre adott válaszként, melyek vagy sikerrel járnak, vagy nem. Siker esetében természetesen arra is alkalmasak, hogy beépüljenek az előbb említett fenntartó tanulási típusba. Az egyes tanulási módokat életre hívó jelenségek és változó környezeti feltételek folyamatosan jelen voltak és vannak, napjainkban a különbség csupán annyi, hogy a sokk, ami az egyes közösségek innovatív tanulását kiválthatja, akár végzetes is lehet. A történelemben számtalan ilyen típusú jelenség figyelhető meg, hasonlóan más biológiai rendszerekhez, mindig léteznek nagy kihívásokkal jelentkező átmeneti szakaszok, ahol viszonylag gyors változások és átalakulási folyamatok figyelhetők meg, melyek hatására siker esetén új típusú rendszerek állnak elő.

Persze nagy kérdés, hogy milyen gazdasági-társadalmi szituációt akarunk fenntartani és miért, hová akarunk eljutni, megvalósíthatók-e az adott esetekben felvázolt forgatókönyvek vagy nem, működhet-e a gyenge fenntarthatóság hosszabb távon komoly krízisek nélkül, vagy rövid időn belül el kell majd gondolkodnunk az erős fenntarthatóság követői által körvonalazott azonnali radikális változtatásokon? Nem lehet előre tudni, hogy melyik forgatókönyv valósítható meg – ha jól belegondolunk, egy globális, nagy kísérlet tanúi vagyunk –, de hogy képes lesz-e az emberiség és az egyes közösségek, társadalmak megoldani az előttük álló kihívásokat és problémákat, majd az elkövetkező néhány évtized történései fogják megmutatni.

²⁵ Hilborn, R. – Ludwig, D. – Walters, C. (1993)

²⁶ Botkin, J. W. – Elmandjra, M. – Malitza, M. (1979)

A gazdasági, társadalmi és környezeti kihívások folyamatos kényszere az esetek többségében tehát az erőforrás-használat optimális, vagy optimálisnak vélt szintjét próbálgató (trial and error) módszerrel formálja és szelektálja, ami az egyes közösségekben és társadalmakban újabb és újabb adaptív eszközöket teremt, amelyek jelentős részét biológiai és társadalmi mechanizmusok örökítik tovább. E folyamatos próbálgatásokat, kísérleteket látványosan lehet időben vizsgálva, történeti dimenzióban, szigetek esetében is nyomon követni és megérteni e logika történelmi periódusokon átívelő mozgásfolyamatait. A 20. század második felétől az egyre intenzívebbé váló globalizációs folyamatok hatására azonban a korábbi történeti periódusokban akár elszigetelten is vizsgálható gazdasági, társadalmi és ökológiai szituációk helyett az egyes szigetgazdaságok egyre kevésbé tudják kivonni magukat a globálisan jelentkező trendek alól, melyek újabb kihívásokat és jó esetben sikeres adaptációs megoldásokat generálnak.

4. Klasszikus sziget-példák, szigetgazdaságok

„Kísérleti” helyzeteket természetesen nem lehet létrehozni annak érdekében, hogy egy-egy közösség, vagy gazdasági, társadalmi formáció fenntarthatóságát vizsgáljuk egy adott szituációban, ugyanakkor több olyan sziget-példa is létezik, amelyek lehetőséget nyújtanak bizonyos fejlődési irányok tipizálására, az egyes gazdasági-társadalmi rendszerek hosszabb távon történő fenntarthatóságának vagy éppen fenntarthatatlanságának vizsgálatára, anélkül, hogy bármelyik vizsgált szituációt egyértelműen jónak és az egyetlen fenntartható útnak titulálnánk. A sziget-

szakirodalomban felbukkanó egyik végletet azok a gazdasági-társadalmi „ideáltípusok” jelentik, melyeket lehetőség szerint univerzálisan mindenkinek követnie kellene, de természetesen megjelenik az a szemlélet is, hogy ezeket a területeket igazából nem érdemes vizsgálni, hiszen az ilyen helyek túlságosan speciálisak, méretükből fakadóan nem tekinthetők igazán relevánsnak. Másrészt a vizsgálatok jelentős része ún. „outside-in” típusú (ahogy egyébként más vizsgálatok és kutatások jelentős részénél is), ami azt eredményezheti, hogy bizonyos esetekben olyan szituációkat tekintünk fenntarthatónak, vagy éppen paradicsomi állapotnak, amelyet a helyi lakosság és a helyi közösségek egészen másképpen éltek, illetve élnek meg.

A korábbi történelmi példákat tekintve az egyik érdekes és látványos „kísérletnek” tekinthető Polinézia benépesítése, amely jól szemlélteti a többé-kevésbé azonos feltételekkel induló közösségek eltérő fejlődési pályáit, kudarcait, vagy éppen társadalmuk fenntarthatóságát. A Csendes-óceán ezen részén több ezer olyan sziget található, melyek nagymértékben különböznek területük, elszigeteltségük, tengerszint feletti magasságuk, éghajlatuk, termékenységük, valamint geológiai és biológiai forrásaik tekintetében.²⁷ I. e. 1200 körül egy gazdálkodó-halászó nép kezdi meg expanzióját, és az Új-Guineától északra fekvő Bismarck szigetekről eljut más szigetekre. Gyakorlatilag ezen népek utódai népesítik be a Polinéz-szigetvilágot, i. sz. u. 1000 körüli időpontra szinte minden letelepedésre alkalmas és élhető helyre eljutva. Az ősök lényegében ugyanazokkal a technikákkal, kultúrával, nyelvvel, háziasított állatokkal, és nemesített növényekkel rendelkeztek, de ennek ellenére gazdálkodásukban, társadalmukban, környezethasználati megoldásaikban, illetve abban, hogy sikerült-e többé-kevésbé fenntartható rendszereket kiépíteniük és folyamatosan működtetniük, nagymértékben eltértek. A kezdeti, többé-kevésbé azonos indulási feltételek mellett a meghódított területek földrajzi és természeti környezeti jellegzetességei nyilvánvalóan jelentősen befolyásolták a végeredmény kimenetelét. Diamond alapján az egyes szigetek területe, éghajlata, geológiája, a felszín tagoltsága, a szigetet övező tenger gazdagsága, valamint az elszigeteltség foka határozza meg, hogy az egyes esetekben milyen típusú megoldások jöttek létre a gazdasági, társadalmi és környezeti kihívások kezelésére. A szigetek területe nagymértékben meghatározza a fellelhető és a közösség szempontjából az adott technikai színvonalon hasznos erőforrások körét, és ezzel szoros összefüggésben a népesség növekedésének is gátat

²⁷ Diamond, J. (2006), p. 53.

szab. A szigetek éghajlata egyrészt lényeges abból a szempontból, hogy mennyire „elviselhető” az emberi közösségek számára, másrészt milyen a természeti környezet regenerálódó képessége és mennyire alkalmas az adott terület a közösségek által folytatott gazdasági tevékenységek folytatására. A szigetek geológiája és a felszín tagoltsága az eszközkészítés és a növénytermelésre alkalmas talajok megléte, valamint a közlekedés, elérhetőség, megközelíthetőség miatt fontos, a tengerek fajgazdagsága pedig szintén a fogyasztásra alkalmas javak megszerzésével, elérhetőségével függ össze. Az elszigeteltség foka pedig nagymértékben meghatározza, hogy a közösségek pusztán a helyi erőforrásokra vannak-e utalva, vagy adott esetben lehetőség nyílik külső erőforrások bevonására, illetve kereskedelmi tevékenységek folytatására. Az egyes közösségek e jellegzetességek függvényében a kezdeti hasonló kiindulási feltételek ellenére hihetetlenül változatos adaptációs formákat hoztak létre és alakítottak ki többkevesebb sikerrel hosszabb-rövidebb ideig fenntartható gazdasági, társadalmi rendszereket.

Diamond Összeomlás c. művében számtalan történelmi példát találhatunk arra vonatkozóan, hogy egy-egy közösség vagy társadalom mennyire volt képes olyan gazdasági-társadalmi rendszert kiépíteni, amely hosszabb-rövidebb ideig működőképesnek bizonyult és számtalan olyan példát is, ahol az adott közösségek nem voltak képesek úrrá lenni a kritikus problémákon.²⁸ Az összeomlást a vizsgált társadalmak tekintetében természetesen több tényezőre lehet visszavezetni, de az esetek többségében a „kudarcok” mögött az erőforrások kimerülése és környezeti katasztrófák állnak. Ezek a krízishelyzetek akkor lesznek igazán súlyosak, ha az adott társadalmak nem képesek szükségleteiket és társadalmi-gazdasági tevékenységeik feltételrendszerét más – akár külső – erőforrásokkal helyettesíteni, kiegészíteni vagy pótolni, és az egyre intenzívebben jelentkező kihívásokra adott válaszok nem bizonyulnak eredményesnek. Diamond szerint négy hibás döntéstípus vezethet a kudarchoz:²⁹

- Az adott közösség nem tudja előre jelezni a kritikus szituáció bekövetkezésének lehetőségét (nem megfelelő helyzetértékelés- és felismerés, rossz analógiák követése, ill. egyfajta „felejtés”: a korábban jelentkező kritikus szituációkból eredő negatív visszacsatolások által generált tanulási tapasztalatok már olyan régen történtek, hogy feledésbe merültek);

²⁸ Diamond, J. (2005), Diamond, J. (2007)

²⁹ Diamond, J. (2005), pp. 419-440.

- Amikor a problémák már jelen vannak, nem képesek megfelelően észlelni a kritikus folyamatokat, mert:
- A problémák nehezen érzékelhetőek, csak a későbbi következmények láthatók;
- Akik adott esetben észlelni tudnák a problémát (vezetők, törvényhozók, stb.), nem ismerik megfelelően az adott szituációt, hogy a szükséges ellenlépések megszülethessenek;
- A probléma csak fokozatosan alakul ki, lassan növekszik, jelentős, szélsőséges ingadozásokkal, amely szintén nem teszi lehetővé a kérdések megfelelő komolysággal történő kezelését, ráadásul az egymást követő generációk egészen más szituációt érzékelnek realitásként.
- Amikor az észlelés sikeres, nem tesznek kísérletet a probléma megoldására, elsősorban azért, mert az adott szituáció valakinek mindig jó, legalábbis rövidtávon;
- Megpróbálják megoldani a problémát, de nem sikerül: mert nincs rá elég kapacitás, mert, bár lehet, hogy létezik a megoldás, túlságosan drága, a megoldási kísérletek gyengék, vagy túlságosan is későn jönnek.

Ha bekövetkezik valamiféle katasztrófa (bár ezt nem úgy kell elképzelnünk, hogy egyik pillanatról a másikra történik meg), milyen lehetőségek adódhatnak az ott élő emberek számára?

- Mivel az adott területen nem tudják tovább folytatni a korábbi gazdasági-társadalmi aktivitásaikat, más területre vándorolnak (ha ott már vannak, az esetek többségében komoly konfliktus alakulhat ki);
- Bekövetkezik a katasztrófa, a népességszám lecsökken, ha vannak még erőforrások, a korábbinál jóval alacsonyabb szinten történő gazdasági-társadalmi aktivitás lesz jellemző, ha nincsenek, akár a teljes pusztulás is bekövetkezhet;
- Az erősödő negatív visszacsatolások hatására valamiféle innováció következik be, amely biztosítja az új szituációhoz történő sikeres adaptációt.

A jól vizsgálható, „tiszta” szituációk azonban meglehetősen ritkák, a sikernek és az összeomlásnak is sok fokozatát lehet megkülönböztetni, az erőforrások túlhasználata és kimerítése az adott gazdasági-társadalmi környezetben sem vezet minden esetben összeomláshoz, nehéz általános, minden szituációra alkalmazható következtetéseket levonni. Diamond sikeres történelmi példáiból kitűnik, hogy kis szigetek esetében általában működik az alulról felfelé irányuló környezeti- és erőforrás menedzsment (bottom-up), közös érdekek léteznek, a lakosság jól ismeri a kritikus pontokat, tanulva a korábbi eseményekből, mindenki együtt dolgozik azon, hogy közösen oldják meg a felmerülő problémákat (Tikopia, illetve új-guineai magasföldök társadalmi). A másik út a felülről lefelé történő centralizált, központi megoldás (top-down), amely a nagyobb szigetek és társadalmak jellemzője (erre a formára Diamond példája a japán erdőgazdálkodás, Tokugawa-éra). A közepes méretű szigetek és társadalmak esetén Diamond szerint a központi hatalom általában gyenge, a problémák megoldására irányuló erőfeszítések gyakran felörlődnek a rivális csoportok hatalmi harcaiban.³⁰

A sikertelenség tehát az esetek többségében a természeti erőforrások kimerítésével, illetve pusztulásával, esetleges klímaváltozás okozta megváltozott feltételrendszerhez történő nem megfelelő adaptációval, a környező népekkel, területekkel való kapcsolatrendszer minőségével („ellenséges/barátságos”), valamint az adott társadalom, illetve közösség a felmerülő problémákhoz fűződő nem megfelelő viszonyrendszerével, hozzáállásával függ össze. A következőkben két jellegzetes típus kerül röviden áttekintésre. E korábbi történelmi korokból származó példák felvázolása azért tekinthető mindenképpen indokoltnak, mert az egyes szituációk alapelemei és fenntarthatósági kérdései időtől és tértől függetlenül, korábban és napjainkban is, hasonló jellegzetességeket mutatnak.

4. 1. Teljes elzártság

Az első típus, amikor az adott szigeten található gazdasági-társadalmi rendszerek más rendszerektől elzárva, azoktól függetlenül működnek sikeresen, vagy éppen sikertelenül. Abban az esetben, ha sikeres és hosszabb távon működő rendszerről van szó, a korábban tárgyalt erős fenntarthatóság kihívásairól lehet beszélni, külső erőforrások bevonására nincs lehetőség. Lényeges szerepe lehet viszont az időtávnak: nem mindegy, hogy az adott gazdasági és társadalmi rendszert, illetve a rendelkezésre

³⁰ Diamond, J. (2005), pp. 277-279.

álló erőforrásokkal való gazdálkodást milyen periódusban vizsgáljuk, és milyen szempontok alapján tekintjük fenntarthatónak. A külvilágtól elzárt, sokáig működőképes, de hosszabb távon sikertelen fejlődési pályára a klasszikus példa a Húsvét-sziget története.

4. 1. 1. Klasszikus kudarc: a Húsvét-sziget³¹

A Polinéz-szigetvilág és Dél-Amerika között nagyjából félúton, a Csendes-óceán közepén elhelyezkedő kopár, kietlen szigetet 1722. április 5-én fedezte fel Jacob Roggeveen holland admirális (Húsvét napján, innen a sziget elnevezése). A csupán 64 négyzetmérföldnyi Húsvét-sziget a világ egyik legizoláltabb lakott helye, 2.000 mérföldre Dél-Amerikától és 1.400 mérföldre a legközelebbi lakott szigettől, a Bounty lázadóinak búvóhelyet biztosító Pitcairn szigettől. Földrajzi elhelyezkedéséből, az Egyenlítőtől való távolságától, és természeti adottságaiból következően a sziget akár földi paradicsom is lehetne, de a sziget felfedezése pillanatában kopár, fátlan terület volt és a modern botanikusok is csupán 47 magasabb rendű fajt azonosítottak a szigeten, melyek jelentős része fűféle, sás és páfrány, csupán két fajta kisméretű cserjével. Az állatok tekintetében is hasonló dolgokat figyeltek meg, rovaroknál nagyobb élőlényeket nem sikerült felfedezni, a hasonló szigeteken őshonos állatfajok közül a kutatók a Húsvét-szigeten például nem találtak denevéreket, szárazföldi madarakat, csigákat és gyíkokat sem. Háziállatokat tekintve a sziget lakói csak csirkékkel rendelkeztek. Az első európaiak becslése alapján a 18-19. század fordulóján a lakosság szám 2.000 fő lehetett. A korai felfedezők leírásából kitűnik, hogy a szigetlakók csak elég kezdetleges vízi járművekkel rendelkeztek. A kopár, alapvetően fátlan terület, a szigeten talált monumentális kőszobrok, illetve a nagyon alacsony kulturális, társadalmi, gazdasági szinten vegetáló kisméretű bennszülött lakosság már az első ideérkező európaiakban is különféle kérdéseket fogalmazott meg arra vonatkozóan, hogy milyen társadalom vagy kultúra létezhetett korábban a szigeten, és hogyan hozhatta létre e gigantikus alkotásokat.

Mivel az európaiak megjelenése előtti időszakról írott történelmi dokumentumok hiányában³² csupán homályos mondák és nehezen ellenőrizhető

³¹ Diamond, J. (1995)

³² Az egyébként létező húsvét-szigeti írás a mai napig megfejtetlen.

történetek maradtak fenn, ráadásul a lakosság egy részének kitelepítése³³ után csak kevesen tértek vissza és éltek hagyományos életüket, csak a modern technikákkal, kutatásokkal, feltárásokkal lehetett nagyjából rekonstruálni a szigeten lejátszódó eseményeket. A 20. század eleje óta zajló, egyre intenzívebb és szisztematikusabb kutatások, bár bizonyos esetekben eltérő eredményekre vezettek (pl. a betelepedési hullámok számáról, irányáról, a dél-amerikai kapcsolat lehetőségéről, a szigetlakók vallási és kulturális életéről, a hatalmas szobrok felállításának okairól, stb.), abban azonban megegyeznek, hogy az a természeti környezet, amellyel az első európai felfedezők szembesülnek, teljesen más képet mutatott, mint az azt megelőző időszakban.

Abban is alapvetően egyetértenek az eltérő tudományterületek és vizsgálati módszerek alkalmazói, hogy az első telepések valószínűsíthetően időszámításunk szerint 400 körül érkezhettek a szigetre. Ők még nem készítettek nagyméretű szobrokat, de megkezdték a természeti környezet átalakítását. Az 1400-as évekre teljessé váló erdőpusztítást nem volt képes ellensúlyozni a vizsgált terület földrajzi, éghajlati adottságaiból következő természetes regenerálódó képessége, amely a Húsvét-szigeten egyszerűen nem „működött”. Az erdők kiirtásának természetesen komoly következményeit lehet valószínűsíteni: a korábban szintén élelmiszerként jelentkező erdei állatok, növények fogyasztása drasztikusan csökkent, megfelelő faanyag hiányában tengerjáró kenek építése sem volt lehetséges, így az élelem jelentős részét biztosító korábbi halászati tevékenységek is jelentősen visszaszorultak. A mezőgazdaság is hanyatlott, erróziós folyamatok indulhattak be – ellensúlyozásra maradt az egyre intenzívebbé váló csirketenyésztés és a kanibalizmus.

De nem csupán az erdők pusztultak el, az összes szárazföldi madárfaj eltűnt a szigetről. Az egyre szűkösebbé váló erőforrások hamarosan már nem voltak alkalmasak az időközben jelentősen megnövekedett³⁴ lakosságszám ellátására. A rendelkezésre álló erőforrások eltűnésével a korábbi magas szinten szervezett társadalmi tevékenységek nem voltak tovább folytathatók, harcosok uralhatták a terepet, a népességszám nagymértékű csökkenése következett be az élelemhiány és állandósuló harci cselekmények miatt, a maradék lakosság barlangokba húzódott és egy sokkal alacsonyabb gazdasági, társadalmi és kulturális szintre zuhant vissza. A klánok közötti

³³ A férfi lakosság nagy részét Chile partjai mentén fekvő guanó-szigetekre vitték dolgozni, ahonnan a magas halálzási arány miatt csupán kevesen tértek vissza a szigetre.

feszültségek és harcok eredményeképpen az 1700-as évek második felében elkezdődtek a „szobordöntögetések” is, 1864-re már egyetlen álló szobor sem maradt. Valószínűsíthető, hogy ahogyan fogytak az eredeti erőforrások, úgy váltak egyre kevésbé meghatározóvá, elveszítve korábbi időszakban betöltött szerepüket – így valószínűleg senki sem vette észre az utolsó pálma kivágását. A Húsvét-sziget történetének azonban nincs igazi „vége”, nem tudjuk, hogy „mi lett volna, ha...”, mert megérkeztek az első európaiak, és a történet egészen más irányba mozdult el.

4. 1. 2. Sikeres adaptáció: Tikopia

Tikopia kis vulkáni eredetű sziget a Csendes-óceán délnyugati részén, közel az Egyenlítőhöz, területe megközelítően 6 négyzetmérföld. Klímája forró, egy hűvösebb (április-szeptember), illetve egy melegebb (október-március) évszakkal. A sziget lakossága elsősorban halászattal, mezőgazdasági tevékenységgel (kertkultúra) és gyűjtögetéssel foglalkozott évszázadokon keresztül, mivel a kis szigeten nem voltak nagytestű vadászható állatok. A lakosságszám 1.200-1.300 körül ingadozott, 1929-ben például 1.278 ember élt a szigeten. Egy új-zélandi antropológus, Raymond Firth ekkor 2 évet töltött Tikopián, és az ő megfigyeléseiből viszonylag jól rekonstruálható, pontos képet lehet kapni arról, hogy hogyan éltek a szigeten³⁵ (1953-ban – nyilván a korábbi fenntarthatósági minták átalakulásának következtében már 1.735 fő a lakosság száma).

A „civilizálódás” előtti mezőgazdasági tevékenységek elsősorban a sziget méretéhez képest nagyszámú népesség ellátását szolgálták. Valószínűsíthetően 1600 körül a szigeten található disznóállományt kiirtották – ugyanis a disznók sokkal többet fogyasztottak a szűkös, rendelkezésre álló készletekből, mint amennyi hasznot húsuk jelentett a közösségnek. Tikopia eredeti természeti környezetét a szigetlakók teljes mértékben átalakítva, mesterséges, művi környezetet létrehozva olyan kertkultúrát és erdőgazdálkodási rendszert alakítottak ki, ahol minden rendelkezésre álló helyen emberi fogyasztásra alkalmas haszonnövények termelése folyt, a talajszinttől elkezdve a fák lombkoronaszintjéig. A születésszabályozást és a népességszám optimális szinten való tartását a különféle típusú csecsemőgyilkosságoktól kezdve a szexuális szokások a hagyományok által történő szabályozásáig, vagy a szigetlakók bizonyos időközönkénti “felfedező” útra indulásáig számtalan formában gyakorolták, úgy tűnik, sikerrel.

³⁴ Ezen periódus népességszámára vonatkozó becslések 7000 és 20000 közötti lakosságszámot feltételeznek.

³⁵ Firth, R. (1983)

Valószínűsíthetően Tikopia esetében is hasonló típusú erőforrás- és környezetpusztítás következhetett be, mint a korábban bemutatott húsvét-szigeti példa esetében, de új szabályok bevezetésével sikerült elkerülni a gazdasági-társadalmi struktúra összeomlását és a népesség pusztulását. A fenntarthatóság érdekében tett beavatkozások később – mint generációról generációra áthagyományozott tudás (természetesen némileg megváltozott formában és tartalommal) beépülve a hagyományokba és a rituális vallási tevékenységekbe biztosították a sziget fenntarthatóságát az európai felfedezések időszakáig. Ettől kezdve a korábbi gazdasági, társadalmi rendszer lassú bomlása indult meg. Azért csak lassan, mert a sziget alapvetően nem nyújtott a gyarmatosítók számára „érdekes” erőforrásokat, szerencsére, hiszen így nyílt lehetőség arra, hogy a 20. század 20-as éveinek végén a korábban már említett új-zélandi antropológus, Firth még fel tudta térképezni azokat a hagyományos formákat, amelyeket a szigetlakók évszázadokon keresztül gyakoroltak a fenntarthatóság érdekében.

Milyen okokra lehet tehát visszavezetni a sziget sikerességét? A kis méretből adódóan a bottom-up megoldások működőképesnek bizonyultak, időben sikerült felismerni a fenyegető veszélyt és sikeresnek bizonyultak a szigetlakók által alkalmazott megoldási módok is, párhuzamosan az egyes elemek továbbélésével, generációról generációra történő átadásával, tanulásával. A sikert azonban itt is megelőzte a természeti erőforrások szinte teljes felélése, és minden bizonnyal földrajzi, éghajlati okok is közrejátszottak, hogy a sziget élővilága – bár jelentős mértékben „egyszerűsített” és immár Tikopia lakói által menedzselt és kontrollált formában – hosszabb időtávon keresztül képes volt a szigetlakók szükségleteinek részbeni kielégítésére. Érdeemes persze azon is egy pillanatra elgondolkozni, hogy ennek a történetnek sincs “vége”, hiszen nem tudjuk, hogy az előbbieken felvázolt rendszer meddig lett volna működtethető. Némi optimizmusra azért adhat okot az új-guineai magasfölk példája, ahol egyes közösségek tevékenysége néhány kutató szerint megközelítően 7.000 éven keresztül bizonyult fenntarthatónak, egészen addig, míg e terület „globalizálódása” meg nem kezdődött az 1930-as években.³⁶

4. 2. Nyitott rendszerek

³⁶ McDaniel, C. N. – Gowdy, J. M. (2002), Diamond, J. (2005), pp. 277-308.

Az előző példákából is kitűnik, hogy a korábbi történeti korok emberi közösségei nem valamiféle idealisztikus harmóniában éltek a környezetükkel, az egyensúly csak viszonylagos volt, és elsősorban akkor működött, ha a negatív visszacsatolások erre kényszerítették őket, mint a korábban már vázolt Tikopia esetében. Azonban, amint láttuk, nem minden esetben volt sikeres a hosszabb távú adaptáció, másrészt pedig, amikor volt rá lehetőség, a kereskedelmi kapcsolatok rendszerint új irányokat adtak a fejlődésnek. Az ilyen rendszerek egyes esetekben akár hosszabb távon is működőképesnek bizonyultak, annak ellenére, hogy a rendelkezésre álló erőforrások, tudáselemek és a technológia egyébként nem tették volna lehetővé az adott területen a huzamosabb emberi jelenlétet és az adott sziget fenntarthatóságát. E típus figyelhető meg a szintén csendes-óceáni Mangareva, Pitcairn, Henderson példáján keresztül.³⁷

A három sziget 800 körül népesült be, viszonylag későn és távol a kibocsátó nagyobb központként funkcionáló Társaság-szigetektől. A szigetek közül a legkedvezőbb erőforrásokkal Mangareva rendelkezett – lagúnái gazdag halászati lehetőséget biztosítottak az ottlakóknak és a mezőgazdasági tevékenység akár több ezer fő ellátását is lehetővé tette. A szigeten azonban a különféle kőszerszámok (hegyek, kések, stb.) készítésére alkalmas kőanyag nem állt rendelkezésre nagy mennyiségben, nem számítva azt a néhány durva szemcséjű vulkanikus bazalt típust, amely házak építésére és egyszerűbb szerszámok készítésére használható volt, de finomabb eszközök előállítását már nem tette lehetővé. A történet másik szereplője a Mangarevától 300 mérföldre fekvő, csupán 21 négyzetmérföldnyi Pitcairn vulkanikus szigete. E szigetnek sem mezőgazdasági, sem halászati szempontból nem voltak kedvező adottságai: az élelmiszertermelést csupán a sziget belső platóján lehetett folytatni, és a part menti sziklák, korallszirtek és jó kikötőhely hiánya miatt a halászatra is csak korlátozott lehetőség nyílt. A kis sziget erőforrásai alig félszáz ember ellátását tették lehetővé.³⁸ Ugyanakkor viszont nagy mennyiségben állt rendelkezésre vulkanikus üveg és finomabb szemcséjű bazalt, amely kitűnő alapanyagként szolgált különféle eszközök elkészítésére. A harmadik szereplő pedig Henderson szigete volt, amely 100 mérföldre feküdt Pitcairntől és 400 mérföldre Mangarevától, és a három sziget közül a

³⁷ Diamond, J. (2005), pp. 120-135.

³⁸ A rendelkezésre álló szűkös erőforrásokat jól szemlélteti, hogy alig több mint 60 évvel a Bounty lázadóinak 1790-es megérkezése után, a bennszülöttekkel együtt 27 ember leszármazottainak száma elérte a 194 főt, kimerítve a sziget erőforrásait, ezért a népesség jelentős részét a brit kormány a Norfolk-szigetre telepítette. Később kisebb csoportok visszatértek, de a jelenlegi szigetlakók száma már nem haladja meg az 50 főt.

legkedvezőtlenebb adottságokkal bírt. Az egész sziget egy alacsonyan fekvő, 14 négyzetmérföldnyi korallszirt porózus mészkőből, ahol nem volt kőeszköz készítésre alkalmas alapanyag és csak nagyon kevés ivóvíz állt rendelkezésre a szigeten. A viszonylag új korallszirten a termőtalaj még elég minimális volt, a szigeten található kevés és kisméretű fa nem volt igazán alkalmas tengerjáró kenuk építésére, és a kikötési lehetőségek is korlátozottak voltak. Ugyanakkor előnyként jelentkezett, hogy a korallszirtok között viszonylag sok ehető állat élt és a sziget a zöldteknősök, valamint közel 20 madárfaj költőhelyeként „funkcionált”.

A régészeti kutatások bizonyítják, hogy a három sziget között 1000 körül megindult a korábban említett javak kereskedelme, mindkét, kevésbé jó adottságokkal rendelkező szigeten megkezdődött az élet, még Hendersonon is, bár az ivóvíz szűkössége és a termőtalaj hiánya csak viszonylag kis létszámú közösség számára nyújtott megfelelő életlehetőséget. A 3 sziget közötti kereskedelmi rendszer körülbelül 1500-ig állhatott fenn, amikor Hendersont a spanyolok 1606-ban „felfedezték”, már lakatlan volt, Pitcairn pedig legkésőbb 1790-re vált lakatlanná, amikor a Bounty lázadói kikötöttek a szigeten. Az okok között minden bizonnyal közrejátszott a centrum, Mangareva hanyatlása és saját fenntarthatósági problémái: a kenuépítésre alkalmas fák eltűnése, túlnépesedés, az erőforrások felélése, valamint az ezt követő háborúk, konfliktusok, kannibalizmus – Mangareván 1797-ben a szigetlakóknak már nem voltak kenui. Mangareva azonban elég népes volt ahhoz, hogy bár sokkal alacsonyabb gazdasági-társadalmi aktivitással, de túlélje a kritikus szituációt, a másik két sziget azonban nem.

4. 3. Összegzés

Hosszasan lehetne folytatni a sort különféle szigetek (és természetesen más társadalmak) korábbi és napjainkban tapasztalható gazdasági, társadalmi és környezeti helyzetének elemzésével. *A vázolt történeti példákból kitűnik, hogy az „első lépés” mindegyik vizsgált sziget esetében a rendelkezésre álló erőforrások drasztikus csökkenése, illetve felélése volt, melyet vagy sikerült kezelni, és fenntartható gazdasági-társadalmi szituációt létrehozni, vagy nem voltak képesek menedzselni a felmerülő kritikus problémákat. Egyik példa esetében sincs tehát arról szó, hogy az adott közösségek életére leginkább befolyással bíró természeti tényezőkkel való hatékony gazdálkodás lett volna eleve a jellemző, Tikopia sikeres példája esetében is csupán*

„következmenyről”, a negatív visszacsatolások hatására bekövetkező válaszokról beszélhetünk, hiszen csak az erőforrások felélése után lesz a dolog izgalmas, de a megoldások nem az eredeti ökoszisztémák fenntartásáról szólnak, hanem olyan művi rendszerek hatékony menedzseléséről, amelyek a lehető legtöbb élelmet produkálják a közösség számára. Kedvező elmozdulási lehetőségtént tehát egyrészt a zárt rendszerekben bekövetkező adaptációs változások, másrészt a kereskedelmi kapcsolatok adódnak, amellyel lehetőség nyílik külső erőforrások bevonására, de ez a lehetőség természetesen csak abban az esetben működik, ha az adott terület rendelkezik a külvilág számára érdekes, exportképes javakkal. A többé-kevésbé zárt, alapvetően az erős fenntarthatóság kihívásaival szembesülő társadalmak jelentős részét a modern kor egyre intenzívebben globalizálódó gazdasági, társadalmi folyamatai alapvetően eltűntették, ugyanakkor a (gyenge) fenntarthatóság dimenziói a mai szigetgazdaságok esetében is felmerülnek, elsősorban versenyképességi kérdésként, míg az erős fenntarthatóság megvalósításának igénye lokálisan és globálisan is jelentkezik.

5. „Szigetgazdaságtan”

A korábbi történeti korok néhány kiragadott példája után e fejezetben a jelenben folytatva a vizsgálódást, a szigetekkel kapcsolatos általános gazdasági megfontolások, közigazdasági értelmezéseket és elméleteket tekintem át. Az esetek többségében a szigetszerű területek hasonló problémákkal néznek szembe, a kevésbé gazdaságosnak tekinthető gazdasági tevékenységektől és méretgazdaságosságtól kezdve a külső kereskedelmi és politikai függőség különféle mértékéig, a magas szállítási és infrastrukturális költségeikig, és a természeti katasztrófákkal szembeni nagyobb sebezhetőségig, vagy éppen a rendelkezésre álló erőforrások szűkösségéig. Ezen gazdaságok legtöbbször kísérletek, próbálgatások sokaságát „végezte” és végzi jelenleg is több-kevesebb sikerrel annak érdekében, hogy olyan működőképes, hosszabb távon fenntartható struktúrákat alakítsanak ki, amelyek biztosítják a helyi lakosság megfelelő életfeltételeit. Univerzális modell a szigetgazdaságok fenntarthatóságával kapcsolatban ugyanakkor nem létezik, de ahogyan a későbbiekben látni fogjuk, több olyan jellegzetes „út” különíthető el, ahol az egyes szigetek adottságaik kihasználásával, és erőforrásaik

megfelelő menedzselésével képesek hosszabb távon is működőképes gazdasági, társadalmi rendszereket kialakítani. *A témával kapcsolatos közgazdasági elméleti modelleket vizsgálva két markáns álláspont különíthető el, egyrészt felbukkan a sziget jelleg és sziget-szerűség egyszerű „problémaként” történő megközelítése: ezek az elemzések elsősorban a külső függést, az adott szituációk fenntarthatatlanságát, sérülékenységét emelik ki („vulnerability”), míg a tanulmányok másik része arra próbál rávilágítani, hogy e fenntarthatatlan, sok esetben gazdasági és politikai szempontból előnytelennek tűnő függő szituációkat is lehet megfelelően menedzselni és kedvező gazdasági, társadalmi helyzetet létrehozni.*

5. 1. Általános jellegzetességek

A sziget-jelleg számtalan meghatározása bukkan fel a témával foglalkozó szakirodalomban. Az Eurostat definícióját³⁹ használva, a sziget olyan vízzel körülvett szárazföld, amelynek:

- A területe legalább 1 négyzetkilométer;
- A távolsága legkevesebb 1 kilométer a szárazföldtől;
- Legalább 50 állandó lakosa van;
- És a szárazfölddel nincs állandó összeköttetése (híd, alagút, stb.)⁴⁰

E sajátos jellegzetességekkel bíró területeket csoportosíthatjuk:

- Földrajzi elhelyezkedés szerint;
- Terület, méret szerint;
- Kontinestől, illetve a kontinensek centrumterületeitől való távolság alapján;
- Éghajlati zónák szerint;
- Természeti erőforrások struktúrája alapján;
- A szigeteket körbeölelő tenger élővilágát vizsgálva;
- Lakottság alapján;

³⁹ Analysis of the island regions and outermost regions of the EU (2003) Part I. The island regions and territories

http://www.ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/ilesrup/islands_part1_summary_en.pdf

(Az idézett tanulmány II. része: The outermost regions (legperiférikusabb külső területek) http://www.ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/ilesrup/islands_part2_summary_en.pdf

- Népség, népsűrűség szempontjából;
- Külső gazdasági, társadalmi kapcsolatok alapján;
- Modernitás, fejlettség szempontjából;
- És nem utolsósorban kulturális szempontból is.

A világ szigetei a felsorolt csoportosítási lehetőségek alapján rendkívül változatos képet mutatnak. Például méret alapján a 10^{-7} km² és 10^{-4} km² közötti sziklák és szirtek száma 672.000.000, a 10^{-4} km² és a 10 km² közötti kategóriában 8.800.000 kisebb sziget található, 10 és 1.000.000 négyzetkilométernyi terület között pedig 5.675 sziget különíthető el.⁴¹ Ahogyan korábban már láttuk, Diamond alapján az egyes szigetek területe, éghajlata, geológiája, a felszín tagoltsága, a szigeteket övező tenger gazdagsága, valamint az elszigeteltség foka határozza meg, hogy az egyes esetekben hogyan alakul az emberi jelenlét az adott területeken. Ezen háttér alapján derül ki, hogy az adott sziget alkalmas lesz-e majd a későbbiekben a folyamatos emberi megtelepedésre, vagy nem? A hajózás kialakulásával már a korai ember is eljut a szigetek jelentős részére. Míg kezdetben a földrajzi és természeti dimenziók a hangsúlyosabbak, a modern korban az elszigeteltség, illetve a kontinensektől, centrumterületektől való távolság és külső kapcsolatok, valamint az éppen „aktuális”, gazdaságilag hasznosítható erőforrások köre dönti el, hogy az adott területe be tud-e kapcsolódni más rendszerekbe vagy nem. Izgalmas kérdés az is, ha az erőforrások hiányoznak, vagy nem állnak nagy mennyiségben rendelkezésre, van-e lehetőség külső erőforrások bevonására és az ott élő közösségek életfeltételeinek biztosítására?

Ezek a kisebb-nagyobb gazdasági és politikai egységek, amelyek egy kontinentális ország esetében gyakran egy régió, megye vagy éppen kistérség területének felelnek meg, egészen más megvilágításba kerülnek, amikor tenger veszi őket körül. E földrajzi helyzet sajátosan érinti a megközelíthetőséget, elérhetőséget, a szárazföldi területekhez történő gazdasági, politikai integráció kérdését. Minél kisebb és minél inkább elszigetelt egy gazdaság, annál intenzívebben jelenik meg az igény arra, hogy nyissanak a külső piacok felé, és olyan gazdasági tevékenységekre specializálódjanak, amelyek hosszú távon biztosítják az adott terület fenntarthatóságát.⁴²

⁴⁰ Ötödik feltételként megjelenik, hogy az adott sziget nem ad otthont EU tagország fővárosának

⁴¹ Depraetere, C. – Dahl, A. L. (2007), p. 68.

⁴² Bertram, G. – Poirine, B. (2007), p. 329.

A „modern” sziget-jellegből fakadó általános jellegzetességek a következőképpen foglalhatók össze:

- **Gazdasági tevékenységek, piacok:** kevésbé diverzifikáltak és sokkal specializáltabbak, alapvetően a humán és nemhumán erőforrások és piacok viszonylagos szűkössége miatt: a viszonylag kisméretű helyi piacok miatt korlátozott a lehetőség a gazdasági fejlődésre. A szigetek az esetek többségében „végpiacok” (end market), a kínálatból csak annyi fog a szigetekeken megjelenni, amiről a kínálati szereplők azt feltételezik, hogy jó áron el tudják majd adni. Ez a jelenség különösen a szezonális tevékenységek esetén a holtszezonban figyelhető meg erőteljesen, egyfajta „hiánygazdaságot” generálva – természetesen abban az esetben, ha adott egy viszonylag nagyobb felvevőpiac és komolyabb fizetőképes kereslet, e végpiac-jelleg természetesen módosulhat.
- **Kereskedelem:** a szigetgazdaságok általában a GDP arányos kereskedelemmel (export+import/GDP) mért nyitottsága és függősége az esetek többségében nagy, amely instabilitáshoz, illetve a szigetgazdaságok sérülékenységéhez vezethet – általánosan fogalmazva létezik néhány export-képes termék, és ennél jóval több import-termék. Az export az esetek többségében földrajzilag erősen koncentrált (korábbi gyarmattartó országok, anyaországok, viszonylag közel fekvő nagy piacok, stb.), az import azonban már kevésbé mutat koncentrált formát. A fizetési mérleg az esetek többségében erősen deficitese, amit sokszor csak külföldi segéllyel, támogatásokkal lehet egyensúlyban tartani.
- **Méretgazdaságosság:** ebből fakadóan kevésbé gazdaságosak a beruházások. Másrészt az oktatás, egészségügy, szociális ellátás és az adminisztratív szolgáltatások területén is magasabb költségek és kevésbé fejlett szolgáltatások jellemzőek, ugyanakkor a nonprofit szektor esetleges megjelenése és szerepvállalása, illetve a külső forrásokon, vagy kemény adóbevételeken alapuló intenzív kormányzati/önkormányzati tevékenységek javíthatják a helyzetet.
- **Elérhetőség, megközelíthetőség, szállítás:** kérdései kritikusak lehetnek, a termelési költségek magasabbak, különösen abban az esetben, ha az adott területek gazdasági kapcsolatai nem a közeli piacokhoz, hanem a korábbi történelmi, politikai, igazgatási kapcsolatoknak megfelelően távolabbi

területekhez kötik őket (pl. Franciaország tengerentúli területei és az anyaország kapcsolata).

- **Rendelkezésre álló humán erőforrások szűkössége:** népsűrűség, korösszetétel, különféle szektorok jelenléte, vagy éppen hiánya komoly befolyással bír az emberi erőforrás minőségére és mennyiségére. A szigetek esetében sokszor a szekunder szektor hiányzik, nincsenek megfelelő kapacitások, a primer szektor vagy van, vagy nincs, amely elsősorban a rendelkezésre álló természeti erőforrásokkal függ össze, a tercier szektor pedig a különféle gazdasági trendekkel, amelyek a „külvilágban” tapasztalhatók (gondoljunk akár a turizmusra, akár a pénzügyi központok kialakulására).
- **Specializáció** – első nekifutásra akár jónak is tűnhet, ha egy terület sikeresen megtalálja azt a gazdasági tevékenységet, amely hosszabb távon is képes biztosítani az ott élő népesség jólétét. Azonban ez az állapot a szigetek esetében sokszor törékeny/érzékeny lehet, komoly szezonalitást mutathat és sokszor az adott szigettől független külső tényezők hatására következnek be olyan változások, amelyek ellehetetlenítik a korábban jelentős bevételeket produkáló tevékenységeket (például a turizmus és a terrorfenyegetettség, bármennyire is jó a fogadóterület kínálata, vagy például egy halászatra szakosodott sziget esetében egy olajtanker katasztrófája komoly problémákat generálhat). K+F az esetek többségében minimális – tehát inkább a gazdasági, technikai, technológiai trendek követéséről van szó.
- **Foglalkoztatás:** a munkanélküliségi ráta az esetek többségében sokkal magasabb, mint az anyaországokban, vagy az egyéb kontinentális területeken. A szigeteken található gazdasági tevékenységek nem feltétlenül kínálnak olyan munkahelyeket, amelyekhez a szigetlakók megfelelő végzettséggel rendelkeznek, de az is előfordulhat, hogy a jól kvalifikált munkaerő saját szakmájában nem tud feltétlenül elhelyezkedni, az eleve korlátozottabb lehetőségek hatványozottabban jelentkeznek, mint a kontinentális területeken (hány régészre van például szüksége egy szigetnek?). A szigetek sok esetben illegális munkavállalókkal, szezonális munkásokkal rendelkeznek, tovább bonyolítva a helyzetet, továbbá több esetben komoly kihívások tapasztalhatók az oktatással, illetve az elvándorlással kapcsolatban.

- **Természeti erőforrások, környezeti kérdések:** a földrajzi izoláció sok esetben speciális környezeti viszonyokat eredményezett, de sok esetben a növekvő népesség, az erőforrások kiaknázása vagy éppen az urbanizáció az eredeti ökoszisztémák jelentős részét megsemmisítette. Több túlnépesedett, kevésbé prosperáló sziget nem engedheti meg azt a „luxust”, hogy a népesség igénykielégítésének rovására például jelentős méretű természetvédelmi területeket hozzon létre, vagy az eredeti ökoszisztémák megőrzését prioritásként kezelje. A szezonális gazdasági tevékenységek esetén a főszezonban a környezet terhelése sokszor kimeríti a tartalékokat. A szigetek esetében a tenger és a szárazföld „kettőssége” is megfigyelhető: egyrészt a szigeti kérdések és problémák kezelése tekinthető fontosnak, másrészt a tenger felől érkező kihívások is lényegesek – a szigetek jelentős tengerpartszakaszokkal rendelkeznek, a tengervíz szennyezettsége komoly veszélyeket jelenthet (hasonlóan más környezeti változásokhoz, mint például a klímaváltozáshoz, amely a tengerszint emelkedésével szintén nagyon komoly problémákat generálhat).
- **Szabályozás, tervezés:** az esetek többségében, akár a népességet, akár a rendelkezésre álló erőforrásokat, akár a különféle gazdasági tevékenységeket nézzük, különféle szabályok, tervezés, hatékony menedzsment szükségesek ahhoz, hogy sikeres szituációkról lehessen beszélni (népességszám szabályozása, hulladékgazdálkodás, vízgazdálkodás, energiaellátással kapcsolatos kérdések, stb.). A kritikus pontok – különösen a már érzékelhető negatív visszacsatolások esetében – sokkal nagyobb intenzitással jelentkeznek, mint a szárazföldön, a kezelési lehetőségek is erőteljesebben figyelhetők meg (ezek természetesen nem feltétlenül sikeresek).
- **Statisztikai lehatárolás kérdése:** Korzika szigete például hosszú időn keresztül a Provence-Alpes-Côte d’Azur Régió részeként statisztikailag Franciaország legjobb eredményeket felmutató régiói között volt, amely a sziget tényleges helyzetét nem túlságosan tükrözi. Hasonló volt a szituáció Isle of Wight esetén is (korábban NUTSIII-szint), ahol az egy főre jutó GDP az EU15 átlag 73%-a volt 1999-ben, de amikor a sziget NUTSII-szintű „Hampshire&Isle of Wight” statisztikai régióhoz került, ugyanez a szám már 104% volt, ezért a külső, jelen

esetben európai uniós források igénybevételére is csupán korlátozott lehetőségek adódtak.⁴³

A vázolt általános jellegzetességek „háttereként” természetesen érdemes figyelembe venni az adott szigetek múltbeli és jelenlegi gazdasági-politikai keretfeltételeit, illetve ezen keretfeltételek változásait is, amelyek jelentős hatással lehetnek az adott szigetek gazdasági tevékenységeire, az adott szigetek önállóságára/függőségére és más gazdasági rendszerekhez történő esetleges kapcsolódási lehetőségeire is.

5. 2. A kereskedelem szerepe a szigetgazdaságokban

Napjaink globális világában a nemzetközi kereskedelemben történő bekapcsolódásnak kitüntetett szerepe van a szigetgazdaságokban. Az esetek többségében a jelenlegi szigetgazdaságokat a nyitottság és a külső gazdasági rendszerekhez történő magasfokú integráció jellemzi, a „túlélés” érdekében. *A korábban vázolt történeti példákban kitűnik, hogy már viszonylag korai időkben is működhet az önellátás mellett a kereskedelem, amely olyan területeken is életfeltételeket biztosíthat, ahol egyébként a rendelkezésre álló erőforrásokat figyelembe véve erre nem nyílna lehetőség. A múlt és a jelen példáit vizsgálva nézőpont kérdése, hogy ezt a szituációt a gazdaságilag instabil helyzetként és a rendelkezésre álló erőforrások kedvezőtlen szintjét tekintve igazi fenntarthatatlan helyzetként fogjuk fel, vagy olyan, szinte elkerülhetetlen elmozdulási irányként, ahol a külső erőforrások bevonása és ezen erőforrások menedzselésére irányuló törekvés eredményeképpen az adott szituációk hosszabb távon is működtethetők.* A következőkben Hiroshi Kakazu alapján⁴⁴ kerülnek bemutatásra a „fejlődés” egyes fázisai. Kakazu, hasonlóan több szerzőtársához, csendes-óceáni szigetek kereskedelmi jellegzetességei alapján alapvetően a neoklasszikus keretrendszerben próbálja a szigetgazdaságokkal kapcsolatos közgazdasági megfontolások jellegzetességeit felvázolni.

A szigetgazdaságok jelentős része külső gazdasági kapcsolatok hiányában a nemzetközi kereskedelemben történő bekapcsolódás előtti periódusban önellátást folytat.

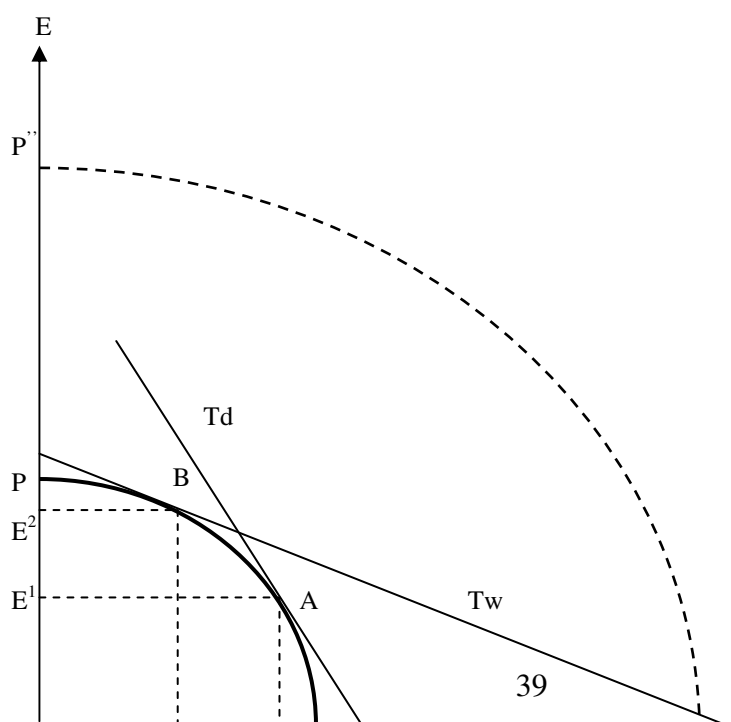
⁴³ Off The Coast of Europe. Study undertaken by Eurisles on the initiative of the Islands Commission of CPMR, 2002 http://www.eurisles.com/strategie/Sommaire_EN.htm, 2006. 12. p. 32.

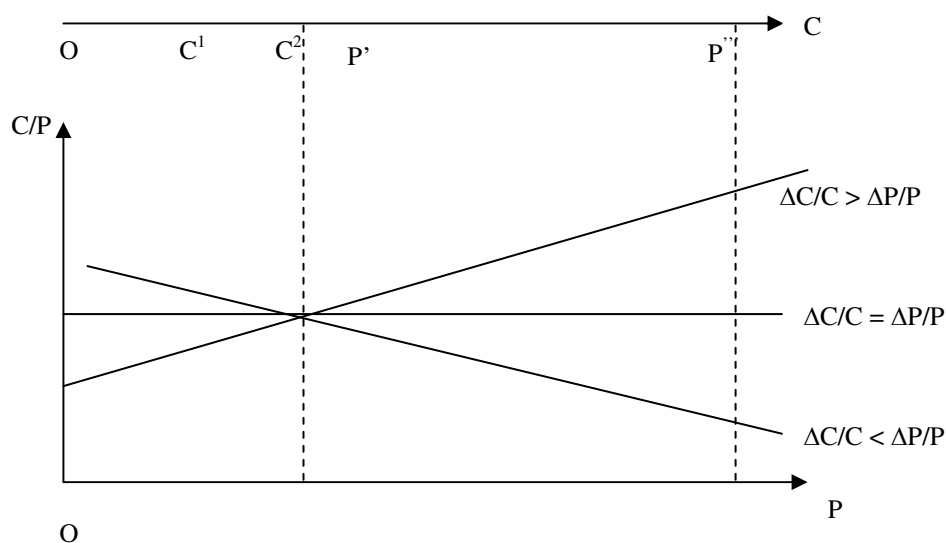
⁴⁴Kakazu, H. (1994): Sustainable Development of Small Island Economies. Westview Press, Boulder

Ebben az esetben az előállított javak helyi fogyasztásra kerülnek. Az előállítható javak körének az adott termelési technológia mellett a rendelkezésre álló erőforrás-mennyiség szab határt, ahol kiemelt fontossággal bír az ezen erőforrások rendszerint meglehetősen korlátozott mennyiségével történő hatékony gazdálkodás. Ha az „erőforrás-menedzsment” sikeres, akkor az adott szigetgazdaság akár hosszabb történeti periódust tekintve is fenntartható módon képes a működésre, ahogyan a korábban vázolt szigetpéldákból is kitűnik. Több esetben azonban egy idő után megjelennek a „hagyományos”, illetve a „modern” kereskedelmi kapcsolatok is, új gazdasági szituációt és rendszerint új cserearányokat, speciális, cserére alkalmas, exportálható javakat, termékeket generálva. Ebben az esetben a korábbi, önellátásra berendezkedett gazdasági tevékenységek nagymértékű átalakulása követhető nyomon.

Kakazu e változásokat az 1. ábra segítségével mutatja be, ahol alaphelyzetként a szokásos neoklasszikus feltételrendszert figyelembe véve adott egy közösséges termelési lehetőségek határa görbe (PP'), két jószág esetén (E – exportképes termék, C – fogyasztásra kerülő termék). A kereskedelembe való bekapcsolódást megelőző helyi cserearányt (Pretrade domestic terms of trade, T_d) feltételezve, az A pont reprezentálja azt a szituációt, amikor mindkét jószág helyi fogyasztásra kerül. Abban az esetben, ha lehetőség adódik a nemzetközi kereskedelemben történő bekapcsolódásra, az új szituáció és a megváltozott cserearány (T_w) sokkal kedvezőbb feltételeket jelenthet, így az ábra alapján az exportképes jószág mennyisége E^1 -ből E^2 -be mozdul el, míg a helyi fogyasztásra kerülő termékek előállításának mennyisége csökken (C^2 -ből C^1 -be).

1. ábra: Kereskedelem és a gazdasági fejlődés

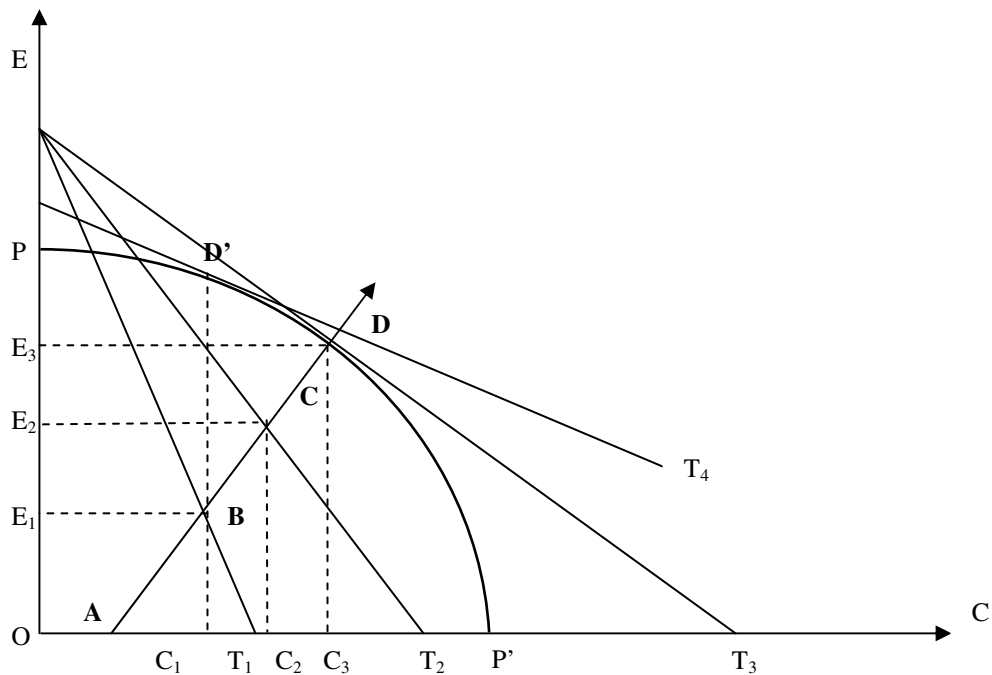

Forrás: Kakazu, H. (1994), p. 29.

Ha azt feltételezzük, hogy a gazdaság az összes lehetséges exportálható terméket exportálja (BC^1), ez a helyzet az elfogyasztott termékek C^1P'' mennyiségét fogja eredményezni, és az eredeti, maximális fogyasztás (OP') pedig $P'P''$ -re módosul a nemzetközi kereskedelembe történő bekapcsolódás után. Ha az exporttevékenység fogyasztási javakban kifejezett haszna gyorsabban növekszik, mint a népesség ($\Delta C/C > \Delta P/P$), akkor az adott terület bekapcsolódása a nemzetközi kereskedelembe a motorja lehet a folyamatos prosperitásnak. Bár a modell eléggé leegyszerűsíti a valóságot a nem túlságosan realiztikus feltételezéseivel, mégis irányt mutathat, hogy miért kapcsolódnak be a kis szigetgazdaságok a nemzetközi kereskedelembe.⁴⁵ A következő ábrán jól látható, hogy mi történik abban az esetben, amikor a nemzetközi cserearányok folyamatos változása következik be:

2. ábra: A nemzetközi kereskedelembe történő bekapcsolódás lehetőségei

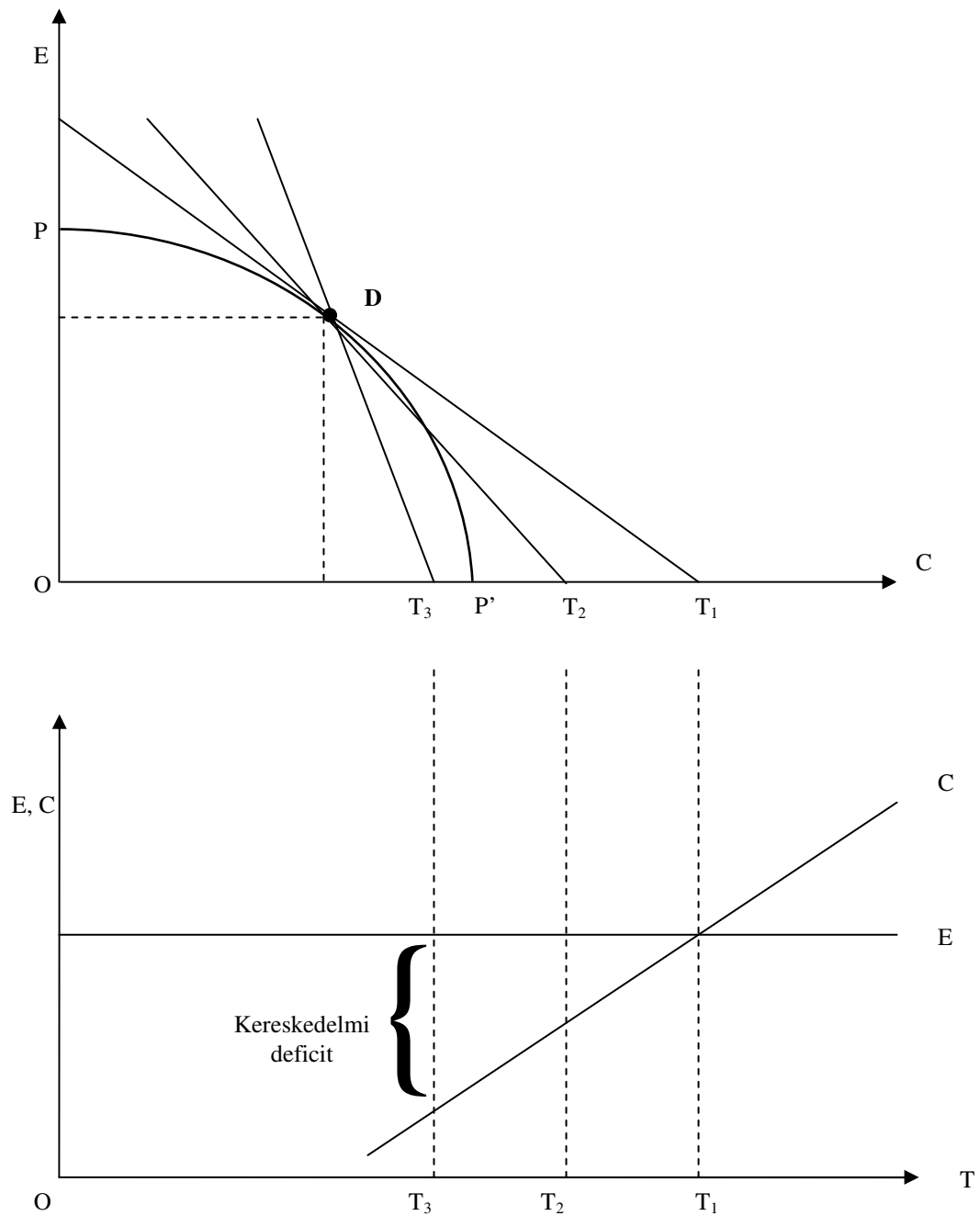
⁴⁵ Kakazu, H. (1994), p. 9.

Forrás: Kakazu, H. (1994), p. 31.

Az A pont a diagramon az egyszerű önellátás szituációját mutatja, ahol az összes, a gazdaság által előállított jószág elfogyasztásra kerül. T_1 esetén viszont a gazdaság a B pontban lesz, ami azt jelenti, hogy OE_1 lesz az exportálható termékek mennyisége, amelyért cserébe C_1T_1 importált jószág mennyiségét lehet realizálni. Ahogyan a nemzetközi cserearányok változnak (T_2 , T_3), úgy juthatunk el a C, illetve a D pontokba, egyre nagyobb mennyiségű import lehetőségét biztosítva. A D pont esetén minden rendelkezésre álló erőforrás kihasználásra kerül. Érdekes megnézni ugyanakkor azt is, hogy mi történik abban az esetben, ha a cserearány folyamatosan romlik, de az adott gazdaság kísérletet tesz a korábbi export szintjének fenntartására.

3. ábra: Cserearány-változások és következményeik

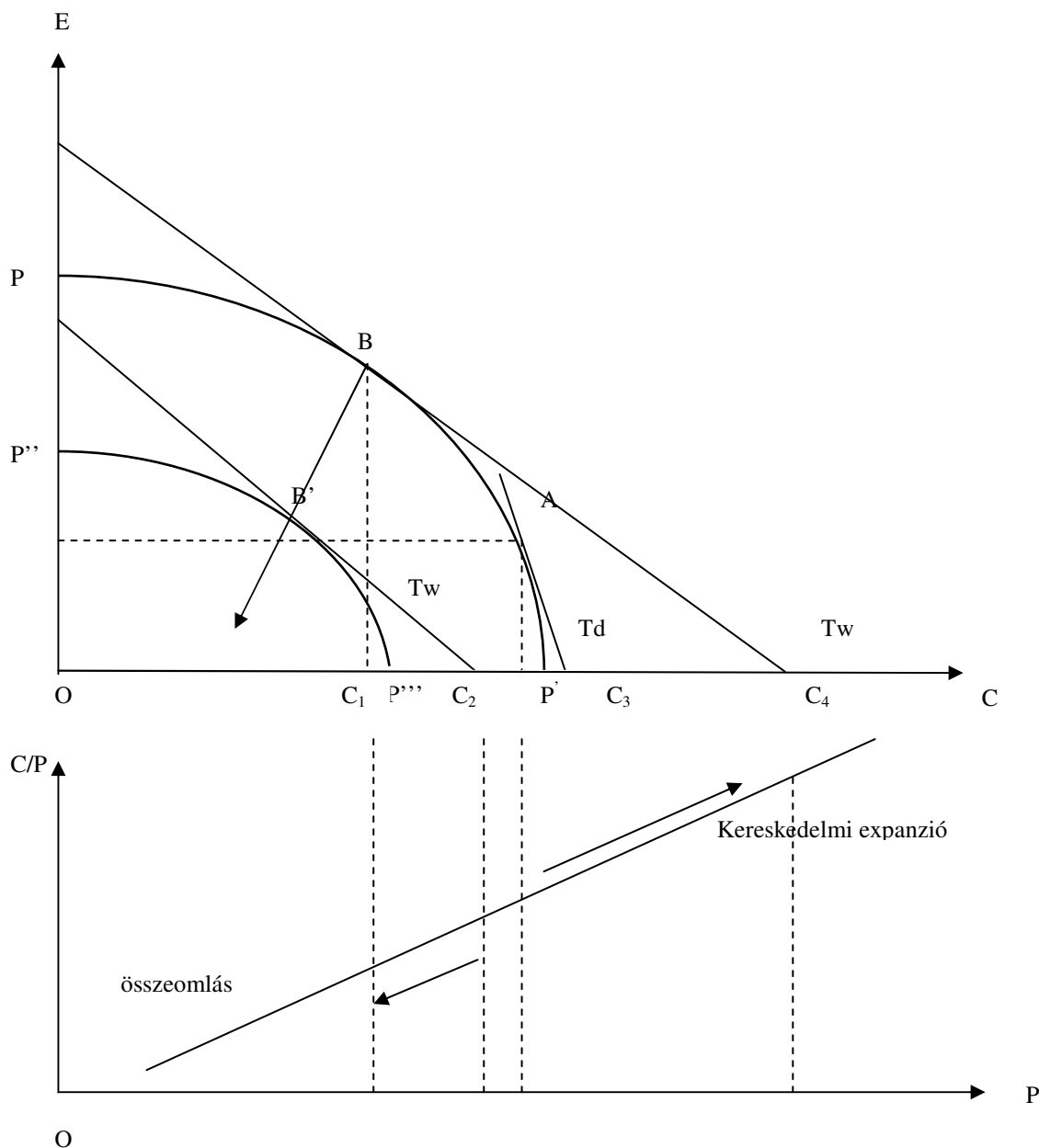

Forrás: Kakazu, H. (1994), p. 36.

A cserearányok romlásával az import mennyisége egyre kevesebb, és az állandónak tekintett export-szint és az importált fogyasztási javak közötti különbség jelzi a növekvő kereskedelmi deficitet, amelyet valahonnan, illetve valahogyan pótolni kell. A pótlásra egy lehetséges kézenfekvő megoldás lehet a segélyek köre, illetve a diverzifikáció (pl. turizmus), hogy a hanyatló életszínvonal további romlása megálljon

és újra pozitív elmozdulás következzen be.⁴⁶ A rendelkezésre álló erőforrások túlhasználata a 4. ábrán követhető nyomon:

4. ábra: Természeti erőforrások túlhasználata és következményei

Forrás: Kakazu, H. (1994), p. 50.

Ebben az esetben adott a korábban már ismertetett termelési lehetőségek határa görbe (PP') két jószággal (exportjavak, fogyasztási javak), általános feltételek mellett.⁴⁷ Az A pontból kiindulva, a nemzetközi kereskedelmbe történő bekapcsolódás előtti cserearányt (Td) feltételezve az előállított javak helyi fogyasztásra kerülnek. Ha

⁴⁶ Kakazu, H. (1994), p. 14.

⁴⁷ Uo., p. 38.

azonban a kereskedelmi feltételek változnak, és a nemzetközi cserearány (T_w) lesz a meghatározó, a gazdaság elmozdul a B pontba a görbén haladva, több exportterméket produkálva. A B pontban tehát BC_1 jószág kerül exportra, C_1C_4 jószág pedig importra. A jólét szintje a fogyasztásban kifejezve $OC_1 + C_1C_4 = OC_4$, ami jóval nagyobb, mint a nemzetközi kereskedelemben való bekapcsolódás előtt (OC_3). Az adott természeti erőforrás mennyiségének csökkenése a görbét a korábbi PP' -ből $P''P'''$ -be mozdítja el. Abban az esetben, ha a cserearány nem változik, a fogyasztás szintje még a kereskedelemben való bekapcsolódás előtti fogyasztási szintnél is alacsonyabb lesz (OC_2), amely a népesség változatlan szintjét feltételezve hamar összeomláshoz vezet. Ha tehát szigetgazdaság túlságosan specializált, az erőforrások kimerülése komoly katasztrófát okozhat, ugyanakkor ebből a kedvezőtlen helyzetből is létezhet „kiút”, más termékekre, tevékenységekre való átállástól elkezdve a segélyig, vagy éppen a népesség elvándorlásáig számtalan elmozdulási lehetőség adódhat a kritikus helyzet kezelésére.

A rendelkezésre álló erőforrások túlhasználatára és kimerülésére a szakirodalomban felbukkanó tipikus példa Nauru gazdasága. Naurut 1798-ban angol hajósok fedezték föl, majd 1888-ban német gyarmat lett. A német uralom idején derült ki, hogy a kiaknázható erőforrások tekintetében nem túl érdekes sziget mélyén foszfát van, amelynek kitermelését 1906-ban kezdték meg. A sziget 1968-as függetlenségéig a bányászat hasznának csupán töredéke csapódott le Naurun, de ettől az időponttól kezdve azonban megkezdődött az igazi „kánaán” időszaka. Hiba lenne persze azt állítani, hogy a gazdag bevételek biztosította anyagi jólét kifejezetten arra irányult volna, hogy a rendelkezésre álló erőforrásokat mindenféle szisztematikus, átgondolt rendszer nélkül éljék fel és pusztítsák: komoly infrastrukturális fejlesztések történtek a szigeten, a szigetlakók mindegyike részesedett a „jóból”, már a 70-es évektől kezdve nagy hangsúlyt fektettek a mindenki számára elérhető oktatásra és egészségügyi ellátásra. Minden tonna foszfátért kapott pénz több mint egyharmadát befektették, elsősorban devizatartalékokat hoztak létre, a fennmaradó pénzt pedig főleg ausztrál üzleti vállalkozásokba fektették, valamint más szigeteken is beruháztak, például a Marshall-szigetekhez tartozó Majuro-atoll repülőterének kiépítését is a szigetcske kormánya biztosította, amely rendszeres járatokkal légi összeköttetést biztosított Nauru számára.⁴⁸ Hogy elkerüljék a „hívatlan” látogatókat, a szigetre csak született naurui lakos személyes meghívása alapján lehetett beutazni, ugyanakkor a munkahelyek

⁴⁸ Stingl, M. (1979), pp. 253-258.

jelentős részén vendégmunkások végezték a „piszkos” munkát. Már a 70-es években felmerült, hogy mi lesz a foszfátkorszak után? A korábban vázolt „biztonsági” befektetéseken túl nem tűnt reménytelennek például a talajcsere, termőföld odaszállítása, a felhagyott bányagödrök rekultivációja és a turizmus-ipar felé történő elmozdulás sem. A növekvő számú népesség ivóvíz-igényeit és az élelmiszerszükségletek jelentős részét már ekkor külső forrásokból fedezték. Az anyagi jólét és gazdagság ellenére a természeti környezet szinte teljes pusztulása következett be, a sziget jelentős részét a bányászat teljesen tönkretette, és az addigi jólétet biztosító erőforrások az 1990-es évek végére nagyrészt kimerültek. Az elmúlt években egyre kritikusabbá váló helyzet konszolidálását a korábbi előrelátó intézkedések ellenére sem sikerült megteremteni. Az okok a következőkben összegezhetők:

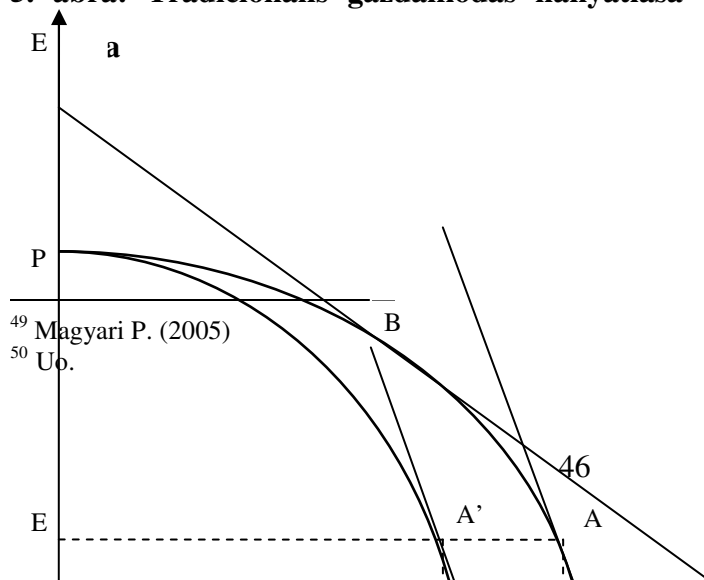
- A kormány a foszfátból származó régi vagyon egy részét ausztráliai ingatlanokba fektette, de ezek később vagy elértéktelenedtek, vagy megkaparintották az ország hitelezői;
- Mivel Nauru területének 90 százaléka meddőhányó, a sziget jelen formájában alkalmatlan arra, hogy hasonlóan más környező szigetekhez, korábbi pozícióit turisztikai bevételekből biztosítsa;
- 1989-ben a sziget a Nemzetközi Bírósághoz fordult, kártérítést követelve a megszálló nagyhatalmaktól az általuk elvitt foszfát után. 1993-ban peren kívül sikerült megegyezni velük: Ausztrália 20 éven keresztül évi 2,5 millió ausztrál dollárt ad, Új-Zéland és Nagy-Britannia pedig 12-12 millió amerikai dollárt utalt át a szigetnek;
- A kilencvenes évek végén a sziget 18 fős parlamentje úgy döntött, hogy adóparadicsommá alakítja át az országot. Ennek következtében a világ egyik leggyorsabban fejlődő offshore központja lett Nauru, de az „adóparadicsomosdi” túl jól sikerült, nemzetközi nyomásra meg kellett szüntetni a kedvezményeket;
- Ideig-óráig úgy tűnt, hogy a „menekültüzlet” lehet a megoldás: több, Ausztráliába induló ázsiai menekülteket szállító hajó Nauruban kötött ki. A menekültek ellátására az ausztrál kormány adott jelentős összegeket. A

táborokra azonban alig költöttek a szigeten, így ismét nemzetközi nyomásra, ennek a bevételi forrásnak is befellegzett.⁴⁹

A sziget két pártra szakadt: az egyik csoport annak a híve, hogy segítség nélkül kell valamilyen módon megoldást találni, a másik párt viszont kész akár lemondani az önrendelkezésről is a krízis megoldása érdekében. 2004 nyarán Nauru politikai elitje egy alkotmánymódosítással önként lemondott a pénzügyek irányításáról. Mivel az ország csődbe jutott, ausztrál közgazdászokat és menedzsereket hívtak a kis szigetre, akik teljesen átvették a pénzügyminisztérium vezetését.⁵⁰ Ha nem sikerül megoldást találni, és más tevékenységekkel biztosítani a sziget fenntarthatóságát, a közel 12.000 főre duzzadt népességnek minden bizonnyal új lakóhelyet kell majd választani.

Több tanulmány mutat rá arra is, hogy az erőforrások kimerülése miatt lehetséges megoldásként a korábbi, többé-kevésbé önellátó rendszerhez való visszatérés is előfordul, de ugyanakkor az elemzések arra is rámutatnak, hogy a gazdaság teljesítménye a nemzetközi kereskedelemben történő bekapcsolódás előtti teljesítménynél kevesebbet produkál, elsősorban a korábbi tudás, képességek, termelési módszerek elvesztésének, illetve elhalványulásának köszönhetően.⁵¹ További „kombinációkat” is fel lehet természetesen vázolni, hogy mi történik például akkor, amikor a tradicionális gazdálkodás hanyatlása együtt figyelhető meg a nemzetközi cserearányok romlásával. Ezt a szituációt szemlélteti a következő ábra:

5. ábra: Tradicionális gazdálkodás hanyatlása és a nemzetközi cserearányok

⁴⁹ Magyari P. (2005)

⁵⁰ Uo.

Forrás: Kakazu, H. (1994), p. 51.

A nemzetközi kereskedelemben bekövetkezett változások hatására T_1 elmozdul T_2 -be, illetve B-ből A pontba a görbén, a fogyasztási szint csökkenésével együtt (C_3 -ból C_2 -be), de miután a hagyományos gazdálkodáshoz már nem áll rendelkezésre a megfelelő technológia, tudás, és ismeretek, a termelési lehetőségek görbéje is elmozdul (PP''), illetve A-ból A'-be, ahol a fogyasztás szintje csak C_1 , amely kisebb, mint a korábbi szint. Abban az esetben, ha a népesség számában nem következik be számottevő változás, vagy további növekedés tapasztalható, az új szituációnak súlyos következményei lehetnek.

5. 3. Kezelési, elmozdulási lehetőségek: MIRAB modell

A csendes-óceáni szigeteket vizsgálva és később további szigetgazdaságokra kiterjesztve az 1980-as évek közepétől egyre több tanulmányban bukkan fel olyan gazdaságok leírása, ahol a fogyasztás szintje csak úgy tartható fenn, hogy folyamatosan más gazdaságok által generált többlet áramlik ezen területekre. Ez természetesen nem sziget-specifikus gazdasági szituációként fogható fel, de a kis szigetek esetében jellegzetes formának tekinthető, különösen abban az esetben, ha csupán egy-két exporttermékre specializálódtak, valamint a világpiaci mozgások, természeti katasztrófák, természeti erőforrások kimerülése, komoly költségvetési deficit, a diverzifikációs képesség és új piacok felé történő elmozdulás hiánya, a helyi gazdaság gazdaságtalansága eleve sérülékennyé teszik őket. Egy ilyen gazdasági szituáció azonban nem minősíthető egyértelműen kritikusnak: ameddig ez a típusú áramlás

⁵¹ Kakazu, H. (1994), p. 39.

fenntartható és hosszabb távon működtethető anélkül, hogy az érintettek rosszabbul élnének, vagy számottevően változtatni akarnának a helyzetükön, ez az út sokkal inkább egy lehetséges stratégia a különféle elmozdulási lehetőségek közül, amely arról szól, hogy egy gazdaság hogyan tudja kihasználni a gazdasági és nem gazdasági erőforrásait, mint például a korábbi politikai, gyarmati kapcsolatrendszert és függést, vagy éppen a stratégiai elhelyezkedését.

A témával kapcsolatos legismertebb modell az ún. MIRAB modell⁵² (Bertram and Watters, 1984, 1985, 1986; Bertram, 1986, 1987; Watters, 1987). Az eredeti, 1984-es vizsgálatba bevont szigetek, Cook Islands, Niue, Tokelau, Kiribati, különféle alkotmányos formában, épphogy kezdtek kilábalni a gyarmati időszakból. E szigeteket vizsgálva alapvetően az foglalkoztatta a kutatókat, hogy az akár kritikusként és fenntarthatatlannak is tekinthető trendek ellenére mi tartja mégis e gazdasági-társadalmi rendszereket viszonylagos kiegyensúlyozott működésben és stabil állapotban? Ráadásul a vizsgált szigetek esetében a túlnépesedés, a rendelkezésre álló erőforrások felhasználása jóval meghaladta az ökológiai lábnyomot, és első ránézésre is úgy tűnt, hogy ezek a szigetgazdaságok külső beavatkozás, „háterszág” nélkül működésképtelenek. A szerzők szerint a válasz két stock-flow jellegű kapcsolatban gyökerezik:

- A tengerentúlra kivándorlók és leszármazottaik (stock), ami egyrészt további kivándorlókat, ugyanakkor a fogadó területekről (anyaország, korábbi gyarmattartó, stb.) érkező segélyeket, támogatást jelentenek (flow) (**Migration – Remittances**);
- A helyi közszféra által foglalkoztatott munkaerő és intézményrendszer (stock), amely szintén folyamatos segélyekben és támogatásokban részesül (flow) (**Aid – Bureaucracy**).

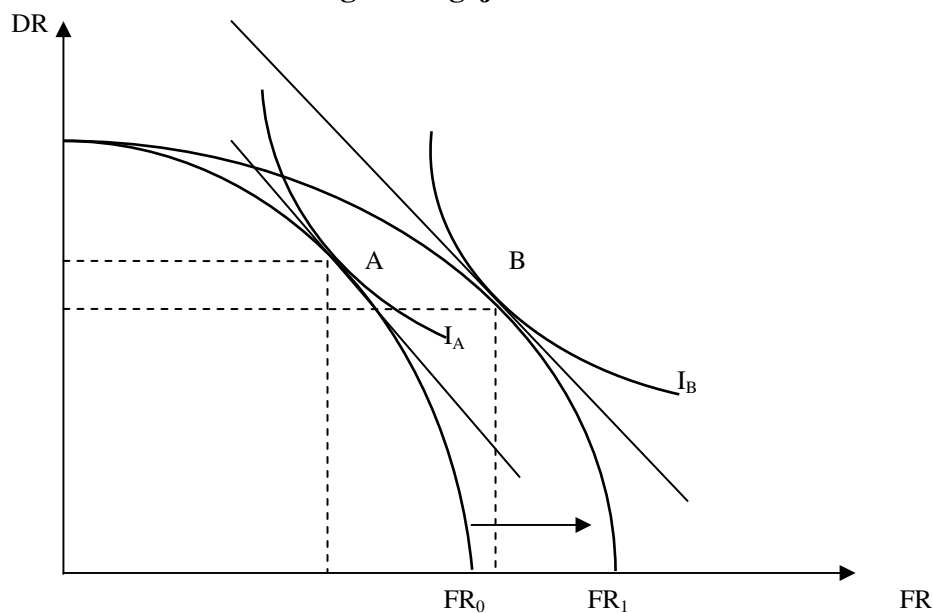
A két vázolt stock-flow jellegű folyamat angol kezdőbetűiből áll össze a **MIRAB** rövidítés. A szerzők szerint ezen áll, illetve bukik az ilyen típusú szigetgazdaságok további sorsa: ha ezek a rendszerek folyamatosan működnek, a szigetek gazdasági-társadalmi rendszere hosszabb távon fenntartható. A szakirodalomban „rent-seeking”-nek nevezett, további külső erőforrások bevonását

⁵² Bertram, G. (2006): Introduction: The MIRAB model in the twenty-first century Asia Pacific Viewpoint, Vol. 47, No. 1, April 2006, pp. 1–13.

célzó sajátos forráskeresési tevékenység sikeressége és hosszabb távú fenntarthatósága az esetek többségében szisztematikus és átgondolt stratégiákat, menedzselést, lobbitevékenységeket igényel. Bár a modell az 1980-as években keletkezett, és hogy meddig működnek ezek a rendszerek, továbbra is nyitott kérdés, de úgy tűnik, a szerzők korábbi megállapításai a vizsgálatba korábban bevont szigetek esetében jelenleg is fennállnak.

A következő ábra jól illusztrálja a korábban vázolt folyamatokat: ha a forráskeresési tevékenységek a termelési lehetőségek határát ki tudják terjeszteni (FR_0 -ból FR_1), a külföldi (Foreign Resources, FR) és a hazai (Domestic Resources, DR) erőforrások egy új kombinációját fogja eredményezni, amely egy magasabb közömbösségi görbére történő elmozdulást eredményez.

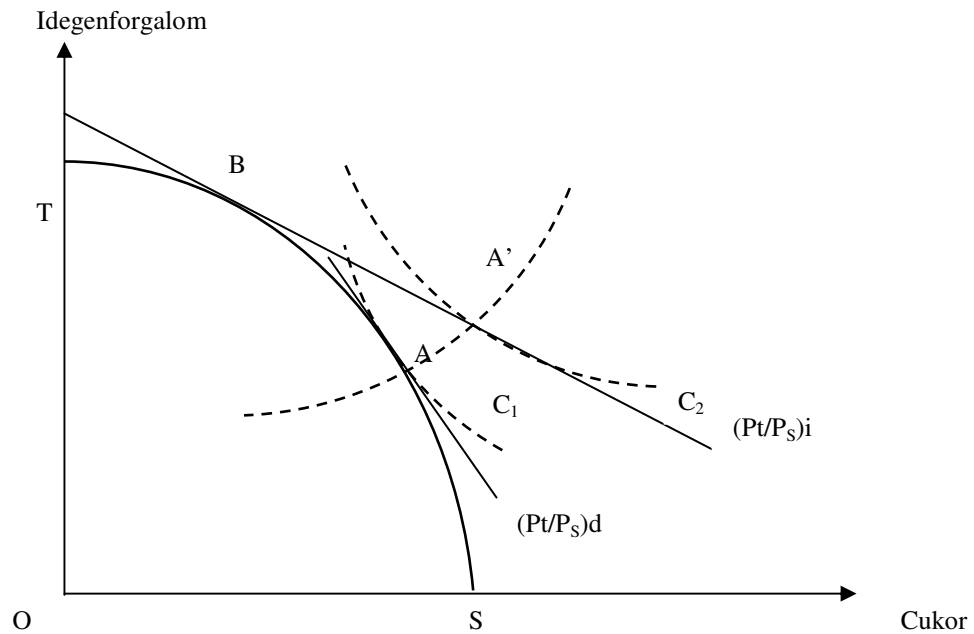
6. ábra: Forráskeresés és a gazdasági jólét

Forrás: Kakazu, H. (1994), p. 71.

A változó külső gazdasági tényezők hatására horizontális és vertikális diverzifikáció is bekövetkezhet, ami nem biztos, hogy sikeres lesz, és az is elképzelhető, hogy olyan további változások következnek be, amik az egyébként sikeres kezelési megoldást sikertelenné fogják tenni (pl. gőzhajók megjelenése és a hagyományos hajóépítés a Csatorna-szigetek esetében). A következő két ábra Kakazu nyomán jól szemlélteti a korábban vázolt folyamatokat, két gazdasági tevékenység, az idegenforgalom és egy hagyományos mezőgazdasági tevékenység, a példában cukortermelés esetében.

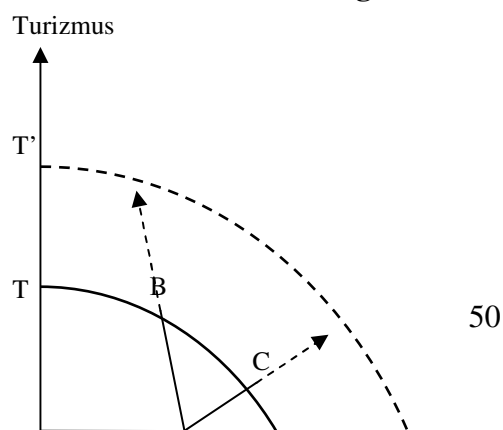
7. ábra: Diverzifikációs lehetőségek 1.

Forrás: Kakazu, H. (1994), p. 92.

Az alaphelyzet az A pont a termelési lehetőségek határgörbéjén, amely az idegenforgalom és a cukortermelés közötti helyi arányokat tükrözi $(Pt/P_S)d$. Ha az idegenforgalom és a cukortermelés közötti nemzetközi arány az idegenforgalom javára billen el, a termelési lehetőségek görbéjén elmozdulás következik be a B pontba, ami több importárut és magasabb szintű fogyasztást fog majd jelenteni (C_1 közömbösségi görbéről C_2 közömbösségi görbére).

8. ábra: Diverzifikációs lehetőségek 2.

Forrás: Kakazu, H. (1994), p. 92.

A második, 8. számú ábrán az A pontban a helyi erőforrások nincsenek még teljes mértékben kihasználva, ha mindkét jószág esetén növekedés következik be, a C pontba mozdul el a gazdaság. Abban az esetben viszont, ha a cukortermelést nem preferálják, az idegenforgalmi tevékenységeket viszont igen, a B pont felé mozdul el a rendszer, egészen addig, amíg el nem éri a termelési lehetőségek határát. A diverzifikáció, illetve új technikák, gépek, stb. hatására az eredeti TS görbe is eltolódhat (T'S'), újabb növekedési lehetőségeket jelentve.

5. 4. Kritikák és további modellek: Vulnerability Index, PROFIT, SITE

5. 4. 1. Vulnerability Index

Egyes szerzők, mint például a máltai Lino Briguglio, elsősorban a kis fejlődő szigetgazdaságokat (Small Island Developing States, SIDS) vizsgálva, a gazdasági sérülékenység (Vulnerability) dimenzióját hangsúlyozzák. E sérülékenység természetesen meglehetősen komplex és sokdimenziós (pl. gazdasági, környezeti, szociális, kereskedelmi, a klímaváltozással és a katasztrófákkal kapcsolatos, stb.), de semmi esetre sem egyenlő a szegénységgel és a kedvezőtlen gazdasági helyzettel. Briguglio alapján e szigetgazdaságok legfontosabb jellegzetességei a következőképpen foglalhatók össze:

- Magasfokú gazdasági nyitottság;
- Szűk és speciálizált export, nagyfokú diverzifikáció nélkül;

- Importfüggőség, különösen az energiaszektor és ipari termékek esetén, erősen korlátozott helyettesítési lehetőségekkel;
- A szigetszerűségből fakadó periférikus jelleg, a távolságból következő magas szállítási költségek, marginalizáció.⁵³

Az 1992-es Rio de Janeiro-i Környezet és Fejlődés Világkonferencián elfogadott Agenda 21 17. fejezete foglalkozik a fejlődő szigetgazdaságok problémáival, kiemelve, hogy környezeti és gazdasági szempontból is speciális fenntarthatósági kihívásokkal kell szembenézniük. Az ezt követő 1994-es Barbadosi Konferencián elfogadásra került a Kis Fejlődő Szigetállamok Fenntartható Fejlődés Akcióprogramja (The Programme of Action for the Sustainable Development of Small Island Developing States (SIDS Programme of Action), amely a legfontosabb prioritásterületeket és a leglényegesebb, szigetekkel kapcsolatos kihívásokat azonosítja, köztük a gazdasági sérülékenység kérdését is, kiemelve a szükségszerűségét egy sérülékenységi index kidolgozásának.⁵⁴ A munka egyébként két síkon indul meg, egyrészt egy gazdasági, másrészt egy ökológiai sérülékenységi index kidolgozását kezdik meg a szakemberek (gazdasági index: Briguglio, Crowards).

A kis fejlődő szigetgazdaságok sérülékenysége azóta is számtalan nemzetközi konferencia népszerű témája és különféle sérülékenységi indexek tömege jön létre, ugyanakkor a kedvezőtlen gazdasági, társadalmi és környezeti helyzet folyamatos hangsúlyozása nem magyarázza jól néhány, sok szempontból sérülékenynek titulálható sziget, illetve szigetszerű terület kimagasló gazdasági teljesítményét (a szakirodalomban Szingapúr-paradoxonnak nevezett jelenség). Briguglio ezért későbbi tanulmányaiban bevezeti a rugalmasság (Resilience) kategóriáját, és ennek eredményeképpen az általa használt új mutatószám az EVIAR (Economic Vulnerability Index Adjusted for Resilience), a rugalmassághoz igazított gazdasági sérülékenységi index lesz,⁵⁵ elfogadva, hogy az alapvetően sérülékeny szigetgazdaságok közül néhány olyan stratégiát folytat, amely erősíti rugalmasságukat és egyhíti sérülékenységüket,

⁵³Briguglio, L. (2003): The economic vulnerability index and small island developing states. A review of conceptual and methodological issues. Prepared for the Caribbean Regional Preparatory Meeting to Review the Implementation of the Barbados Programme of Action for the Sustainable Development of Small Island Developing States Port of Spain, Trinidad and Tobago, 6-10 October 2003

⁵⁴ Briguglio, L. (2004): Economic Vulnerability and resilience: concepts and measurements. Paper presented at the International Workshop on "Vulnerability and Resilience of Small States" organised by the Commonwealth Secretariat and the University of Malta, University Gozo Centre, Malta, 1-3 March 2004

⁵⁵ Briguglio and Galea (2003)

azonban az igazi “miértekre” nem kapunk választ. Briguglio szerint a sérülékenység nagyrészt “adottság”, amit elkerülni nem nagyon lehet, ugyanakkor lehet olyan stratégiákat alkalmazni, amelyek ezt a sérülékenységet, vagy annak következményeit csökkentik és fel lehet készülni a nehezebben előrejelezhető eseményekre is. Briguglio és Galea négy lehetséges scenáriót vázol a rugalmasság – sérülékenység viszonyrendszerét elemezve, az általuk használt mintát kiterjesztve, nem csupán szigetgazdaságok fenntarthatósági kérdéseit vizsgálva.⁵⁶

1. táblázat: Rugalmasság-sérülékenység mátrix

„Örökség”	A sérülékenység csökkenését eredményező stratégiákat alkalmazó gazdaságok	A sérülékenység növelését eredményező stratégiákat alkalmazó gazdaságok
Eleve sérülékeny országok	“Self-made” - önmegvalósító scenárió	Legrosszabb megoldás scenárió
Eleve rugalmas országok	Legjobb megoldás scenárió	“Tékozló fiú” scenárió

Briguglio és Galea a vázolt modellel kapcsolatos legfontosabb megállapításai a következő pontokban foglalhatók össze:

- A különféle érzékenységi indexek empirikusan is igazolják, hogy a kis államok, különösen a kis, fejlődő szigetgazdaságok gazdaságilag érzékenyebbek, mint más államok;
- Sok kis, eleve kedvezőtlen helyzetből startoló szigetgazdaság képes egészen jó gazdasági, társadalmi és környezeti mutatókat produkálni, ami azt feltételezi, hogy olyan stratégiákat alkalmaznak, amelyek rugalmasságukat, alkalmazkodóképességüket erősítik;
- Az alacsony GDP-vel rendelkező kis fejlődő szigetgazdaságok az esetek többségében sérülékenyek és szegények, ezért erősíteni kell a versenyképességüket;
- A sérülékenység elkerülésére irányuló stratégiáknak fontos szerepet kell játszaniuk ezen államok fenntarthatósági stratégiáiban;
- Ha nincsenek a váltáshoz és az elmozduláshoz megfelelő erőforrások, a nemzetközi közösségnek segítő kezdet kell nyújtania;

⁵⁶ Briguglio and Galea (2003), p. 8.

- Végül a további vizsgálatoknak és összehasonlító elemzéseknek új irányt szabhat a rugalmassághoz kapcsolódó új index kidolgozása.

5. 4. 2. PROFIT-modell

A korábban vázolt MIRAB modell óta számtalan tanulmány született világszerte e modell kiterjesztéséről más szigetekre is, sőt, bizonyos esetekben nem-sziget jellegű területek esetében is empirikusan igazolták a modell meglétét, és természetesen többen próbálkoztak a modell továbbfejlesztésével, illetve kritikájával.⁵⁷ Már Kakazunál is megjelenik, hogy a szigetgazdaságok megpróbálnak olyan „érdeklődő” külső szereplőket találni, akiknek fel tudják ajánlani földrajzi stratégiai pozícióikat, befektetési lehetőségeiket, halászati jogaikat, adózási különbségeiket, vagy éppen idegenforgalmi kínálatukat annak érdekében, hogy gazdasági, társadalmi rendszereik működőképesek lehessenek. Ahol ezek a stratégiák sikeresnek bizonyulnak, az integráció egy magasabb foka valósul meg a külső gazdasági erőkkel és gazdaságukkal.⁵⁸

Bertram és Poirine szerint azonban annak ellenére, hogy több tanulmányban a kis méret és az elzártság miatt a szigetek sérülékenysége került előtérbe, ez a koncepció úgy tűnik, sem elméletben, sem empirikusan nem állja meg a helyét, a szigetszerűségnek nem csak hátrányai vannak, illetve több olyan szigetgazdaság létezik, amely szignifikáns szerepet játszik a világgazdaságban.⁵⁹ *A szigetgazdaságok tehát egyes esetekben nem csupán passzív szemlélői a világgazdasági eseményeknek és árelfogadók, mint az ortodox komparatív előnyök esetén, hanem aktív szereplőként próbálják a rendelkezésre álló előnyöket, kapcsolatokat, viszonyokat, erőforrásokat kihasználva helyzetüket optimalizálni.* Másrészt nyilvánvaló, hogy a modell nem tekinthető univerzálisnak, kell, hogy legyenek olyan területek és adott időszakok is, ahol nem MIRAB-jellegű, illetve MIRAB előtti és utáni (non-MIRAB, pre-MIRAB és/vagy post-MIRAB) stratégiák jellemzik a hátországgal, vagy a külvilággal való kapcsolatrendszerét.

⁵⁷ A szakirodalomban felbukkanó alternatívák: MIRAGE (H. C. Brookfield, 1986), MURAB (Munro, 1990); MIRTAB (Ogden, 1993); TouRAB (Guthunz és Von Krosigk, 1996)

⁵⁸ Baldacchino, G. (2006): Managing the hinterland beyond: Two ideal-type strategies of economic development for small island territories. *Asia Pacific Viewpoint*, Vol. 47, No. 1, April 2006, pp. 45–60.

⁵⁹ Bertram, G. - Poirine, B. (2007), p. 331.

A kritikák, illetve az eredeti MIRAB-modell továbbgondolásaiból érdemes kiemelni Godfrey Baldacchino PROFIT-modelljét⁶⁰. Baldacchino szerint több szigetgazdaság aktív stratégiát folytat annak érdekében, hogy jövőjét meghatározza, tehát nem egyszerűen a külső gazdasági, politikai és pénzügyi transzferek működtetik e rendszereket. A MIRAB modell továbbra is egy lehetséges kapcsolatrendszer a hátszaggal a számtalan lehetőség közül, amit Baldacchino a lehetséges alternatívák spektrumának egyik végpontjaként definiál. A másik „végpont”, melyet a kanadai szerző vázol, az ún. **PROFIT modell**, a következő elemekkel:

- **P** (people considerations);
- **R** (resource management);
- **O** (overseas engagement);
- **FI** (finance, insurance and taxation);
- **T** (transportation).

E modell lényege tehát, hogy:

- A szigetlakók ténylegesen is „érintettek” és meghatározó alakítói, nem csupán passzív résztvevői a gazdasági-társadalmi folyamatoknak, a munkaerőpiaci folyamatoktól kezdve a népességszám konrolljáig, vagy éppen az állampolgárságig (People considerations);
- A rendelkezésre álló, illetve a külvilág számára érdekes erőforrások hatékony menedzselése figyelhető meg (Resource management);
- A tengerentúli területekkel, korábbi anyaországokkal a történelmi előzményekből következő sajátos politikai kapcsolatoknak megfelelő viszonyrendszerből adódóan e kapcsolatok menedzselése intenzív, aktív formában figyelhető meg, „kreatív” diplomáciai megoldásokkal (Overseas engagement);
- A rendelkezésre álló sajátos erőforrásoknak, kiaknázható lehetőségeknek megfelelően ezen erőforrásokra és az általuk generált tevékenységekre történő specializáció (Baldacchino: speciation) jellemzi a gazdaságukat (Finance, insurance, taxation);

⁶⁰ Baldacchino, G. (2005, 2006); Bertram, G. (2006)

- Képesek kontrollálni a megközelíthetőségi, elérhetőségi, szállítási lehetőségeket (Transportation)

A *PROFIT* modellbe sorolható szigetek esetén kitüntetett szerephez jut e területek politikai, jogi státusza: e szigetek jelentős része nem tekinthető teljesen függetlennek, hanem a korábbi történelmi hagyományoknak, politikai vagy éppen gyarmati kapcsolatrendszernek megfelelően az autonómia különféle lépcsőfokain elhelyezkedve, próbálják a helyzetüket optimalizálni és rendszerint az anyaország, a korábbi gyarmattartó (Baldacchino: metropolitan partner) is profitál e sajátos viszonyrendszer fenntartásából. A szigetgazdaságok vizsgálatánál gyakran használt adatbázis, a CIA Factbook⁶¹ adatai alapján a világ szigeteinek egy része független, a független államok közül 43 sziget (22%), ugyanakkor több mint 100 másik esetben viszont az egyes szigetek nem tekinthetők teljesen függetlennek, hanem az autonómia különféle fokain helyezkednek el, melyek a szakirodalomban leginkább – SNIJ – Sub National Island Jurisdictions névvel illetnek (szemben az korábban már említett, általában független, ún. SIDS – Small Island Developing States – kategóriával. (Melléklet 2.). E sajátos politikai kapcsolatok, hagyományos viszonyrendszerek „kiaknázása” szintén jelentős versenyképességi tényezőnek tekinthető.

A politikai autonómia fokát számtalan külső és belső, az adott szituációt jellemző tényező határozza meg, de általában olyan aszimmetrikus, föderalisztikus kapcsolatrendszerek,⁶² ahol a kisebb egység, vagy egységek politikailag egy nagyobb egységhez kapcsolódnak, ahol gyakran ez a kapcsolat a korábbi gyarmati függésből következik, de a kis egységek viszonylag nagy autonómiával rendelkeznek, ugyanakkor a kis egység részvétele a nagy politikájában minimális.⁶³ Tipikusan ilyen kapcsolatnak tekinthető a Feröer-szigetek és Grönland viszonyrendszere Dániával, Åland viszonya Finnországgal, az Azori-szigetek és Madeira kapcsolata Portugáliával, a Man-sziget, Guernsey és Jersey, valamint az Egyesült Királyság viszonyrendszere, vagy éppen az Északi Mariana-szigetek és Puerto Rico kapcsolatrendszere az Egyesült Államokkal. E kapcsolatrendszerek kialakulása az esetek többségében a korábbi viszonyrendszer „átértékelésére”, a korábbi történelmi szituációkra, véletlenekre, valamint némileg az

⁶¹ CIA The World Factbook. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>

⁶² Elazar, D. J. (1987, 1994)

⁶³ Lessons From the Political Economy of Small Islands. The Resourcefulness of Jurisdiction. Edited by Godfrey Baldacchino and David Milne. Institute of Island Studies, University of Prince Edward Island, Macmillan Press Ltd. London, 2000, pp. 22-26.

egyres területek saját érdekérvényesítő képességére vezethető vissza, ahol a résztvevő felek egyaránt profitálnak a fennálló helyzetből, ráadásul egészen jó gazdasági teljesítményt nyújtva. Baldacchino felveti a kérdést, hogy van-e valamiféle kapcsolat az ilyen típusú szigetek gazdasági teljesítménye és e szigetek jogi státusza között?⁶⁴

Az említett sziget-típusok esetében nincs arról szó, hogy a függetlenséget keresnék, leginkább az autonómia magas szintjével és önkormányzatisággal rendelkező gazdasági-társadalmi viszonyrendszer további fenntartásában érdekeltek. Természetesen ezek a példák sem tökéletesen ugyanolyanok, például lényeges eltérések lehetnek abban, hogy választanak-e az anyaország parlamentjébe képviselőket, vagy nem, mióta áll fenn a kapcsolatrendszer – a Csatorna-szigetek esetében például 1204 óta, Åland esetében az I. világháborút követő egyezmények következtében kerülnek a szigetek fókuszba. Az esetek többségében a nagyobb partner felelős a védelemért, a külügyi kérdésekért és közös fizetőrendszer létezik, a kis partner pedig rendszerint minden egyéb ügyben nagyfokú autonómiát élvez. Természetesen számtalan szint figyelhető meg, például a Feröer-szigeteken, Åland, az Azori-szigetek és Madeira esetében nincs teljes önállóság az adók meghatározásában, vagy például a közszolgáltatások Man-szigeten nincsenek saját hatáskörben. Az első pillantásra akár komolytalannak tűnő különbségek azonban befolyásolhatják az egyes területek jelenlegi versenyképességét és a lehetséges elmozdulási, diverzifikációs irányokat is.

Különböféle tanulmányok, és empirikus adatok sora bizonyítja, hogy ezek a kis, nem egészen független szigetgazdaságok gazdaságilag jól teljesítenek nagyobb, főleg kontinentális országoknál (Armstrong, 1998, Armstrong és Read, 2002, stb.), de hasonló eredményekre vezet az európai szigetek és sziget-régiók vizsgálata is (Eurisles, 2005). További összehasonlító elemzésekből az is kiderül, hogy a nem teljesen független szigetek jobban teljesítenek a független társaiknál. (Bertram, 2004, Poirine, 1998). Az összehasonlító sziget-tanulmányok több mint 110 olyan szigetgazdaságot azonosítottak, ahol állandó lakosság él, a korábban már említett aszimmetrikus föderalizmus működik. (Melléklet 2.) Globálisan vizsgálva a kérdést, Baldacchino szerint öt gazdasági és 4 politikai „kapacitás” tűnik karakterisztikusnak:

- Pénzügyi tevékenységek és az adózás feletti önrendelkezés;

⁶⁴Baldacchino, G. (2006): Innovative Development Strategies from Non-Sovereign Island Jurisdictions? A Global Review of Economic Policy and Governance practices World Development Vol. 34, No. 5, pp. 852–867, p. 853.

- Környezeti, természeti erőforrások feletti önrendelkezés;
- Elérhetőség, megközelíthetőség és szállítás feletti önrendelkezés;
- Személyek szabad áramlásából fakadó előnyök;
- Önálló turizmus-politika;

Valamint kreatív politikai kapacitásként:

- A sajátos jogi státuszból fakadó, folyamatosan „kijátszható” kártyák;
- Nemzeti, illetve sajátos, nemzeti szint alatti identitás hangsúlyozása;
- Kisebbségek védelme;
- Valamint az ún. „para-diplomácia” folytatása, amely pénzügyi, környezetvédelmi, kereskedelmi egyezményekben való önálló részvételt jelenti.⁶⁵

A PROFIT-modellbe illeszthető szigetek esetében a „kreatív”, hosszabb-rövidebb ideig versenyképes gazdaság megvalósításán túl a korábbi történeti előzményeknek a jelenlegi kedvező helyzet kialakításában kitüntetett szerepük van. Lényeges elem, hogy a versenyképesség fenntartása, a piaci rések megtalálása folyamatos kihívásként, egyfajta kényszerként jelentkezik, hiszen a gyakran túlzott specializáció esetén a világgazdasági trendek változásával a korábbi kedvező szituáció hamar kedvezőtlen gazdasági helyzethez vezethet. Sok esetben a külső szemlélők számára a szigetgazdaságok, a szigeteket jellemző gazdasági, társadalmi folyamatok nagymértékben hasonlónak tűnhetnek, de a valóságos kép ennél sokkal árnyaltabb. *Fontos leszögezni, hogy nincs minden esetben alkalmazható útja a fejlődésnek, egyik megoldás sem minősíthető egyértelműen jónak, jobbnak, vagy univerzálisan alkalmazható formának. A siker kulcsa azonban szinte minden esetben egyfajta széles stratégiai társadalmi megállapodás közösségi szinten, együtt a szükséges rugalmassággal és nagyfokú alkalmazkodási képességgel, amikor az - elsősorban a külső - feltételek változnak.*

⁶⁵ Baldacchino, G. (2006): Innovative Development Strategies from Non-Sovereign Island Jurisdictions? A Global Review of Economic Policy and Governance practices World Development Vol. 34, No. 5, pp. 852–867, p. 861.

A PROFIT-modellbe sorolható szigetgazdaságok tehát alapvetően nem az adott területet, hanem helyzetüket hasznosítják és kínálják fel áruként, ahol a földrajzi elhelyezkedésnek, az anyaország esetleges gazdasági-politikai céljainak, a korábban már említett sajátos, nem tipikus helyzeteknek és véletleneknek hallatlanul nagy jelentősége lehet abban, hogy ezek a vélt, vagy valós előnyök kihasználásra kerülhessenek. *Természetesen nem arról van szó, hogy ebben a játékban mindenki ugyanolyan esélyekkel indul, másrészt arról sem, hogy e szigetgazdaságok minden esetben már a kezdetektől fogva tudatosan alakítják, menedzselik az egyes erőforrásokat, kapcsolatrendszereket, hiszen a gyakorlati példák sokszor éppen arra világítanak rá, hogy a jelenlegi (és már menedzselte) előnyök, versenyképességi tényezők megjelenésére az adott szigetek nincsenek különösebb befolyással, sokkal inkább a külső, gazdasági-politikai keretfeltételek és trendek változásai eredményezik az adott versenyelőnyöket, melyekkel a későbbiekben már lehet, és kell is tudatosan foglalkozni.*

Fontos továbbá leszögezni, hogy a korábbi, a szakirodalomban is felbukkanó megközelítésekkel ellentétben a szigetek fenntarthatósága tehát nem csupán a rendelkezésre álló, rendszerint szűkös erőforrásokkal való gazdálkodást jelenti, hanem a rendszeren kívüli, rendkívül fontos külső források menedzselését is, melynek hatására a szigetek közösségeinek jóléti szintje fenntartható, vagy növelhető.

5. 4. 3. McElroy: A turizmus, mint a fejlődés motorja

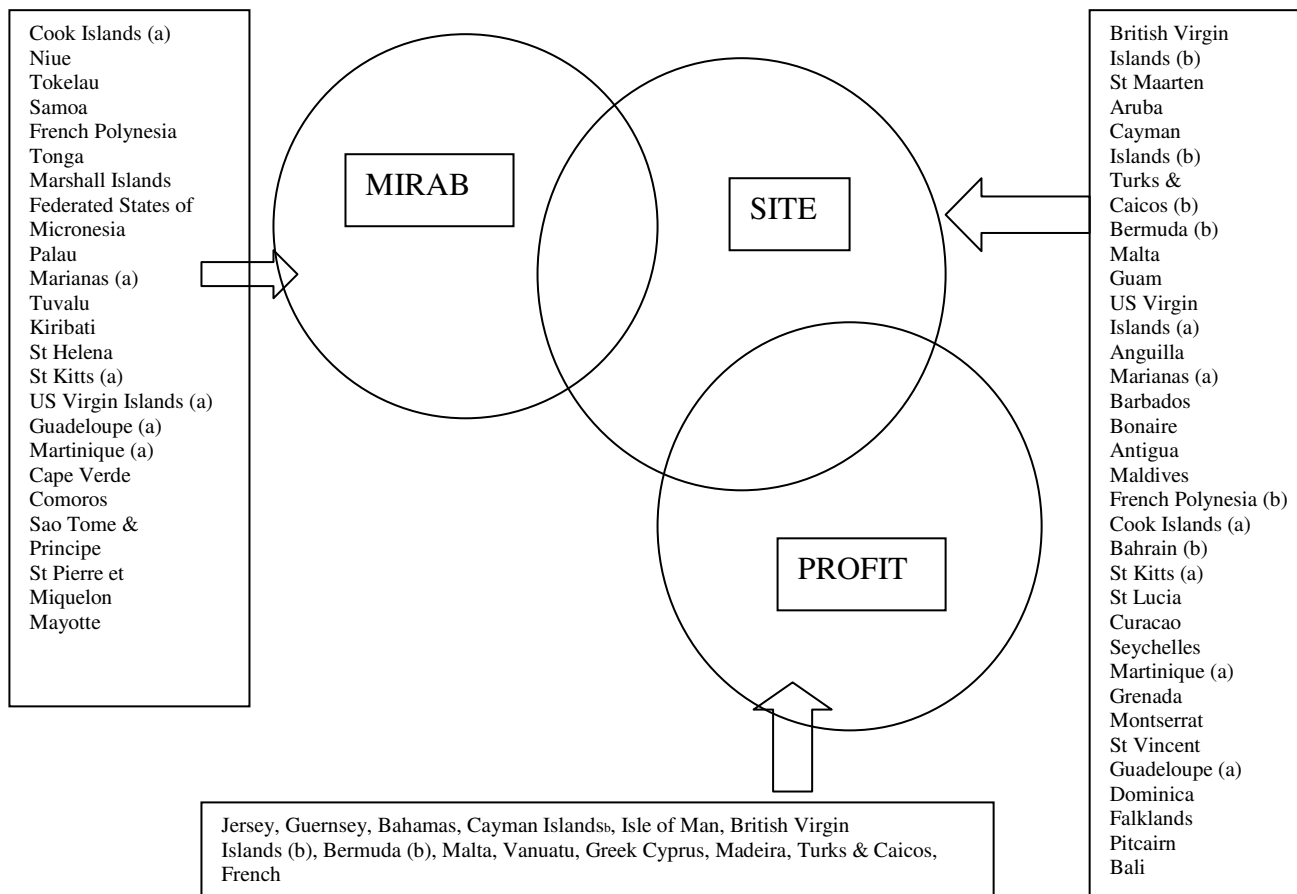
Baldacchino PROFIT-tipizálása tökéletesen írja le azokat a szigeteket, amelyek offshore-központként, pénzügyi központként, hajózási, regisztrációs központként vagy éppen katonai bázisként funkcionálnak. De mi a helyzet azokkal a szigetekkel, amelyek nemzetközi idegenforgalmi szerepet töltenek be? Tulajdonképpen ebben az esetben is a pénzügyi központokhoz és adóparadicsomok kialakításához hasonló stratégiai megközelítésről van szó, a turisztikai kínálat kialakítására és biztosítására alkalmas szigetek a rendelkezésre álló, elsősorban természeti és földrajzi adottságaikat próbálják kihasználni és versenyképességi tényezőként eladni. Ez az út sem tekinthető azonban univerzálisnak és minden esetben sikerre vezetőnek: vannak olyan fogadóhelyek, amelyek kedvezőbb helyzetben vannak (küldő területek közelsége, megközelíthetőség, elérhetőség, nyelv, fizetőeszközök, „érdekes” kínálati elemek, kedvező időjárás, stb.), más esetekben e tényezők korlátozottan, vagy nem állnak megfelelő mértékben rendelkezésre.

McElroy 36 ilyen típusú szigetgazdaságot azonosít, melyeket SITE-nak (Small Island Tourist Economies) nevez, rámutatva arra, hogy a teljesen független jogi státusz potenciálisan kedvezőtlenebb helyzetet jelent, mint a nem teljesen független, valamint a föderalisztikus státusz. McElroy a szigetgazdaságokat az általa konstruált ún. TPI index (Tourism Penetration Index) segítségével hasonlítja össze, ahol 8 a legsikeresebb 9 SITE közül nem teljesen független, míg 6 a 8 legkevésbé fejlett sziget közül független jogi státuszt élvez. A szigetek mérete szintén fontos szerephez jut: a nagyobb területtel és népességgel rendelkező fogadóterületek teljesítménye az empirikus adatok alapján szintén elmarad a kisebb szigetek teljesítményétől.⁶⁶ A természeti erőforrások köre szinte minden esetben fontos része az idegenforgalomra szakosodott szigetek kínálatának – a fenntarthatóság egyes dimenziói ezekben az esetekben tehát még nagyobb intenzitással kell, hogy megjelenjenek!

A három vázolt modell természetesen nem minden esetben figyelhető meg tiszta formában, átfedések lehetnek, melyek elsősorban a MIRAB és a SITE, illetve a PROFIT és a SITE között figyelhetők meg a gyakorlati példák alapján, másrészt abszolút nem tekinthetők statikus modelleknek, hiszen az egyes szigetgazdaságok végig mehetnek a különféle állomásokon, ahogyan a külső gazdasági feltételek változnak, illetve versenyképességi tényezőik fel és leértékelődnek az idő múlásával. E modellek alapján tehát érdemes átértékelni a korábbi sziget-fenntarthatósággal kapcsolatos koncepciókat, amelyek nem csak arról szólnak, hogy rögtön fenntarthatatlannak minősítünk egy adott gazdasági-társadalmi állapotot, hiszen a gyakorlat azt mutatja, hogy e szigetgazdaságok folyamatosan elmozdulnak egy-egy következő, vélt, vagy valós egyensúlyi állapot felé, tökéletes modell és mindenki számára járható út azonban nem létezik. A következő ábrán, Bertram alapján látható a 3 vázolt ideáltípusba sorolható szigetgazdaságok köre, feltüntetve az egyes kategóriák közötti lehetséges átfedéseket is.

9. ábra: Ideáltípusok és lehetséges átfedések (MIRAB, PROFIT, SITE)

⁶⁶ Bertram, G. (2006), p. 6.

a: átfedések a MIRAB és a SITE között, b: átfedések a SITE és a PROFIT között. Forrás: Bertram, G. (2006), p. 7.

5. 5. Sziget-analízis

A 3 fő modellípust tovább finomítva a szigetgazdaságokkal foglalkozó közgazdászok további kategóriákkal szolgálnak – ebből a sorból érdemes kiemelni Geoff Bertram és Bernard Poirine tanulmányát. A két szerző a kanadai Prince Edward Island Egyetemen Godfrey Baldacchino szerkesztésében 2007-ben megjelent tanulmánykötetben⁶⁷ egy teljes fejezetet szentel arra, hogy az általuk szerkesztett adatbázis alapján a korábban vázolt csoportokat tovább finomítva a „fejlődés” lehetséges fázisait körvonalazzák. A szerzőpáros 68 szigetgazdaság fizetési mérleg adatait⁶⁸ elemezve tesz kísérletet egy jóléti index szerkesztésére, melyet az egy főre jutó GDP adatok és a születéskor várható átlagos élettartam mutatója segítségével konstruáltak. Az általuk használt adatbázis nem tekinthető teljeskörűnek, a több

⁶⁷ A World of Islands. An Island Studies Reader. University of Prince Edward Island, 2007

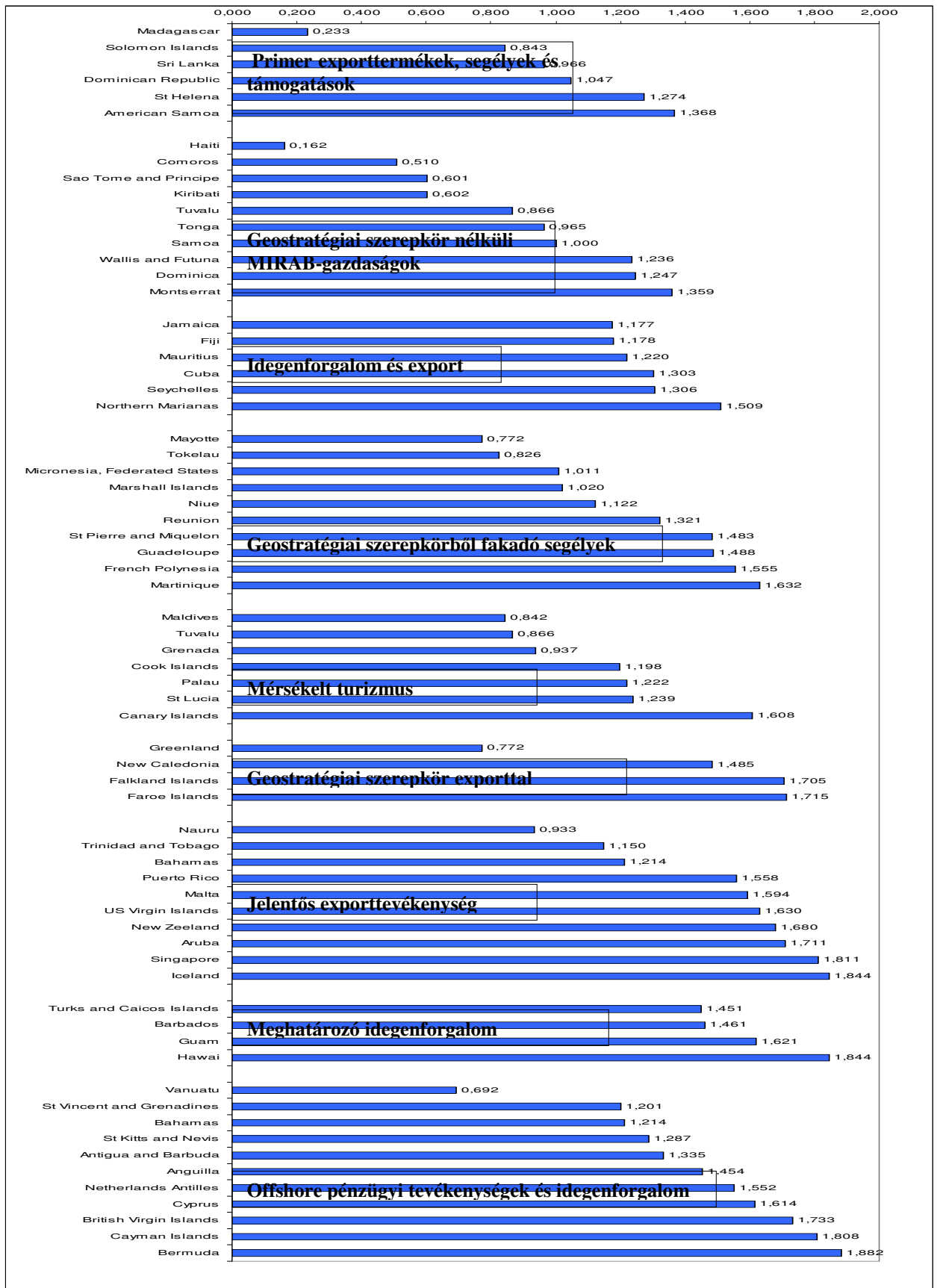
⁶⁸ Adatbázis: Melléklet 4.

forrásból (a korábban már említett CIA World Factbook, ENSZ és IMF statisztikák, egyéb regionális adatbázisok, az éves átlagok az 1999 és 2005 közötti időszakra vonatkozóan, minden esetben, ahol lehetséges) magába foglal néhány nagy szigetgazdaságot is, mint például Sri Lanka, Kuba és Madagaszkár, a vizsgálatból ugyanakkor kimarad például a Csatorna-szigetek és a Man-sziget. A „hagyományos” GDP és népességadatok, vagy éppen várható élettartamra vonatkozó adatok mellett megjelenik az egy főre jutó import, valamint az export az importhoz viszonyított százalékos összetétele is (kereskedelem, turizmus, támogatások, segélyek), amelyből jól látszik, hogy az import hány százalékát tudja a szigetgazdaságok exportja fedezni, valamint mekkora az a többlet, illetve hiány (Residual – maradvány), amelyet hiány esetében valamilyen más forrásból kell a szigeteknek produkálniuk. A 68 szigetgazdaság jóléti indexe alapján a szerzők kilenc kategóriát azonosítanak, az egyes sziget-csoportok fő gazdasági tevékenységeinek feltüntetésével:

- Primer exporttermékek, valamint külső segélyekre és támogatásokra épülő szigetgazdaságok;
- Geostratégiai szerep nélküli MIRAB-típusú szigetgazdaságok;
- Idegenforgalomra és exportálható termékekre épülő szigetgazdaságok;
- Geostratégiai szerepből következő támogatásokra épülő szigetgazdaságok;
- Mérsékelt turizmussal jellemezhető szigetgazdaságok;
- Geostratégiai szerepkörrel és exportálható termékekkel rendelkező szigetgazdaságok;
- Jelentős exporttevékenységgel jellemezhető szigetgazdaságok;
- Meghatározó idegenforgalommal jellemezhető szigetgazdaságok;
- Offshore pénzügyi tevékenységekre és idegenforgalomra épülő szigetgazdaságok.

Az egyes kategóriák közötti átfedések természetesen itt is elképzelhetők, másrészt egy-egy korábbi szerepkör is módosulhat az idők folyamán, más típusú fejlődési pályára állítva az adott szigetgazdaságot. A jónak tartott stratégia ugyanakkor nem vezet feltétlenül sikerhez, például a „legmagasabb” eredményeket produkáló offshore-központok és turizmus csoportjában „sereghajtóként” található Vanuatu szigetének indexe messze elmarad a többi típusba tartozó legtöbb sziget eredményeitől.

10. ábra: A jólét szintje és a lehetséges gazdasági stratégiák köre 68 szigetgazdaság esetében. Bertram és Poirine nyomán (A World of Islands. An Island Studies Reader. University of Prince Edward Island, 2007, p. 363.)

A szerzők által létrehozott, egyszerűsített jóléti index további bővítése minden bizonnyal tovább árnyalhatja a vázolt kategóriarendszert (például a HDI index GDP-n

és a születéskor várható élettartamon kívüli további alkotórészei, mint az iskolázottság és az analfabetizmusra vonatkozó adatok beépítése). További érdekes eredményekre vezethet, ha az adatbázis az internettel kapcsolatos adatokkal is kibővítésre kerül (Melléklet 4.) – az internet használata nyilvánvalóan összefügg az egyes gazdaságokban tapasztalható jólét szintjével és a kommunikációs rendszerek fejlettségi szintjével, ugyanakkor a felhasználói szint eleve feltételez bizonyos szintű olvasási, írási képességeket („elektronikus írástudás”), valamint iskolázottságot is. Az internet használatában rejlő hatalmas lehetőségek már jelenleg is fontos elemként jelennek meg egyes szigetekenél, ahol nem csak arról van szó, hogy az odalátogató turisták nyaralás közben is meg tudják nézni a levelezésüket, hanem az internet az elektronikus kereskedelembe történő bekapcsolódástól kezdve a domainnevek regisztrációjáig számtalan gazdaságilag is komoly jelentőségű tevékenységet generálhat. Az Internet World Stats – Usage and Population Statistics⁶⁹ adatai segítségével kibővített adatbázis alapján több dimenzióban érdemes további vizsgálatokat folytatni:

- Egyrészt az egyszerűsített jóléti index alapján tükröződő „sziget-sorrendet” érdemes összehasonlítani az internet-felhasználók népességben belüli aránya által generált új sorrenddel, megvizsgálva az esetleges hasonlóságokat és eltéréseket;
- Másrészt érdemes megvizsgálni azokat a szigeteket, ahol az elmúlt években (2000 és 2007 közötti időszak) a felhasználók száma dinamikusan változott, egyfajta új stratégiai orientációt feltételezve;
- Harmadrészt, kísérletet lehet tenni egy új jóléti index létrehozására, az egyszerűsített jóléti index internetes adatokkal történő kibővítésére is.

Az eredeti, 68 szigetgazdaság adatait tartalmazó adatbázishoz képest az internet-adatokkal kibővített elemzésből kölcsönös megfeleltethetőség és adathiány miatt néhány sziget kimarad (pl. Amerikai Samoa, Kanári-szigetek, Hawaii, Mayotte, Montserrat, Palau, St Pierre és Miquelon, Tokelau, Turks és Caicos), ugyanakkor az internettel kapcsolatos adatok vizsgálatánál az elemzésbe bekerül a Csatorna-szigetek két kormányzósága, Guernsey és Jersey. A két helyezési sorrend összevetéséből kitűnik, hogy a vizsgált szigetek esetében csaknem minden esetben hasonló sorrend figyelhető meg, ugyanakkor elgondolkodtató néhány olyan szigetgazdaság eredménye,

⁶⁹ <http://www.internetworldstats.com/index.html>

ahol az egyszerűsített jóléti indexet tekintve a kedvezőtlen helyezés az internetes adatok alapján már sokkal jobb képet mutat:

11. ábra: Az internet-felhasználók népességen belüli aránya és az egyszerűsített jóléti index által generált szigetsorrendek

Internet-felhasználók népességen belüli aránya által generált szigetsorrend	Egyszerűsített jóléti index által generált szigetsorrend
1. Iceland	1. Bermuda
2. New Zealand	2. Iceland
3. Falkland Islands	3. Singapore

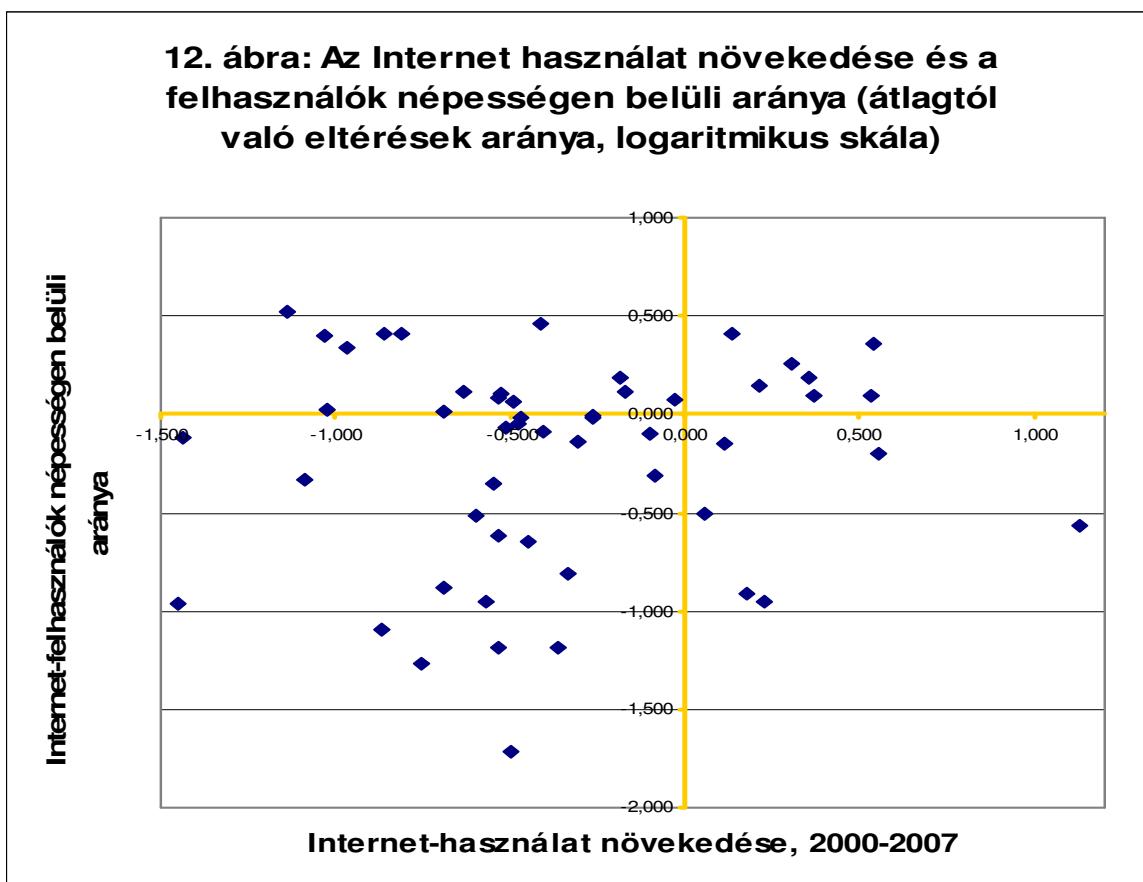
4. Faroe Islands	4. Cayman Islands
5. Greenland	5. British Virgin Islands
6. Singapore	6. Faroe Islands
7. Bermuda	7. Aruba
8. Barbados	8. Falkland Islands
9. Guam	9. New Zealand
10. Antigua and Barbuda	10. Martinique
11. Jamaica	11. US Virgin Islands
12. Dominica	12. Guam
13. Aruba	13. Cyprus
14. Cyprus	14. Malta
15. Malta	15. Puerto Rico
16. Martinique	16. French Polynesia
17. St Lucia	17. Netherlands Antilles
18. New Caledonia	18. Northern Marianas
19. Bahamas	19. Guadeloupe
20. Reunion	20. New Caledonia
21. US Virgin Islands	21. Barbados
22. Niue	22. Anguilla
23. St Kitts and Nevis	23. Antigua and Barbuda
24. Puerto Rico	24. Reunion
25. Seychelles	25. Seychelles
26. Mauritius	26. Cuba
27. Anguilla	27. St Kitts and Nevis
28. St Helena	28. St Helena
29. French Polynesia	29. Dominica
30. Cayman Islands	30. St Lucia
31. Cook Islands	31. Wallis and Futuna
32. Grenada	32. Mauritius
33. Guadeloupe	33. Bahamas
34. British Virgin Islands	34. St Vincent and Grenadines
35. Dominican Republic	35. Cook Islands
36. Tuvalu	36. Fiji
37. Micronesia, Federated States	37. Jamaica
38. Trinidad and Tobago	38. Trinidad and Tobago
39. Northern Marianas	39. Niue
40. Sao Tome and Principe	40. Dominican Republic
41. Fiji	41. Marshall Islands
42. St Vincent and Grenadines	42. Micronesia, Federated States
43. Haiti	43. Samoa
44. Maldives	44. Sri Lanka
45. Wallis and Futuna	45. Tonga
46. Marshall Islands	46. Grenada
47. Vanuatu	47. Nauru
48. Samoa	48. Tuvalu
49. Comoros	49. Solomon Islands
50. Tonga	50. Maldives
51. Nauru	51. Greenland
52. Kiribati	52. Vanuatu
53. Solomon Islands	53. Kiribati
54. Cuba	54. Sao Tome and Principe
55. Sri Lanka	55. Comoros
56. Netherlands Antilles	56. Madagascar
57. Madagascar	57. Haiti

Forrás: Internet World Stats – Usage and Population Statistics, valamint Bertram és Poirine alapján (A World of Islands. An Island Studies Reader. University of Prince Edward Island, 2007) saját szerkesztés

Mindkét esetben viszonylag jól szerepel például a Bermuda-szigetek, Izland, Falkland, Új-Zéland, a Feröer-szigetek, és Szingapúr; Grönland és Barbados esetén például meglepően jobb az eredmények, és van néhány olyan sziget is, ahol a korábbi helyezés nem tekinthető túlságosan kedvezőnek, a népesség internet-ellátottsága viszont kifejezetten magas (például Dominika, Jamaica, Antigua és Barbuda, stb.), valamint

néhány esetben viszont az új pozíció tekinthető kedvezőtlenebbnek (Amerikai Virgin-szigetek, Martinique, stb.). Az internet felhasználók népességen belüli aránya pedig néhány esetben egészen nagyak tekinthető, Új-Zéland esetében megközelíti a 75%-ot, Izland esetében pedig meghaladja a 85%-ot.

Az adatokat tovább elemezve érdemes még megnézni a vizsgált szigetgazdaságokban az internet-használat 2000 és 2007 közötti százalékos növekedése és az internet-felhasználók össznépességhez viszonyított százalékos aránya közötti kapcsolatot, amely az egyes értékeknek a vizsgálatba bevont minták átlagától való eltéréseit figyelembe véve, a következőképpen néz ki:

Forrás: Internet World Stats – Usage and Population Statistics alapján saját szerkesztés

Az internet-használat növekedési ütemét (alacsony/magas) és az internet-felhasználók népességen belüli arányát (alacsony/magas) vizsgálva az eredmények alapján 4 csoport különíthető el, melyeket a 2. táblázat mutat be szemléletesen:

1. „E-paradicsom”: ebben a csoportban azok a szigetgazdaságok találhatóak, ahol az internet-használat növekedési üteme alacsony, a felhasználók népességén

belüli magas arányával párosulva (Izland, a Bermuda-szigetek, Guernsey, Szingapúr, Grönland, Új-Zéland, Amerikai Virgin-szigetek, Reunion, Bahama-szigetek, Aruba, Antigua és Barbuda, Új-Kaledónia, Málta, Ciprus). E csoportban azok a szigetek találhatók, amelyek pénzügyi központként, adó-, és/vagy turistaparadicsomként eleve kedvező helyzetben vannak, és az „átállás” már megtörtént.

2. „St@r”: a második csoportban a növekedési ütem az átlaghoz képest nagyobb, egyes esetekben robbanásszerű, amely a felhasználók növekvő arányával párosul (St Lucia, Feröer-szigetek, Dominika, Guam, Jamaica, Martinique, Barbados), az internettel kapcsolatos gazdasági tevékenységek szélesebb köre figyelhető meg.
3. „?”: a harmadik kategóriában az átlagnál nagyobb növekedési ütem, ugyanakkor a népesség töredéke használja még a világhálót (Guadeloupe, Dominikai Köztársaság, Haiti, Fiji, Samoa, Comoros).
4. „Lyukas háló”: ebben a csoportban (Madagaszkár, Salamon-szigetek, Kuba, Srí Lanka, Kiribari, Vanutau, Tonga, Marshall-szigetek, Zöldfoki-szigetek, St Vincent és Grenadines, Sao Tome és Principe, Mikronézia, Trinidad és Tobago, Anguilla, Seychelles-szigetek, Bahrain, Grenada, Puerto Rico, Francia Polinézia, St Kitts és Nevis, Mauritius, Pápua Új-Guinea, Kajmán-szigetek, Maldív-szigetek) a növekedési ütem és a felhasználók aránya is alacsony.

2. táblázat: Az internet-használat növekedési üteme és az internet-felhasználók népességen belüli aránya alapján elkülöníthető csoportok

	Alacsony növekedési ütem	Magas növekedési ütem
Magas internet-ellátottság	E-paradicsom	St@r

Alacsony internet-ellátottság	Lyukas háló	?
-------------------------------	-------------	---

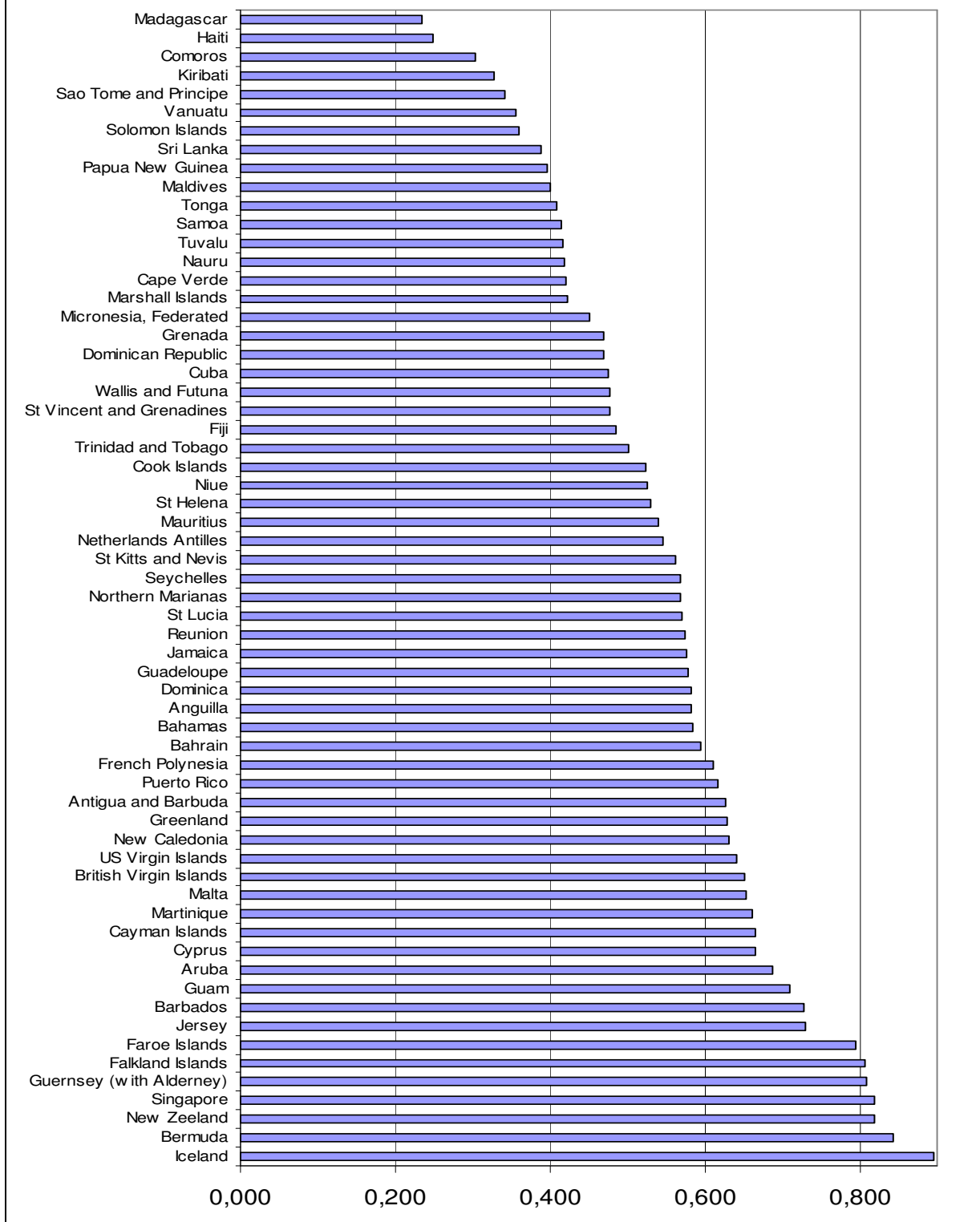
Internet World Stats – Usage and Population Statistics alapján saját szerkesztés

A fenti kategóriák jól mutatják, hogy egyes szigeteken az új területre történő átállás és az internet térhódítása viszonylag gyorsan megtörtént, bizonyos esetekben új diverzifikációs lökést adva a gazdaságnak, más területeken azonban az „elektronikus felzárkózás” még várat magára. A későbbiekben természetesen több szigetgazdaság adatainak vizsgálatával tovább lehet árnyalni a korábban vázolt képet.

Végül az internetfelhasználók arányával érdemes lehet kibővíteni az egyszerűsített jóléti indexet, a korábbi index esetében is alkalmazott UNDP Human Development Index számítási módját⁷⁰ alkalmazva az új, komplex index esetében is. A HDI „megszokott” kategóriái közül a GDP, és a születéskor várható átlagos várható élettartam indexe az új indexben is szerepel, az oktatási index helyett viszont az internet-felhasználók népességben belüli aránya kerül be harmadik komponensként. Az új index és a korábbi index alapján körvonalazott stratégiai csoportok összevetéséből kitűnik, hogy az új index kedvező „helyezései” csaknem minden esetben hasonló sorrendet tükröznek. Az új index alapján a Csatorna-szigetek előkelő pozíciót mondhatnak magukénak, annak ellenére, hogy pl. csak az internetes adatokat figyelembe véve Jersey helyzete kevésbé tűnik annyira kedvezőnek.

⁷⁰ UNDP Human Development Report 2005 http://hdr.undp.org/en/media/HDR05_complete.pdf, p. 341., az oktatási index helyett az internet-felhasználók népességben belüli arányát alkalmazva

13. ábra: Az internet-felhasználók népességen belüli arányával kibővített új index

Forrás: Internet World Stats – Usage and Population Statistics, valamint Bertram és Poirine alapján (A World of Islands. An Island Studies Reader. University of Prince Edward Island, 2007) saját szerkesztés

5. 7. Összegzés

Az 5. fejezetben a szigetgazdaságokkal kapcsolatos szakirodalom áttekintésén túl nyomon követhettük e gazdaságok fenntarthatóságával, működtethetőségével összefüggő közgazdasági megfontolásokat, fejlődési pályákat, stratégiai orientációkat és a legfontosabb modelleket. *Univerzális, mindenek felett álló követendő út és helyes stratégia nem létezik. Az egyes fejlődési pályákat és versenyképességi tényezőket nagymértékben befolyásolják a korábbi időszakok gazdasági, társadalmi eseményei, kapcsolatrendszerei, és az egyébként a külső szemlélők számára akár fenntarthatatlannak minősíthető szituációk is a rendelkezésre álló természeti és humán erőforrásokat (ki)használva és megfelelően menedzselve hosszabb távon működtethetők, ha a gazdaságok képesek megtalálni azokat a „piaci réseket”, ahol sikeresek lehetnek.*

6. Csatorna-szigetek fenntarthatósági kihívásai a kezdetektől napjainkig

A 6. fejezetben a dolgozat fő témájául szolgáló Csatorna-szigeteket mutatom be részletesen. A Csatorna-szigetek kedvező fekvése, az európai centrumterületek felemelkedésével többé-kevésbé párhuzamos fejlődése, speciális, két markáns, és egymással szembenálló kultúra határán elhelyezkedő ütközőzóna volta alapvetően kedvező feltételeket biztosít a sikeres adaptációs megoldásokhoz. A 15-16. századtól kezdődik meg a szigetek bekapcsolódása egyre intenzívebben a regionális és a nemzetközi kereskedelembe és a különféle gazdasági tevékenységekbe, a szigetlakók sikeresen használják ki az éppen aktuális világgazdasági trendeket, fenntartva azt a speciális alkotmányos kapcsolatot, amely 1204-től biztosítja a szigetek sajátos „in and out” státuszát, előnyeivel és hátrányaival együtt. A II. világháborút követő években a kedvező gazdasági, politikai környezet, a viszonylagos függetlenség és nem utolsósorban a szigetek előnyös adórendszerének eredményeképpen a szigetek alapvetően PROFIT-modellt megvalósítva, komoly pénzügyi központokká, adóparadicsomokká váltak. E pozíció fenntartása és versenyképességük megőrzése a múltéhoz hasonlóan a jelenben is folyamatosan lényeges kihívásként jelentkezik.

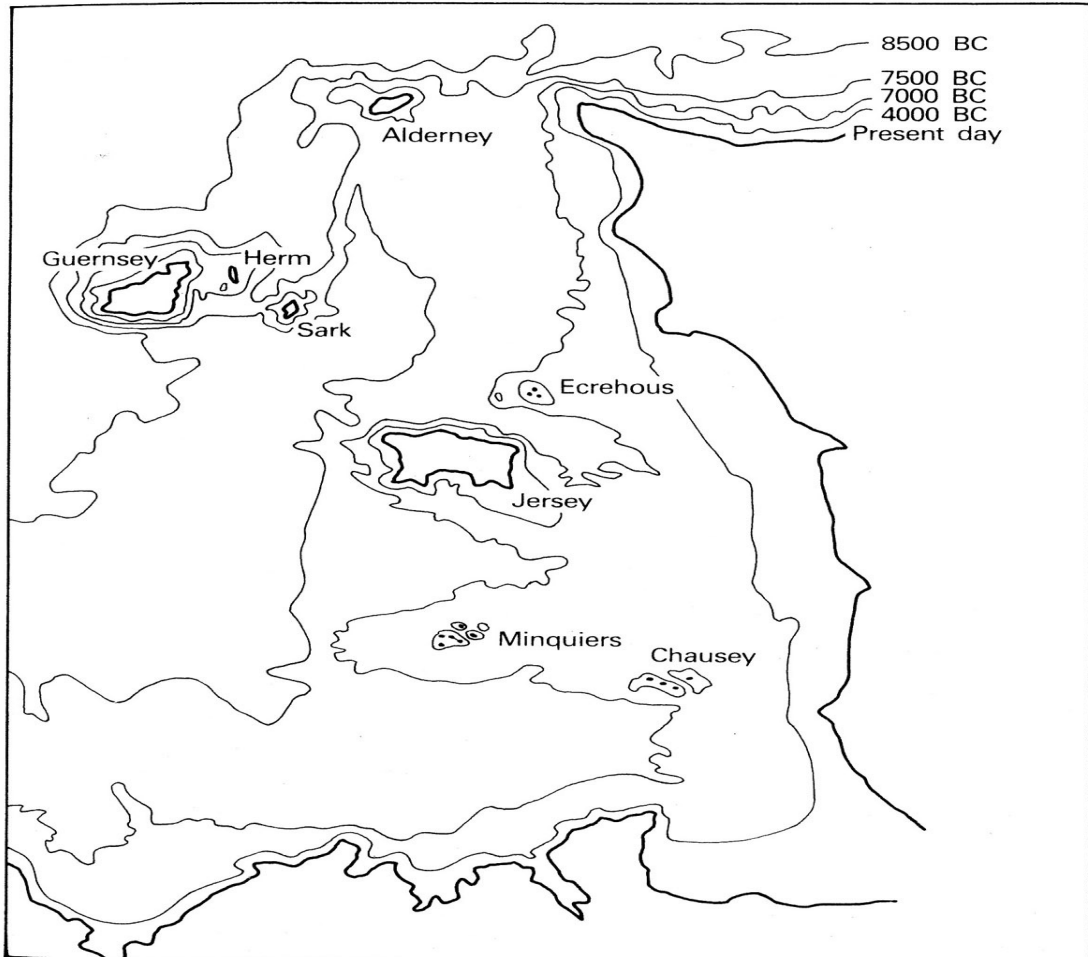
6. 1. A kezdetektől a 16. századig

A Csatorna-szigetek Normandia partjai előtt helyezkednek el. Területükön két kormányzóság (Bailiwick) található, a 91.000 fő lakossággal rendelkező és 116 négyzetkilométer területű Jersey és a hozzá kapcsolódó kisebb szigetek (Dirouilles, Barnouics, Minquires and Ecrehous), illetve a 65.000 fős, 65 négyzetkilométer területű Guernsey Kormányzóság a hozzá tartozó Alderney, Sark, Herm, Jethou szigetével és néhány kisebb szigettel (Lihou, Burhou and Brecqhou) együtt.⁷¹ Az utolsó jégkorszak végéig a szigetek egybefüggő szárazföldet alkottak a normandiai partvidékkel, csak a tengerszint megemelkedésével szakadtak el a kontinenstől. A feltárások szerint emberi jelenlétnek megközelítően 5.000 éve vannak nyomai a szigetekeken. A leszakadás azonban csak lassan ment végbe, és a későbbi korokban is viszonylag könnyen elérhető volt a szárazföldről. Ebben az időszakban még a szigetek jelentős mértékben erdősültek

⁷¹ CIA The World Factbook, (2005)

voltak (ellentétben napjainkkal!), gazdasági, társadalmi, kulturális aktivitások tekintetében a lényeges folyamatok megegyeztek a kontinensen tapasztaltakkal.⁷²

14. ábra: A Csatorna-szigetek partvonalának változásai az elmúlt 10.000 évben

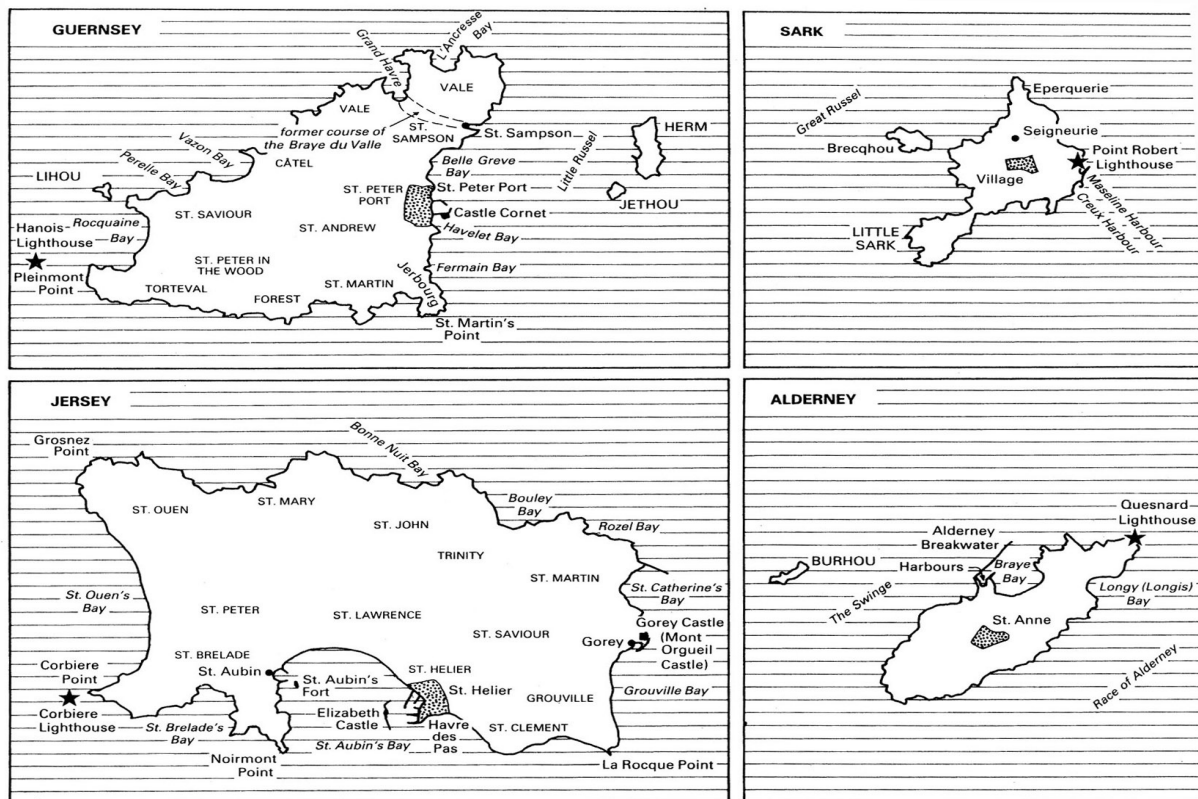
Forrás: A People of the Sea. The Maritime History of the Channel Islands (1986), p. 5.

Időszámításunk szerint 56-ban kerülnek a Csatorna-szigetek római fennhatóság alá. Guernsey római neve Sarnia, és a rómaiak elsősorban kereskedelmi bázisként használták. Jersey-t Caesarea-nak, és Alderney-et Riduna-nak hívták.⁷³ A későbbi korokban elsősorban a part menti hajózási útvonalak tekintetében volt jelentőségük a szigeteknek (bronzkor: ón és ólomforrások a Brit-szigetokről, már a római fennhatóság előtt is) és bár erősek a tengeráramlások, sok a szikla és a szirt, amelyek néhol különösen veszélyessé teszik a hajózást a világon szinte a legnagyobb ár-ápműkülönbséggel együtt, a szigetek már ebben a korban fontos szerepet töltek be a

⁷² A People of the Sea. The Maritime History of the Channel Islands. Edited by A. G. Jamieson, Methuen, New York, 1986, p. 4.

tengeri kereskedelemben. Guernsey esetében kedvezőbbek a kikötési feltételek, Jersey esetében ugyanakkor a mezőgazdasági tevékenységek jutottak lényegesebb szerephez.

15. ábra: A Csatorna-szigetek áttekintő térképei

Forrás: A People of the Sea. The Maritime History of the Channel Islands (1986), Introduction xxxi

A kereszténység a Római Birodalom bukása után jelenik meg a szigeteken. Az egyház korai jelenléte két dolog miatt lényeges: egyrészt a szigetekre érkező szerzetesek különféle, a kontinensen alkalmazott gazdálkodási módszereket, haszonnövényeket és állatokat hoznak magukkal, megismertetve velük a helyi lakosságot, másrészt kialakul az a parish (egyházközségi) rendszer, amely évszázadokon keresztül – gyakorlatilag napjainkig fennmaradva – a gazdálkodás és közigazgatás alapjaként funkcionál. 933-ban a szigetek viking fennhatóság alá kerülnek, amikor Rollo fia, Hosszúkardú Vilmos a Normandiai hercegséghez csatolja őket. A következő jelentős dátum 1066, amikor Hitvalló Edward halála után kialakult trónviszályt követően Hódító Vilmos, Normandia hercege elfoglalja Angliát, és királlyá

⁷³ Johnston, P. (1994), pp. 15-27.

koronázzák. Ettől az időponttól kezdve az angol koronához tartoznak a Csatorna-szigetek, de már ekkor saját önkormányzattal rendelkeznek.⁷⁴

933-tól 1204-ig tehát a szigetek Normandiához tartoztak, elsősorban normann, világi és egyházi földbirtokosok uralma alatt, akik folyamatosan különféle kedvezményekkel próbáltak telepéseket a szigetekre csábítani, illetve próbálták megtartani a népességet, ami nem volt „nehéz”, mert a klasszikus jobbágyság a szigetekeken, ellentétben a szomszédos francia területekkel, soha nem jött létre.⁷⁵ 1204 újabb fordulópont volt a Csatorna-szigetek történetében. Ebben az évben János angol király II. Fülöp Ágost francia király hadműveleteinek eredményeképpen elvesztette Normandiát. *A szigetlakóknak el kellett dönteniük, hogy továbbra is hűségesek lesznek az angol koronához, vagy az elfoglalt Normandiával együtt francia fennhatóság alá kerülnek. Angliát választották: ezért 1215-ben az immár Földnélküli János angol király bizonyos jogokat és privilégiumokat adományozott, amelyek továbbra is lehetővé tették az Angliától független önkormányzatiságot (kormányzósági rendszer – Bailiwick system).* A Bailiwick tisztviselői feudális normann címeket birtokoltak: bailiff (törvényhozó és állami hatalom birtokosa, a kormányzó), seneschal (bíró), greffier (főtisztviselő), prevot (főszolgabíró), és a douzeniers (az egyházközségeket irányító testületekből delegált, 12 választott képviselő).

Az 1204-es változások nem szüntetik meg a korábbi évszázados kereskedelmi, kulturális, családi, egyházi és egyéb birtokkapcsolatokat azonnal. Az egyik legerősebb kapcsolat az egyházi kapcsolat: 1204 előtt 14 normandiai egyház rendelkezik fiókegyházzal (és természetesen jövedelmekkel) a szigetekeken, továbbá 2 normann püspökségnek és egy normann főesperességnek vannak birtokai és egyéb kintlévőségei Guernsey-n és Jersey-n. Ez nyilvánvalóan azzal jár, hogy a „jó gazdák” az egyházi kintlévőségeiket rendszeresen kontrollálják, és az adókat beszedik. A Csatorna-szigetekeken található a 25 parókia még 1414-ben is a normann apátságok és egyházak fiókegyházaiként működik, csak 1568-ban kerültek csak angol felügyelet alá, amikor végül a winchesteri egyházkerülethez csatolják őket.⁷⁶

A szigetek hadászati stratégiai jelentősége miatt elkövetkező 200 évben a franciák nincsenek túlságosan kibékülve azzal, hogy a szigetek az angol fennhatóságot

⁷⁴ Uo. pp. 15-27.

⁷⁵ The Channel Islands. A New Study. Edited by Victor Coysh. David & Charles, North Pomfret, Vermont 1977, p. 65.

⁷⁶ A People of the Sea. The Maritime History of the Channel Islands. Edited by A. G. Jamieson, Methuen, New York, 1986, p. 25.

választották, ezért több alkalommal megkísérlik elfoglalni a szigeteket, de a pusztításon kívül tartósan nem sikerül megvetni lábukat a Csatorna-szigeteken. Az „ütközőzóna” szerep a későbbiekben sem sokat változik, a százéves háború alatt 1338-ban a franciák elfoglalják a szigetek jelentős részét, de csak 1340-ig sikerül megtartaniuk. Ezek után megkezdődik a védelem tervszerű kiépítése és a szigetek különféle helyein található korábbi erődítések fejlesztése. Ettől függetlenül a támadások és csatározások tovább folytatódnak (1356, 1372, stb.) olyannyira, hogy például Guernsey estében IV. Edward angol király IV. Sixtus pápától azt kéri, hogy nyilvánítsa semlegessé a szigetet, melyet végül az 1480-as pápai bulla tesz lehetővé. Egy évre rá megalakul a Guernsey-i állam (States of Guernsey),⁷⁷ a semlegességet pedig később kiterjesztik Jersey-re is.

Ekkortól némileg nyugalmasabb idők köszöntenek a szigetekre. Guernsey lakossága ekkor körülbelül 6.000 fő, Jersey-é 15.000, de érdekes módon a népességszám kontrollja már ekkor is működik, ugyanis nem engedélyezett a szabad letelepedés a szigetekeken⁷⁸. Gazdaságukat tekintve már ekkor kereskedelmi, halászati és textilipari központként funkcionálnak, melynek további lendületet ad, hogy III. Edward 1341-ben eltörli a szigeteket sújtó vámokat. A 14. századra a szigetek megművelhető területeinek jelentős részét művelés alá fogják, elsősorban gabonaféléket termelnek, amelynek fontos szerepe van a szigetlakók szükségleteinek kielégítésében, de kisebb mennyiségben termelnek paszternákot, hagymaféléket, babot, borsót, lent, és kendert is, valamint marhát, juhot, sertést, baromfit tenyésztenek, a tehetősebb parasztok lovakat is tartanak. A közös földek felszámolása és a bekerítések a 16-17. századtól kezdődnek el a szigetekeken. Érdekes helyi gazdasági tevékenység és keresett exportcikk a tengeri hínár: a parton összegyűjtött, illetve a kövekről, sziklákról leszedett növények egy részét frissen, a többit feldolgozva használják fel: megszártják, elégetik, és a hamu, ami sok nyomelemet, magnéziumot, káliumot tartalmaz, főleg talajjavításra kerül felhasználásra, (egészen addig, míg a kereslet akkora lett, hogy a folyamatot törvényekkel kellett szabályozni).⁷⁹ A szigetekeken a halászatnak is jelentős szerepe van, elsősorban ebben az esetben is a helyi igények kielégítése a cél, de többlet esetén exportcikként is megjelenik – ebben az időszakban Guernsey-é a vezető szerep, de természetesen a többi szigeten is foglalkoznak sózással és szárítással. Hasonlóan a

⁷⁷ Johnston, P. (1994), pp. 35-45.

⁷⁸ Ez a korlátozás csak I. Erzsébet uralkodása alatt változik majd meg, lehetővé téve a francia protestáns hugenották néhány csoportjának letelepedését.

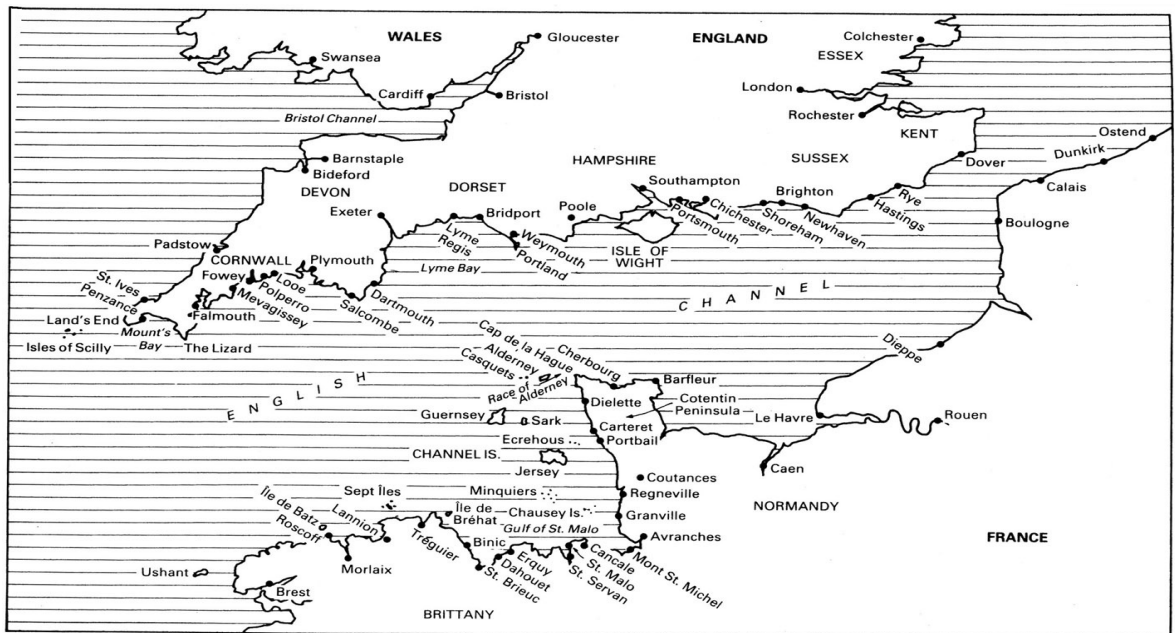
⁷⁹ The Channel Islands. A New Study. Edited by Victor Coysh. David & Charles, North Pomfret, Vermont 1977, pp. 114-137.

halászhoz, a hajózás tekintetében is Guernseynek van vezető szerepe (jobb kikötőhely), Jersey esetében a francia szárazföldi kapcsolatok és a mezőgazdasági tevékenységek tekinthetők jelentősebbnek.

Az intenzív kereskedelmi kapcsolatoknak a gyakori háborús szituációk nem kedveznek, ugyanakkor az angol uralkodók próbálnak minél kisebb mértékben beavatkozni a szigetek életébe, folyamatos kedvező szituációt biztosítva a kereskedelemnek. Nem csupán a normandiai és az angol kapcsolatok jelentősek, más útvonalak is működnek (Bretagne, Gascony, Bordeaux, Spanyolország), de más európai desztinációk is előfordulnak. (Németalföld, Hanza-városok, stb.). *A szigetek kereskedelmi tevékenysége ebben az időszakban a helyi igények kielégítésén kívül nagyrészt közvetítő kereskedelem, különösen Guernsey esetében.* Angliát tekintve a szigetekhez legközelebb eső angol kikötőkkel bonyolódik a kereskedelmi kapcsolatok túlnyomó része, ahol a szigeti többletermékek értékesítésén túl francia áruk dominálnak, Plymouth-tól kezdve Exeteren keresztül Dartmouth-ig, Poole-ig. A 14. században Southampton a legjelentősebb célpont a Csatorna-szigetek számára. Az 1400-as évek közepétől kezdve azonban egy sajátos nyugatra tolódásnak lehetünk tanúi (Poole, Exeter, Dartmouth, de csak ritkán tovább (Plymouth, Cornwall). A „váltás” valószínűleg az említett kikötők felfutásával magyarázható.⁸⁰ A kereskedelem kisméretű hajókkal zajlik viszonylag kis tételben, a fennmaradt kikötői regiszterekben nem látszik igazi specializáció és egyik termék sem igazán domináns, kivéve a bordeauxi bort a 14. századtól kezdve. A kereskedelmi tevékenységek két típusa különíthető el elég élesen: az „eseti” kereskedelem azokat a kereskedőket, kapitányokat jelenti, akik alkalmanként vállalkoznak arra, hogy a Csatornán keresztül árut szállítsanak, a második típusnál viszont rendszeres és jelentősebb tételű szállítások figyelhetők meg, nagyobb specializációt mutatva (pl. a francia és spanyol bor, vászon, stb.) A legjelentősebb dél-angliai és francia célkikötőket a 16. ábra mutatja:

16. ábra: Az Angol-csatorna legfontosabb kikötői.

⁸⁰ A People of the Sea. The Maritime History of the Channel Islands. Edited by A. G. Jamieson, Methuen, New York, 1986, pp. 46-49.

Forrás: A People of the Sea. The Maritime History of the Channel Islands (1986), p. 20.

6. 2. Semlegesség és kereskedelem (1500-1689)

1480-ban IV. Edward angol és XI. Lajos francia királyok megegyeztek abban, hogy Guernsey szigete háború esetén semlegességet élvez. Ez a megállapodás, amely később 1481-ben és 1483-ban is pápai megerősítésre került, valószínűleg korábban is létező helyi informális megállapodásokat bővített ki és formalizált, amelyek Normandia, Bretagne és a sziget között állt fenn. Bár az angol-francia megállapodás először csak Guernsey-re vonatkozott, hamar kiterjesztésre került Jersey-re is. Ezek után, legalábbis elméletileg, a sziget fennhatósága alá tartozó vizeken, illegális volt az ellenséghez tartozó hajókat megtámadni és elfoglalni, biztosítva a két, szinte folyamatosan háborúban álló ország közti, mindkét fél számára fontos kereskedelem lebonyolítását. Természetesen ez a semlegesség elég ingatag lábakon állt, mert időről időre előfordultak kihágások, melyeket az érintettek teljes kártalanítására törekedve próbáltak meg elsimítani. A semleges státuszon kívül a szigetek bizonyos árukat vámmentesen importálhattak Angliából, szerződésben rögzített, meghatározott kvóta-keretrendszeren belül, sőt, bizonyos esetekben előfordult, hogy a szigetekre Angliából behozott árukat újra exportálták Angliába. Miután a szigetekben többszöri próbálkozásra sem sikerült angol vámhatóságot felállítani, elég nehezen lehetett a szigetekre behozott áruk további útját nyomonkövetni.

A 17. század elején sikerült a szigeteknek kiharcolniuk, hogy a Csatorna-szigeteken előállított és megtermelt javakat vámmentesen lehessen bevinni Angliába.

Ez természetesen újabb visszaélésekre és illegális kereskedelemre adott alkalmat. A kereskedelmi anomáliák ellen, bár időről időre fókuszba kerültek, nem lépett fel senki túlzott mértékben, mert ez által több, és kedvezőbb áru termék került a kontinensről Angliába. Hogy hogyan is zajlott ez a típusú kereskedelem, jól szemlélteti a következő példa: 1679-ben az angol kincstár által kiküldött vámtiszt jelentésében kiemelte, hogy Guernsey soha nem produkált évente 10-15 tonnánál több sót, ugyanakkor 28 tonnát szállítottak Weymouthba, és kétszer ennyit Poole és Lyme kikötőjébe.⁸¹ 1680-ban a vámtisztviselők megjelenése után sem történt érdemi változás, a kereskedelem ezen formája lényegében jelentősen nem változott.

A kereskedelem elsősorban tehát három pólus: a szigetekhez közel eső francia kikötők, a dél, illetve dél-nyugat angliai kikötők között zajlott, Guernsey és Jersey közbeiktatásával, kiegyenlítve a kereskedelmi egyensúlytalanságokat, mivel a szigetek általában többet importáltak Angliából, mint amennyit exportáltak, de többet exportáltak Franciaországba, mint amennyit importáltak. E rendszer a kölcsönös megállapodások és az „elnéző” magatartás ellenére ingatag egyensúly volt, amely, ha bármilyen irányban változások vagy elmozdulások következtek be, nagyon komoly következményekkel járt az egyes felekre. A szigetek természetesen nem csupán ezekkel a kereskedelmi kapcsolatokkal rendelkeztek, léteztek spanyol, portugál, ír, holland kapcsolatok is, sőt balti kikötőkben is megfordultak a szigeti kereskedők, de a korábban vázolt három pólus biztosította a bevételi források oroszlánrészét. A szigetek ugyanakkor, francia „kollégáik” hatására elég korán bekapcsolódtak az észak-amerikai tőkehal-üzletbe, és már a 17. század közepétől kezdve viszonylag intenzív kereskedelmi kapcsolatokat ápoltak az észak-amerikai angol és francia gyarmatokkal.

A kereskedelmi kapcsolatok és a korábban már vázolt kvótarendszerek által biztosított alapanyagokra építve a 16. század második felétől a kötőipar virágzott fel a szigetekeken, és az előállított termékek jelentős része angol alapanyagból Franciaországban landolt. Az 1660-as évekre évente már 240.000 pár harisnyát exportáltak a szigetekről.⁸² Az importált termékekben jelentős változások nem történtek, egyedül talán a dohány behozatalát lehetne kiemelni, melynek egy része Angliából, másik része pedig az észak-amerikai angol gyarmatokról származott. Az *importfüggőség különösen Guernsey esetében figyelhető meg intenzívebben, a kisebb méretű, nagyobb mértékben túlnépesedett, mezőgazdasági termelésre alkalmas*

⁸¹ Uo. p. 73.

⁸² Uo. p. 77.

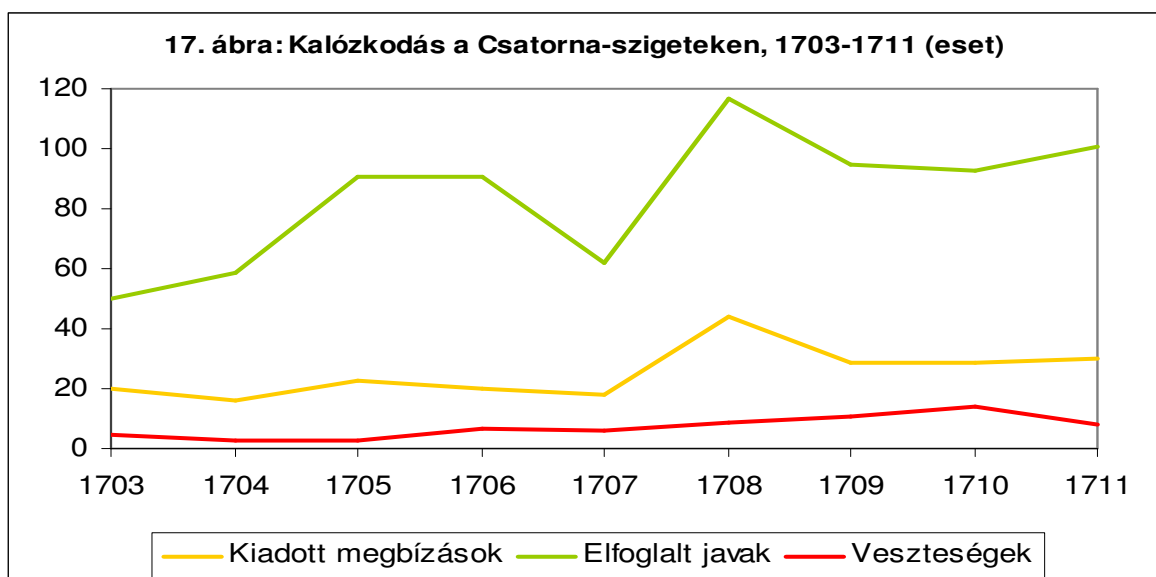
megművelhető területekkel korlátozottabb arányban rendelkező szigeten a külső erőforrások nélkül a szigetgazdaság már ekkor fenntarthatatlan volt. Exporttermékként a korábbi időszakok termékei jelennek meg, de nem túlságosan nagy tételben, és csak akkor, ha az adott évben jó volt a termés. Ha nem volt jó a termés, előfordult, hogy gabonát kellett behozni a szigetekre, jobb években viszont nagyobb mennyiségű, exportálható többlet keletkezett. Az export a kötött termékeken és a nem túl rendszeres gabonaexporton kívül főképp vászon és textiltermékekből, bőrökből, élőállatból (birka, bárány), illetve sózott halból és disznóhúsból állt, de előfordul a korábban már említett tengeri hínár, gránit, só, és az almabor exportja is. Ezek a termékek azonban sem értékben, sem mennyiségben nem jelentettek komoly tételeket, a teljes export a legtöbb esetben a kötött harisnyákkal együtt is kevesebb volt, mint az import, az egyensúlyt tehát máshogyan kellett megteremteni, ami a növekvő népesség miatt komoly és folyamatos diverzifikációs kényszerként nehezedett a szigetekre.

A 17. században azonban más típusú gondok is adódtak, a fő kereskedelmi partnerek, Franciaország, és Anglia protekcionista gazdaságpolitikájának köszönhetően a korábbi kereskedelmi kapcsolatok egyre nehezebbé és körülményesebbé váltak. Az 1650-es évektől az újonnan kivetett adóknak köszönhetően a szigetek egyre inkább egymással is versenyezve próbálták a folyamatosan szűkülő francia piacokon a pozícióikat és profitjaikat megőrizni.

6. 3. A szabad kereskedelem vége, a „kalózkorszak” kezdete

1689-ben újabb háborús konfliktus robbant ki Anglia és Franciaország között, ami a szigetek számára azzal kezdődött, hogy a francia kereskedelmi kapcsolatokat egy deklaráció megtiltotta, amely, bár ideiglenes rendelkezésnek indult, a későbbiekben tartósnak bizonyult. Ez az új helyzet a szigetek korábbi bevételi forrásait igen kedvezőtlenül érintette, tehát egyrészt sürgősen új bevételi forrásokról kellett gondoskodni, másrészt az eddig még háború esetén is megtűrt kereskedelmi kapcsolatokból származó javakat valahonnan beszerezni. Az érintettek természetesen nem számolták fel a korábbi kereskedelmi kapcsolatokat egyik napról a másikra, de idővel, a háborús helyzet elhúzódásával praktikusabbnak tűnt átstrukturálni ezeket a tevékenységeket a szigetlakók számára nem teljesen ismeretlen, de korábban intenzíven nem alkalmazott tevékenységek, a csempészet és a kalózkodás irányába.

Az angol kifejezés azonban mást jelent: „privateer” azért nem minősíthető egyszerűen kalóznak, mert királyi felhatalmazással végzi a tevékenységét, és a megszerzett zsákmány bizonyos szabályok szerint kerül felosztásra. 1/5 rész jár a királynak, a maradék zsákmány 2/3-a a vállalkozás tulajdonosainak, és a fennmaradó rész pedig a hajó kapitánya, tisztjei, és legénysége között kerül felosztásra. Ez a tevékenység csak háború esetén, és megfelelő papírokkal, engedélyekkel (letters of marque) és meghatározott célpontok ellen volt „legális” (ez különböztette meg a „klasszikus” kalózkodástól), és nem csupán Anglia élt ezzel a lehetőséggel, hanem a tengeri hatalmak jelentős része háborús helyzet esetén alkalmazta ezt. Egyrészt jó üzleti lehetőséget jelentett az érintett feleknek, másrészt alkalmas volt arra is, hogy az ellenség sorait megzavarja, kereskedelmét megakadályozza, a lefoglalt javakkal pedig a korábbi kereskedelem legalább egy része továbbra is fenntartható volt. Érdekes kérdés, hogy egy olyan területen, ahol évszázadok óta működő, hol ellenséges, hol barátságos gazdasági, politikai, kulturális kapcsolatok jellemzik a szigetek és Franciaország viszonyrendszerét, hogyan lehet szinte egyik napról a másikra váltani? Az új típusú kereskedelem minden bizonnyal elsősorban nem „vére”, hanem sokkal inkább a haszonra ment, kölcsönösen megrövidítve egymást. A kalózkodási üzlet annyira eredményesen működött, hogy ez funkcionált a szigetek, különösen Guernsey fő bevételi forrásaként, „iparaként”. Például 1800-ban az ilyen jellegű tevékenységből származó haszon Guernsey esetében meghaladta az 1 millió fontot, főleg francia és amerikai hajókat megrövidítve. A következő ábra egy viszonylag „rövid” háborús periódus adatait mutatja, ahol jól látszik, hogy az elfoglalt hajók száma az adott időszakban messze meghaladta a tevékenység veszteségeit:

A People of the Sea. The Maritime History of the Channel Islands (1986), p. 118. adatai alapján saját szerkesztés

A másik „iparág”, ami hatalmas fejlődésnek indul, a csempészet, amit a szigetekkel foglalkozó szakirodalomban gyakran „szabad kereskedelem” néven emlegetnek. A szigetek speciális helyzetükből adódóan mindig is kiválóan alkalmasak voltak különféle áruk raktározására, átrakására (egyek szerint a szigetek már a rómaiak idején is hasonló funkciókkal bírtak). Az illegális kereskedelem elsősorban az angol gyapjú és az amerikai gyarmatokról, vagy Angliából származó dohány illegális kereskedelmét jelentette. A csempészetnek további lökést adott a szigeteken, hogy a korábbi elsődleges, komolyabb és sokkal nagyobb forgalmat lebonyolító, korábban különféle arisztokrata családok birtokában álló csempészközpontot, a Man-szigetet az aktuális lord, James Murray, Atholl második hercege, 1765-ben 70.000 fontért eladta a brit kormánynak. A csempészek ezután elhagyták a szigetet, áthelyezve székhelyüket Wales-be, Észak-Nyugat Angliába, Írországra és Dél-Nyugat Skóciába, de sokan közülük a Csatorna-szigeteket választották.⁸³

A szigetek azonban elsősorban a „kínálatot” biztosították a csempészeknek, melyek más, „külföldi” csempészek által behozott áruból és a nem ellenséges területekkel lebonyolított kereskedelemről származtak, azonban ők maguk kevésbé voltak érintettek ezekben az ügyletekben, a legtöbb csempészhajó ugyanis brit tulajdonban volt. A „hagyományoknak” és a földrajzi elhelyezkedésnek köszönhetően, Jersey elsősorban a „francia kapcsolatban”, Guernsey pedig az Angliába és Írországra irányuló csempészetben volt érdekelt. A szigetek gazdasági életében betöltött szerepüket tekintve elsősorban Guernsey és Alderney voltak a csempészet igazi központjai, Sark nem volt túlságosan érintett, ebben az esetben elsősorban a mezőgazdasági tevékenységek voltak jellemzőek, és Jersey esetében, bár volt csempészet, a sziget gazdaságát sokkal inkább az észak-amerikai tőkehal-üzletbe való bekapcsolódás határozta meg.

Az Anglia ellátásához való komoly hozzájárulás ellenére a 18. század második felétől az angol kormánynak nem csupán a Man-szigettel kapcsolatban voltak tervei – gondoljunk az észak-amerikai gyarmatok kereskedelmének szabályozására –, a Csatorna-szigetek sem kerülhették el sorsukat, 1764-ben a kormány megrendelésére átfogó felmérés készült a témával kapcsolatban. Igazán komoly ellenlépésekre azonban

még várni kellett, egészen az 1800-as évek első évtizedéig, amikor is a csempészet visszaszorításával kapcsolatos szabályokat hozott az angol parlament, melyeket a szigeteken is törvénybe iktattak, továbbá, több évszázados „előkészítő munka” után, vámhivatalokat állítottak fel mindkét szigeten. A csempészet, bár bonyolultabb lett, innentől kezdve „tudományos” formát öltött (ún. scientific smuggling), kevésbé volt látványos, kisebb hajókon, kisebb tételekben és a 19. század közepéig folytatódott. A hanyatláshoz minden bizonnyal a brit vámpolitikai változások is hozzájárultak: az 1820-as évektől kezdve egyre fokozódó ütemben kerültek a korábbi vámtételek csökkentésre, illetve eltörlésre, a csempészet – legalábbis a korábbi évszázadokat jellemző formájában – értelmét veszítette. Persze az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy a szigetek „ellenségei” sokszor olyan esetekben is csempészárut gyanítottak a szigetekről származó árukat tekintve, amikor nem ez volt a valós helyzet: az 1830-as években például a dél-angliai farmerek a szigetekről származó gabona ellen emelték fel a hangjukat, idegen árut gyanítva a vámmentesen Angliába behozott terménymennyiség mögött. A House of Commons által felállított bizottság és az általuk lefolytatott vizsgálat viszont megállapította, hogy szó sincs csempészetéről, ebben az esetben a szigetlakók ártatlannak bizonyultak.⁸⁴ Hogy mekkorák voltak a profitok, amelyek a csempészetből származtak? Henry Shore partiőrség-tiszt alapján, aki egy öreg csempész visszaemlékezéseit rögzítette a „boldog” 1830-as évekkel kapcsolatosan, egy rakomány, megközelítően 15.000 font súlyú alkohol-rakomány, amit Roscoffban vásároltak, körülbelül 120 fontba került. A „szállítónak” szüksége volt egy bérelt hajóra, kapitányra, és természetesen legénységre, ami további 100 font kiadást jelentett. Ugyanez a brandy, az angol vámokat is bekalkulálva, 1.080 fontba került. Ha a kapitány saját szakállára, saját hajójával bonyolította le az ügyletet, egy éjszaka munkájával annyit kereshetett, mint egy földműves két év kemény munkával – ebbe sokszor simán belefértek az előre nem látható veszteségek (hajó, rakomány, stb.) is.⁸⁵

A fokozódó ellenőrzések, törvények és vámok hatására azonban az 1700-as évek végétől a szigetekre újabb diverzifikációs kényszer nehezedett, ami elősegítette az újabb területek felé történő elmozdulást, amely egyrészt a korábban is már létező, de jóval kisebb volumenű tőkehal-üzletbe történő nagyobb mértékű bekapcsolódást, másrészt a hajóépítés felfutását jelentette. Érdeemes megjegyezni, hogy a speciális

⁸³ Moore, (2005), p. 111.

⁸⁴ A People of the Sea. The Maritime History of the Channel Islands. Edited by A. G. Jamieson, Methuen, New York, 1986, p. 219.

kalózkodás, valamint csempészetből származó haszon miatt megindult a sziget lakosságának jelentős anyagi differenciálódása, és a meggazdagodott „vállalkozók” régi arisztokráciába történő betagozódása, amely szintén hozzájárult a további befektetésekhez és a szigetgazdaságok új gazdasági területek felé történő elmozdításához szükséges anyagi feltételek megteremtéséhez.⁸⁶

6. 4. A tőkehal-üzlet

A 16. század elején felfedezett új-fundland-i halászterületeken elég hamar megjelentek a szigetek halászhajói is, de e halban különösen gazdag területen történő halászat igazán meghatározó gazdasági tevékenységgé csak az 1600-as évek végétől vált, különösen Jersey esetében, míg Guernsey gazdaságát sokkal inkább a kalózkodás és a csempészet határozta meg. Az új-fundland-i halászatnak komoly lendületet adott, hogy 1763-ban, Kanada brit uralom alá kerülése után a halászati területek megnyitásra kerülnek, tovább fokozva a Csatorna-szigetek gazdasági aktivitását az adott területen. Jersey „monopóliuma” csak az 1810-es évektől kezdett elhalványulni, amikor Guernsey is egyre inenzívebben kapcsolódott be a távolsági kereskedelembe, amelynek egy része a tőkehal-kereskedelemmel is összefüggött. Maga a tőkehal-üzlet három fő tevékenységi kört jelentett:

- Egyrészt a „tényleges” halászatot jelentette, amit a szigetekről induló flották végeztek, majd a fogást tartósítva, különféle piacokon értékesítették;
- A másik jellegzetes tevékenység a mások által kifogott és feldolgozott tőkehal felvásárlása és további piacokra történő szállítása;
- Harmadrészt pedig a halászterületeken élő népesség és a halászok ellátását szolgáló kereskedelmet jelentette.

Ez utóbbi típus egy jellegzetes fajtájának tekinthető az ún. truck system, melynek lényege, hogy a kereskedők a halászatban érintett területeken létesített lerakatokból elégitik ki a keresletet. A termékekért a halászok a fogással fizetnek, vagy rögtön, vagy a halászati szezon végén, de általában hitelre is lehet vásárolni. Ekkor

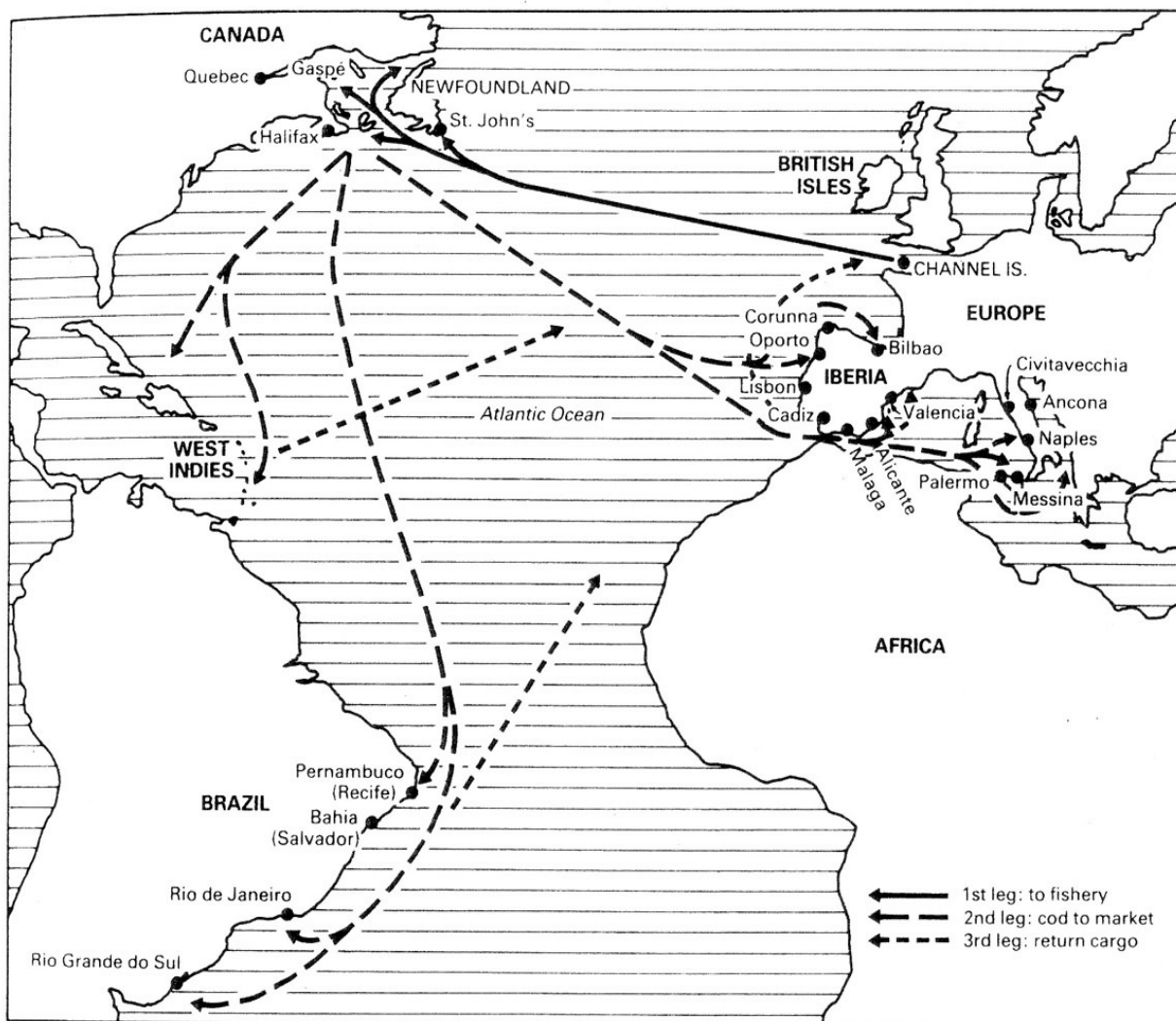
⁸⁵ Calder, N. (1986), p. 317.

⁸⁶ Johnston, P. (1994), p. 60-66., ill. Victor Hugo a Magyar Elektronikus Könyvtárban is olvasható, „A tenger munkásai” című regényében szemléletes képet fest Guernsey ezen periódusáról. (<http://mek.oszk.hu/02600/02637/html/>)

indul a következő lépés, amikor az új árut további piacokon lehet értékesíteni. A Csatorna-szigetek kereskedői, különösen a Jersey-i kereskedők az 1800-as évek elejétől kezdve egyre inkább ebben a sajátos ellátó-kereskedelmeben vesznek részt a halászat helyett, komoly kereskedelmi monopóliumokat létrehozva. A tőkehal legfontosabb piacait Európa, Nyugat-Indiák, Dél-Amerika, valamint a mediterrán kikötők jelentik. Sajátos, a 18. ábrán is jól nyomon követhető, „háromszög” kereskedelem bontakozott így ki, ahol az első lépés a halászterületek ellátása, a második a tőkehal piacra juttatása, a harmadik pedig a hazaúton a tőkehal ellenértékéért kapott termékeket, elsősorban dél-, és közép-amerikai cukrot jelentette.

E sajátos „háromszög-kereskedelemben” a Csatorna-szigetek helyi termékei számára is komoly felvevő-piacként jelentkezik az amerikai piac, másrészt együtt jár a hajóépítés nagymértékű felfutásával, nem csak Jersey, hanem Guernsey esetében is. A kedvező pozíciók az 1850-es évektől kezdenek gyengülni (pl. 1854-től egy kölcsönös kanadai-amerikai egyezmény értelmében amerikai hajók is használhatják a halászterületeket, változnak a vámszabályok az új-foundlandi területeken, melyek a profitot jelentősen csökkentik, nyugat-indiai területeken protekcionista vámtételek jelennek meg a cukorkereskedelemben, stb.). 1867-re a helyzet különösen kellemetlenné kezd válni, a cukorüzlet a tőkehal-üzlettel együtt összeomlik, a szigeti hajók nem bírják a versenyt a gőzhajókkal, ezért sürgősen új lehetőségek után kell a szigeteknek nézni, ha továbbra is fent szeretnék tartani a korábbi prosperitást.

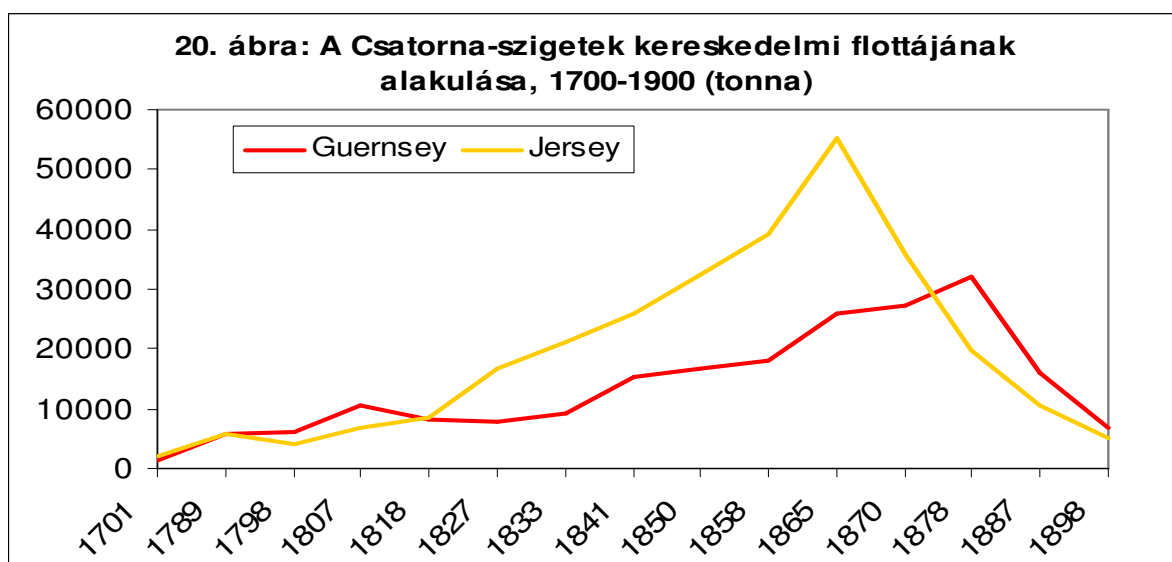
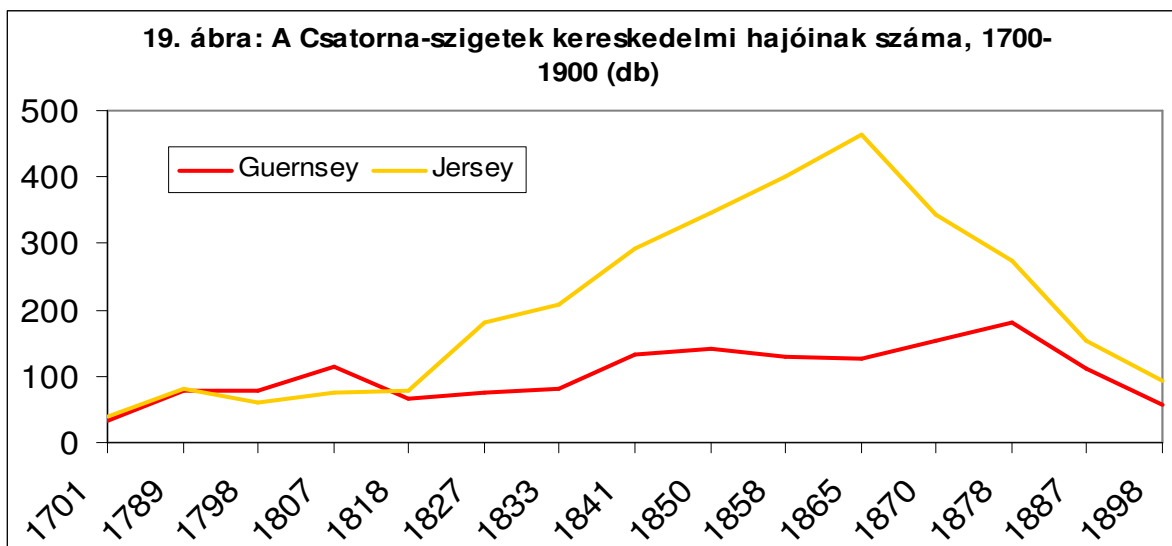
18. ábra: A „háromszög-kereskedelem” által érintett területek.

Forrás: A People of the Sea. The Maritime History of the Channel Islands (1986), p. 259.

A Jersey-i Kereskedelmi Kamara jegyzőkönyveiből kiderül, hogy az érintett kereskedők és üzletemberek elsősorban a helyi mezőgazdaság, illetve a Csatorna-szigetekre irányuló turizmus fejlesztését tekintik a lehetséges kivezető útnak, és 1886-tól már többet meg sem említik a kamarai iratok a tőkehal-üzletet.⁸⁷ A következő ábrákon a Csatorna-szigetek kereskedelmi hajóinak számát és szállítóképességének alakulását bemutató idősorokon jól látható a tengeri kereskedelemre alkalmas kapacitások mérsékelt, majd egyre nagyobb intenzitású felfutása, amely különösen Jersey esetében tekinthető jelentősnek, és az 1800-as évek második felétől pedig a korábban vázolt okok mindkét sziget esetében hanyatláshoz vezetnek.

⁸⁷ A People of the Sea. The Maritime History of the Channel Islands. Edited by A. G. Jamieson, Methuen, New York, 1986, p. 267.

A People of the Sea. The Maritime History of the Channel Islands (1986) adatai alapján saját szerkesztés

6. 5. Tengerentúli települések

Nyilvánvaló, hogy a Csatorna-szigetek történetük jelentős részében, de a 15-16. századtól kezdve mindenképpen túlnépesedtek a rendelkezésre álló erőforrásokhoz képest, ezért volt szükség folyamatosan arra, hogy olyan gazdasági tevékenységeket keressenek, amelyek segítségével hosszabb távon képesek biztosítani a népesség jólétét – nem véletlen tehát, hogy a szigetek elég korán bekapcsolódnak azokba a gazdasági-társadalmi folyamatokba, amelyek a nagy földrajzi felfedezések következtében körvonalazódtak, nevezetesen a tengeri kereskedelem adta új lehetőségekbe. A kritikus problémák kezelésének másik módja a kivándorlás volt, ez azonban kevésbé mutatott szervezett, tudatos formát. Néhány szigetlakó, különösen a kereskedők, rendszeresen

„kitelepültek” az általuk preferált kereskedelmi központokba, a dél-angol kikötőktől kezdve a francia, vagy éppen a spanyol tengerparti városokig és az új-fundlandi halászfaluakig. Az új közösségek és a szigetek kapcsolata az esetek többségében a későbbiekben sem szűnt meg, új kereskedelmi lehetőségeket generálva a küldő, illetve a fogadó területek között. Az újabb, a 17. századtól egyre jelentősebb célpontok a lassan benépesülő észak-amerikai angol gyarmatok voltak. Az első szervezettebb kivándorlási hullámokra a 17. század közepétől, 1650-től kezdve került sor, amikor a királypárti Jersey-i Sir George Carteret II. Károly iránti hűségéért és királypárti magatartásáért több alkalommal is földadományban részesült (többek között a későbbi New Jersey területe). New Jersey-n kívül jelentős célpont volt Boston, Salem, Marblehead és Newburyport, mindegyik a későbbi Massachusettsben. Természetesen a későbbiekben, a gazdasági helyzet és a fogadóterületekről érkező „hírek” függvényében a kivándorlás más területekre is megfigyelhető, folyamatos, de nem igazán tömeges – Ausztráliába, Új-Zélandra, Dél-Afrikába, valamint Kanadába.

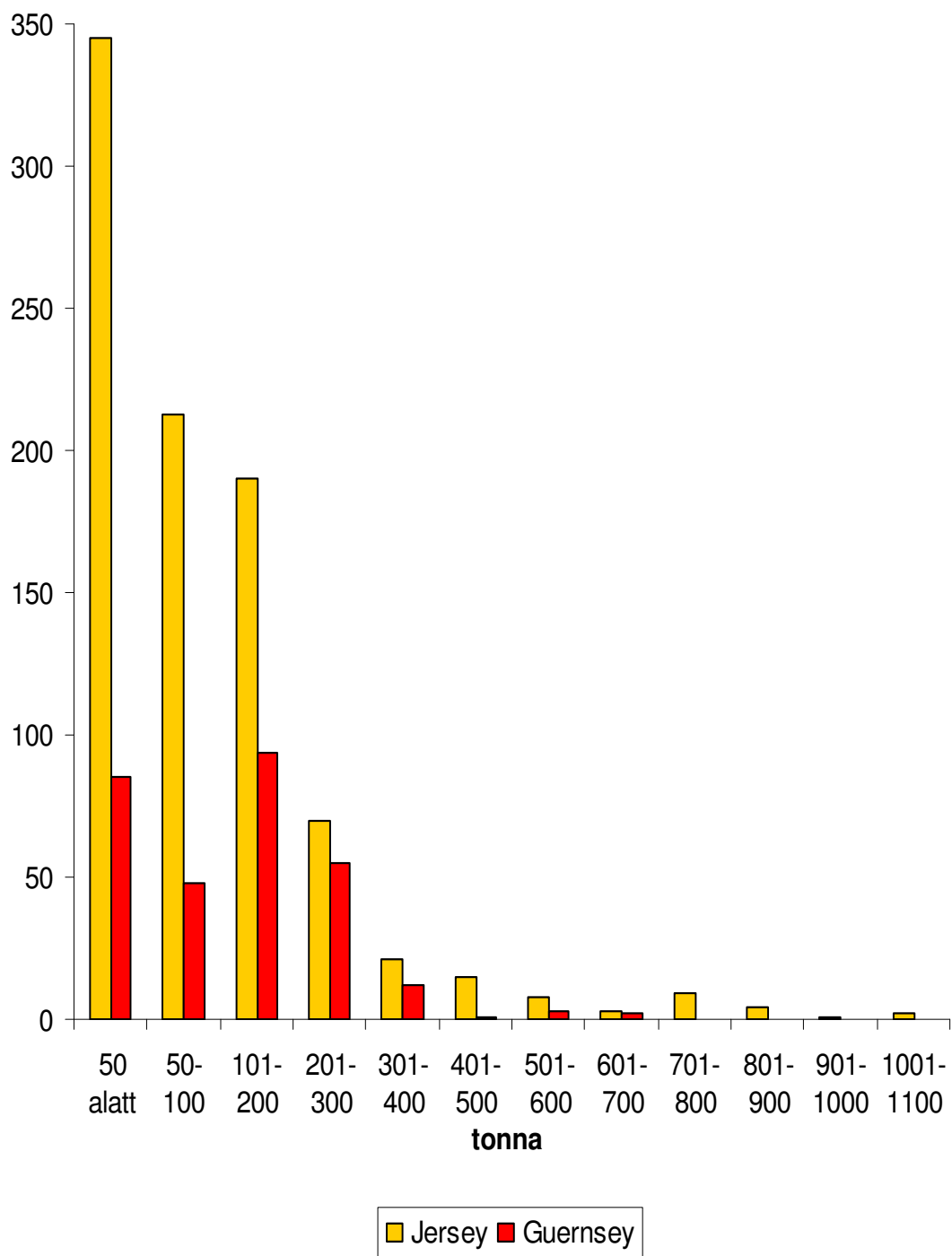
6. 6. Hajóépítés a Csatorna-szigeteken

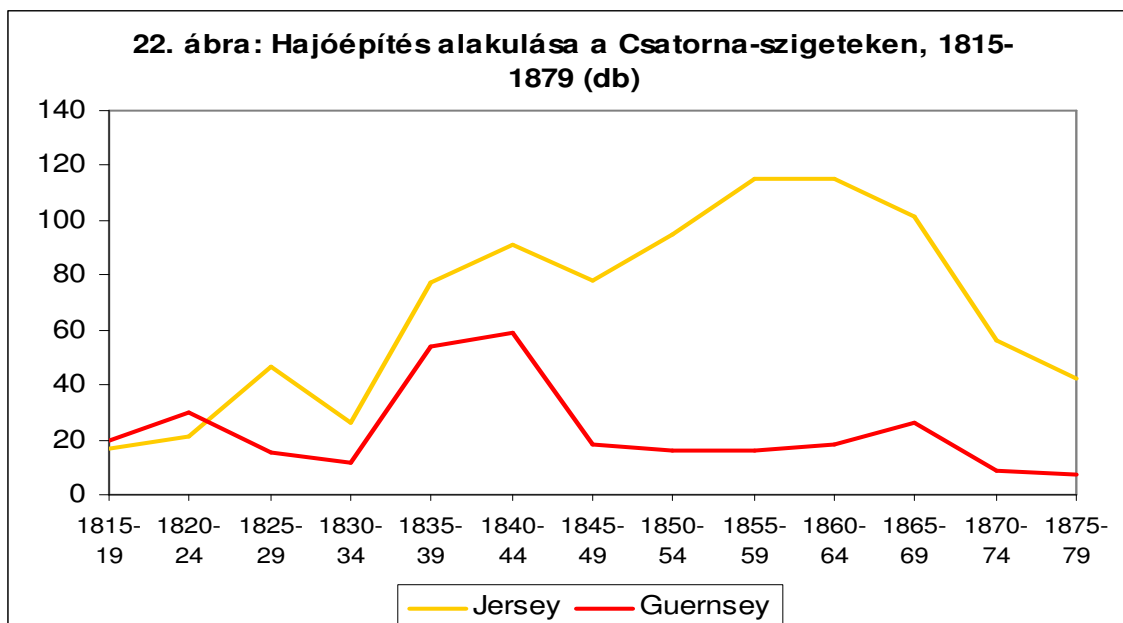
Valamilyen mértékű hajóépítés szinte minden korban létezett a Csatorna-szigeteken, de az igazi felfutás 1815-től kezdődött el. A korábbi hajóépítés pontos mértékét nehéz meghatározni, de semmi esetre sincs arról szó, hogy a hajóépítés dominált volna bármely sziget gazdaságában. A kereskedelmi aktivitáshoz és a kalózkodáshoz szükséges, nem jelentéktelen hajópark kialakítása az esetek többségében más forrásokból, elsősorban dél-angliai hajóépítő műhelyekből történt, másrészt az elfogott ellenséges hajók használata is elég gyakori volt. A hajóépítésnek igazi lökést azonban az amerikai forradalom és az amerikai gyarmatok elvesztése adott. Ezt megelőzően a gyarmatok hajóépítési tevékenysége komoly jelentőséggel bírt, például 1775-ben a brit kereskedelmi flotta harmada amerikai építésű volt. Az amerikai gyarmati hajóépítő kapacitáskiesés okozta űr jelentősen stimulálta a brit hajóépítőket, a tovagyűrűző hatások a szigeteket is elérték, arról nem is beszélve, hogy a kalózkodás egyre inkább veszítve a jelentőségéből, kevésbé működött sikeresen.⁸⁸ Amíg azonban a háborús időszak tartott, a szituáció természetesen nem kedvezett a hajóépítés felfutásának, mert sokkal egyszerűbb volt a zsákmányolt hajókat használni, mint sokkal költségesebb módon hajóépítésbe fogni. A csempészet elleni 1805, ill. 1807-es

⁸⁸ Uo. pp. 292-293.

szabályok, a kalózkodás visszaszorulása, illetve Napóleon bukása utáni gazdasági visszaesés a szigeteket is jelentősen sújtotta és komoly munkaerőpiaci problémákat generált. Guernsey ekkor a dél-amerikai kereskedelmi lehetőségek, Jersey pedig a tőkehal-üzlet további fejlesztésében látta a kivezető utat. Mindkét aktivitáshoz hajók kellettek, amelyek egyre inkább a szigetek hajóépítő műhelyeiből kerültek ki. A szigetek a hajóépítéshez számottevő faanyaggal nem rendelkeztek, tehát ezt behozatalból kellett fedezni, azonban nem az angol piacokról kellett a komoly vámokkal sújtott árut beszerezni, hanem kihasználva, hogy a szigetek az angol vámterületen kívül helyezkedtek el, Európából, a Baltikumból és Franciaországból vámmentesen tudtak nyersanyagot importálni. Ez a kedvező helyzet egészen 1845-ig állt fenn, amikor a brit faárakra kivetett vámokat jelentősen csökkentették. Ettől kezdve, bár nem kizárólagosan, Angliából származó faanyagot is felhasználtak a hajóépítéshez. További előnyt jelentett, hogy a munkabérek mindkét szigeten jóval alacsonyabbak voltak, mint az angol hajóépítő műhelyekben. A hajóépítés természetesen nem csak a saját igények kielégítését jelentette, hanem más, külső igények kielégítését is, a hajóépítő műhelyek a kis jachtoktól egészen a nagy óceánjáró vitorlás hajókig bármit képesek voltak építeni, ahol a „vitorlás” van a hangsúly, a gőzhajók építéséhez már egyik sziget sem rendelkezett komparatív előnyökkel. A hajóépítés alakulását a következő két ábra szemlélteti:

21. ábra: Hajóépítés a Csatorna-szigeteken, nagyság szerint, 1815-1879 (db)

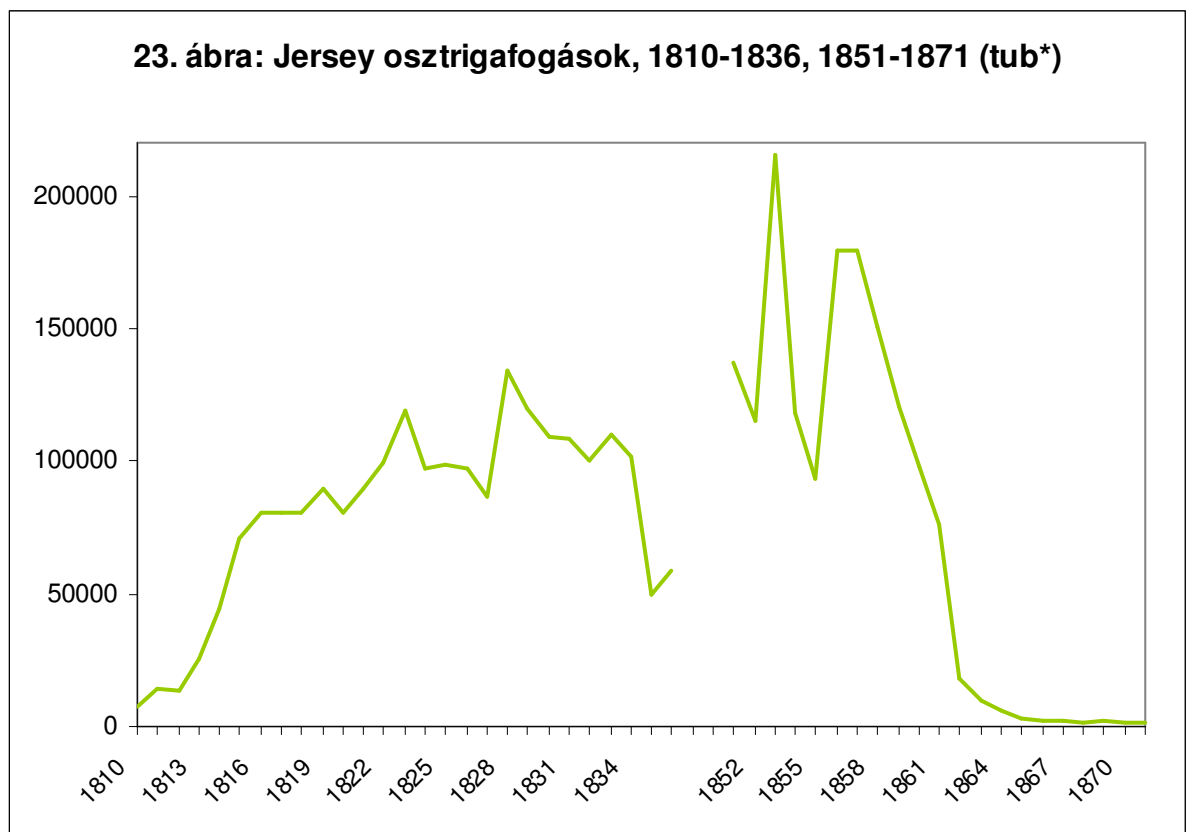
A People of the Sea. The Maritime History of the Channel Islands (1986), pp. 291-298. alapján saját szerkesztés

A fahajóépítés viszonylag kevés felszerelést igényelt, nem kellett túlságosan nagy tőkebefektetés. A szükséges mesteremberek, vitorlakészítők, hajóácsok, kovácsok és kötélverők szerszámaikkal együtt helyben rendelkezésre álltak. Külön műhelyt sem igényeltek feltétlenül, hiszen a sima tengerparton is el lehetett kezdeni a munkálatokat (később tetőt állítottak fölējük). A munkaerő nem volt szervezett, mint Angliában, ezért a munkabérek az egész vizsgált korszak alatt alacsonyak maradtak. A hajóépítésen kívül a már jóval több és speciálisabb felszerelést igénylő hajójavítás is megjelent, bár korántsem olyan súllyal, mint az építési tevékenység. Az 1850-es évektől a Csatorna-szigetek a brit trendeket és igényeket követve áttértek a gyorsabb járatú klipperek építésére, az alkalmazkodási kényszer a kihívásokhoz és változásokhoz folyamatos, és ekkor még sikeres volt. Persze ez a tevékenység sem volt versenytársak nélküli: a brit hajóépítő műhelyeken kívül Kanada jelentette az egyik legfontosabb versenytársat. A vashajók megjelenésével és elterjedésével azonban a csatorna-szigeteki hajóépítésnek leáldozik, új diverzifikációs lehetőségek után kellett nézni a szigetlakóknak.

6. 7. Helyi halászat

A Csatorna-szigeteken a helyi halászatnak is nagy jelentősége volt az évszázadok folyamán, amely egyrészt a helyi igények kielégítését szolgálta, másrészt pedig a keletkezett többlet folyamatosan exportálásra került, az új-fundlandi tőkehal-

üzlet beindulása után azonban sokat veszített jelentőségéből. A későbbiekben a 1910-es évektől újabb felfutás figyelhető meg, aztán hanyatlás a 70-es évekig, amikor is újabb felfutás tapasztalható. Érdekes momentum Jersey esetében az osztrigahalászat, a sziget és Franciaország között nagy osztrigatelepeket találtak 1797-ben. A halászat azonban nem volt teljesen konfliktusmentes, a francia halászokkal folyamatosak voltak az összetűzések és feszültségek, a halászati jogok gyakorlását tekintve. A korlátozások, szabályozások ellenére az osztrigatelek teljesen kimerültek, és az 1870-es évekre az osztrigahalászatnak is leáldozott.

*dézsa, régi angol mértékegység, számtalan változata ismert, átlagosan 84 fontnak, azaz megközelítően 38 kilogrammnak felel meg

A People of the Sea. The Maritime History of the Channel Islands (1986), p. 443. adatai alapján saját szerkesztés

6. 8. Mezőgazdaság

Harvey, Quilley és Beynon „Exploring the Tomato. Transformations of Nature, Society and Economy” című könyvében⁸⁹ egy fejezetet kitevő, részletes beszámoló mutatja be a Guernsey-szigeti üvegházi paradicsomtermelés felfutását, majd

⁸⁹ Huw Beynon, H. – Harvey, M. – Quilley, S. (2002)

hanyatlását. A történet nagyrészt termelés- és értékesítés-szervezésről szól, a hanyatlás okainak háttérében pedig az energiaárak robbanása, a külföldről jövő erőteljes kínálat hatása, a modern, ám a kis családi cégek számára megfizethetetlen technológiák előretörése és ezzel a hagyományos termelés ellehetetlenülése áll. Hasonló jellegű felfutási, illetve hanyatlási periódusok jellemzik a szigetek mezőgazdasági folyamatait, mint a korábban már vázolt egyéb gazdasági tevékenységeket is, folyamatos az alkalmazkodási kényszer, a világgazdasági trendek és a változó igények függvényében. A szigetek mezőgazdaságát a 16. századig alapvetően a helyi piacok ellátása jellemzi, csak a többlet kerül exportra, ettől kezdve a hagyományos, és a szigetlakók ellátását biztosító termelés mellett megjelennek az első „hullámok”. A lehetőségek azonban nem korlátlanok, a növekvő népesség egyre több mezőgazdasági művelésre alkalmas területet foglal el, és a váltások esetén is az új termékekre való átállás általában csak más termékek rovására történhet meg.

Az első ilyen felfutás a 15-16. századi kötőipar felvirágzásához köthető birkatenyésztés, az egyre inkább növekvő gyapjúigényt kezdetben szigeti forrásokból, majd idővel behozatalból fedezik, sokszor a többi mezőgazdasági tevékenység rovására. A 17. században a dohánytermesztés is felfut, de a szigetek termelése az észak-amerikai új ültetvényeknek jelentős versenyt generál, ezért a Privy Council megtiltja a termesztést (nem csak a szigeteken, hanem Angliában is). 17. századtól almatermesztés terjed el, olyannyira, hogy a gabona és egyéb termények rovására megy, 1673-ban pl. Jersey-n megtiltják új ültetvények telepítését, csak abban az esetben engedélyezi az állam, ha a régi almáskerteket telepítik újra.⁹⁰ Az almabor több évszázadon keresztül jelentős exporttermék, Jersey-n például 1815-ben a megművelhető területek negyede almáskert. 1855-ig a termelés fokozódása figyelhető meg, majd 1870-re jelentősen visszaesik, átadva a terepet a burgonyának. Az almatermesztésnek különösen Jersey esetében van kitüntetett szerepe, Guernsey-n nem annyira jelentős, itt az alma mellett körtét is termesztnek, majd itt is az 1870-es években egyre inkább áttérnek az üvegházi termelésre, a zöldség, valamint a szőlőtermelésre.

A kertészet és zöldségtermelés eleve elég hosszú múltra tekint vissza a szigeteken, Guernsey-n az első üvegházat 1792-ben építik, ami először gazdagok

⁹⁰ The Channel Islands. A New Study. Edited by Victor Coysh. David & Charles, North Pomfret, Vermont 1977, pp. 114-137.

kiváltsága, majd egyre szélesebb körben kezd terjedni. Először szőlőt termelnek nagyobb mennyiségben, 1830-ban még csak másfél tonnát, 1915-ben már 2.500 tonna szőlőt exportálnak, de az 1840-es évektől a legfontosabb üvegházi növény a paradicsom lesz. A zöldség, majd később virágtermelés számára kedvező feltételeket biztosít a szigetek viszonylag enyhe éghajlata, a legtöbb primőraru előbb érik be, mint a kontinensen vagy Angliában, és a rendszeres hajójáratok megindulása után viszonylag könnyen lehet eljuttatni a célpiacokra. Az enyhe éghajlat ellenére nagyrészt fűtött üvegházakban a paradicsom mellett egy sor további haszonnövénnyel, brokkolival, karfiollal, spárgával, salátával, eperrel, paprikával is kísérleteznek, valamint virágokat (frézia, írisz, krizantém) is termesztnek. A virághagyma és virágüzlet az 1860-as évektől kap lendületet, Guernsey-ről például 1933-ban már évi 5.000 tonna virágot exportálnak, majd néhány évtized múlva a virághagyma-export is beindul, főleg az amerikai, kanadai, holland, angol és dél-amerikai piacokra. A piaci verseny azonban erős, egyrészt a szomszédos francia területeken is hasonló növényeket termesztnek, másrészt szinte ugyanezek a „próbálkozások” figyelhetők meg több, az angol partokon elhelyezkedő sziget termelési struktúrájában is, egy idő után a legtöbb haszonnövény esetén a termelés visszaszorul, nem versenyképes és veszít korábbi jelentőségéből, annak ellenére, hogy a logisztika és marketing tevékenységek szisztematikus koordinálására több próbálkozás figyelhető meg.

A Csatorna-szigetek marháit, a „guernsey-k” és a „jersey-k” jól tejelő, igen magas zsírtartalmú tejet adó állatok. 960 körül Róbert normandiai herceg hoz szerzeteseket a szigetekre, akik egyházi tevékenységük és a sziget védelme mellett gazdálkodással is foglalkoznak. Az első tehének valószínűsíthetően velük érkeznek a szigetekre.⁹¹ A Csatorna-szigetek elzártsága sok betegséggel szemben ellenálló fajokat eredményez, amihez természetesen az is kell, hogy az importot szabályozzák: a korlátozások Jersey esetében 1789-ben, Guernsey esetében 1819-ben következnek be, amikor is hatóságilag megtiltják a francia állatbehozatalt. Az igazi export-felfutás az 1800-as években indul meg, noha korábban is lehet beszélni kivitelről. Az export jelentős része az USA-ba kerül, 1914-ben pl. az 1.000 guernseyből 800 tenyészállat kerül az USA-ba, 1919-ben az exportált 842-ből 587.

6. 9. Turizmus

⁹¹ Breeds of Livestock - Guernsey Cattle, <http://www.ansi.okstate.edu/breeds/cattle/guernsey/>

A szigetek természeti szépségei, enyhe éghajlata, különleges értékei és érdekességei a kontinens és a szigetek között rendszeressé váló hajójáratok beindításával az idegenforgalom rohamos térhódítását eredményezték a 19. század közepétől. A Csatorna-szigeteken szinte minden kor „hagyott” valamit, a kőkori szentélyektől, dolmenektől, menhírektől kezdve a középkori templomokig, várkastélyokig, a különféle korokból származó katonai erődítményektől kezdve a hangulatos kikötőkig, ódon világítótornyokig szinte minden megtalálható, jelentős kínálati elemeket biztosítva az idelátogató turistáknak. A 19. század folyamán, hála a fejlődést előtérbe helyező kormányzóknak, a jelenlegi infrastruktúra jelentős része kiépítésre kerül, Guernsey-n például 1829-re 85 km első osztályú és 28 km másodosztályú út épül. Az építkezésekhez az alapanyagot helyben termelik ki, és a belső építkezéseken kívül fontos kiviteli kereskedelmi cikként jelenik meg a kitermelt gránit. Az építkezésekkel kezdődően megindul a városiasodás, nem utolsósorban azért, mert 1831-ben kolerajárvány tombolt, jelentős emberáldozatokkal, és nyilvánvalóvá vált, hogy a településeket mindenképpen hozzá kell igazítani a megnövekedett számú népesség igényeihez. További kedvező feltételként jelenik meg a hagyományos küldőterületek közelsége, valamint a „nyelvi problémák” hiánya is, meg kell azonban jegyezni, hogy hasonlóan a korábbi átállásokhoz, itt is csak más területek hanyatlása után indulhat be az új iparág, természetesen a többi gazdasági tevékenység rovására. Bár mindkét szigeten növekszik a népesség, a rendelkezésre álló humán erőforrások köre továbbra is erősen korlátozott, másrészt már ebben a korban sem egyszerű a szigetekeken történő letelepedés, nagyarányú bevándorlás, vagy vendégmunkás-beáramlás nem tapasztalható.

6. 10. A II. világháború évei

A II. világháború azonban megakasztja a töretlen fejlődést: a német csapatok 1940 elején elfoglalják Normandiát. Ekkor a szigetek lakóinak egy részét evakuálják Angliába. Az előzetes várakozások ellenére 1940. június végén a németek elfoglalták a szigeteket. A megszállás alatt 37000 német katona állomásozik a Csatorna-szigeteken. A németek hatalmas erődítési munkálatokat végeznek, bunkereket, ágyútoronyokat, géppuskafészeket és erődök tömegét építik fel, arra számítva, hogy a szövetségesek itt is támadni fognak. 1942-ben a szigetekeken is megkezdődnek a deportálások, hozzávetőlegesen 2000 zsidó és nem zsidó származású brit angol állampolgárt

hurcolnak koncentrációs táborokba. Alderney szigetén pedig három munkatábort alakítanak ki, ahová megközelítően 800 ember kerül Európából.

A német megszállás alatt a szigetek irányítása többé-kevésbé saját hatáskörben maradt, német felügyelettel, amely az operatív irányítást tanácsoknak adta át (Controlling Committee, Guernsey; Superior Council, Jersey), különféle bizottságokat létrehozva, amelyek egy-egy terület irányításáért és koordinálásáért feleltek (Potato Board, Guernsey Farm Product Board, stb.). A helyi gazdaság átalakítására és központosítottabb irányítására már csak azért is szükség volt, mert a korábbi meghatározó angol kapcsolatok megszűntek, a keletkező úr a megmaradt francia kereskedelmi kapcsolatokból került kielégítésre, de nem csupán a maradék helyi lakosság, hanem az itt állomásozó német csapatok ellátását is meg kellett oldani. Egyes javak (olaj, vetőmag, stb.) hiánya már ekkor megmutatkozott. A két sziget eltérő adottságainak és a meglévő termelési struktúrájának köszönhetően a kvázi önellátás tekintetében Jerseynek sokkal kedvezőbb lehetőségei voltak, Guernsey-n a virágtermesztést felszámolva próbáltak további termőterületeket nyerni. Guernsey-n fokozta a problémákat az is, hogy a megszállók lóállományát is takarmányozniuk kellett, ami 437,4 hektár földterületet érintett, tovább csökkentve a művelhető és a helyi lakosság ellátását szolgáló földterületeket. Jersey-n is hamar felváltotta a búza, az árpa és a zab a burgonyát. A régi vízimalmokat üzembe helyezték, és 1941-re Jersey képes volt ellátni a civil lakosságot elég liszttel (heti 2.000 gramm kenyér a felnőtt lakosnak, plusz reggeli és gyermekétel) és tejjel ellátni. Amit nem sikerült előállítani, Franciaországból pótolták, egészen addig, amíg teljesen el nem szigetelődtek. A különféle erőfeszítéseket az is mutatja, hogy 1941-42-ben a német hatóságok engedélyt adtak arra, hogy az evakuálás következtében teljesen lakatlanná váló, csak a korábban említett három munkatábornak helyet adó Alderney szigetén egy kisebb csoport mezőgazdasági tevékenységet folytasson, ezzel is növelve a rendelkezésre álló javak mennyiségét. Hasonló történt Sark esetében is, ahol burgonya termesztésével próbálkozott a Guernsey Agricultural Department, bár 1944-től a művelés a háborús tevékenységek következtében megszűnt.

A várt szövetséges partraszállás azonban nem a Csatorna-szigetek térségében történik meg, Guernsey és Jersey szinte teljesen elszigetelődik, melynek eredményeképpen a megszállók és a szigetek lakossága, utánpótlás hiányában a háború végére majdnem éhen hal. 1944. december 27-én a Vega nevű vöröskeresztes hajó köt ki Guernsey-n, megmentve az embereket az éhezéstől. A Vega később még több

alkalommal visszatér, míg végül 1945. május 9-én a németek megadják magukat. *A háborús évek mindenképpen tanulságosnak tekinthetők, hiszen megmutatkozik (természetesen nem csupán sziget-specifikusan, hiszen hasonló folyamatok figyelhetők meg számtalan kontinentális ország tekintetében), hogy mi történik akkor, ha a korábbi, az adott, erősen importfüggő terület fenntarthatóságát, működését biztosító külső kereskedelmi kapcsolatok egyszer csak megszűnnek: ezen külső erőforrások nélkül az adott gazdasági-társadalmi rendszer fenntarthatósága, legalábbis a korábbi szinten egyszerűen nem működik.*

6. 11. Összegzés

A Csatorna-szigetek II. világháborúig tartó gazdaságtörténete folyamatos kihívások és alapvetően sikeres adaptációk sorozata. A szigetek vonzó geostratégiai pozíciója és az 1204 óta fennálló sajátos autonómiája kedvezett a sok esetben szintén sajátos kereskedelmi tevékenységek kibontakozásának. E kapcsolatrendszerben azonban a szigetek nem alárendelt szerepkörben, hanem kvázi egyenrangú félként próbálták kihozni az adott gazdasági-politikai szituációból a lehető legjobbat, ami hosszú távon vizsgálva a két kormányzóságot, összességében sikeresnek bizonyult. Kereskedelmi kapcsolatok már az egészen korai periódusokban is megfigyelhetők, amelyet a kontinens és a Brit-szigetek közelsége, valamint a szigeteknek a kereskedelmi hajózásban betöltött különleges szerepe eredményez, hiszen a sajátos földrajzi fekvés és kikötési lehetőségek miatt az erre a korra jellemző partmenti hajózáshoz a szigetek kedvező adottságokkal rendelkeznek. Az intenzívebb közvetítő, illetve nemzetközi kereskedelembe történő bekapcsolódás különösen a 16. századtól indul be látványosan, amikor a növekvő népesség ellátásából fakadó problémák és az adott kor gazdasági szükségleteinek megfeleltethető, rendelkezésre álló erőforrások kimerülése miatt egyre nagyobb diverzifikációs kényszer nehezedik a Csatorna-szigetekre. A folyamatosan változó külső gazdasági kihívások, nemzetközi cserearány-változások és a piaci verseny időről időre újabb és újabb gazdasági tevékenységeket generálnak a szigetekeken. A sikeres adaptációk folyamatosan biztosítják a vizsgált szigetgazdaságok fenntarthatóságát, számottevő külső segítség nélkül, ugyanakkor az évszázadok óta jól működő folyamatokban kitüntetett szerephez jut az Angliával fennálló sajátos viszonyrendszer fenntartása és menedzselése is.

A Csatorna-szigetek esetében sajátos kettősség, passzív és aktív kapcsolatrendszer egyaránt megfigyelhető a tenger „használatával” kapcsolatban. A

16. századig alapvetően a passzív kapcsolat dominál, kis volumenű kereskedelmi aktivitással, de ettől kezdve, hasonlóan Angliához, a földrajzi felfedezések hatására az aktív kapcsolatrendszer lesz dominánsabb. A szigetek nyitottabbá válnak, majd a 19. századi rendszeres hajójáratok beindulásával, valamint az egyre intenzívebbé váló hajóépítési tevékenységekkel még nagyobb lehetőségek nyílnak meg Guernsey és Jersey előtt. Ez a felfutás az 1870-es évekig tart, amikor a Csatorna-szigetek, más hajóépítési és komoly kereskedelmi szállítási kapacitásokkal rendelkező szigetekhez és szárazföldi kikötőkhöz hasonlóan, képtelenek megküzdeni az új technológiával, a gőzhajózás kihívásaival, vége a „3W” (wood, wind and water) gazdaságnak, az 1900-as évek elejére a korábban virágzó tengeri kereskedelmi szerepkör hamar a múlté lesz, „külső” szereplőkre hagyva a szigetek kereskedelmének koordinálását.

A II. világháború évei ugyanakkor rávilágítanak e rendszer sérülékenységére is: a kereskedelmi kapcsolatok és a korlátozott importlehetőségek hiányában a korábbi népességszám és életminőség nem tartható fenn. A megszállás évei alatt az új, kritikus feltételek miatt megfigyelhető a többé-kevésbé önellátó rendszerhez való visszatérés, de a szisztematikus központi irányítás és kontroll ellenére sem biztosítható a helyi közösségek és a megszállók szükségleteinek folyamatos kielégítése. E sajátos történelmi helyzet arra enged következtetni, hogy a vizsgált szigetek fenntarthatósága – bármennyire is rugalmas és a sérülékenység csökkentésére irányuló átgondolt stratégiákkal rendelkező területekről van szó – a korábbi jólétet és jóllétet tekintve csak külső erőforrások bevonásával működtethető. Ugyanakkor érdemes hangsúlyozni, hogy ez a helyzet nem tekinthető csupán a szigetek és sziget jellegű területek kedvezőtlen adottságainak, sajátosságainak, hiszen hasonló jellegű, külgazdasági kapcsolatokban bekövetkezett változás más, kontinentális országok esetén is hasonló jellegű „fenntarthatatlan” helyzeteket generálhat.

7. A Csatorna-szigetek gazdasága a II. világháborútól napjainkig

A II. világháború után az élet a Csatorna-szigeteken hamar normalizálódik, az evakuált lakosság visszatér a szigetekre, újra beindulnak a szigetek korábbi ellátását biztosító kereskedelmi kapcsolatok, a „hadigazdaság” helyett a korábbi sikeres exporttermékek előállítására és a turizmusra is. A Guernsey-kormányzósághoz tartozó Alderney esetében kicsit más a helyzet, mert a kis szigetet a háború szinte teljesen tönkretette, tehát nem csupán arról van szó, hogy a kitelepített lakosságot visszatelepítik, hanem el kell bontani erődítményeket, bunkereket, és a szigetet alkalmassá kell tenni a gazdálkodásra, ami jelentős brit kormányzati segítséggel valósul meg, de 1947-re ezek az erőfeszítések is sikerrel járnak. Az 50-es évek közepéig, végéig a korábbi gazdasági tevékenységek és exporttermékek megfelelő színvonalon biztosítják a szigetek megélhetését, azonban egyre inkább nyilvánvalóvá válik, hogy a legtöbb korábbi exporttermék a fokozódó nemzetközi verseny miatt hosszabb távon kevésbé lesz versenyképes. *Az 50-es évek közepének gazdasági-társadalmi mozgásfolyamatai azonban új irányt szabnak a Csatorna-szigeteknek, és fokozatosan megindulnak a pénzügyi központ-szerep és a PROFIT-modell felé vezető úton. A történet alapvetően az eddig „megszokottak” szerint történik, a szigetek az anyaországhoz fűződő sajátos viszonyrendszerből profitálnak, amelyhez persze mindkét fél szükséges, és mindkét fél számára hasznos.*

7. 1. A paradicsom-termeléstől az adóparadicsomig

Az 50-es éveket megelőző időszakban a pénzügyi tevékenységek abszolút nem tekinthetők dominánsnak a Csatorna-szigetek gazdasági életében, ugyanakkor a sok esetben több évszázados törvények, valamint az Egyesült Királyság és a szigetek gazdasági-politikai viszonyrendszerét szabályozó rendelkezések jó néhány kedvező elemet biztosítanak az új diverzifikációs lehetőségnek. A kedvező feltételek Hampton⁹² alapján az alábbi pontokban foglalhatók össze:

- A brit kormány, a 60-as évektől kezdve közvetetten a Bank of Englandon keresztül lehetővé tette az europiacok létrehozását és a különféle offshore

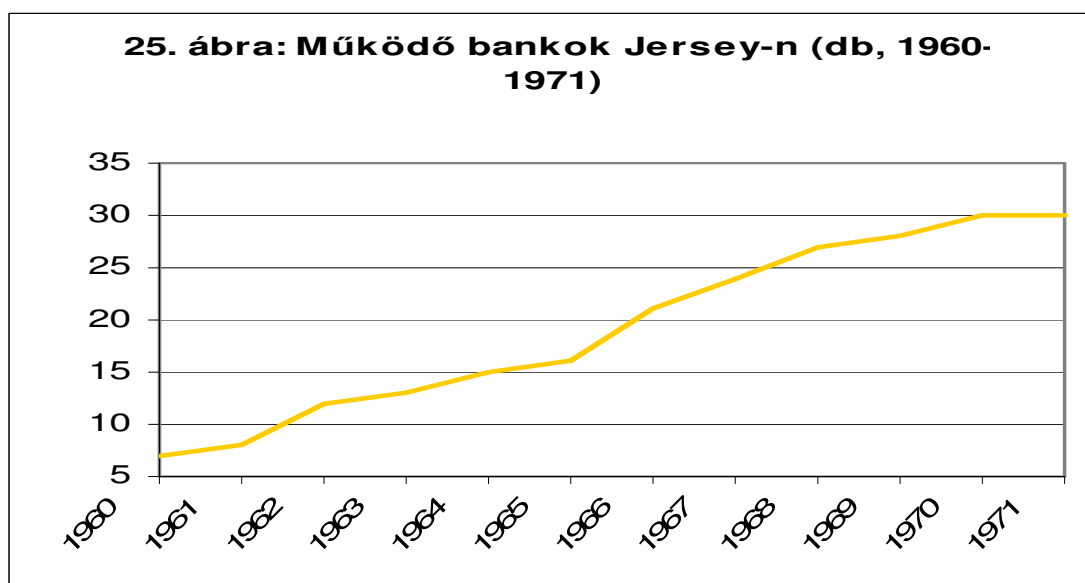
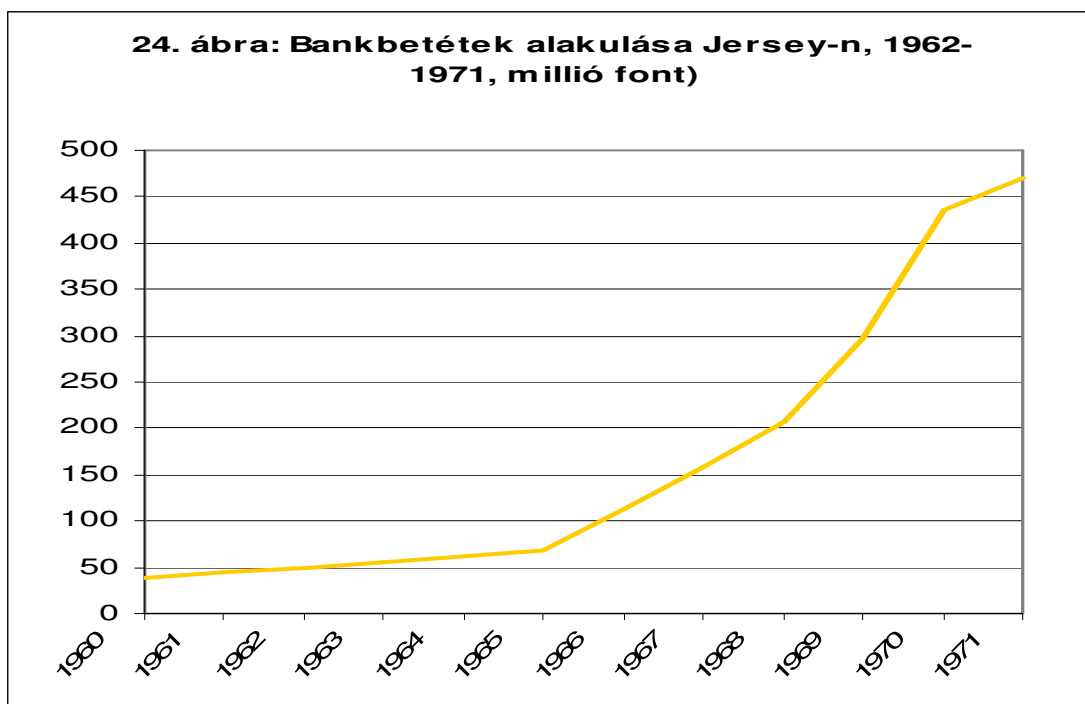
⁹² Mark P. Hampton: Mapping the Minefield: Theories of Island Offshore Finance Centres with Reference to Jersey. In: Banking and Finance in Islands and Small States. Edited by Michael Bowe, Lino Briguglio and James W. Dean. Island Studies Series, Printer, London, 1998, pp. 80-102.

központok fejlődését – elsősorban a korábban említett sajátos viszonyrendszerben lévő szigeteknek;

- A közvetlen, magánszemélyekre és üzleti vállalkozásokra vonatkozó adófizetési kötelezettség hagyományosan 20% mindkét sziget esetében (nem azért határozták így meg, hogy adóparadicsommá váljanak);
- A szigeteken nincs tőkenyereségadó, forgalmi adó és vagyónátruházási adó;
- Az itt alapított vállalatokra a helyi szabályozások, és nem az egyesült-királyságbeli törvények vonatkoznak, ami kedvező feltételeket kínál a befektetőknek;
- Ingatlan-ügyletek lehetősége: az akkori, 1961-ig érvényben lévő brit törvényi szabályozás értelmében a brit állampolgárok külföldi ingatlanjai nem voltak adókötelesek, és a Csatorna-szigetek „külföldnek” számítanak;
- Biztonság és politikai stabilitás;
- Kellemes éghajlat;
- Könnyű elérhetőség, megközelíthetőség;
- Londoni pénzügyi központ közelsége, ugyanaz az időzóna, angolul beszélő, viszonylag jól képzett munkaerő (a karibi versenytársakhoz képest mindenképpen).

Az új típusú gazdaság kibontakozásához kedvező feltételeket biztosító kínálati elemeket áttekintve a korábbiakban már „megszokott” speciális földrajzi fekvésen, a sajátos gazdasági, politikai keretfeltételeken és a vizsgált szigetek az anyaországhoz fűződő különleges kapcsolatrendszerén túl fontos szerephez jutnak a nemzetközi pénzügyi rendszer átalakulásával/átalakításával kapcsolatos folyamatok, az europiacok, és a brit kormány fokozott szerepvállalása is. *Természetesen erősen megoszlanak a vélemények arról, hogy „egyszerű” véletlenek sorozatáról van-e szó, vagy a brit kormány olyan tudatos erőfeszítéseiről, amelyek London globális pénzügyi szerepének fenntartására és növelésére irányulnak az egyre inkább globalizálódó pénzügyi folyamatokban, de egy dolog biztosnak tűnik: e szándék és erőfeszítések hiányában aligha kerülhetett volna sor a vizsgált szigetek pénzügyi központtá történő átalakulására.* A következő két ábrán nyomon követhetők azok az ugrásszerű

változások, amelyek a Jersey szigetén működő bankok számának és e bankokban elhelyezett bankbetétek növekedését mutatják az átalakulási periódusban:

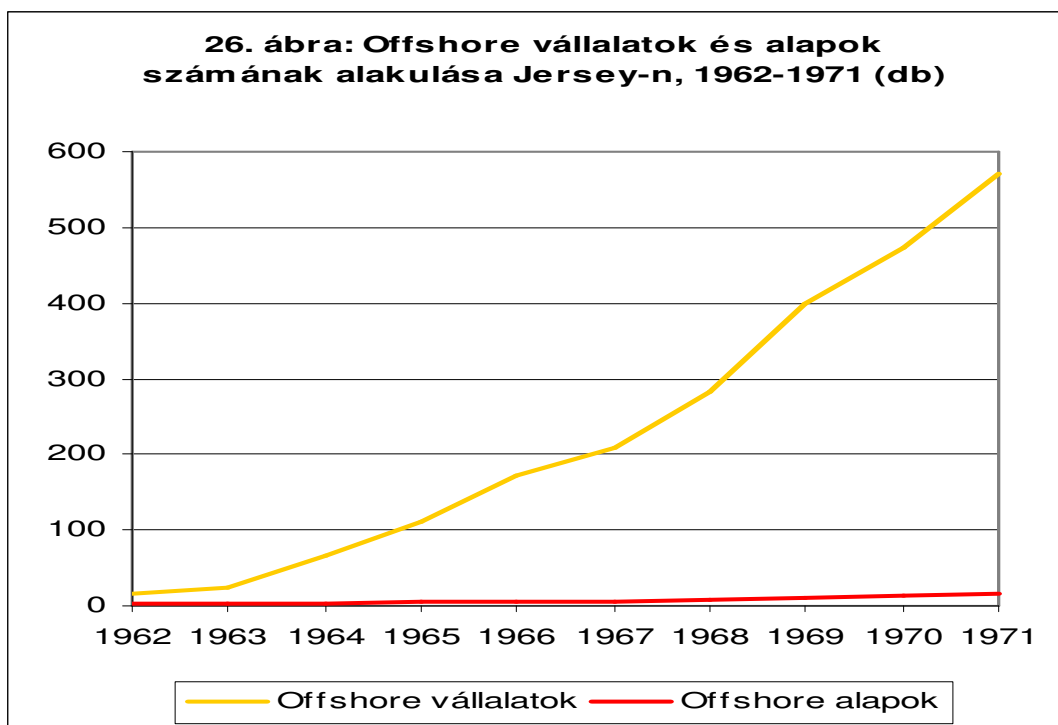

Hampton, M. P. (1998) p. 92. adatai alapján saját szerkesztés

A magas helyi banki kamatok a kezdeti nagyfokú tőkebeáramlásban nem játszanak jelentős szerepet, érdekes, hogy egy „ösi” 1771-es és 1962-ig érvényben lévő uzsoraellenes törvény a helyi kamatrátát 5%-ban maximálta, amely a Csatorna-szigeteken működő egyesült-királyági klíringbankokra is vonatkozott. Ebből következően, amikor az angol kamatráták a helyi kamatrátáknál magasabbak voltak,

elméletileg tőkeáramlást kellett volna tapasztalni, de ez még akkor sem történt meg, amikor például 1957 szeptemberében a kamatláb az Egyesült Királyságban 7% fölé kúszott.

A gazdaság elmozdulása legkorábban Jersey esetében történik meg, majd némi, néhány éves fáziskéséssel követi Guernsey is. Jersey-n 1955-ben még csak 6 bankocská működött, 4 angol klíringbank, a Jersey Savings Bank és egy kis helyi bank, amelyekre a brit szabályozás vonatkozott. A 60-as évektől kezdve azonban jelentős tőkebeáramlás indul meg, a bankok száma 1971-re eléri a 30-at, a bankbetétek pedig elérik a 470 millió fontot, a korábban már említett ingatlan-boom pedig az 1961-es törvényi változásig 12 millió font beáramlását eredményez a szigetre. 1969-ben Jersey esetében a GDP 45%-a továbbra is a turizmus bevételeiből, de 15% már a pénzügyi szektorból származik, egyre inkább offshore központtá válik, pénzügyi szolgáltatások széles körét biztosítva (privát banki tevékenységek, offshore-alapok, trösztök és offshore vállalkozások).

Mark P. Hampton, M. P. (1998), p. 96. alapján saját szerkesztés

Guernsey-n 1963-ban nyílt meg az első kereskedelmi bank, némi fáziskéséssel, de a hasonlóan stabil kormányzat, a kedvező gazdasági, politikai környezet számtalan bank- és biztosítótársaságot, pénzügyi befektetőket vonz a szigetre. Jersey és Guernsey sikere természetesen a harmadik hasonló jogi státuszú koronagyarmatot, a Man-szigetet sem hagyja érintetlenül, a 60-as évek végén ott is megkezdődik az átállásra való

felkészülés, ami ténylegesen is „komolyabb” előkészületeket kíván, mert amíg a Csatorna-szigetek esetében az adókulcsok hagyományosan alacsonyak, addig a Man-sziget esetében szükség van az adórendszer átalakítására (1961, 1979, és 1981), ami intenzívebb kormányzati beavatkozást igényel. Ebben az esetben a Csatorna-szigetekenél jóval nagyobb területű, és sokkal alacsonyabb népességszámmal rendelkező sziget pénzügyi központ szerep felé történő elmozdítása alapvetően azért kerül előtérbe, hogy a gazdasági recesszió miatti elvándorlást és a hanyatló népességszámot lehetőség szerint megállítsák.⁹³ Guernsey és a Man-sziget dolgát jelentősen megkönnyíti, hogy ott „lebeg” előttük Jersey sikeres példája, ugyanakkor az alapvetően hasonló adottságokkal és kínálati elemekkel rendelkező szigetek között egyre intenzívebb verseny, majd egyfajta „piacfelosztás” következik be: Jersey elsősorban a vezető banki szereplőkre, a nemzetközi privát banki tevékenységekre és az alapkezelésre koncentrál, Guernsey esetében a biztosítótársaságok és a kevésbé tőkeerős bankok jelentik a fő piacot, a Man-szigeten pedig a privát banki műveleteken kívül lehetőség nyílik hajóregisztrációs ügyletekre és a szabad légikikötő használatára is.

A pénzügyi szolgáltatások felfutásával hagyományos gazdasági tevékenységek közül a Csatorna-szigeteken a mezőgazdaság erőteljes hanyatlásnak indul, a turizmus viszont mindkét sziget esetében még hosszú ideig jelentős marad, amely több szállal kapcsolódik a pénzügyi szektorhoz, az üzleti ügyben a szigetekre érkezőkön kívül például a szigetekeken található szállodák kiépítését, vagy a légi közlekedés fejlesztését a pénzügyi szektor által biztosított olcsó kölcsönök segítik nagymértékben elő. A pénzügyi szektor fejlődésével párhuzamosan az információs technológiával összefüggő iparágak jelentős terjedése is megfigyelhető a szigetekeken, különösen Guernsey esetében. A Csatorna-szigetek a 80-as évekre komoly, nemzetközi jelentőségű funkcionális offshore központokká (Functional Offshore Finance Center) váltak, ahol teljes körű pénzügyi szolgáltatások igénybevételére és tevékenységek folytatására nyílik lehetőség, ami élesen megkülönbözteti a szigeteket az ún. feltételes (Notional Offshore Finance Center), illetve kevert (Compound Offshore Finance Center) pénzügyi központoktól.⁹⁴ Hampton alapján a három csoport jellemzői az alábbiakban foglalhatók össze:

⁹³ Le Rendu, L. (2004), p. 170.

⁹⁴ Hampton, M. P., 1998, p. 82.

- **Funkcionális OFC:** az adott helyen, hasonlóan a Csatorna-szigetekhez, a pénzügyi szolgáltatások és tevékenységek teljes köre igénybevehető és folytatható, a pénzügyi szektor legalább 12%-át foglalkoztatja a munkaerőnek, és a GDP legalább 25%-a a pénzügyi tevékenységekből származik;
- **Feltételes OFC:** a pénzügyi szereplők és vállalkozások csupán fiktív, névleges irodákat vagy bankokat tartanak fenn a szigeteken, a foglalkoztatás 3% alatti és a pénzügyi szektor 10% alatti hozzájárulást produkál;
- **Kevert OFC:** a két fenti kategória keverékeként értelmezhető, a névleges irodák és tevékenységek egyre inkább valóságossá válnak, a szektor 2-11%-át foglalkoztatja a munkaerőnek, és a GDP 10-24%-át a pénzügyi szektor produkálja.

E feltételeket tehát a Csatorna-szigetek a 80-as évek végére teljesítik. A szigetek a pénzügyi központ-jelleg és az Egyesült Királysághoz fűződő sajátos viszonyrendszer további fenntartásában érdekeltek, ami nem csupán arról szól, hogy az itt befektetni szándékozókot kellőképpen „elbűvöljék”, hanem egyrészt komoly versenykihívást jelent (egyéb pénzügyi központok, más, az Egyesült Királysággal föderalisztikus kapcsolatban álló szigetek, külső sziget-szereplők, stb.), illetve folyamatos egyeztetést követel meg az angol, amerikai és uniós szervekkel és meg kell felelniük nemzetközi egyezményeknek és előírásoknak is (Privy Council, Home Office, United States Federal Reserve, Commissions of the EU, stb.). Bizonyos területeken azonban a gazdasági-politikai keretfeltételeken kívül a magasfokú autonómia ellenére is szükség van az Egyesült Királyság közreműködésére, amely ismételtén jól szemlélteti a sajátos kölcsönös viszonyrendszer szükségességét.

A magas szintű pénzügyi szolgáltatások nyújtásához szükséges megfelelő szakmai képzésre a szigeteken felsőoktatás hiányában nincs lehetőség, ugyanakkor az angol belügyminisztériummal kötött, évente megújításra kerülő egyezmények értelmében és a szintén évente megállapított felsőoktatási hozzájárulás fejében a szigetekről továbbtanulni szándékozó diákok számára biztosított az angol egyetemekhez való hozzáférés. Hasonló a helyzet az egészségügy területén is, ahol szintén kölcsönös megállapodások szabályozzák a brit állampolgárok szigeteken történő, illetve a szigeti lakosság egyesült-királyági ellátását. Ennek elsősorban azért van kiemelt jelentősége, mert a szigetek állandó, illetve tartózkodási engedéllyel rendelkező és a szigeteken tartózkodó lakosságának egy jelentős része brit állampolgár.

További együttműködést kíván a szigeteken működő rendőrség, tűzoltóság, valamint az iskolák felügyelete és minőségbiztosítása, a vámhatóságok, bevándorlási hatóságok működtetése és a fizetőeszközök közötti átválthatóság fenntartása is.⁹⁵ A környezeti katasztrófák esetén szintén kiemelt fontossággal bír a kölcsönös kapcsolatrendszer, melyet jól példáz egy 1978-as eset, amikor az Amoco Cadiz nevű olajtanker Bretagne partjainál zátonyra futott. Az olajfolttal, amely pillanatok alatt elborította a Csatorna-szigetek partjait is, a szigeti hatóságok megfelelő szakemberek és felszerelés nélkül nem tudtak mit kezdeni. Ekkor az Egyesült Királyság „segítő kezet nyújtva”, 5 hadihajóval és megfelelő ellátással támogatta a kárelhárítási munkálatokat, és a helyi erőkkel együttműködve végül sikeresen elhárították a kárt. Az eset után az Egyesült Királyság és a Csatorna-szigetek szervei megegyeztek abban, hogy Guernsey és Jersey 716.540 fontot fizet a segítségért, fele-fele arányban elosztva.⁹⁶ A nagyszámú közös pont ellenére az irányítási rendszer és közigazgatás azonban, az ezredforduló utáni közigazgatási reformoktól függetlenül továbbra is őrzi a korábbi évszázadok alatt kialakult hagyományait és sajátos jellegzetességeit.

7. 1. 1. Irányítási rendszer, közigazgatás

A szigetek évszázadokon keresztül tapasztalható autonómiája és függetlensége sajátos igazgatási formák kialakulását eredményezte, melyben az ősi hagyományok keverednek bizonyos angol és francia jellegzetességekkel. A kormányzóságok (the States) feje II. Erzsébet királynő. A „States” vezetője a kormányzó (Bailiff, a király/királynő jelöli ki), és a helyettese (Deputy Bailiff), továbbá a koronát képviselő helyettes kormányzó (Lieutenant Governor, szintén a király/királynő jelöli ki). A jogrendszer az angol jogra épül különféle speciális helyi rendeletekkel, törvényekkel, amelyek felügyeletét a Royal Court látja el. Írott alkotmány nincs, szokásjog, közösségi joggyakorlat az, ami az egyes folyamatokat, jogokat és kötelezettségeket szabályozza. A törvényhozó testület az egykamarás parlament, melynek Guernsey-n 45, Jersey-n 53 tagja van. Nincsenek politikai pártok, a delegált képviselők függetlenek. A parlament tagjai a korona képviselői is, akiknek megfigyelő, illetve bizonyos szituációkban tanácsadó szerepük van. Érdekes, az uralkodó képviselőinek a bevezetésben már említett „másodlagos” szerepét a parlamenti helyük is mutatja: a Guernsey-i

⁹⁵ Mindkét sziget saját pénzzel (Guernsey font, Jersey font) rendelkezik, amely csak a szigeteken használható, de az angol fontot, ami egy az egyben átváltható a helyi fizetőeszközökre, elfogadják.

⁹⁶ Le Rendu, L., 2004, p. 96.

parlamentben székük a kormányzó székénél alacsonyabb szinten helyezkedik el. A parlament ülései nyilvánosak. A különféle formális ceremóniák hagyományosan franciául történnek, de a viták és tárgyalások angolul. A Csatorna-szigetek lakói nem szavazhatnak az Egyesült Királyság parlamenti választásain. Az Egyesült Királyság kormánya csupán a védelemért és külkapcsolatokért felelős, minden egyéb ügy, beleértve az adórendszert is a helyi önkormányzatok hatáskörébe tartozik és a teljes autonómia jegyében történik. A szigetek kapcsolata az Egyesült Királysághoz kizárólag az angol koronán keresztül történik, mert Őfelsége egyben Normandia hercegi címét is viseli. A szigetek nem tagjai az Európai Uniónak és nem is társult tagjai. A szigeteknek csupán korlátozott, speciális kapcsolata van az EU-val, amit az Egyesült Királyság csatlakozást deklaráló 1972-es törvénye szabályoz.⁹⁷ Ezen rendelkezések szerint a szigetek részei az EU vámterületének. A közösségi vámtarifák, adóterhek és egyéb mezőgazdasági importkvóták szabályozzák a kereskedelmet abban az esetben, ha EU-n kívüli országról van szó és a tagországokkal a szabad kereskedelem, áruk és szolgáltatások szabad áramlása valósul meg. Más szabályozás nem vonatkozik kötelező jelleggel a szigetekre.

Eredetileg a Guernsey 10, Jersey 12 egyházközségre (parish) oszlott, melynek kialakulása legkorábban a 7. századra tehető. Az egyes parish-ek kialakulásánál jellemző, hogy korábbi történeti korok lakói által használt területeken jöttek létre a későbbi települések központjaiként funkcionáló egyházak és az azokat körülvevő települések (néhány egyház kőkorszaki telepekre épül, néhány „csak” római eredetű építményekre). Az egyházközségek nem egyenlő méretűek, és rendszerint tengerparttal is rendelkeznek (Guernsey esetében egy egyházközséget kivéve). Valószínűsíthetően már az első misszionáriusok megérkezése előtt kialakult ez a rendszer, és amikor a kereszténység kezdett a szigeten elterjedni, minden egyházközség központjában templom épült. A községeket természetes határok veszik körbe. A kutatások azt mutatják, hogy az egyes határok kialakulásában a mezőgazdasági tevékenység is közre játszott, a lakott területeket körbeölelő művelt területeket körbevették a nem művelt területek, így biztosítva az egyes községek közötti természetes választóvonalakat. Az évszázadokon át funkcionáló rendszer tehát hosszú időn keresztül a közösségek életének szervezőjeként és a területi irányítás alapjaként funkcionált, széleskörű önkormányzatiságot biztosítva az egyes területeknek. Az egyes községek „világi és

⁹⁷ Protocol 3, the United Kingdom's Act of Accession to the European Community in 1972

egyházi” területen fejtik ki tevékenységüket. A világi részt választott képviselők irányítják (Parish Council). Guernsey-n a 2004-es igazgatási reformokat megelőzően az egyházközségek képviselői (községenként 1) részt vehettek a parlamentben és képviselhették a közösségek érdekeit és tolmácsolva elképzeléseit. Jelenleg ez a rendszer már nem működik, de az egyházközségek továbbra is választanak egy testületet, ami véleményezhet, illetve korlátozott beleszólást biztosíthat bizonyos, egyházközségeket érintő ügyekben. Jersey-n a községenként 1 képviselő továbbra is a parlament tagja, részt vehet az üléseken, de szavazati joga nincs. Jelenleg egyházközségi elsősorban a helyi – világi és egyházi – közösség szervezése, a rendszeres ülések és tanácskozások lebonyolítása, bizonyos közösséget érintő adók megállapítása, beszédese és adott esetben újraelosztása (Parish tax, Dog tax, stb.), engedélyek (pl. fegyvertartási, bizonyos esetekben építési engedélyek) kiadása, valamint az egyházközséghez tartozó utak, sövények, árkok és falak, illetve a közösségek tulajdonát képező területek rendben tartása és kezelése. A parish-rendszer átalakulása és bizonyos tevékenységeinek korlátozása bizonyos tekintetben „törvényszerűnek” tekinthető, mivel a korábbi időkben az egyes egyházközségek ténylegesen is elkülönülő településeket alkottak, nagyfokú önállósággal és tevékenységeik koordinálási lehetőségeivel, azonban napjainkra ezen elkülönülések megszűntek, a szigetek – néhány területtől eltekintve – beépültek, értelmét veszítette a különálló gazdálkodásra és irányításra épülő rendszer korábbi formában történő fenntartása. A parish-rendszer azonban tovább él, a hagyományok ápolásában és a helyi közösségek szervezésében betöltött szerepe minden bizonnyal még hosszú időre biztosítani fogja fennmaradását.

A továbbiakban érdemes röviden szót ejteni Guernsey két „függő” területéről, a szintén különleges kapcsolatrendszerrel rendelkező Alderney és Sark szigetéről is.

7. 1. 2. Alderney és Sark

A 8 négyzetkilométernyi Alderney szigete speciális helyzetben van: a kormányzóságon belül széles körű autonómiát és függetlenséget élvez, saját parlamenttel, melynek feje az elnök (President), valamint 10 választott (egyébként nem fizetett) képviselő (States members). A parlament minden hónapban ülészik, és 4 évente vannak a választások. Az irányítás 3 bizottság működésén keresztül valósul meg (Policy and Finance, General Services, valamint Building and Development Control),

továbbá a már korábban említett Guernsey parlamentben a szigetnek két, szavazattal bíró képviselője is helyet foglal. „Közös” ügynek tekinthető az adózás, valamint a kormányzóság stratégiai tervezésébe történő bekapcsolódás.

A csupán 5 négyzetkilométernyi Sark népessége az 1200-as évek végén körülbelül 400 fő lehetett, területének nagy részét művelés alá fogták, búzát és lent termesztettek, tengeri angolnát halásztak és szárítottak, valamint nyulakat vadásztak. Fák hiányában páfrányt, sülzanótot és hínárt használtak fűtőanyagként. A 14. századi pestisjárványok a szigetet is elérték és teljesen elnéptelenítették, ettől kezdve a korábban folyamatosan lakott szigeten kalózkodók, csempészek, rablók és gyilkosok vertek ideig-óráig tanyát. A francia veszély és a sziget pozíciójából fakadó lehetőségek az 1560-as években a sziget újratelepítéséhez vezettek: 1563-ban a Jersey-i Helier de Carteret, St Ouen földesura megkapta a jogot, hogy Sark szigetét kolonizálja. Szintén az angol korona birtokaként és a Guernsey Kormányzóság részeként szereplő apró sziget birtoklásáért a sziget mindenkori hűbérurának elméletileg (még mindig!) 40 muskétás fegyverest kell folyamatosan kiállítania, hogy megvédhessék a szigetet, továbbá 1,7 fontot kell fizetni évente Angliának, több mint 400 éve ugyanazt az összeget. A szigetet jelenleg 600 ember lakja, területe hagyományosan 40 részre van osztva. Az egyes területeken élő emberek elvileg tehát kötelezhetőek arra, hogy kiállítsák a védelemhez szükséges fegyvereket. A szigeten egyébként nincsenek autók, csak traktorok és nincs közvilágítás sem.⁹⁸

Komolyabb, tényleges gazdasági tevékenység Alderney esetében figyelhető meg, ahol az 1970-es évektől kezdődően Guernsey és Jersey sikeres példái alapján szintén elkezdődött a pénzügyi szolgáltatások felé történő elmozdulás. A pénzügyi tevékenységek mellett érdekes módon egyfajta sajátos specializációként az online szerencsejáték-ipar megjelenése és egyre jelentősebbé válása is megfigyelhető a szigeten az ezredfordulót követő években.⁹⁹ Természetesen Guernsey és Jersey pénzügyi szerepkörének robbanásszerű fejlődése Sarkot sem hagyja teljesen érintetlenül, a kis sziget pénzügyi próbálkozásai azonban az esetek többségében „szalonképtelen” és nyomonkövethetetlen tevékenységeket jelentenek, ugyanakkor a Guernsey Kormányzóságon belüli sajátos autonómiája miatt e folyamatok kontrollja, és a korábbi, még mindig erőteljesen jelentkező feudális elemek felszámolása csak lassan és nehézkesen halad.

⁹⁸ Short History of Sark – <http://www.sark.gov.gg/static/history.htm>

⁹⁹ <http://www.gamblingcontrol.org/>

7. 2. Összegzés

A Csatorna-szigeteken a II. világháborút követő néhány évtizedben hatalmas gazdasági felfutás tapasztalható, amely a korábbi, elsősorban mezőgazdasági és idegenforgalmi tevékenységek által dominált gazdaság átalakulását vonja maga után. A sikeres váltás elsősorban a külső gazdasági keretfeltételek kedvező alakulásának és az Egyesült Királysággal évszázadok óta fennálló sajátos gazdasági-politikai viszonyrendszer hatékony „menedzselésének” köszönhető, amely időről időre új kihívások elé állítja a szigeteket, a válaszok azonban összességében sikeresnek tekinthetők. A modernizációt célzó reformok alapjaiban nem változtatják meg a szigetek normann és feudális hagyományokra visszatekintő igazgatási struktúráját, ugyanakkor a gazdasági, társadalmi és ökológiai fenntarthatóság kérdései a 90-as évektől a szigetek hosszabb távú versenyképességét és a helyi lakosság jólétét figyelembe véve egyre komolyabb szerepet kapnak.

8. Kitekintés: a Csatorna egyéb szigetei és az európai sziget-régiók

A Csatorna egyéb, angol és francia szigeteit tekintve a 15-16. századtól megfigyelhető a kereskedelmi tevékenységekbe történő intenzívebb bekapcsolódás, majd

a csempészettől elkezdve a hajóépítésig, vagy éppen a zöldség-, és virágtermelésig itt is megtalálhatók a Csatorna-szigetek egyes időszakokat jellemző tevékenységeihez hasonló „válaszok”. Ezeket a szigeteket is az alkalmazkodási kényszer nyomta folyamatosan olyan lehetőségek kiaknázásának irányába, hogy az esetek többségében növekvő népesség ellátása és a jólét adott szintje fenntartható legyen, másrészt ugyanazon gazdasági-társadalmi környezetben lejátszódó tevékenységekről van szó, de a méreteken hatalmas különbségek mutatkoznak.

8. 1. Scilly-szigetek (Isles of Scilly)

A szigetcsoport megközelítően 45 kilométerre helyezkedik el a szárazföldtől. Hasonlóan a Csatorna-szigetekhez, az ember megtelepedésének nyomai közel 4000 évesek, az első közösségek a Cornwall-félszigetről vándorolnak ide, és a szigetek azóta is folyamatosan lakottak. Később az 1. és a 3. század között a római fennhatóság alá kerülnek. A szigetek azonban soha nem élveznek olyan autonómiát, mint a Csatorna-szigetek, közigazgatásilag évszázadokon keresztül a Cornwall-i hercegséghez tartoztak, és rendszeresen bérlők kezelték és irányították a szigeteket. Napjainkban az alig több mint 16 négyzetkilométer területen 2.100 fő él, és bár saját önkormányzattal rendelkeznek (Council of Isles of Scilly), a szigetek nem függetlenek, Cornwallhoz, illetve a South West England régióhoz tartoznak. Gazdasági tevékenységeket tekintve a 15-16. századig alapvetően önellátásról beszélhetünk, majd ettől kezdve hasonló jellegű, de jóval kisebb volumenű tevékenységek figyelhetők meg, mint a Csatorna-szigeteken. A tengeri kereskedelemben történő bekapcsolódás lehetőségei erősen korlátozottak, de halászat, a tengeri hínár gyűjtése és feldolgozása, később a csempészet, és hajóépítés a 18. század közepétől komolyabb szerephez jut a szigetek gazdasági életében, a rengeteg zátony és nehezen hajózható partmenti vizek a szigetek mellett haladó forgalmas tengeri útvonalak miatt pedig a révkalauz-tevékenységeknek, és nem utolsósorban a hajótörésekből származó plusz források növekedésének kedveznek.¹⁰⁰ A 19. század közepétől a virág-, és zöldségtermelés felfutása figyelhető meg, a nagyrészt fagymentes időjárás, és a viszonylag enyhe éghajlat miatt előbb érnek be a virágok, zöldségek, mint a szárazföldön. Az egyre fokozódó verseny, illetve a vitorlások eltűnése nehéz helyzetbe hozza a szigeteket, amelyből a 20. század elejétől a rendszeres hajó –, majd később repülőjáratok beindulásával a turizmus jelenti a

¹⁰⁰ Crispin Gill: The Isles of Scilly. The Island Series. David&Charles, 1975

kivezető utat. Napjainkban a fogalkoztatottak kevesebb, mint 2 %-a él mezőgazdaságból, míg a turizusból származik a szigetek bevételeinek 85%-a. Az idegenforgalom a kedvezőnek mondható éghajlat ellenére erősen szezonális, ahol leginkább kisvállalkozások dominálnak, igazán komoly fogadó kapacitások nélkül.

8. 2. Wight-sziget (Isle of Wight)

A sziget a maga 380 négyzetkilométerével a legkisebb megye és legnépesebb választókerület az Egyesült Királyságban, amely 1 főt delegálhat az angol parlamentbe. A Wight-sziget az utolsó jégkorszak vége után vált szigetté, amikor, hasonlóan a Csatorna-szigetekhez, az emelkedő tenger elvágta a szárazföldtől, de a parttól való csupán néhány kilométernyi távolság igazi elszigeteltséget soha sem jelentett. A normann hódítás egy új pozíciót hozott létre (Lord of the Isle of Wight), a szigetet tehát különálló egységként és nem valamelyik partmenti terület részeként igazgatták, azonban 1293-ban az utolsó normann birtokos, Lady Isabella de Fortibus halála előtt eladta a Wight-szigetet I. Edward angol királynak. Több évszázadon keresztül elsősorban a mezőgazdasági tevékenységek domináltak, az enyhe éghajlat miatt a 18. századtól kezdve főleg uborkát, paradicsomot, fokhagymát és egyéb zöldségeket, valamint szőlőt és levendulát termeltek. Korábban a szarvasmarha-tartás és a tejtermékek előállítás is jelentős volt, de napjainkban ez már minimálisnak tekinthető. A 19. század elejétől itt is megfigyelhető néhány hajóépítő műhely felfutása, de koránt sem olyan szinten, mint a Csatorna-szigetek esetében. A 19. század második felétől a sziget jelentős üdülőhellyé kezd válni, majd miután Viktória királynő felépítteti az Osborne House nevű nyári nyaralóját, a Wight-sziget hamar az európai uralkodóosztály kedvelt nyaralóhelyévé válik. Napjainkban a fő iparág, egy-két speciális, hagyományos ipari tevékenységen kívül (ilyen például a szélturbinákhoz a lapátokat gyártó Vesta's nevű cég), továbbra is a turizmus, különösen a rendezvényturizmusnak vannak komoly hagyományai a szigeten, a rockfesztiváloktól kezdve a komoly hagyományokra visszatekintő, évről évre ismétlődő nagy vitorlásversenyekig (COWES Week – sailing regatta, Admiral's Cup, Commodore's Cup). A rendszeresen ismétlődő rendezvények több százezer embert csábítanak a Wight-szigetre, a 130.000 fő lakosságú sziget 1999-ben például 2,7 millió látogatót fogadott, melyek közül másfél millió egy vendégéjszakánál hosszabb ideig tartózkodott a szigeten. Érdekes, hogy e

nagyszámú turistából csak 150.000 fő tekinthető külföldinek, meghatározó jelentőséggel tehát a belföldi turizmus bír.¹⁰¹

8. 3. Ponant-szigetek¹⁰²

A Franciaország nyugati partjainál elhelyezkedő több száz partmenti sziget közül csupán 15 lakott folyamatosan: Chausey, Bréhat, Batz, Ouessant szigetei az Angol-Csatornában, Bretagne északi partjainál helyezkednek el, a többi sziget pedig Bretagne nyugati, illetve déli részén (Molène, Seinm Archipel des Glénan, Groix, Belle-Île en Mer, Houat, Hoëdic, Ile aux Moines, Arz, Yeu, Aix).¹⁰³ A 100 és 5000 fő közötti lakossággal rendelkező szigetek szárazföldtől való távolsága (a távolság néhány 100 métertől 20 km-ig terjed), és eltérő mérete jelentősen meghatározza fejlődésüket, gazdasági, társadalmi viszonyrendszerüket. Éghajlatukat tekintve a telek enyhébbek, a nyarak hűvösebbek, mint a szárazföldön (korai zöldségek, virágok termelése itt is megjelenik). A szélfelőli oldalakon erős az errózió, az egyébként is vékony, de termékeny talaj szinte teljesen hiányzik, a szélalatti oldalon kedvezőbb feltételek, az emberi települések is itt találhatók. Csapadék viszonylag kevés, e szigetek nem igazán képeznek természetes akadályt és tengerszint feletti magasságuk sem számottevő.

Korábbi gazdaságukat tekintve a fő megélhetési forrást a halászat és a mezőgazdasági tevékenységek jelentették, de a mezőgazdaság volumenét tekintve meg sem közelítette az előbbit, sokkal inkább arról volt szó, hogy a helyi igényeket, vagy a helyi szükségletek egy részét ki tudják így elégíteni. A szigetek férfi lakossága számára további lényeges megélhetési forrást jelentett évszázadokon keresztül a kereskedelmi hajózás és haditengerészet is. A szigetek lakosságának ugrásszerű növekedése a 18. és a 19. században jelentkezik, néha egészen nagy népsűrűséget eredményezve, például az 58 négyzetkilométeres, a múlt században fontos halászati központként funkcionáló Sein-szigeten a népsűrűség 2.213 fő volt négyzetkilométerenként 1936-ban.¹⁰⁴

¹⁰¹ Official website of Isle of Wight, http://www.iwight.com/living_here/stats

¹⁰² Louis Brigand, Bernard Fichaut, Maurice Le Demezet: The changes that have affected the Breton Islands (Brittany – France): A Study Based on Three Examples: Batz, Ouessant and Groix. In: Sustainable Development and Environmental Management of Small Islands. Edited by W. Beller, P. d’Ayala and P. Hein. Man and the Biosphere Series, Volume 5, 1990. UNESCO Paris. pp. 197-213.

¹⁰³ http://www.iles-du-ponant.com/en_GB/decouverte.php

¹⁰⁴ Louis Brigand, Bernard Fichaut, Maurice Le Demezet: The changes that have affected the Breton Islands (Brittany – France): A Study Based on Three Examples: Batz, Ouessant and Groix. In:

Nyilvánvaló, hogy ennek a hatalmas népességnek az ellátása külső források nélkül lehetetlen lett volna. Ez a helyzet azonban csak „ideiglenes”, hamarosan hanyatlás következik be, és az előbb említett Sein esetében 1975-ben csak 605 fő az összlakosság.

A Ponant-szigetek a helyi önkormányzati szinten kívül nem élveztek semmiféle autonóm, vagy bármilyen megkülönböztetett státuszt, közigazgatásilag napjainkban is 6 különböző francia szárazföldi megyéhez és 4 régióhoz tartoznak. Egyedül Bretagne régiója rendelkezik egyfajta specifikus sziget-politikával, amely megpróbálja kezelni a periférikus helyzetből adódó problémákat. A szigetek közötti egyedüli kapcsolat az 1971-ben létrehozott szervezet, az APPIP (Association pour la Protection et la Promotion des Iles du Ponant), amely magába foglalja a Ponant-szigetek összes formálisan választott helyi vagy országos képviselőjét, a polgármesterektől kezdve a parlamenti képviselőig (ez természetesen nem túl nagy szám). A szervezet célja, hogy a szigetek speciális helyzetéből származó kérdésekben állást foglaljon, érdekeiért kiálljon, és azon munkálkodjon, hogy a szigeti közösségek továbbra is aktív és atraktív közösségek legyenek, gazdasági, társadalmi és környezeti szempontból egyaránt. Az APPIP egyébként több gazdaságfejlesztési projekt, mint például a közös középiskola, a különféle szigetekeken elhelyezkedő hotelek (ún. "Ilotel"), vagy éppen a szárazfölddel történő személy-, és áruszállítást lebonyolító vállalkozók hálózatának (ún. "Trans'îles") létrehozásában és működtetésében is komoly szerepet vállalt. További kihívásként jelentkezik a közszolgáltatások magasabb színvonalának elérése, amely egyfajta társulási formában, vagy a szigeteket igazgató szárazföldi megyékkel és régiókkal való szorosabb együttműködési, illetve feladatmegosztási formákon keresztül valósul meg. Jelenlegi gazdasági tevékenységeiket tekintve elsősorban az erősen szezonális idegenforgalomnak van komolyabb jelentősége, a „hagyományos” turisztikai kínálatot kiegészítve néhány érdekes kezdeményezéssel: ilyen például az 1999 óta Ouessant szigetén minden évben megrendezésre kerülő könyvvásár ("Island Book Fair"), melyek különféle, elsősorban francia nyeltesületen működő kiadók hagyományos bemutatkozásán túl elsősorban „sziget-témákkal” kapcsolatos kiadványok köré szerveződnek, kiállításokkal és konferenciákkal kiegészítve.¹⁰⁵

Sustainable Development and Environmental Management of Small Islands. Edited by W. Beller, P. d'Ayala and P. Hein. Man and the Biosphere Series, Volume 5, 1990. UNESCO Paris., p. 200.

¹⁰⁵ <http://perso.club-internet.fr/jacbayle/livres/salon.html>

A Csatornában elhelyezkedő két nagyobb sziget, Batz és Ouessant jól példázta, hogy a többé-kevésbé ugyanazon természeti, illetve gazdasági térben elhelyezkedő francia szigetek milyen fejlődési pályát futnak be. A mindössze 3,5 négyzetkilométeres Batz-szigeten az 1700 körüli 750 fős lakosság az 1700-as évek végére már 1.000 fő fölé emelkedik, egészen az 1911-es 1.363 fős „csúcsig”, onnantól kezdve megindul a hanyatlás, 1982-ben a lakosság csupán 745 fő a szigeten. Az 1700-as évekre minden művelhető földterületen mezőgazdasági termelés folyik, szinte teljesen eltűntetve az eredeti ökoszisztémákat. A népesség növekedésével párhuzamosan egyre többen kerestek megélhetési lehetőséget a hajózásban: az 1800-as évek elején a férfi lakosság 50%-a a tengereket járta, 1846-ra ezek aránya már a 70%-ot is elérte. A sziget termékeny területei és a többi szigetnél is felbukkanó hínár-üzlet is sokakat vonzott a szárazföldről: egy 1868-as dekrétum lehetővé tette, hogy nem szigetlakók is bekapcsolódhassanak a hínár-üzletbe, ami újabb lökést jelentett a helyi gazdaságnak és a szárazföld közelsége is elősegítette a folyamatos kereskedelmi kapcsolatokat. A korábbi korok gazdasági aktivitásai figyelhetők meg jelenleg is, bár a turizmus egyre komolyabban jelentkezik, mint diverzifikációs lehetőség.

A 15,6 négyzetkilométer területű Ouessant szigetének lakossága 1700 körül 1.400 fő volt, 1760-ra 1.900, majd visszaesik 1.600-ra 1790-ben, 1911-ben egyaránt 2.500, 1982-re pedig visszaesik 1.255-re. A szárazföldtől viszonylag nagyobb távolságra elhelyezkedő sziget meglehetősen elzárt volt a külvilágtól, és nem volt természetes jó kikötője sem. A 18. században szinte csak marha és juh pásztorok népesítették be. A 18. század második felében azonban sok szigetlakót soroztak be a haditengerészetbe (a francia hadikikötő, Brest csak egy ugrás!), akik számtalan, korábban ismeretlen kórt hoztak be a szigetre, amely a népesség jelentős csökkenését okozta. A 19. század közepétől kezdve egyre népszerűbb a kereskedelmi hajózás, ahogy a jövedelmek emelkednek az új lehetőségből, egyre kisebb a jelentősége a hagyományos agrártevékenységeknek, az állattenyésztés hanyatlásnak indul, és a továbbra is eléggé elzárt szituációból sok esetben a kitörési lehetőség a kivándorlás. Az egyszektoros gazdasági specializáció azonban jelentősen sérülékennyé teszi a helyzetet: 1954-ben még 300 fő volt a kereskedelmi hajózásban foglalkoztatottak száma, de ez a szám az 1980-as évekre 114-re esett vissza.¹⁰⁶ A szárazföldi hatóságok és a regionális

¹⁰⁶ Uo. p. 207.

szervek megpróbálnak segítséget nyújtani új gazdasági tevékenységek felé történő elmozduláshoz: a megoldás ebben az esetben is a turizmus lehet hosszabb távon.

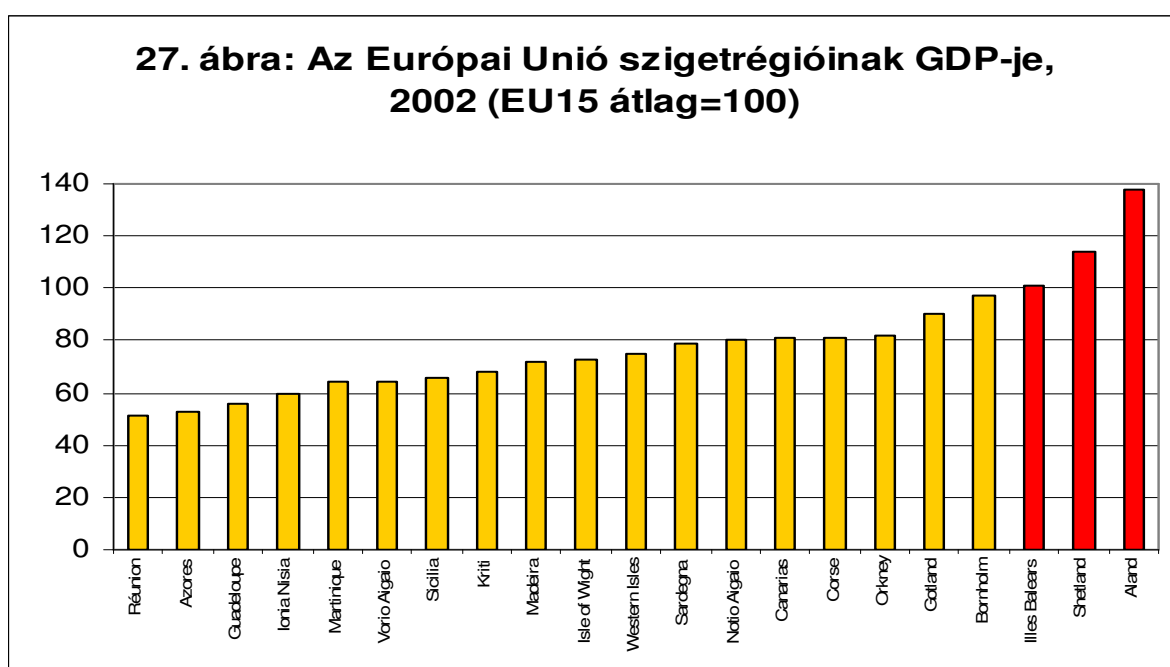
8. 4. Szigetek és az Európai Unió

Az Európai Unióban 2002-ben 286 sziget jellegű területen több mint 13,5 milliós lakosság élt, amelyből durván 13 millió fő regionális szigeti irányítás alatt. Az akkori EU 15-öknél 21 ilyen régió volt, amelyek a NUTSII, illetve NUTSIII szinthez tartoztak, a „maradék” pedig elsősorban közigazgatásilag a szárazföldi területekhez tartozó partmenti kis szigeteket jelentett. A sziget-kérdés egyébként különösen Görögország és Olaszország esetében látványos, ahol a lakosság több mint 11%-a szigetlakó. (EU 15-ök esetében az átlag 3,5%, de az azóta tag, akkor még társult Észtország esetén szintén a két szigetrégió tekintetében (Hiiumaa, Saaremaa), illetve a Máltához tartozó Gozo sziget esetén 7,6%.¹⁰⁷

Az európai szigetek és szigetrégiók jelentős része alapvetően elmaradott, hátrányos, strukturális problémákkal küzdő területeknek tekintett, ahol leginkább a szigetek gazdaságának sérülékenységét emelik ki, különösen azokban az esetekben, ahol a specializáció fokozottabban figyelhető meg, beleértve az infrastrukturális problémákat, a szociális és közszolgáltatások megfelelő biztosításának gyengeségét vagy hiányát, és a dolgozat korábbi részében említett méretgazdaságosságból fakadó problémákat is. Szigetcsoportok esetén a kritikus pontok tovább halmozódnak, és a gazdaság sérülékenységén túl a környezet sérülékenysége is kiemelt pontként jelentkezik, különösen az olyan, elsősorban földközi-tengeri szigeteken, ahol a turizmus a meghatározó, ami tovább terheli az egyébként sem túl jó helyzetben lévő ökoszisztémákat (különösen a nagy népsűrűséggel rendelkező szigeteken a korábbi történeti korok az eredeti természetes ökoszisztémák jelentős részét már eltüntették, vagy nagymértékben átalakították). Energiagazdálkodás szempontjából a szigetek jelentős függése figyelhető meg, ugyanakkor a lokális alternatív energiaforrások kihasználásának egyre fontosabb elemként jelenik meg. Az átlagos lakosságszám, amiben egyébként jelentős földrajzi eltérések mutatkoznak, 4-5000 fő, ami felett általában kevésbé jellemző az elvándorlás és a népesség elöregedése, valamint az egyes közszolgáltatások és infrastrukturális ellátottság hiánya. A 286 sziget jellegű

¹⁰⁷ Off The Coast of Europe. Study undertaken by Eurisles on the initiative of the Islands Commission of CPMR, 2002 http://www.eurisles.com/strategie/Sommaire_EN.htm

régióra¹⁰⁸ vonatkozó vizsgálat alapján néhány kivételtől eltekintve a szigetek gazdasági és szociális helyzete rosszabbnak bizonyult azoknak az országoknak az átlagához képest, amelyekhez tartoznak. A szigetekeken tehát az egy főre jutó GDP általában alatta marad az országos átlagoknak, bár ez nem azt jelenti, hogy az adott országban feltétlenül itt tapasztalhatók a legrosszabb teljesítmények. Másrészt nem minden terület helyzete tekinthető „tragikusnak”, 2002-ben a 2004-es bővítés előtti 21 európai szigetrégió GDP-je 3 esetben haladja meg EU 15-ök átlag GDP-jét, méghozzá a Baleár-szigetek, Åland és Shetland esetében.¹⁰⁹

Off The Coast of Europe (2002), pp. 14-16. alapján saját szerkesztés

A három szigetrégió közül a Baleár-szigetek esetén a turizmusnak van kitüntetett szerepe, Shetland esetében az olaj, a halászati területek és a „web-gazdaság” jelentős, Åland esetében pedig az I. világháborút lezáró békeszerződések következtében kialakult sajátos gazdasági, politikai autonómiának köszönhető az önrendelkezés magasabb foka, melynek következtében a Finnországhoz tartozó, de meghatározó svéd lakossággal rendelkező szigetcsoport gazdasága jobban teljesít, elsősorban az önálló adórendszerének, valamint a hajóregisztrációs lehetőségeknek köszönhetően. A 21

¹⁰⁸ Az Eurostat által a sziget meghatározásához alkalmazott öt ismérvtől a következő: a sziget területe legalább 1 km² legyen, a sziget és a szárazföld közötti távolság legalább 1 km, az állandó lakosok száma legalább 50 fő, a sziget és a szárazföld között nem lehet állandó kapcsolat, valamint az érintett szigeten nem található uniós ország fővárosa.

¹⁰⁹ Off The Coast of Europe. Study undertaken by Eurisles on the initiative of the Islands Commission of CPMR, 2002 http://www.eurisles.com/strategie/Sommaire_EN.htm

sziget-régió kivül érdemes még említést tenni azokról a területekről is, amelyek ugyan EU tagország „felségterületei”, de nem EU tagok. Ezen szigetek egy része földrajzilag Európához tartozik (Feröer-szigetek, Guersey, Jersey, Isle of Man), másik, lényegesen nagyobb része pedig elsősorban Közép-, és Észak Amerikában, valamint a Csendes-óceánon található (Melléklet 3.), az európai anyaországokkal való kapcsolataikat pedig az esetek többségében a korábbi fejezetekben már vázolt sajátos föderalisztikus viszonyrendszer és az autonómia különböző fokai jellemzik.

Az uniós dokumentumokban leginkább tehát gazdasági, társadalmi és környezeti szempontból is sérülékenynek tekintett európai szigetek gazdasági jelentősége ugyanakkor a következő pontokban foglalható össze:

- A szigetek vizei fontos halászati területek, illetve kizárólagos kereskedelmi övezetek (exclusive economic zone);
- Több szigeten, illetve a szigetekhez tartozó vizekben fontos nyersanyagok, és erőforrások találhatóak (elsősorban olaj);
- Több sziget a turizmus szempontjából kiemelt fogadóterület (elsősorban a mediterrán területeken található szigetek esetében);
- Az európai, ugyanakkor nem EU-tag szigetek folyamatosan sokat kritizált, ugyanakkor mindenki számára fontos szolgáltatásai is jelentősek (Guernsey, Jersey, Man-sziget).

Az európai regionális politikát tekintve az Európai Bizottság elimeri és az állandó természeti és strukturális hátrányoktól sújtott régiók problémáit kiemelt kérdésként kezeli. Hasonlóan a regionális politika alapvetéseihez, amely alapján az unió egész területén próbálja megvalósítani a fejlődést, kiiktatva a társadalmi-gazdasági, történelmi, fizikai vagy természeti tényezőket, amelyek fékezik egyes területek versenyképességét és akadályozzák fejlődésüket.¹¹⁰ Az unión belül több dokumentumban is megjelenik, hogy a sziget-jelleg olyan földrajzi-kulturális adottság, amely olyan állandó hátrányt jelent, amely tovább növeli e régiók versenyképességének lemaradását. Intézményi szempontból a szigetekről világos említést tesznek a

¹¹⁰ECO/137 Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság: Vélemény a strukturális hátrányoktól sújtott régiókról. „Hogyan biztosítható az állandó természeti és strukturális hátrányoktól sújtott régiók jobb integrációja?” Brüsszel, 2005. február 10.
http://eescopinions.eesc.europa.eu/viewdoc.aspx?doc=//esppub1/esp_public/ces/eco/eco137/hu/ces140-2005_ac_hu.doc

szerződések (Maastrichti Szerződés, 154. cikk, Amszterdami Szerződés, 158. cikk, ill. az Amszterdami Szerződéshez csatolt 30. sz. nyilatkozat), amelyek elismerik, hogy a szigeti jelleggel járó strukturális hátrányok súlyosan akadályozzák a sziget jellegű régiók gazdasági és szociális fejlődését, s ennek megfelelően – a belső piacba egyenlő feltételekkel történő integrációjuk érdekében – közösségi szintű jogi intézkedések meghozatalát ajánlják minden indokolt esetben.¹¹¹ Az unión belül léteznek olyan területek is, amelyek szigetek és hegyvidéki területek egyszerre, bár a kritikus pontok elismerése megtörtént, de ugyanakkor nincs átfogó strukturált uniós politika, amely ezen területek problémáit kezelné. A sziget-területekhez képest a hegyvidéki területek kérdése egyébként sokkal „kritikusabb” az EU szempontjából, mivel a hegyvidéki területek a 2004-es bővítés előtt az unió területének kb. 40%-át tették ki, ahol körülbelül 66,8 millió ember élt (az EU akkori lakosságának 17,8%-a). Az EGSZB lehetséges irányelvei egyébként jól mutatják, hogy milyen az általános szemlélet az európai szigetekkel kapcsolatosan¹¹²:

- Az első elv az „állandóság” elve, tartósnak feltételezve azon földrajzi és gazdasági-társadalmi hátrányokat, amelyek a szigeteket érintik;
- A második elv a „pozitív diszkrimináció” elve. Ez azt jelenti, hogy az egyes területek számára a folyamatosan jelentkező hátrányok ellensúlyozása céljából hozott intézkedések nem tekinthetők jogtalan előnyöknek, hanem éppen arra szolgálnak, hogy egyenlő (vagy egyenlőbb) esélyeket teremtsenek;
- Végül a harmadik elv az „arányosság” elve, mivel az állandó hátrányoktól sújtott területek helyzete más és más, ezért az intézkedéseknek és beavatkozásoknak is az adott szituációhoz kell illeszkedniük. Az állandó hátrányoktól sújtott régiók javát szolgáló pozitív megkülönböztetés akkor lehet tehát indokolt, ha ténylegesen is reális korlátok felszámolására és megszüntetésére irányul.

A közösségi és nemzeti politikák támogatásával az elmúlt időszakban több program indult e területek fenntartható – és sajátosságaikra alapozó – fejlődésének biztosítása érdekében. A gazdaságfejlesztési programok elsősorban a diverzifikációs lehetőségek támogatásával, és az alkalmazkodási képesség fokozásával kapcsolatosak,

¹¹¹ Uo.

¹¹² Uo.

különösen olyan esetekben, ahol a gazdaság tipikusan egyszektoros, és természetesen itt is felbukkan a magyar területfejlesztési gyakorlatból is ismert “univerzális” megoldási lehetőségek köre, mint a fenntartható vidékfejlesztés, a turizmus, kis- és középvállalkozások fejlesztése, a helyi gazdaság élénkítése, stb.

Az európai szigeteket vizsgálva azonban nem tipikus példák is nyomon követhetők, olyan esetek, ahol az egyes szigetek akár hosszabb távon is képesek voltak kedvező eredményeket produkálni különleges földrajzi pozícióik, kedvező erőforrásaik kihasználásával és menedzselésével. A következőkben ezek a „sikertörténetek” kerülnek röviden bemutatásra, azok a szigetpéldák, ahol az egyes szigetek gazdasági teljesítménye az európai uniós átlagot meghaladja.

8. 5. Európai sikertörténetek

8. 5. 1. Åland

Az Åland-szigetek, Finnország svéd nyelvű tartománya Svédországtól keletre, Finnországtól délnyugatra, Stockholmtól körülbelül 105 kilométernyi távolságra fekszik. A szigetcsoport több mint 6.500 szigetből, szigetcskéből áll, melyek összterülete megközelíti az 1.500 négyzetkilométert. A fő szigeten (Fasta Åland) az összterület mintegy 70%-án a népesség 90%-a él. A fősziget legnagyobb kiterjedése észak-déli irányban 50 kilométer, kelet-nyugati irányban 45 kilométer. A viszonylag kis méret ellenére az úthálózat meglehetősen sűrű, 912 kilométer a szigeten.¹¹³ Az egyes történeti periódusokban a szigetek egy része nem lakott folyamatosan, például a 18. században a megközelítően 11.000 főnyi népesség 80 szigeten él, 1905-ben az időközben megduplázódott népesség már 150 szigeten van jelen, napjainkban pedig a 27 ezres lakosság által csak 65 sziget lakott folyamatosan. Egyes helyeken a népesség koncentrációja figyelhető meg, más helyeken viszont a lakosság elhagyta a kisebb szigeteket. Napjainkban a népesség több mint 40%-a Åland egyetlen városában, az 1861-ben alapított Mariehamnban él. A technikai fejlődés és nem utolsósorban a növekvő anyagi jólét miatt egyre több kapcsolat jött létre a fő szigetek között, hidak, töltések épültek, ami jelentősen megkönnyíti az egyes területek elérhetőségét, megközelíthetőségét. A lakosság 92%-a svéd, 5%-a finn anyanyelvű ålandi.¹¹⁴

¹¹³ Åland in Brief <http://www.aland.ax/404.pbs>

¹¹⁴ Uo.

A szigeteken i. e. 5000 körül jelentek meg az első vadászó, halászó csoportok, de csak az i.e. 3. évezredtől figyelhető meg a permanens emberi jelenlét és tekinthető Åland folyamatosan lakottnak. Az i.e. 400 – i.sz. 500 közötti periódusban az időjárás kedvezőtlenebbé válásával a népességszám nagymértékben lecsökkent, csak az időszak végétől figyelhető meg jelentősebb növekedés, amely alapvetően az egyre intenzívebbé váló viking expanzióhoz köthető, nyugatról érkező bevándorlás formájában. Åland sajátos földrajzi elhelyezkedése miatt a kereskedelmi kapcsolatoknak, elsősorban a közvetítő kereskedelemnek már a korai időszaktól kezdődően kitüntetett szerepe volt. A 13. században Åland és Finnország a svéd korona része lett, többé-kevésbé önálló adminisztrációval, 1309-től a szigetek az Åbo-i (Turku) adószedői körzetbe és ugyanezen egyházmegyébe tartoztak. A terület ütközőzóna volta miatt a fegyveres konfliktusok folyamatosan jelentkeztek az elkövetkező századokban: a 16. században például a dán-svéd konfliktusok nehezítették az életet a szigeteken, majd később a svéd-orosz háborúskodások miatt szenvedett sokat a lakosság, 1714-ben például az orosz támadások következtében a lakosság jelentős része Svédországba menekült, és csak 1721-23 között tért vissza. Svédország 1809-ben az 1808-1809-es svéd-orosz háborút lezáró fredrikshamni béke rendelkezéseinek megfelelően kénytelen volt lemondani Ålandról és Finnországról Oroszország javára. Az oroszok a szigetet a Finn Nagyhercegséghez csatolták, és katonailag is megerősítették a stratégiaileg rendkívül értékes helyen fekvő területet. A krími háborút követően a háborút lezáró párizsi békeszerződés értelmében Åland demilitarizált területté vált, Oroszországnak egyoldalúan le kellett fegyvereznie a szigetet.

Amikor 1917-ben Oroszország széthullása megkezdődött, Åland vezetői titkos tanácskozást tartottak, ahol elhatározták, hogy a svéd anyaországhoz kívánnak csatlakozni, majd petíciót juttattak el a svéd királyhoz és a kormányhoz. 1917 decemberében megalakult független Finnország, az új köztársaság azonban nem támogatta az ålandiak kezdeményezését, ugyanakkor széleskörű autonómiát ígért a létrejött új állam keretei között, amit viszont a szigetek képviselői nem fogadtak el. Az „ålandi kérdés” néven elhíresült konfliktus nemzetközi jelentősége miatt hamarosan az újonnan létrejött Népszövetség látó, illetve hatáskörébe került.¹¹⁵ 1921 júniusában a Népszövetség egy kompromisszumos megoldást vázolt föl a háromszereplős konfliktus kezelésére, melyet az érintett felek végül elfogadtak: Finnországnál maradt Åland, de

¹¹⁵ Lindström, B. (2000), p. 107.

cserébe garantálnia kell a szigetek svéd kultúráját, nyelvét, és a saját önkormányzatiság biztosítására vonatkozó ígérteit, amit a szigetnek még 1920-ban ajánlottak fel. A döntést kiegészítette egy finn-svéd egyezmény, az ún. Autonómia Törvény (Autonomy Act), ami további garanciákat tartalmazott a szigetek autonómiájára, demilitarizációjára és semlegességére vonatkozóan. A népszövetségi elképzelések elfogadása után Åland gyorsan megválasztotta a saját parlamentjét, amely 1922. június 9-től megkezdte a működését. Az 1920-as ún. Autonómia-törvény azóta két alkalommal, 1951-ben és 1993-ban került felülvizsgálatra.¹¹⁶

Az Autonómia-törvény értelmében saját, szigeti hatáskörű ügynek tekinthető a helyi költségvetés, az oktatás, a kultúra, a helyi épített örökség védelme, az egészségügyi ellátás, a természeti környezettel kapcsolatos kérdések köre, az ipar, a helyi szállítás, a helyi önkormányzat, a postai szolgáltatások, a kommunikáció, a rádió és televízió, közös azonban a külügy, a polgári és büntetőjog legnagyobb része, a bírósági rendszer, vámok, valamint az állami adórendszer. A 30 fős parlamentet 4 évente választják, a helyi politikai erők „függetlenek”, nem a finn pártok helyi tagszervezetei. A saját bevételeken kívül a sziget részesül központosan begyűjtött, majd visszaosztott adókból, de ez a tétel csak 0.45%-a az összes bevételeknek. Åland jelenleg is rendelkezik képviselővel a finn parlamentben.

Az ålandi parlament által elfogadott törvényeket a finn köztársasági elnöknek is engedélyeznie kell, és csak két esetben élhet vétőjoggal: ha a parlament túllépte az autonóm kereteket, illetve abban az esetben, ha az adott törvény Finnország külső vagy belső biztonságát veszélyeztetné (a döntést egyébként egy tanácsadó testület segíti – az ún. Åland Delegation, amelynek felét a finn kormány, a másik felét az ålandi parlament jelöli ki). Az ålandi kormány maximálisan 8 tagból áll, melyet az elnök (lantrådet) vezet. A cél a lehetőség szerinti többségi kormányzás, de kisebbségi kormányzásra is lehetőséget adnak a szabályok. A finn kormány képviselője a kormányzó, akit a finn elnök jelöl. Åland 16 önkormányzatra oszlik.¹¹⁷

Az Autonómia-törvény értelmében a svéd az egyetlen hivatalos nyelv a szigetekeken. Még azoknak a hivatalos finn publikációknak és dokumentumoknak, amelyeket a finn kormányzati szervek, ügynökségek küldenek, is svédnek kell lenniük. A közoktatás nyelve szintén svéd. 1970 óta Åland képviselteti magát az Északi Tanácsban (Nordic Council), amelybe két képviselőt a parlament, két képviselőt a

¹¹⁶ Åland in Brief <http://www.aland.ax/404.pbs>

¹¹⁷ Uo.

kormány delegál. Åland az Északi Miniszterek Tanácsának működésében is részt vesz. A külügyek nincsenek szigeti hatáskörben az Autonómia-törvény értelmében, ugyanakkor olyan ügyekben, ahol Finnország és Åland közösen érintett egy-egy nemzetközi kérdésben, egyezményben, az ålandi parlament jóváhagyása szükséges. Így például amikor Finnország 1995-ben az Európai Unióhoz csatlakozott, a szigetek csatlakozása a parlament beleegyezésétől függött. Két népszavazás is történt ez ügyben, a parlament pedig kitartott azon álláspontja mellett, hogy Åland kapcsolata az EU-val csak speciális szabályok, különleges elbánás alapján történhet meg. Ez a speciális protokoll, ami része a finn csatlakozási szerződésnek, Åland-ot „harmadik területként” kezeli, és megerősíti Åland speciális státuszát a nemzetközi törvényeknek megfelelően.¹¹⁸ Åland része ugyan az Európai Uniónak, néhány fontos kérdésben azonban kivételes jogállással rendelkezik. A nem-ålandiak ingatlanszerzési és vállalkozási joga korlátozott a szigeteken, és Åland nem tagja az EU vámuniójának sem. Ez utóbbi azt jelenti, hogy Åland adózási szempontból „harmadik ország”-nak minősül, továbbra is lehetővé téve például a Svédország és Finnország között közlekedő kompokon az adómentes árusítást.

Åland jelentősen függ a környező országokkal való kereskedelmi kapcsolatokról. Finnország déli része, illetve a stockholmi régió között „félúton” elhelyezkedő szigetek helyzete nagyon kedvező, ugyanakkor érzékeny és sérülékeny is a két említett területen tapasztalható gazdasági ingadozásokra. Megközelítően 2.600 üzleti vállalkozás van a szigeteken, ebből körülbelül 700 mezőgazdasági vállalkozásként működik. „Nagy” cégeknek 20 vállalat tekinthető: hajózási vállalatok, bankok és biztosítótársaságok rendelkeznek, több mint 50 munkavállalóval, ugyanakkor a vállalkozások 90%-a 10 főnél kevesebb alkalmazottat foglalkoztat, és közülük sok az egyszemélyes vállalkozás.

Åland gazdaságában meghatározó a szolgáltató szektor, a foglalkoztatottak 70%-a és a GDP 80%-a e szektorhoz kötődik. A szolgáltatásokon belül különösen a tengerrel, hajózással kapcsolatos üzleti vállalkozások köre tekinthető jelentősnek, amelyek a GDP 40%-át produkálják.¹¹⁹ A hajózási vállalkozások munkaerősükséglete jóval meghaladja a rendelkezésre álló erőforrásokat, a hiányzó munkaerőt növekvő számú finn, svéd, valamint a balti köztársaságokból származó munkavállalók pótolják a szektorban. A szolgáltatások másik meghatározó területe az egyre komolyabb szerepet

¹¹⁸ Lindström, B. (2000), p. 117.

¹¹⁹ Uo., p. 113.

játszó turizmus, amely a szigetek elérhetőségének, megközelíthetőségének javulásával lódul meg igazán. A légitársaságokkal szemben érdekes módon a hagyományos közlekedés tekinthető igazán jelentősnek. A szomszédos területek és az Åland közötti gyakori kompjáratok évente megközelítően 1,8 millió utast szállítanak a szigetekre. A látogatók jelentős része nem tölt hosszú időt Ålandon és még aznap visszatér, de évről évre növekszik azok száma, akik hosszabb időt töltenek el a szigetekken, ami megközelítően 540.000 vendégéjszakát jelent évente. Åland hotelei és szállodái 2.600 ágyhellyel rendelkeznek, és több mint 2.000 nyaralóház is található a szigetekken. További fontos kínálati elemként jelenik meg az a 20 vendégkikötő, amely a saját hajókkal és motorcsónakokkal érkezőknek biztosít kedvező feltételeket. Ålandon az ipari tevékenységek nem tekinthetők szignifikánsnak, ugyanakkor a szigetekken található magas színvonalú műanyagipar, némi bútoripar, és elektronikai ipar is. A mezőgazdasági tevékenységek nem jelentősek, elsősorban a helyi igényeket képesek kielégíteni, meghatározó haszonnövényként hagyma, kínai kel, krumpli, alma és a cukorrépa tekinthető fontosnak. A halászat esetében hasonló a helyzet, elsősorban a helyi igények kielégítése figyelhető meg.

A munkanélküliségi ráta alacsony, jelenleg 1,8%, hosszú idő óta nincsenek igazán munkaerőpiaci és foglalkoztatási zavarok, ugyanakkor a nyári szezonban a megfelelő szolgáltatások biztosítása csak külső, szezonális munkavállalók bevonásával lehetséges. A népesség külső forrásból történő növekedését a letelepedéssel kapcsolatos szabályok korlátozzák. A „letelepedési jog” születéskor jár, abban az esetben, ha az adott egyén bármelyik szülője rendelkezik vele. E joggal rendelkezők választók és választhatók, tulajdont szerezhettek, illetve üzleti tevékenységet folytathatnak Ålandon. Azok az egyének, akik már 5 évet éltek a szigetekken, és megfelelő szinten beszélnek svédül, folyamodhatnak a státuszért, feltéve, ha finn állampolgárok. A helyi kormányzat bizonyos esetekben ettől eltérhet, általában abban az esetben, ha a jelentkező ingatlant kíván szerezni, illetve üzleti vállalkozást akar indítani. Ugyanakkor azok, akik 5 évet meghaladó időszakot a szigeten kívül töltenek, elvesztik e státuszt.

Az oktatási rendszer működtetői a helyi önkormányzatok, a 9 éves alapoktatásban az angol nyelv kötelező, míg a finn, ill. egyéb nyelvek választhatók. A 16 részönkormányzat nem csupán alapfokú oktatást biztosít, hanem középiskolákat is fenntart, a gyerekeknek így nem kell elmenniük más területekre, helyben is el tudják végezni az általános és középiskolát is. Ålandon lehetőség nyílik főiskolai, illetve postszekunder képzésekre is hajózás, kereskedelem, egészségügy, turizmus, helyi

gazdasági, gazdálkodási ismeretek, mezőgazdaság ismeretek területén, ami a helyi gazdasági igények kielégítéséhez nagymértékben hozzájárul, illetve felkészíti a hallgatókat a további egyetemi tanulmányok folytatására. Egyetemi szintű képzés nincs Ålandon, a hallgatók nagy része jellemzően svédországi és finnországi egyetemeken tanul tovább.

A szigetek több szempontból is modell-értékűek, elsősorban a nemzetiségi kérdés normális, fegyveres konfliktus nélküli kezelésének iskolapéldájaként jelenik meg Åland a szakirodalomban. A speciális földrajzi elhelyezkedésből fakadó ütközőzóna-problémakör sajátos megoldása az I. világháború után a szigetek széleskörű autonómiáját eredményezte, amely alkalmasnak bizonyult arra, hogy Åland az így szerzett előnyöket megfelelő módon menedzselve és a különleges szabályokat kihasználva egyes tevékenységekben, elsősorban hajózási, biztosítási szolgáltatásokban versenyképes kínálatot teremtsen és kezdvező életminőséget biztosítson a szigetlakók számára.

8. 5. 2. Shetland

Shetland Skócia partjaitól északkeletre, az Orkney-szigetektől északkeletre, a Feröer-szigetektől pedig 280 kilométernyire fekszik. A fősziget 967 km², a szigetcsoport összterülete 1.466 km², 21.900 fő lakossággal és viszonylag alacsony, 15 fő/ km²-es népsűrűséggel.¹²⁰

Shetland benépesülése i.e. 3000 körül kezdődött meg, az első lakosok szarvasmarhatartással és mezőgazdasági tevékenységekkel foglalkoztak. 297 körül néhány római forrás beszámol a szigetekeken élő pikt népről, akik egyébként Skócia északi részének jelentős részét is uralták. A későbbi évszázadokban Shetland a pikt királyság része lett, majd a 9. század végétől a vikingek fennhatósága alá került. A viking kolonizáció hasonlóan Åland esetéhez, a skandináv területek túlnépesedésével és a megművelhető területek hiányával függött össze, melynek eredményeképpen a vikingek gyakorlatilag egész Észak-Európát kolonizálták, az Ibériai-félszigettől kezdve Normandiáig, Skóciától Shetlandon át Orkney-szigetekig. Amíg a dánok inkább a „lakottabb” angol és francia területek felé terjeszkedtek, addig a norvégok leginkább az északi, illetve a nyugati irányokat preferálták, a svédek esetében pedig a keleti, délkeleti terjeszkedés volt megfigyelhető. Shetland esetében a viking kolonizáció a

¹²⁰ <http://www.shetland.gov.uk/business-jobs/EconomicDevelopment.asp>

korábbi pikti lakosságot eltüntette, illetve beolvasztotta, új nyelv, új kultúra, új törvények jöttek létre (a helyi dialektus az 1800-as évekig megmaradt). 1195-től a szigetcsoport a norvég korona fennhatósága alá került. 1262-ben III. Sándor skót király bejelentette az igényét a szigetre. A norvég uralkodó, Hákon király azonban határozottan visszautasította az alapvetően (legalábbis szerintük) norvég érdekszférába tartozó szigetek megszerzésére irányuló skót elképzeléseket, és jelentős flottát szerelt fel, amellyel Shetlandra hajózott. A két fél ekkor próbált megegyezni, de az elhúzódozó, és végül eredménytelen tárgyalások után a norvégok végül partraszálltak és megütköztek a skót seregekkel. A „döntetlen” Largs-i csatát 1263 októberében mindkét fél győzelemként könyvelte el, de a norvégok pozíciója meggyengült, Hákon királynak vissza kellett vonulnia, és 1263 decemberében bekövetkező halálával a további skóciai „büntető” hadműveleteknek hamar vége szakadt. Magnus Lagabøte, a következő király szakítva apja expanziós politikájával, tárgyalásokat kezdeményezett III. Sándorral, 1266-ban a Perth-i egyezményben lemondott a legtávolabbi norvég területekről, beleértve a Man-szigetet és a Hebridákat is, egy összegben fizetendő egyszeri 4.000 márkáért és további, évi rendszerességgel fizetendő 100 márkáért (amit egyébként a skótok hamarosan egyre kevésbé fizettek rendszeresen), ugyanakkor a skótok elismerték a norvég fennhatóságot Orkney és Shetland esetében. Annak ellenére, hogy a megállapodás értelmében Orkney és Shetland továbbra is Norvégia része maradt, a szigeteken a skót befolyás a következő évtizedekben egyre erősebb lett, melynek első látványos megnyilvánulása az volt, hogy 1379-ben Henry Sinclair skót earl Orkney-t irányítása alá vonta. Norvégia ezidőtájt nem állt helyzete magaslátán, 1348-ban eléggé megtépázta a pestisjárvány, majd a Kalmári Unióba történő belépés (1397) után a külső területekkel kapcsolatos politikában immár a dán érdekek domináltak. Ennek köszönhetően 1468-ban, amikor az állandó pénzügyi problémákkal küzdő I. Christian dán és norvég király lányát, Margaretet eljegyezték III. James skót uralkodóval, a hozomány előteremtéséhez I. Christian 1468 szeptemberében Orkney-t 50.000 rajnai forintért elzálogosította a skót királynak, majd a következő évben 8.000 rajnai forintért erre a sorsra jutott Shetland is, azzal a kitéttel, hogy a szigetet a norvég uralkodók a későbbiekben kiválthatják.¹²¹ A 17. és a 18. században több kísérlet történt a kiváltásra, sikertelenül.

¹²¹ Moore, D. W. (2005), p. 15.

Az immár skót fennhatóság alatt álló szigetek a 16. századtól kezdve egyre nagyobb intenzitással kapcsolódtak be a Hanza szövetségen belüli kereskedelembe, a jelentős exportcikknek számító sózott és füstölt halért cserébe pénz, gabona, textilárak, sör és egyéb termékek kerültek a német kereskedővárosokból a szigetekre. A német kereskedővárosokkal, elsősorban Brémával, Lübeckkel és Hamburggal folytatott rendszeres kereskedelmi kapcsolatok egészen 1707-ig álltak fenn¹²², ettől kezdve viszont a német városokkal történő kereskedelem erőteljes korlátozására került sor. Az új helyzet komoly gazdasági depresszióhoz vezetett, annak ellenére, hogy a helyi és skót kereskedők megpróbálták folytatni a korábbi kereskedelmi tevékenységeket a hagyományos exportcikkeket más piacokon kívánták értékesíteni, de ez koránt sem voltak olyan sikeresek, mint a korábbi szereplők. A mezőgazdasági tevékenység is hanyatlásnak indult, és egyre több korábbi földműves kényszerült halászatra, hogy a kereskedelmi tevékenységeket folytató földesurak igényeit kielégítsék. Az elsősorban a férfialkosságot érintő halászat mellett néhány olyan aktivitás Shetland esetében is megfigyelhető, mint néhány, már a korábbiakban vizsgált sziget esetében: ezek a „háttértevékenységek”, a kötőipar, a csipkekészítés elsősorban a nőket és gyerekeket érintették egészen a modern technológia térhódításáig, amely megszüntette e hagyományos tevékenységeket.¹²³ A feudális elemek és kööttségek viszonylag hosszú időn keresztül fennmaradtak a szigetekeken, az egyszerű szigetlakók sok tekintetben a klasszikus jobbágysághoz hasonlító függőségi helyzetét William Ewart Gladstone angol miniszterelnök szüntette meg az 1880-as években, “felszabadítva” a “jobbágyokat” a földesúri kötelezettségek alól. A 20. század első fele nem tekinthető igazán sikertörténetnek Shetlandon, a nehéz életkörülmények, a kevezőtlen infrastrukturális feltételek, a periférikus helyzet eredményeképpen egyre komolyabb méreteket öltött a kivándorlás, az 1861-es 32.000-es népességszám 100 év alatt 17.827 főre csökkent.¹²⁴

Az 1970-es évek elején azonban olaj és gázmezőket találtak a sziget partjainál. Az olajüzlet véget vetett a további jelentős kivándorlásnak, az infrastrukturális feltételek és az életminőség pedig nagymértékben javult a korábbi időszakokhoz képest. Bár nem független szigetekről van szó, a korábbi norvég kulturális kapcsolatok és nem utolsósorban a közeli hasonló példák (Feröer, Man) hatására az elmúlt néhány évtizedben némi függetlenségi törekvések figyelhetők meg a szigetekeken.

¹²² Act of Union, 1707

¹²³ Moore, D. W. (2005), p. 23.

¹²⁴ Uo.

Napjainkban a közel 100 szigetből álló szigetcsoportból csupán 15 lakott. A szigetlakók háromnegyede a szolgáltatási szektorban tevékenykedik. Az olajipar megközelítően 116 millió fontot hoz évente, de a korábbi történeti korokban domináns halászattal összefüggő tevékenységek továbbra is jelentősnek minősíthetők, kétszer annyi bevételt hoznak és háromszor annyi munkaerőt foglalkoztatnak, mint az olajüzlet. Ugyanakkor a helyi önkormányzat (Shetland Islands Council) is jelentős foglalkoztatóként van jelen, a munkaerő közel 28%-át foglalkoztatva (2003). A korábban vázolt gazdasági tevékenységeken kívül fontos ágazatként van jelen a szintén komoly hagyományokra visszatekintő juhtenyésztés és helyi specialitásként a shetlandi póni tenyésztése is.¹²⁵

Shetland barátságatlan éghajlata nem túlságosan alkalmas a növénytermesztésre, a korábbi történeti korokban a mezőgazdasági tevékenységek elsősorban a helyi igények kielégítését és az önellátást szolgálták, de némi zab és árpatermesztés napjainkban is létezik a szigeten. Az elmúlt 25 évben a munkanélküliségi ráta tartósan 5% alatt volt (2004-ben csak 2%-os), ugyanakkor a szezonális halászati tevékenységek, és a hal iránti világszerte kereslet változásainak hatása rendszeresen kilengéseket okoz és egyes esetekben munkanélküliséget generálhat. Shetland elérhetősége, megközelíthetősége jónak mondható, elsősorban a kompjártok a meghatározók, melyek Norvégiával, Dániával, Skóciával, és a környező szigetekkel biztosítják a folyamatos összeköttetést, de természetesen léteznek repülőjáratok is. Shetlandon 34 oktatási intézmény, két középiskola, és egy főiskola, a North Atlantic Fisheries College található.

Shetland esetében az ezredfordulót követő évektől egyre nagyobb jelentőségre tesz szert a webalapú gazdaság térhódítása, valamint a „szeles” szigeteken rendelkezésre álló megújuló energiaforrások egyre fokozottabb kihasználása: 2007 januárjában a Shetland Islands Council együttműködési megállapodást írt alá a „Scottish and Southern Energy” nevű skót energiaszolgáltatóval, amely a szigetcsoport területén történő 200 turbinás szélfarm, valamint Shetland és Skócia közötti tenger alatti kábel kiépítését tervezi, amely további évi 20 millió fontot hozhat a szigetek konyhájára.¹²⁶

¹²⁵ A shetlandi pónik a 19. században fontos exportcikknek számítottak, elsősorban bányákban használták

¹²⁶ BBC News: Powering on with island wind plan.
http://news.bbc.co.uk/1/hi/scotland/north_east/6277049.stm

8. 5. 3. Man-sziget

Az 572 km² területű, 80.058 fős lakossággal rendelkező sziget az Ír-tengerben fekszik, megközelítően egyenlő távolságra Írországtól, Skóciától és Angliától. A szigeteken az első emberi közösségek 4-5.000 évvel ezelőtt jelentek meg. A későbbi korokban jelentős kelta, majd később ír bevándorlás történt a szigetre, a 8. század végétől pedig a norvég vikingek hódították meg a szigetet. A szigetek urai előbb a dublini viking királyok, majd az Orkney-szigeteken székelő viking királyok hűbéresei voltak. 1079-től Godred Crovan, a szigetek ura a Man-sziget és a Hebridák királyaként „önállósította” magát. Utódai a norvég királyok fennhatóságát elismerve, de továbbra is királyokként uralkodtak. 1164-től a királyság két külön királyságra vált szét, a sziget uralkodói ettől kezdve, mint a Man-sziget királyai kormányoztak.¹²⁷

A szigetet 1266-ban a norvég király eladta Skóciának, a 14. században pedig angol fennhatóság alá került, a királyi cím pedig számtalan kézen ment keresztül, amíg IV. Henrik 1405-ben Sir John Stanleynek adta szolgálataiért. 1504-ben végleg megszüntették a Man-sziget királya már régóta csak névleges címét. Ezután Sir John Stanley utódai, Derby grófjai birtokolták a szigetet a Man-sziget lordjaiként, a cím (és a sziget) birtokosai azonban évszázadokon keresztül nem foglalkoztak túlságosan a szigettel, meglehetősen ritkán látogattak a kijelölt kormányzók által igazgatott birtokaikra. 1765-ben a szigetet az akkori tulajdonostól, James Murray-tól, Atholl második hercegétől megvásárolta a brit parlament, majd a későbbiekben további vásárlások történtek, a Murray család több, még meglévő szigeti érdekeltségét is áruba bocsátotta (1826 és 1829 között, 417.000 fontért). A brit kormány alapvető célja a virágzó csempészközpont felszámolása volt, az új angol irányításnak köszönhető szigorodó szabályrendszer ettől kezdve a korábbi legális, féllegális vagy illegális tevékenységeket folytató vállalkozó réteg eltűnéséhez vezetett (sok esetben csak áthelyezték a székhelyüket, olyan területekre, mint pl. a Csatorna-szigetek, ahol a korábbi aktivitások még bizonyos ideig tovább folytathatók voltak).

Az 1800-as évekig a sziget gazdasági életében a halászat és a mezőgazdaság dominált, elsősorban a szigetlakók önellátását szolgálták. A kereskedelemben a sziget stratégiai pozíciója miatt a közvetítői tevékenység bírt nagy jelentőséggel, valamint 1765-ig a csempészet is virágzott és szintén fontos szigeti iparágként volt jelen. 1727-ben a népesség 14.000 fő volt a szigeten, az élet ugyanakkor kemény volt, az

¹²⁷ Moore, D. W. (2005), p. 111.

életszínvonal és életminőség pedig nem volt magas szinten.¹²⁸ A 19. századtól azonban komoly változások következtek be, új termelési módok alkalmazása (vetésforgó), és a mezőgazdasági területek kiterjesztése magasabb, korábban nem művelt területekre egyre intenzívebb mezőgazdasági tevékenységet eredményezett. A sziget gazdasági életében újabb elmozdulási lehetőségeket jelentett a réz, az ólom és az ezüstbányászat felfutása az 1850-es évektől kezdődően. A kitermelés az 1880-as években tetőzött, a „fénykorban” több mint 1.000 embert foglalkoztatva rendszeresen.

A megközelíthetőség és elérhetőség javulásával (az 1830-as évektől kompjáratok, majd 1932-től rendszeres légi összeköttetés a szárazfölddel) a kedvező éghajlat és a küldőterületek viszonylagos közelsége miatt az idegenforgalom felfutása is megfigyelhető az 1800-as évek második felétől, 1873 nyarán például 90.000 érkezést regisztráltak a szigeten, 1913-ban pedig ugyanez a szám már 635.000 volt.¹²⁹ A „hagyományos” turisztikai kínálat két érdekes elemmel bővült a múlt század fordulójától: 1907-től rendszeresen gyorsasági autó- és motorversenyek (Tourist Trophy Race) kerültek megrendezésre a Man-szigeten, illetve 1894-től kezdődően szintén speciális kínálati elemként nyári táborok szervezésére is sor került (Young Men's Holiday Camp).¹³⁰ A kedvező kínálati elemek ellenére a szigeti idegenforgalomnak nem tesz jót az egyre komolyabb kihívásként jelentkező, elsősorban mediterrán versenytársak megjelenése. Az 1800-as évek közepén a sziget népessége 48.000 fő volt, és körülbelül ezen a szinten maradt az egész 19. század folyamán, melyet az egymást nagyjából kiegyenlítő ki- és bevándorlás tartott egyensúlyban: a sziget egyre fokozottabban jelentkező prosperitása és az új ágazatok megjelenése bevándorlók tömegeit hozta Manra, ugyanakkor azon szigetlakók egy része, akiknek nem sikerült megtalálni a számításaikat az éppen felfutó iparágakban, rendszeresen kivándoroltak a szigetről.

A szigetek autonómiája a Csatorna-szigetekkel ellentétben, csak a 20. század „terméke”. 1765-től a brit fennhatóság a saját ügyekben való kvázi önállóság korábbi területeit eltüntette, a szigeti vámok, adók, a postai szolgáltatások, kikötői felügyelet és a bíróságok az angol belügyminisztérium irányítása alá kerültek. Az első lépésben a Tynwald¹³¹ 1947-ben visszavásárolhatta azokat a területeket, amelyeket a sziget lordjai még az 1820-as években adtak el a koronának. A következő lépés 1958-ban következett

¹²⁸ Webster, J. (1990), p. 185.

¹²⁹ Uo. p. 186.

¹³⁰ Moore, D. W. (2005), p. 113.

be, amikor az angol parlament által elfogadott „Isle of Man Act” értelmében a pénzügyek és a helyi költségvetés teljes mértékben szigeti hatáskörbe kerültek, és 200 év után a kikötők felügyelete is visszakerült a szigeti hatóságokhoz. A brit uralkodók továbbra is Man lordjai maradtak, a védelem és a külügyek az anyaországgal közös területekké váltak, de minden egyéb ügy szigeti hatáskörbe került, az uralkodót képviselő helyettes kormányzó jogköreinek korlátozásával, majd a későbbi igazgatási, kormányzati reformoknak köszönhetően e pozíció teljesen névlegessé válásával.

A 20. század folyamán a korábbi, elsősorban a szigetlakók helyi igényeit kielégítő mezőgazdaság jelentős hanyatlása figyelhető meg, a mezőgazdaság által foglalkoztatottak, a megművelt földterületek nagysága nagymértékben csökkent, az 1990-es évekre a mező- és erdőgazdaság a korábbi szintén komoly szerepet betöltő halászzattal együtt sem haladta meg a GDP 3%-át. Az egyes tevékenységek változásainak hátterében hasonló jellegű dolgok állnak, mint a Csatorna-szigetek esetében: a kezdetben kecsegtető, versenyképes gazdasági tevékenységek a fokozódó nemzetközi versenyt nem bírták, a korábbi jelentős versenyképességi tényezőként megjelenő kedvező bérek hosszabb távon nem minden esetben tudták a befektetőket megtartani. Az idegenforgalomhoz kapcsolódó versenyképességi tényezők ugyan folyamatosan jelen voltak, de az egyre komolyabb mediterrán versennyel szembekerülő szektor nem tudta ellensúlyozni a viszonylagos elszigeteltséget, a gazdasági recessziót, a fiatal és mobil népesség elvándorlását és nem volt elegendő a modern infrastruktúra kiépítésére sem.

A 60-as évektől azonban – elsősorban a korábban említett széles körű autonómiának köszönhetően – komoly „strukturális” változások és kormányzati beavatkozások következtek be. A változások elsősorban a korábbi adórendszert érintették, a több alkalommal és több adónemet érintő módosítások során kialakított új kulcsok már kedvezőbb feltételeket biztosítottak a szigetet választó potenciális befektetőknek. E változások tervezésénél, menedzselésénél az offshore-tevékenységeket ekkor már sikeresen működtető, szintén koronagyarmat státuszt élvező Csatorna-szigetek jelentették a követendő példát. A sziget gazdasági felfuttatásával kapcsolatos tervek és elképzelések sikeresnek bizonyultak, az 1960-as, 1970-es évektől kezdődően a pénzügyi szektor felfutása és kibontakozása következett be, új bankok, pénzügyi szolgáltatók és vállalkozások tömege kezdte meg tevékenységét, vagy helyezte át

¹³¹ A Man-sziget helyi parlamentje, a világ egyik legrégebbi, folyamatosan működő országgyűlése

székhelyét a Man-szigetre. A népességszám csökkenése az 1960-as évektől megállt és egyre komolyabb bevándorlás volt tapasztalható, az életszínvonal és életminőség jelentős javulásával párhuzamosan.

1973-ban, amikor az Egyesült Királyság csatlakozott az Európai Közösséghez, a Man-sziget, mint brit koronagyarmat, hasonlóan Guernsey-hez és Jersey-hez a kívülmaradást választotta, és az Egyesült Királysághoz kötődő speciális kapcsolatok további fenntartásában volt érdekelt. A potenciális versenyképességi tényezők fenntartása és az anyaországhoz fűződő kapcsolatok menedzselése ettől kezdve még intenzívebben jelentkezett. A Man-sziget legfontosabbnak tekinthető helyzeti előnye a Csatorna-szigetekkel szemben, hogy a népsűrűség sokkal kisebb, az ingatlanok, föld és egyéb erőforrások ára sokkal kedvezőbb, a kevésbé zsúfolt szituáció pedig az életminőség szempontjából kiemelt fontossággal bír annak ellenére, hogy az egy főre jutó GDP (jelenleg még) elmarad a Csatorna-szigetek teljesítményétől és az Egyesült Királyság szintjétől is.¹³²

8. 5. 4. Baleár-szigetek

Spanyolország délkeleti partjaitól 100 kilométernyire fekvő 5.062 négyzetkilométernyi területen fekvő 917.000 fő lakosságú szigetrégió, egy Spanyolország 17 autonóm régiója közül, négy nagyobb lakott szigetből és 12 kisebb, jórészt lakatlan szigetből áll. A szigetek fő bevételei a turizmusból származnak, ugyanakkor „kiegészítő” tevékenységként jelenik meg a hagyományos mezőgazdasági tevékenységek köre és a halászat, a szintén komoly múltra visszatekintő sólepárlás, a textil- és kerámiaipar, valamint a (mű)gyöngykészítés is. A szigetek megközelítően i.e. 5000 óta lakottak, az egyes korok emlékei a keltáktól az ibérekig, a görögöktől a föníciaiakig, a karthágóiaktól a rómaiakig megtalálhatók a szigetekeken. A rómaiak után a vandálok, bizánciak, gótok és végül mórok hódították meg a Baleár-szigeteket. A mór uralom a 13. századig tartott, véglegesen 1229-ben I. Aragóniai Jakab szorította ki őket és megalapította a Mallorcai Királyságot. A viszonylagos önállóságnak és autonómiának II. Ferdinánd és Izabella vetett véget, akik az egységes spanyol királyság létrehozásakor a szigeteket tartományként Spanyolországhoz csatolták.

A szigetekre irányuló turizmus felfutása a II. világháborút követő évektől indult meg, az egyre növekvő jólét, a fizetett szabadság megjelenése és térhódítása, az utazási

¹³² Moore, D. W. (2005), p. 256.

költségek csökkenése, és nem utolsósorban a Baleár-szigetek természeti, kulturális, infrastrukturális kínálati elemei hatalmas tömegeket csábítottak a szigetekre. A rohamos fejlődést jól mutatja, hogy míg 1950-ben az érkezések száma 100.000 fő körül mozgott (Majorca: 90%!), addig 1998-ban 10,1 millió érkezést regisztráltak, melynek 12%-a Spanyolországból, a maradék elsősorban európai küldőterületekről érkezett. A turisták 75%-a Majorcát, 15%-uk Ibizát és Formenterát, 10%-a pedig Minorcát választotta.¹³³ A 60-as évektől egyre inkább a repülővel történő megközelítés vált népszerűvé, a hagyományos komp- és hajójáratok helyett. A küldőterületek közül a 60-as évekig a spanyol anyaország vezetett, majd e vezető szerepet az angolok vették át, és őket a német turisták követték, de a 90-es évekre fordult a kocka, és a németek kerültek kedvezőbb helyzetbe (összesen több mint 70%-ot jelentenek).

A nyaraláson kívül jellegzetes trendként jelentkezik a hétvégi házak, második otthonok vásárlása is, a jelenség elsősorban az angolok, és egyre inkább a németek esetében figyelhető meg. A szigetekre látogatókat a magas szintű elégedettség jellemzi, jelentős részük (70%) újra visszatérő vendég, annak ellenére, hogy a nyári hónapokban tapasztalható zsúfoltság sok esetben negatív hatásokat generál. A közel 50 éves idegenforgalmi tapasztalat jól látszik a Baleár-szigetek kínálatán, amelyet elsősorban helyi tulajdonú idegenforgalmi vállalkozások biztosítanak.

A turizmuson kívül az egyéb ágazatok egyre inkább elvesztették korábbi szerepüket, beleértve a hagyományos mezőgazdasági tevékenységeket is, amelyeknek a szigetek száraz és sokszor csapadékhiányos éghajlata egyébként sem túlságosan kedvezett. Az idegenforgalom ugyanakkor jelentős számú munkahelyet generált a kapcsolódó iparágakban és tevékenységi körökben (építőipar, éttermi kínálat, autókölcsönzési lehetőségek biztosítása, stb.) Az ezredfordulón a szigetek a primer szektor aránya 2,5%, szekunder szektoré 25%, terciér szektoré pedig 72,5% volt. A munkanélküliségi ráta 1999-ben 8% volt a szigetekeken.¹³⁴ A munkaerőpiaci igényeket a Baleári Egyetem (Universitat de les Illes Balears), illetve egy szállodaiipari iskola (Escola d'Hoteleria) képzési programjai elégítik ki, bár elég nagyszámú a szigetekeken tevékenykedő vendégmunkások száma is.

A Baleár-szigetek 1983-as autonómiájától számítható az igazi tömezturizmus kibontakozása, ahol az autonóm kormányzat kezdetben nem igazán foglalkozott hosszú távú fenntarthatósági kérdésekkel, és az alapvető infrastrukturális feltételek

¹³³ Uo. p. 194.

¹³⁴ Eurisles, 2001

megteremtésén kívül kevés figyelmet szentelt a tömegessé váló turizmus gazdasági, társadalmi és környezeti hatásaira. Ez a hozzáállás alapvetően az 1990-es évek közepétől változott meg, ekkorra kezdtek a tömegetturizmus által generált negatív hatások egyre kritikusabbá válni és ekkor kezdődött meg a „szabadpiac” korlátozása egy hosszabb távon is fenntartható turizmus kiépítésének megvalósítása érdekében.¹³⁵

Az első pillantásra igazi sikertörténetnek tűnő turizmus erősen szezonális jellegzetességeket mutat, a vendégéjszakák jelentős része az április-november periódusban keletkezik. A szezonaritás csökkentésére tett kormányzati kísérletek és magánkezdeményezések nem igazán tekinthetők sikeresnek, a turisták körében továbbra is a nyári hónapok a népszerűek, a téli hónapokra az összes érkezésnek csupán a 18%-a esik. E szezonaritás természetesen a munkaerőpiaci kereslet és kínálat tekintetében is komoly egyensúlytalanságokat produkál. További jelentős függőség tapasztalható a korábban már említett légi közlekedéstől (az összes érkezés 97%-a), és az utakat szervező utazási irodáktól, utazásszervezőktől (87%). A szigeteken meglehetősen nagy autóforgalom tapasztalható, a vendégek nagy része repülőgéppel érkezik, akik a szigeteken bérelnek járműveket, hatalmas forgalmat produkálva a nyári hónapokban a nem kifejezetten erre a forgalomra méretezett utakon. A Baleár-szigetek vízforrásai sem tudják kielégíteni a megnövekedett számú vendégsereg igényeit. 1983 óta 1300 %-kal nőtt a szigeteken a víz sótartalma, amely ugyan nem teljesen ihatatlan, de elég kellemetlen ízű. Egy-egy kritikusabb periódusban az is előfordult, hogy külső forrásokból kellett pótolni a vizet: 1995 áprilisa és 1997 januárja között például tankerhajók hordtak vizet a Baleár-szigetekre az Ebro torkolatától.¹³⁶ A szigetek energiafüggősége is jelentős, az energiaforrások 98,5%-a importból származik.

A tömegetturizmus egyre komolyabb térhódítása mellett tehát egyre lényegesebb elemként jelenik meg a rendelkezésre álló kínálati elemek menedzselésének igénye, ahol egyre fontosabb szempont, hogy a megnövekedett népesség igényeinek kielégítése folyamatosan biztosított legyen. A zsúfoltság csökkentése, a közlekedés szabályozása (elsősorban a magánközlekedés), az urbanizációs folyamatok megfelelő keretek között történő tartása, a vízfogyasztás mérséklése egyre komolyabb kihívásként jelentkezik, párhuzamosan annak az igényével, hogy a turisztikai tevékenységek ne tegyék tönkre a természetes ökoszisztémákat (legalábbis ne teljesen), hogy a szigetek továbbra is vonzó kínálati elemeket tudjanak felmutatni. Érdekes kérdésként merül fel, hogy a

¹³⁵ Bardolet, E. (2001), p. 194.

¹³⁶ Eurisles (2002)

piacgazdaság viszonyai között lehet, és kell-e az egyébként dinamikusan növekvő idegenforgalmat korlátozni, be kell-e avatkozni az egyes folyamatokba, akár a versenyképesség lehetséges csökkenésének árán is, vagy majd csak történik valami?

A Baleár-szigeteken az 1983-tól Madridtól függetlenül működő önálló turizmuspolitika az egyre inkább jelentkező kritikus trendekre és negatív visszacsatolásokra az 1990-es évek második felétől egyes, korábban kevésbé kontrollált folyamatok intenzívebb szabályozásával reagált. A szigetek területének közel 40%-át védettség alá helyezték. A védett területeken kívüli terület 54%-a mezőgazdasági terület, és 7% az előirányzott, beépíthető területek maximálisnak tekintett határa. E terület 78%-a már beépült, a maradék 22% viszont elméletileg alkalmas lehet a további fejlesztésre¹³⁷ A helyi kormányzat pedig az egyes folyamatok szabályozásával, használati díjak, ökoadó bevezetésével, különféle projektek, programok elindításával próbál a helyzeten úrrá lenni, több-kevesebb sikerrel, ugyanis ezek az eszközök a turisztikai termékek árában is megjelennek, amelyek a későbbiekben akár versenyképesség romlását is eredményezhetik.

8. 6. Összegzés

Az Angol-Csatorna többi szigetének vázlatos áttekintéséből nyomon követhető, hogy ugyanazon földrajzi, gazdasági térben, nagyjából hasonló jellegű adottságokkal rendelkező szigetek az anyaországgal való sajátos autonómia és föderalisztikus kapcsolatrendszer nélkül nincsenek abban a helyzetben, hogy a Csatorna-szigetekhez hasonló pályát futhassanak be. Ugyankor e szigeteket és az Európai Unió egyéb szigeteit, illetve szigetrégióit tekintve hiba lenne azt állítani, hogy a jelenlegi gazdasági szituációból adódóan állandó hátrányoktól sújtott területeknek titulált szigetszerű területeket valamiféle „sorsszerűség” kényszeríti másodlagos szerepbe, lakosaikat pedig a tartós alulfejlettség állapotába. Európa állandó hátrányoktól sújtott régiói és autonómiával nem rendelkező szigetei számos esetben komoly hasznosítható előnyökkel rendelkeznek: ilyen a jelentős természeti erőforrások közelsége, a megújítható energiaforrások hasznosításának lehetősége, (tényleges) turisztikai vonzerejük, geostratégiai helyzetük, a tengeri útvonalak közelsége, vagy éppen az egyes szigetekben található sajátos ökoszisztémák sokfélesége.

¹³⁷ Uo. p. 211.

Az európai sikerpéldákat áttekintve a vizsgált szigetek mindegyike többé-kevésbé azonos történelmi periódusban kezdett benépesülni. A földrajzi szempontból és az erőforrásokat tekintve is meglehetősen eltérő jellegzetességeket mutató szigetek történetében az autonómia és a függőség közötti fokozatok sokasága figyelhető meg, de mindegyik esetben a kezdeti többé-kevésbé önellátás elég hamar átvált a külső kereskedelmi kapcsolatok irányába, és abba, hogy az egyes periódusokat vizsgálva sikerül-e mozgósítható erőforrásokat, a külvilágot is "érdeklő" versenyképes elemeket találni, melyeket képesek kamatoztatni, ki tudják-e használni speciális pozícióikból fakadó előnyeiket, képesek-e úgy menedzselni az anyaországokkal, háttérterületekkel kapcsolatos viszonyrendszerüket, vagy nem? Az egyes válaszokra azonban sok esetben a nem tipikus szituációk, történelmi véletlenek is komoly hatással bírnak. A külvilági trendek időről időre átértékelik a jól bevált gazdasági aktivitásokat, komoly strukturális kihívások rendszeresen történő jelentkezése figyelhető meg, amelyek folyamatosan új irányok felé nyomják a vizsgált szigetgazdaságokat.

A szigetek jelenlegi prosperitását megalapozó tevékenységek a vizsgált példák közül egy esetben, a Baleár-szigetek esetében jelentenek igazán kritikus, hosszabb távon kevésbé fenntartható gazdasági, társadalmi és nem utolsósorban ökológiai szituációt – ebben az esetben viszont jól látható, hogy az egyre nagyobb intenzitással jelentkező kihívások és negatív visszacsatolások hatására a szigetek irányítói megpróbálnak úrrá lenni a negatív trendeken és megpróbálják a jelenlegi helyzetet más, kedvezőbbnek tartott irányba elmozdítani, hatékony tervezéssel, programokkal, bizonyos esetekben pedig az eddig korlátozás nélküli gazdasági folyamatok kontrollálásával. A népességgel összefüggő problémák, az energia- és erőforrásgazdálkodás, a túlzott gazdasági specializáció, a természetes ökoszisztémák fenntartása, az egyes intézményrendszerek működtetése természetesen a többi esetben is nyomon követhető, de szépen látszik, hogy csak abban az esetben történnek meg lépések a kritikus, vagy kritikusnak vélt helyzet megoldására, ahol a negatív visszacsatolások hatásai már érzékelhetők és a gazdasági, társadalmi és ökológiai rendszerekben már látható zavarokhoz vezetnek. Ugyanakkor a folyamatos törekvés a jelenlegi kedvező helyzet, jólét és prosperitás megőrzésére, feltételeinek fenntartására tett próbálkozások minden vizsgált szigetnél fontosak, egyes esetekben a túlspecializált gazdasági rendszerek diverzifikációjára való törekvéssel párhuzamosan.

A következőkben a Csartorna-szigetek jelenlegi gazdasági, társadalmi és ökológiai kihívásai kerülnek részletesen áttekintésre, ahol elsősorban a magas népsűrűség okozta

nyomás teszi szükségessé az egyes fenntarthatósági kérdések szisztematikusabb vizsgálatát és hatékony megoldási, kezelési lehetőségek, forгатókönyvek felvázolását.

9. A Csatorna-szigetek fenntarthatósági kihívásai

Az első lényeges kérdés, hogy a fenntarthatóság hogyan ragadható meg a vizsgált területeken, amelyek jelentős mértékben túlnépesedtek, erőforrásaikat tekintve számottevő mértékben külső tényezőkre utaltak, ugyanakkor az épített és természetes környezet közötti viszonylagos összhang megvan, a gazdaság működése kiegyensúlyozott és a lakosság életszínvonala is kifejezetten jónak mondható. *A Csatorna-szigetek speciális, „elzárt” és erőforrások tekintetében korlátozott helyzetéből adódó, fenntartható fejlődéssel, és a fenntarthatóság gyakorlati megvalósulásával, valamint az ebből adódó különféle gazdasági, szociális, környezeti kérdések tervezésével, területi irányításával kapcsolatos problémák tehát sokkal fokozottabban jelentkeznek, mint általában a kontinentális területeken. A szigetek – ha tetszik, ha nem – rá vannak „kényszerítve” a fenntarthatósági kérdések figyelembevételére és az ezzel kapcsolatos fejlesztési irányok, stratégiák kidolgozására.* A szigetek gazdaságtörténetének korábbi áttekintéséből kitűnik, hogy az elmúlt évszázadokban számtalan olyan alkalmazkodási „kényszerhelyzet” figyelhető meg, ahol a hosszabb távú fenntarthatóság érdekében – bizonyos esetekben tudatosan, más

szituációkban kevésbé strukturált módon – át kellett alakítani a korábbi gazdasági, társadalmi tevékenységeket. Ezen változásokat alapvetően a piaci folyamatok, (világ)gazdasági trendek és szükségletek generálták, alapvetően sikeres formákat létrehozva. Napjainkban sincs másként, azonban a korábbi kevésbé tervezett adaptációs tevékenységek helyére a 60-as évektől kezdve egyre inkább a szisztematikus tervezés lépett. A problémák és kritikus pontok egy részét különböző politikákkal, stratégiákkal és tervezéssel, az erőforrások és az Egyesült Királysággal fennálló sajátos viszonyrendszer menedzselésével próbálják meg kezelni, azonban több olyan terület is létezik, amelyre számottevő befolyással a Csatorna-szigetek nem bírnak, ilyen például a klímaváltozás, vagy a tengerszint emelkedésének kérdése.

Guernsey esetében például az első, területi tervezésre utaló dokumentum az 1966-os sziget-fejlesztési törvény (Island Development Law), ami még alapvetően nélkülözi a „modern” tervezési gyakorlatot. A későbbiekben létrejön a „Szigetfejlesztési Tanács” (States of Guernsey’s Island Development Committee), amely a 90-es évek elején két „vidékfejlesztési” tervet dolgoz ki (Rural Area Plan, 1994, 1997), valamint létrehozza az 1995-ös Urban Area Plan-t is. A stratégiai tervezés egyébként az elmúlt években mindkét szigeten több területre is kiterjed, az oktatáson keresztül a fenntartható fejlődésig, a bizottságok folyamatosan újítják, változtatják őket. Az egyes tervek minden részletre kiterjedően megfogalmazzák a lehetséges stratégiai irányokat és célokat, összefoglalják a megvalósításhoz szükséges feltételeket, biztosítva a beavatkozás lehetőségét és a széleskörű társadalmi nyilvánosságot, ami a Csatorna-szigeteken „ténylegesen” is megvalósul, egyrészt a tervek és stratégiai programok részletes bemutatásra kerülnek, ahol a szigetek lakosainak a gyakorlatban is van betekintési és beleszólási lehetősége az őket érintő kérdésekbe, másrészt a nyilvánosságot tovább fokozza, hogy interneten is teljes körben hozzáférhetőek.¹³⁸ Milyen területeken van tehát szükség fejlesztésre, és tervezésre a gazdasági, társadalmi és környezeti fenntarthatóság elérése érdekében, és melyek azok a prioritások, amik megjelennek a különféle stratégiai tervekben? A sziget-stratégiákat és jelentéseket áttekintve, a következő területek tekinthetők hangsúlyosnak:

- Gazdasági versenyképesség fenntartása, új kihívások;

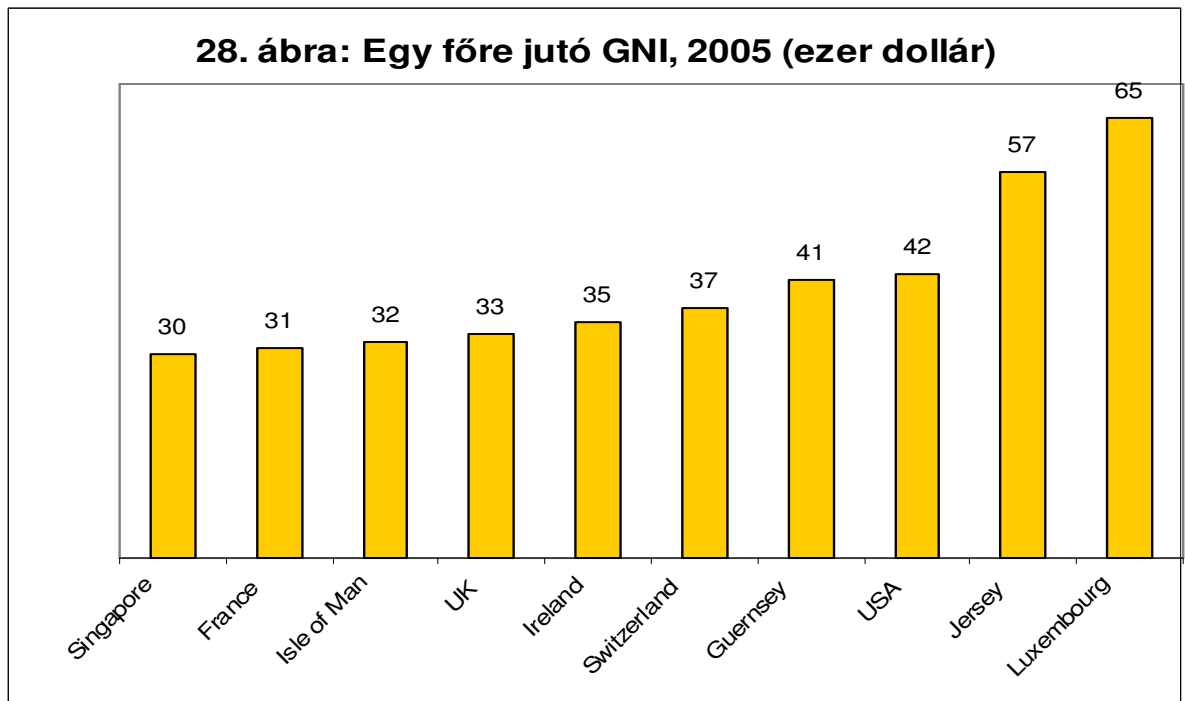
¹³⁸ Guernsey hivatalos honlapján elérhetőek az egyes évek stratégiai tervei, 2002-től 2006-ig, ill. az ezt megelőző időszak néhány jelentése is megtalálható az Interneten:

- Népszámszám-növekedés, népességszabályozás, demográfiai trendek;
- Foglalkoztatás, oktatás;
- Infrastruktúra fejlesztése, zsúfoltság csökkentése;
- Víz-, hulladék- és energiagazdálkodás;
- Környezetvédelem, külső környezeti változások;
- Életminőség.

A következőkben ezek a kiemelt területek kerülnek áttekintésre, szem előtt tartva, hogy az egyes dimenziók sok szállal kapcsolódnak egymáshoz, és az egyes területek között jelentős az átfedés.

9. 1. Gazdasági versenyképesség fenntartása, új kihívások

A Csatorna-szigetek gazdasági teljesítménye, amelyet napjainkban leginkább a pénzügyi szektor túlsúlya jellemez, nemzetközi viszonylatban és összehasonlításban is kifejezetten jónak mondható, az egy főre jutó GDP 2005-ben Guernsey esetében 44.600 dollár, Jersey-n pedig 57.000 dollár volt¹³⁹, a szintén 2005-ös GNI adatok (PPP) alapján pedig mindkét sziget az első 4 „helyezett” között található.

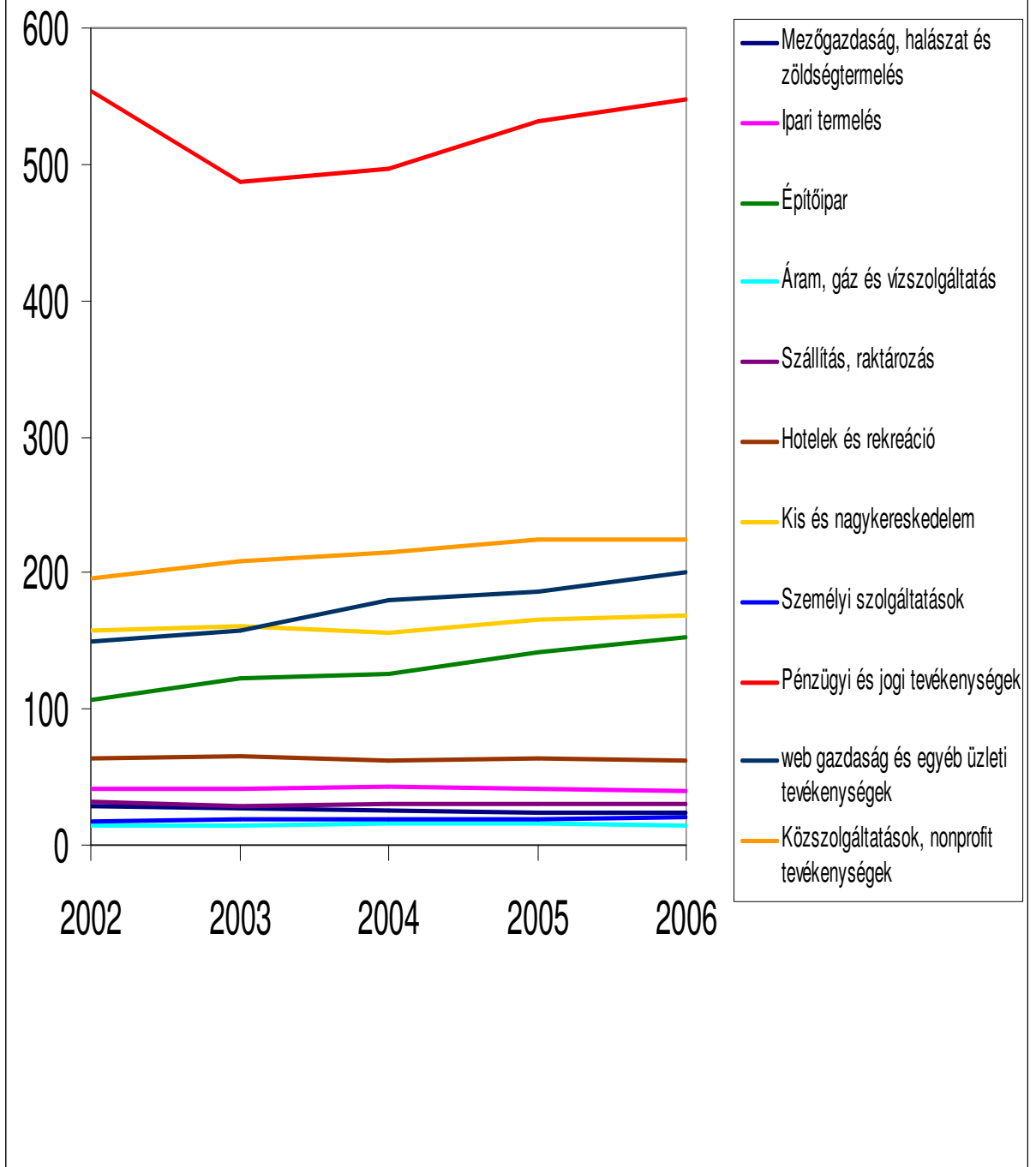
<http://www.gov.gg/ccm/navigation/government/online-reports/>, haonlóan Jersey hivatalos honlapján (<http://www.gov.je>) is olvashatók az egyes dokumentumok

¹³⁹ CIA Factbook 2007, 2005-re vonatkozó adatok

A szigetek gazdasági teljesítményeinek összehasonlítása az elemzésekben használt statisztikai mutatószámokban tapasztalható eltérések miatt nem egyszerű, amíg Guernsey esetében elsősorban a GDP-t, addig Jersey esetében a GVA-t, illetve a GNI-t használják fő mutatószámként. Az egyes szektorokat tekintve mindkét szigetnél egyértelmű a pénzügyi szektor túlsúlya, a hagyományos iparágak, a mezőgazdaság és a turizmus viszont már sokat veszített korábbi jelentőségéből. Az eltérő statisztikai módszertan és kategóriarendszer miatt a szektorok teljesítményének pontos összevetésére nem nyílik lehetőség, ugyanakkor Guernsey esetében az egyes szektorok bevételeinek 2002 és 2006 közötti változásaiból, illetve Jersey esetében a bruttó hozzáadott érték (GVA) 1998 és 2005 közötti szektoronkénti alakulásából szemléletesen látszanak bizonyos hangsúly-eltolódások.

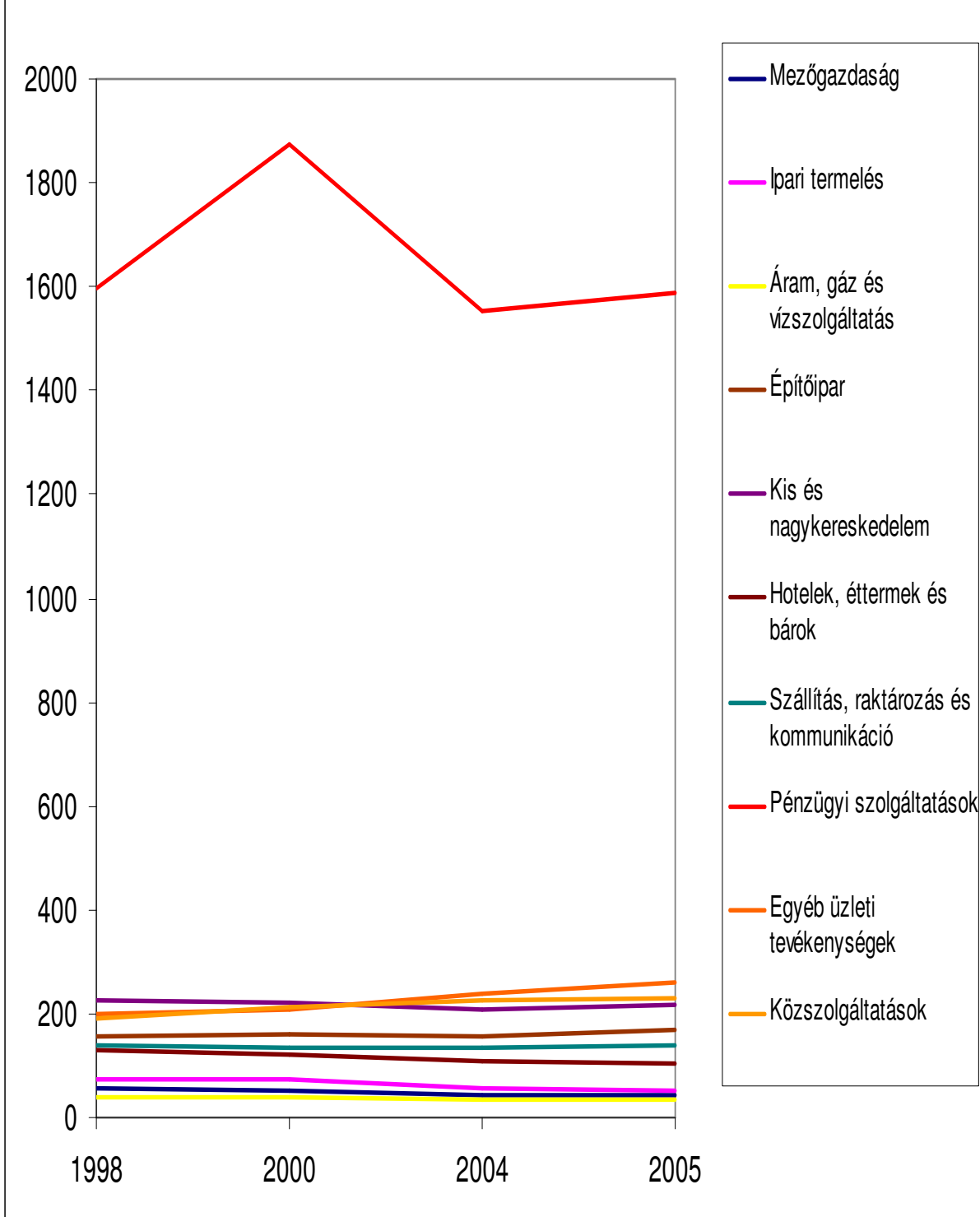
Guernsey esetében a pénzügyi szektor bevételeinek növekedésén kívül a vizsgált periódusban az építőipar jelentős, illetve a web-alapú gazdaság és egyéb üzleti tevékenységek bevételeinek kisebb volumenű növekedése figyelhető meg, a hagyományos tevékenységek további lassú hanyatlásával. Jersey esetében a legtöbb hozzáadott érték a pénzügyi szektorban keletkezik, érdekes módon az építőipar teljesítménye a többi szektor teljesítményéhez képest ebben az esetben is viszonylag magas.

**29. ábra: Ágazati bevételek, Guernsey, 2002-2006,
millió font**

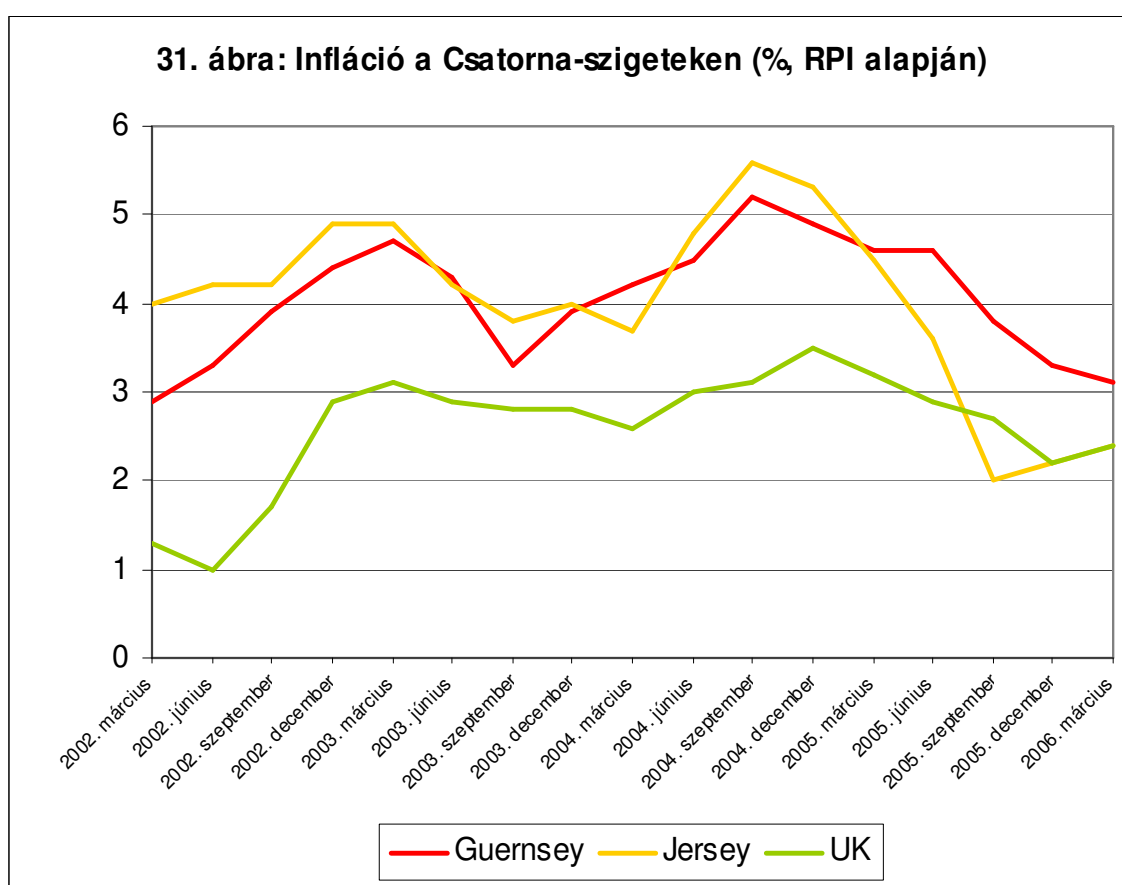
2007 Sustainable Guernsey adatai alapján saját szerkesztés

**30. ábra: GVA szektoronként, 2003-as árakon,
Jersey, millió font**

Jersey in Figures, 2006 adatai alapján saját szerkesztés

A szigetek „államháztartása” mindkét esetben komoly egyensúlytalanságtól mentes, és Guernsey és Jersey esetében is lényeges elemként jelenik meg a stratégiai céltartalékképzés, az esetleges anomáliák és egyensúlytalanságok leküzdésére. A kiskereskedelmi árindex-változással mért infláció mindkét sziget esetében hosszú idő óta magasabb, mint az Egyesült Királyság esetében, de lényeges aránykülönbségek nincsenek, a szigetekeken jelentkező infláció együtt mozog az Egyesült Királyság rátájával, ugyanakkor jóval magasabb szint figyelhető meg a két sziget esetében, és sokkal nagyobb ingadozásokat is mutatnak.¹⁴⁰További gazdasági mutatókat tekintve a szigeteket a foglalkoztatás magas aránya, és egészen elhanyagolható szintű munkanélküliségi ráta jellemzi.

2007 Sustainable Guernsey adatai alapján saját szerkesztés

A Csatorna-szigetek jelenlegi gazdasági helyzete nem mentes a kihívásoktól. Guernsey esetében például 2005 novemberében egy független szakértői csoport jött létre, hogy a sziget társasági adóval kapcsolatos politikáját, illetve megváltoztatásának a

¹⁴⁰ States of Guernsey. Latest Retail Prices Index Figures, <http://www.gov.gg/ccm/policy-and-hr/facts-and-figures/latest-retail-prices-figures2.en>

sziget gazdasági pozíciójára gyakorolt hatását megvizsgálja. A jelentés¹⁴¹készítésének alapvető célja, hogy feltérképezze a 0%-10% közötti adókulcsú társasági adó bevezetésének a sziget gazdaságára gyakorolt hatásait. A korábban a szigeten nem alkalmazott társasági adó bevezetésének kérdése azért került napirendre, mert az európai uniós, üzleti adóztatási magatartást szabályozó kódex (Code of Conduct on Business Taxation)¹⁴²ajánlásai alapvetően kedvezőtlen kategóriába sorolják a szigetet (Jersey esetében is ugyanez a helyzet). A sziget vezetői az alkalmazkodást és a „nemzetközi játékszabályok” betartását mindenképpen szükségesnek tartják, noha az említett kódex, amelyet 1997 decemberében az ECOFIN (Council of Economics and Finance Ministers) tett közzé, nem uniós jogforrás, csupán a közösség politikai ajánlásait tartalmazza. 2002-től kezdődött meg az adózási gyakorlat felülvizsgálata, hogy a pénzügyi központként történő további versenyképesség megmaradjon. A jövő útja a 0/10 rátával rendelkező társasági adó, amely a helyi cégeknek 0, és a Guernsey FSC (Financial Services Commission) által szabályozott társaságok esetében 10%-os adóterhet jelentenek 2008-tól. Ez a becslések szerint jelentős kieséseket jelent a jövőben, ezért elemzések sora foglalkozik esetleges más adófajták bevezetésével, illetve terhek növelésével, mint például a forgalmi adó kérdésével, a társadalombiztosítási járulékok növelésével, illetve további adóterhek benzinre, dohány- és alkoholtermékekre való kivetésével.¹⁴³ A korábban említett kódex vázlatosan a következő formák miatt fejezte ki „nemtetszését”:

- A jelenlegi adózási rendszer szerint az egyes cégeknek 20%-os jövedelemadót kell fizetniük, hasonlóan a magánszemélyekhez. A cégek jelentős része (a kódex szerint minden szigeti cég, kivéve azokat, amelyek eleve adómentességet élveznek), csak adózási okok miatt tevékenykednek a szigeten;
- A helyi vállalatok is folyamodhatnak adómentes státuszért, a mentesség minden szigeten kívüli jövedelemre vonatkozik, valamint a helyi bankokban elhelyezett betétek utáni kamatok adómentességét is jelenti. Akinek sikerül ilyen státuszt szerezni, csupán évi 600 fontot fizet az adóhatóságnak (Income Tax Authority);
- Nemzetközi kölcsönüzletekkel foglalkozó cégek, bankok egy különleges kormányrendelet nyomán levonhatják a profitból a kölcsönügyletek 90%-át

¹⁴¹ Radcliffe, R. – John Roper, J. (2006)

¹⁴² Primaloro Group (1999), p. 145-147.

¹⁴³ Guernsey Domestic Corporate Taxation, <http://www.lowtax.net/lowtax/html/jgydctx.html>, 2006. 08.

kezelési költségekként, amivel az egyébként 20%-os ráta helyett csak 2%-ot kell fizetniük (a 10 % utáni 20%);

- Befektetési alapok és kollektív befektetési formák bizonyos esetekben jogot nyerhetnek arra, hogy ne kelljen jövedelemadót fizetniük – ez abban az esetben lehetséges, ha a menedzsment és az adminisztráció székhelye ténylegesen is a szigeten van – az éves, adóhatóságoknak fizetendő díj ebben az esetben is 600 font;
- International Bodies (IBCs) státusz - olyan nemzetközi gazdasági formációk, amelyek nem termelnek, ill. nyújtanak szolgáltatásokat a helyieknek. Abban az esetben, ha elnyerik ezt a státuszt, a cégek egy meghatározott mértékű adó megfizetésére kötelezettek, amely 0 és 30% között van, melyet ötévente felül kell vizsgálni. Már létező cégek nem folyamodhatnak ezen státuszért, ez kifejezetten az újonnan létrehozott, alapított formációkra vonatkozik;
- Offshore biztosítótársaságok egy része adómentes formában, mások IBC státuszban tevékenykedhet, valamint ún. mozgókálás adózást is folytathatnak. Ez Guernsey esetében azt jelenti, hogy első 250.000 fontig 20%, a következő 250.000 fontig 1%, a következő 500.000 fontig 0,5%, a következő 2.000.000 fontig 0,3%-os a megfizetendő adó;
- A kódex leginkább azért tekinti károsnak, ártalmasnak ezeket a gyakorlatokat, mert elsősorban nem a helyi gazdaság igényeit szolgálják, hanem kifejezetten a nem rezidens cégeknek teremtenek igen kedvező feltételeket.

Az európai uniós tisztességtelen adóverseny elkerülésével kapcsolatos irányelveknek megfelelően egy Guernsey típusú nemzetközi pénzügyi központnak is alkalmazkodnia kell ezen elvárásokhoz, noha nem kötelező érvényűek rá nézve ezen irányelvek. Az elemzők úgy látják, hogy a szigetnek, természetesen beleértve a hasonló cipőben járó Jersey és Man-szigetet is, a változásokra mindenképpen szükségük van. Az EU elveknek való nem megfelelés a későbbiekben komoly piacvesztéssel és versenyképesség-romlással járhat. *Az adózási rendszer módosulása nem feltétlenül vezet komoly piacvesztéshez, mert ha azok a feltételek, amelyek szintén jelentősen befolyásolják a gazdasági szereplők piaci döntéseit, továbbra is megmaradnak – mint az egyszerű, átlátható rendszer, megfelelően képzett munkaerő, személyzeti költségek, kedvező bérleti lehetőségek és díjak, jó szállítási kapcsolatok, elérhetőség,*

megközelíthetőség, jó üzleti hírnév, megbízhatóság, a stabil politikai környezet, a vonzó lehetőségeket biztosító jogi és szabályozási keretek – , a versenyképesség továbbra is fenntartható.

E célok eléréséhez elengedhetlen a kedvező imázs folyamatos fenntartása, ahol kitüntetett szerep jut a nemzetközi közvéleménynek. Ha ugyanis a „jól látható”, vezető pénzügyi központként funkcionáló szigetgazdaságok külső megítélése nem megfelelő, akkor a kedvezőtlen kép hamar általánossá válhat, és komoly gazdasági következményeket generálhat, még akkor is, ha nyilvánvaló, hogy ezen tevékenységek jelentős része nem a szigetekről indul ki, ők csupán a helyet és a keretfeltételeket biztosítják az érintetteknek.¹⁴⁴ Lényeges tehát figyelni a külvilág eseményeit, naprakész információkkal kell rendelkezni a szigeteket érintő kérdésekről, tervezett változásokról, felmerülő jogos, vagy kevésbé jogos kritikákról. Nem véletlen, hogy a szigetek által megbízott ügyvédi irodák rendszeresen követik az eseményeket, legyen szó akár Londonról, akár Brüsszélről, és az ezredforduló után megjelenik annak az igénye is, hogy a hasonló cipőben járó szigetek között legyen némi kapcsolattartás és koordináció: ezzel kapcsolatban érdemes kiemelni az Offshore Group of Banking Supervisors nevű szervezetet, amely több offshore szigetet magába foglalva tesz kísérletet az egyeztetésre és kapcsolattartásra bizonyos kérdésekben.¹⁴⁵ Előremutató, hogy az elmúlt időszakban egyre több állammal kötöttek megállapodást az adózási információk cseréjéről is.

A szigetekkel szemben megfogalmazott kritikák egy része természetesen nem teljesen alaptalan, hiszen időről időre előtérbe kerülnek olyan tevékenységek, amelyek koránt sem erősítik a szigetek pozícióit: ilyen például a pénzmosásban történő szerepvállalás mértéke, a nemzetközi terrorizmus finanszírozásának kérdése (különösen 2001. szeptember 11. után!), vagy éppen a drogcsempészetben betöltött szerep. További érdekes kérdéseket vet fel a Guernsey-hez tartozó, a kormányzáságon belül komoly autonómiával rendelkező Sark és Alderney szigetén folytatott üzleti tevékenységek köre is. Alderney esetében az online szerencsejáték ipar indult hatalmas fejlődésnek az 1990-es évek közepétől kezdve. Az említett sziget alapvetően a nemzetközi játékszabályokat betartva tevékenykedik, a helyzet azonban különösen kritikusan tekinthető a parányi Sark szigetén, amely egyfajta „feudális maradványként” jelenleg is a sziget hűbérurának fennhatósága alatt áll, fittyet hányva bármiféle külső szabályozási

¹⁴⁴ Le Rendu, L. (2004), p. 80.

¹⁴⁵ bővebben: <http://www.ogbs.net/home.htm>, 2008. 08. 01.

és demokratizálási kísérletre. Ez önmagában még talán nem lenne olyan jelentős probléma, de a sziget, haladva a korrallal, az 1990-es évektől szintén megkezdte saját üzleti tevékenységét, melynek eredményeképpen a lakosság egy jelentős része, élükön a sziget hűbérurával igazgatói székek tömegét tudhatja magáénak, anélkül, hogy az érintetteknek érdemi tudomása lenne az adott vállalatok tevékenységéről vagy éppen tényleges tulajdonosaikról (Sark Lark-nak hívott jelenség). 2000-ben például az 575 sark-i lakos összesen 15.000 igazgatói pozícióval rendelkezett, olyan vállalatokban, amelyek tényleges tevékenységet a szigeten nem folytattak, és elsősorban a pénzmosás, és az igazi tulajdonosok eltitkolása miatt kötöttek ki Sark szigetén. E tevékenységek kontrollja mindenképpen az elkövetkező évek kiemelt feladatának tekinthető.

Külső gazdasági feltételrendszerek változásai természetesen nem hagyják érintetlenül a szigetek gazdaságát, jelen pillanatban az egyre inkább fokozódó „világválság” jelenségei eredményezhetnek új kihívásokat, ahol szintén elengedhetetlen a korábbi bizalom fenntartása és a piaci szereplők megnyugtatása. 2008. október végéig „csak” az izlandi Landsbanki Bank kintlévőségei zárták be a szigeteken a kaput, de rögtön lényeges kihívásként merül fel, hogy az Európai Unió kívüli szigeteken működő pénzintézetek esetében milyen garanciák léteznek a befektetők betéteinek biztosítására? Eddig ilyen típusú garanciákra a Csatorna-szigeteken nem volt különösebben szükség, de ahogyan a pénzügyi válság elmélyülésével a világon egyre több pénzintézet, valamint állami, kormányzati szereplők jelentik be, hogy bizonyos kereteken belül garanciát vállalnak az elhelyezett betétek után, ezen a „kényes” területen a két kormányzóság esetében is némi beavatkozásra és ellenlépésekre van, illetve lesz majd szükség a későbbiekben.¹⁴⁶

A korábbi elemzésekből is kitűnik, hogy a web-alapú gazdaság egyfajta új diverzifikációs lehetőségként *jelenik meg a Csatorna-szigetek esetén is, az új gazdasági irány térhódításához szükséges feltételek alapvetően adottak, és a jövőben a pénzügyi központ jelleg esetleges hanyatlásával fontos elmozdulási lehetőségként jelenhet meg az „e-paradicsom” jelleg.* Az esetleges elmozduláshoz szükséges jelenlegi előnyök egyébként hasonló jellegűek a korábbi időszakok előnyeéhez, és leginkább a szigetek sajátos “in and out” helyzetét használják ki, csak éppen a termékek változnak, amit jól szemléltet a következő példa. Az Európai Unió adószabályai között létező, alacsony

¹⁴⁶ A korábban említett izlandi bank Guernsey-n működő bankja (Landsbanki Guernsey Limited) 2008. október 16-i közleményében pl. vállalta, hogy minden elhelyezett 1 font után 30 pennyt „garantál” a betéteseknek. Bővebben: <http://www.thisisguernsey.com/> 2008.10.16.

értékű termékekre vonatkozó adókönyvités (Low Value Consignment Relief - LVCR) értelmében a 18 fontnál alacsonyabb értékű, az Unión kívülről származó importtermékek mentesülnek a forgalmi adó alól.¹⁴⁷ Az Európai Unión kívüli Csatorna-szigeteken keresztül történő termékértékesítés ezért jelentős kedvezményeket és versenyelőnyt generálhat, amennyiben a forgalmazott termékek jelentős része 18 fontnál kisebb értékű (pl. CD-ktől, DVD-ktől kezdve a különféle kiegészítőkön, alkatrészeken keresztül a golffelszerelésekig, stb.) E kereskedelem jelentős része interneten keresztül történő e-kereskedelem – tipikus példája az elsősorban CD-ket és DVD-ket forgalmazó Play.com Jersey-n. A szigetek az Egyesült Királyságtól, illetve a kontinenstől való távolsága a kifejezetten jó elérhetőségi és megközelíthetőségi feltételek miatt komoly szállítási költségeket sem jelent.

Az üzlet teljesen legális, a fennálló kereteken belül, és az Európai Unió “tudomásával” zajlik, és a szabályozás megváltoztatása sem a közeljövőben, ugyanakkor 2006-tól kezdve az egyes, elsősorban a „kiskapuban” nem érintett piaci szereplők nyomására először Jersey, majd Guernsey is arra az álláspontra helyezkedett, hogy az ilyen típusú üzleti tevékenységeket nem kívánja támogatni. A nyilatkozatokból azonban kiderül, hogy nem arról van szó, hogy teljesen megszüntetnék ezt a fajta tevékenységet, hanem sokkal inkább arról, hogy lehetőség szerint helyi szereplők, helyi munkaerőt alkalmazva és a helyi adókat megfizetve bonyolítsák ezt, egészen addig, amíg a fennálló keretfeltételek között erre lehetőség nyílik.¹⁴⁸

A szigetek „e-jövője”, az információs technológiák minél szélesebb körű lakossági és üzleti felhasználásának és alkalmazásának támogatása, valamint a szükséges infrastrukturális feltételek megteremtése fontos kormányzati stratégiaként jelenik meg mindkét sziget esetében. Az ezredforduló utáni években Guernsey és Jersey esetében is nagyjából egy időben megtörténik a jogi háttér és keretfeltételek létrehozása. Guernsey szigetén 2001 és 2002 között sor kerül a korábbi állami telefontársaság, a Guernsey Telecom privatizációjára (az új tulajdonos a Cable & Wireless nevű cég lesz), elsősorban azzal a céllal, hogy az így generált új versenyhelyzetben javuljanak az infrastrukturális feltételek, az egyes szolgáltatások minősége és nem utolsósorban csökkenjenek az árak. Az állami szolgáltató privatizációja beváltotta a kezdeti reményeket, az előzetes várakozásoknak megfelelően

¹⁴⁷E-commerce firms head for tax haven Channel Islands. OUT-LAW News, 26/10/2006, <http://www.out-law.com/page-7425>

¹⁴⁸Guernsey E-commerce www.lowtax.net/lowtax/html/jgyecom.html

kedvezőbb és versenyképesebb szolgáltatások jelentek meg a szektorban, és lényegesen olcsóbban, a másik két koronagyarmat, Jersey (40%), és Man (50%) esetében. A kedvező szolgáltatások mellett új száloptikai rendszerek kiépítésével a cég globális hálózatához való kapcsolódás lehetővé teszi a legfontosabb pénzügyi központokhoz történő gyors, olcsó és biztonságos kapcsolódást, tovább erősítve a sziget web-alapú lehetőségeit. Természetesen nem a Guernsey Telecom az egyetlen szolgáltató a piacon (Newtel Solutions, Wave Telecom, Jersey Telecom, stb.), a versenyhelyzet pedig további kedvező feltételeket generálhat a felhasználók számára. Az infrastrukturális beruházások a Csatorna-szigetek közötti kapcsolatok javítását is eredményezték: megtörtént a szigetek közötti optikai kábelek megújítása, nagyobb adatmennyiség továbbítására alkalmassá tétel, olyan formában, ha az egyik kapcsolat nem működik, a másik automatikusan átveszi a szerepét. Alderney estében pedig a korábban már említett online szerencsejáték ipar kap lendületet, természetesen nem minden előzmény nélkül (Man-sziget, karib-tengeri szigetek jól működő gyakorlatai), de a Csatorna-szigeteken mindenképpen egyfajta sajátos piaci rést használva ki próbálja meg a sziget saját, speciális kínálatát létrehozni.

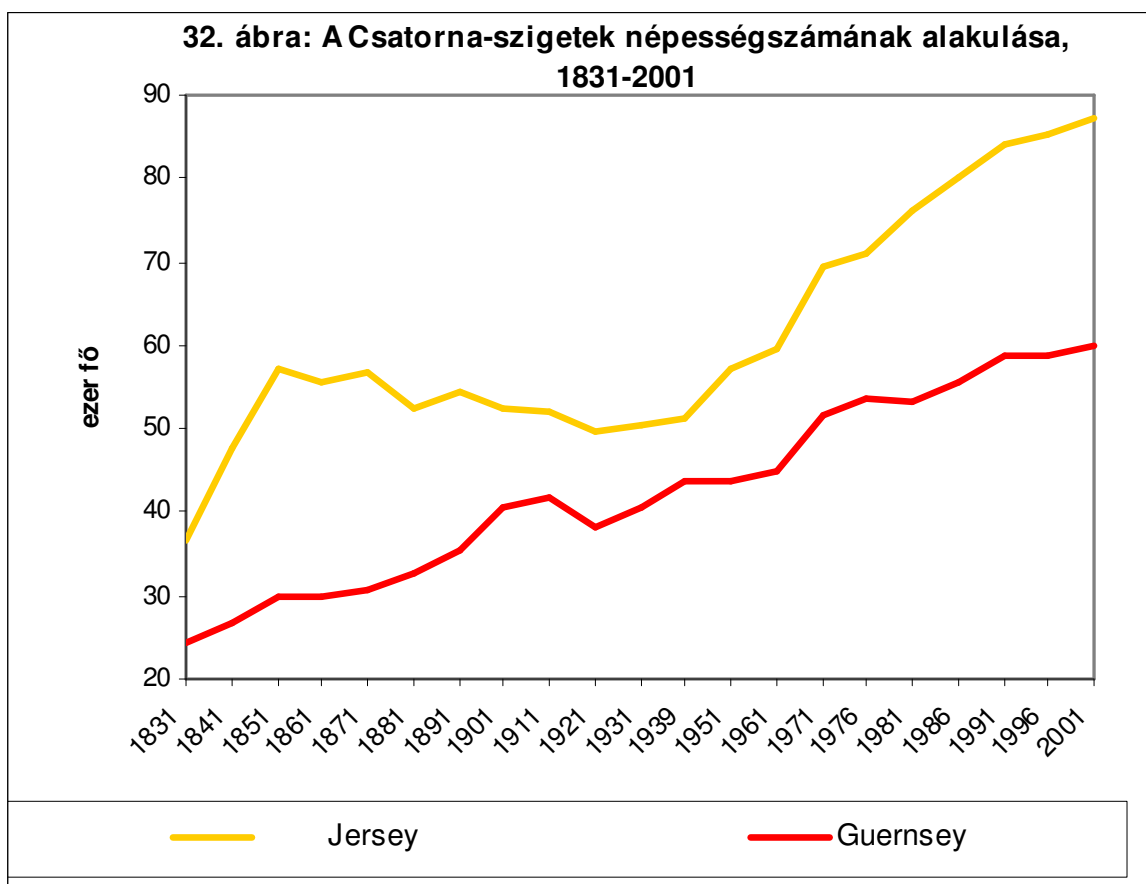
Jersey esetében szintén 2000-2002 kötött történik meg a törvényi háttér kialakítása¹⁴⁹, azonban az állami tulajdonban lévő telefontársaság (Jersey Telecom) privatizációjára nem kerül sor, annak ellenére, hogy 2006-tól már komoly tervek vannak erre vonatkozóan, valamint a kommunikációs, információs területnek több gazdája is van 2001 és 2003 között, a folyamatos változások pedig nem feltétlenül kedveznek a kihívásokra történő gyors válaszoknak, és bár sokszereplős a piac, a szolgáltatások éveken keresztül drágábbak, mint Guernsey szigetén. További érdekesség, hogy az egyes koronagyarmatokon működő telefontársaságok, erőiket egyesítve, közösen vannak jelen a három szigeten, valamint az is, hogy Jersey is, nehogy kimaradjon a Guernseyhez tartozó Alderney és a Man-sziget által generált online szerencsejáték-üzletből, 2008-ban, 42 év óta először nyúlt hozzá a szerencsejátékkal foglalkozó korábbi törvényi szabályozáshoz, lehetővé téve a szigeten is a szerencsejáték-iparhoz tartozó különféle háttértevékenységek folytatását, illetve lehetővé tették katasztrófa helyzet esetében az ideiglenes működést a szigetről.

9. 2. Népeségyszám-növekedés, népeségyszám-szabályozás, demográfiai trendek

¹⁴⁹ Electronic Communications Law (2000), New Telecommunications Law (2002)

A következő lényeges fenntarthatósági dimenzió a népességszám-növekedés kérdése. Guernsey népessége 2001-ben 59.807 fő, Jersey-é pedig 87.186 fő volt. A jelenlegi népességszám-növekedés nem tekinthető számottevőnek, Guernsey esetében például 1991 és 2001 között mindössze 13 fő volt a nettó bevándorlási többlet: 1991 és 1996 között 634-fős csökkenés, majd 2001-ig 647 fős növekedés mutatkozott, eredményezve a 13 fős növekedést. A helyzet Jersey esetében is hasonló, 2000 és 2002 között 190 fő többlet, 2003-2004 között 300 fős csökkenés, 2005-ben pedig 270 fős növekedés mutatkozott. Mindkét sziget esetén a bevándorlók számát és a népesség növekedését leginkább a lakhatási engedélyek kiadásának korlátozottsága tartja nagyjából egyensúlyban. A lakhatási engedélyeket általában határozott időre adják a hatóságok. A „rendes” engedélyeken kívül léteznek speciális engedélyek is, olyan személyek számára, akik valamilyen oknál, vagy tevékenységnél fogva kötődnek a szigetekhez, illetve külföldi családtagok számára a helyi lakosok is kiválthatnak rövidtávú engedélyeket. Ugyancsak rövidtávú engedélyeket adnak ki a szigetek keresett munkaerő számára, de csupán foglalkoztatottságuk idejéig. Jersey esetében egyébként az elmúlt néhány évtizedben viszonylag nagyarányú bevándolás történt, jelenleg a sziget lakosságának csak 52%-a Jersey születésű, melynek 36%-a az Egyesült Királyságból származik, a fennmaradó rész nagyrészt Portugáliából és Madeira szigetéről (7%) származik, illetve jóval kisebb arányú európai (3%) és egyéb (3%) születésű bevándorlókból áll. A másik korlátozó tényező maga az ingatlanpiac. A Guernsey-n például megkülönböztetnek zárt és nyílt ingatlanpiacot – bárki lakhat nyíltpiaci ingatlanban, de helyi ingatlanban csak akkor, ha rendelkezik lakhatási engedéllyel, még akkor is, ha Guernsey születésű illetőről van szó. A nyílt és zárt piaci ingatlanárak között előfordulnak 4-5-szörös árkülönbségek is.

A népességszám hosszabb távú, nagyjából hasonlóan tekinthető változásai a Csatorna-szigeteken az alábbi ábrán követhetők nyomon:

2007 Sustainable Guernsey adatai alapján saját szerkesztés

A két sziget trendjei között az 1851-1901 közötti periódusban mutatkoznak csak lényeges különbségek, ebben az időszakban Jersey népességszáma erőteljesen csökken, Guernsey népessége pedig növekedést mutat. A Jersey esetében megfigyelhető jelentősebb hanyatlás nyilvánvalóan a korábban már említett 3W gazdaság összeomlásával kapcsolatos komolyabb megrázkódtatások következményének tekinthető, míg az 1980-as évek Jersey esetében nyomon követhető erőteljesebb növekedése a némileg szabadabb bevándorlási politika és munkaerőbeáramlás következménye.

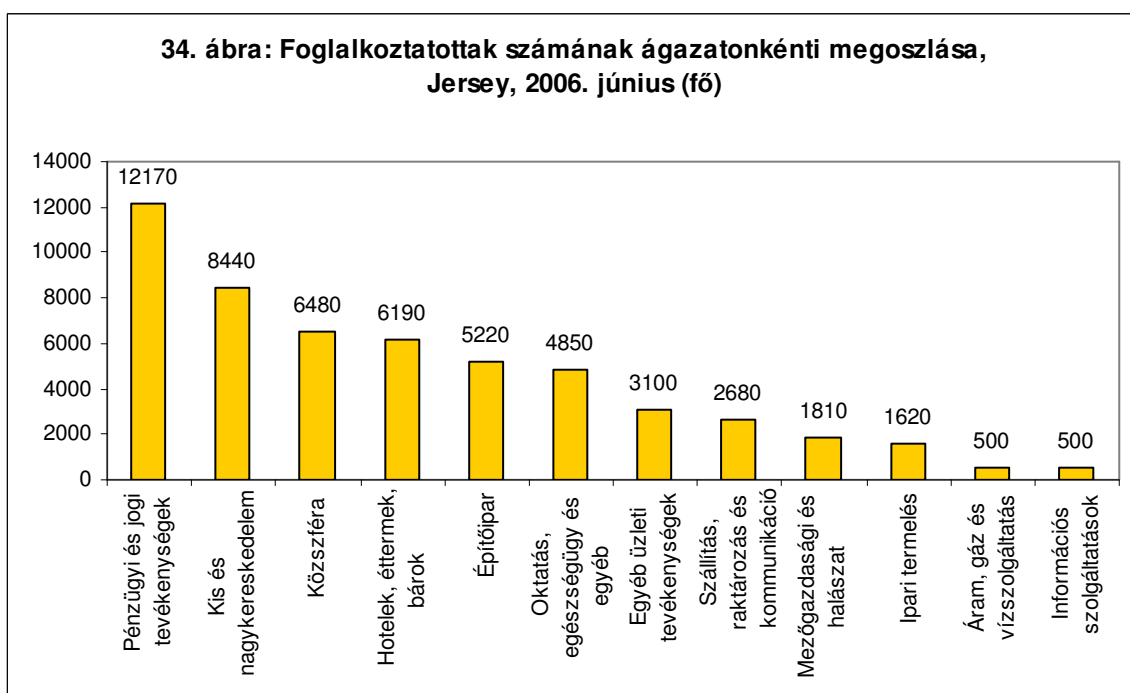
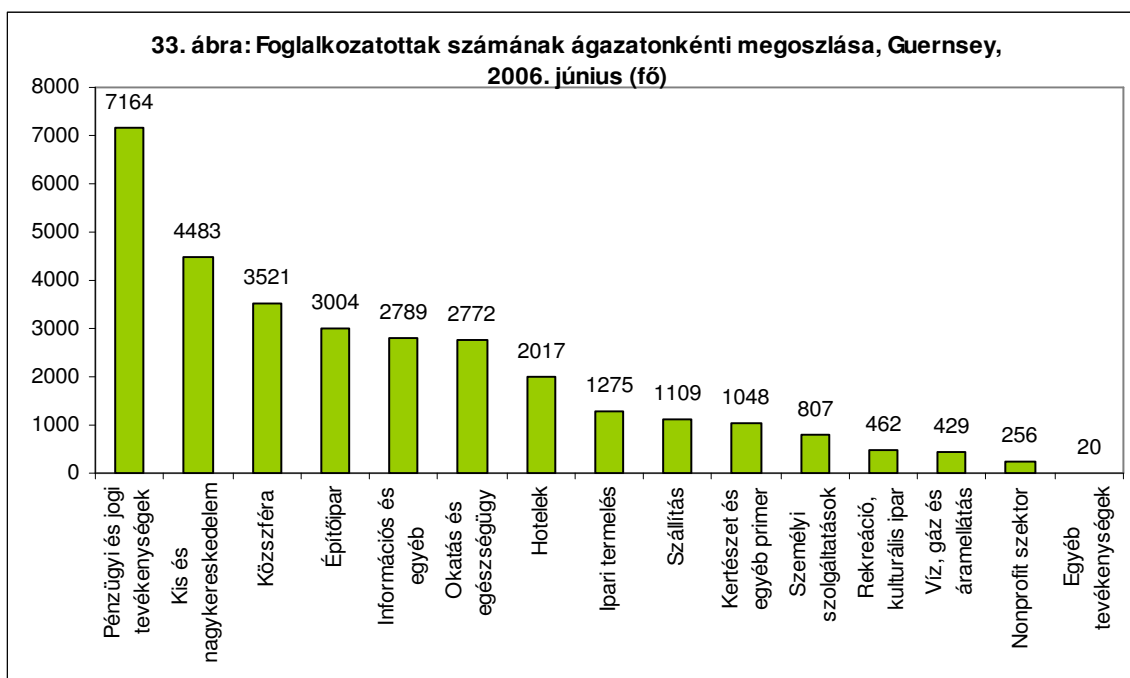
Bár a szigetek populációja a korábban vázolt szabályozás miatt nem mutat számottevő növekedést, mindenképpen kiemelt problémaként jelenik meg a kismértékű, de mégis jelentkező éves növekedés és a lakosság számának gyarapodásából adódó problémák, elsősorban a lakásproblémák miatt. Guernsey összterületének ezidáig mintegy 15%-a került beépítésre. A terület beépítettségi foka a 2004-es évben 0,2%-kal nőtt. Ebbe a számba a történelmi emlékektől és romoktól kezdve az üvegházakon

keresztül a repülőtérig minden ember által létrehozott építményt és utat beleszámoltak. Annak ellenére, hogy Guernsey 85% hivatalosan nem számít beépítettnek, a helyiek ennek a területnek a nagy részét is beépítettnek tekintik, tekintettel arra, hogy túlnyomórészt magánkertek és közparkok teszik ki az említett 85%-ot. Jersey-n a beépítettség 1997-ben meghaladta a 20%-ot. Mindkét esetben egyre növekvő igény mutatkozik új lakóházak építésére. Mivel a már beépített területek telítettek, az új házak felépítésére csupán a be nem épített zöldterületeken, mezőgazdasági területeken nyílik lehetőség. Mindenképpen szükség van tehát a kormányzat által kontrollált lakásprogramokra, amelyek biztosítják a növekvő népesség számára a megfelelő lakhatási körülményeket. Guernsey esetében ez a statisztikák szerint minimálisan évi 180, maximálisan évi 300 lakás építését jelenti. A hatékony szabályozásnak köszönhetően 2006-ban az új épületek 99,5%-a barnamezős beruházásként épült fel. A demográfiai trendek alapvetően a népesség elöregedésével összefüggő folyamatok miatt tekinthetők kedvezőtlennek, amely a szociális ellátórendszerek fenntarthatósága, valamint a gazdaság emberi erőforrás szükséglete miatt tekinthető fontos kihívásnak.

9. 3. Foglalkoztatás, oktatás

A lakásproblémán túl lényegesek a foglalkoztatással összefüggő kérdések is. A jelenlegi népességnek a prosperáló gazdaság mellett nincsenek ilyen jellegű problémái, de a populáció további növekedése ezt a szituációt is jelentős mértékben megváltoztathatja, másrészt folyamatosan szükség van a munkaerő és az emberi erőforrás fejlesztésére, oktatási szintjének növelésére és a gazdasági, technikai kihívásoknak történő megfeleltetésére. A Guernsey-n 2001-es népszámlálás adatai alapján 32.293 szigetlakó állt alkalmazásban, ami 54%-a a sziget népességének. A munkanélküliség alacsony, körülbelül 100 ember részesül munkanélküli segélyben, ami 0,3%-a a foglalkoztatottaknak. Az összes munkanélküli 338 fő körül mozog, de ez a szám tartalmazza az önkéntes munkanélkülieket, a munkanélküli segélyben nem részesülőket, valamint a betegség miatt tartósan munkaképteleneket is. Jersey esetében 53.560 fő, a népesség megközelítően 60%-a állt 2006 júniusában alkalmazásban. Jersey-n a nincs munkanélküli segély, de regisztrálják a munkanélkülieket, 2004-es 760 fős „csúcs” után a munkanélküliek száma az elmúlt években 400 fő körül stabilizálódott, a munkanélküliségi ráta pedig 2,1 és 2,3% között mozgott az elmúlt

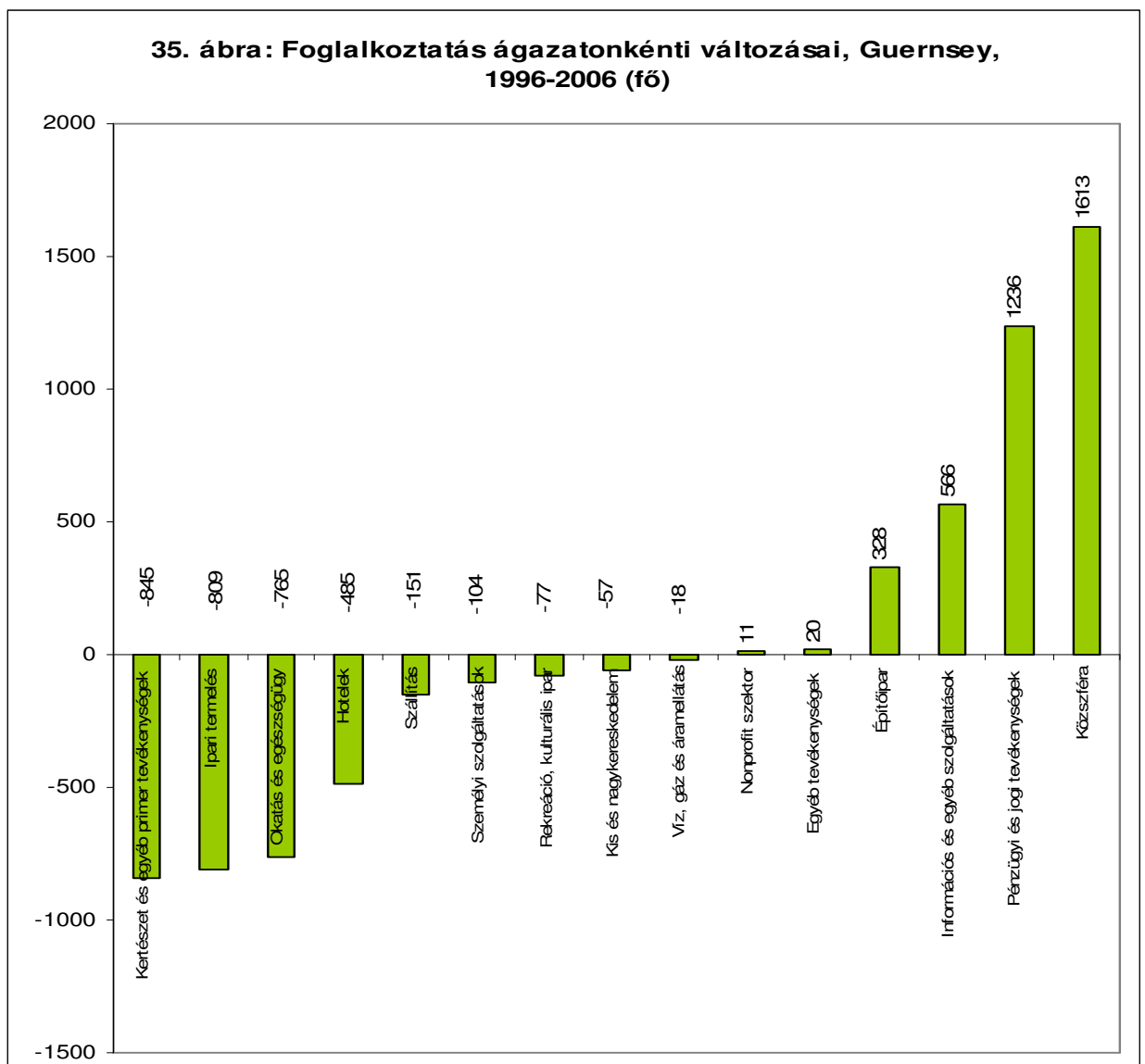
években. A foglalkoztatottak szektoronkénti száma 2006-ban a következőképpen alakult a Csatorna-szigeteken:

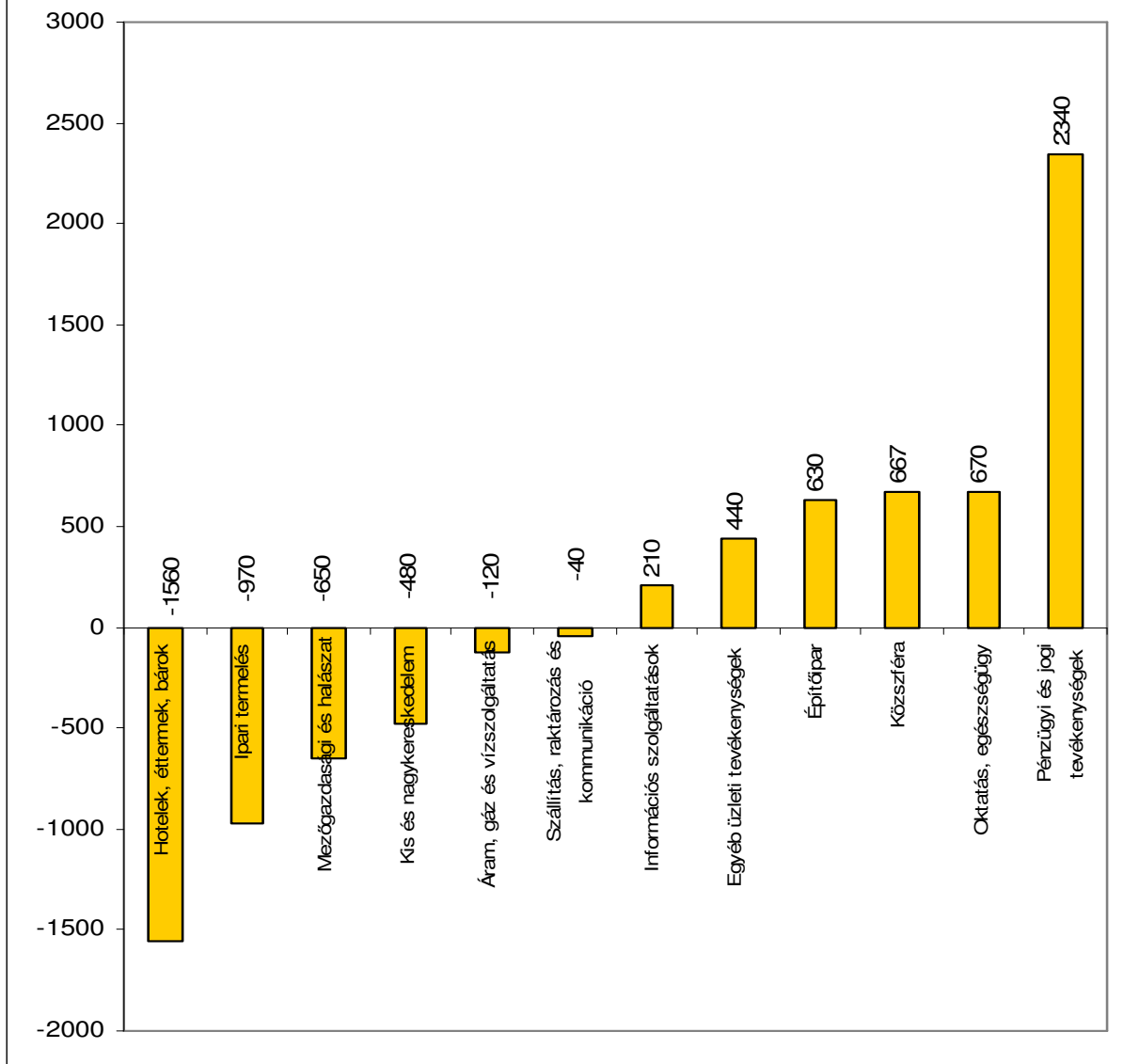
Jersey in Figures, 2006 – 2007 Sustainable Guernsey adatai alapján saját szerkesztés

A némileg eltérő statisztikai adatfelvételi különbségek miatt a két adatsor összehasonlítása teljes mértékben nem lehetséges, ugyanakkor a többé-kevésbé megegyező főbb kategóriák lehetőséget adnak az egyes adatsorok összevetésére. Érdekes módon mindkét sziget esetén az első három „helyezett”, a pénzügyi és jogi

tevékenységek, a kis és nagykereskedelem, és a közsféra, mint fő foglalkoztató egyezik, bár Jersey esetében az idegenforgalmi szektor, Guernsey esetében az információs és egyéb szolgáltatások mutatnak nagyobb arányú foglalkoztatást. Az ágazatonkénti foglalkoztatás 10 éves periódust tekintve (1996-2006) szintén tanulságos elmozdulásokat mutat, amelyből jól nyomon követhetők a prioritás-változások: Guernsey esetében a legnagyobb növekedés a közszféránál figyelhető meg, csak ezt követi a pénzügyi szektor, illetve az információs és egyéb szolgáltatások kedvezőbb helyzete figyelhető meg, mint Jersey esetében, ugyanakkor az oktatási és egészségügyi szektor által foglalkoztatottak száma Jersey esetében nagyobb, Guernsey esetében a foglalkoztatottak számában jelentős visszaesés mutatkozik. A hagyományos iparágak, a turizmus, az ipari termelés, a mezőgazdaság hanyatlása ugyanakkor többé-kevésbé hasonló módon mindkét sziget esetén megfigyelhető.

36. ábra: Foglalkoztatás ágazonkénti változásai, Jersey, 1996-2006 (fő)

Jersey in Figures, 2006 – 2007 Sustainable Guernsey adatai alapján saját szerkesztés

A Csatorna-szigeteken felsőoktatási intézmény nem működik, azonban az alapfokú, középfokú és a posztsekunder képzés; a felnőttoktatás; valamint az információs társadalom kibontakozásával a távoktatás egyes formái is kiválóan működnek. Az angliai és más országbeli egyetemeken való továbbtanulást egyébként mindkét sziget esetében az állam is támogatja. A támogatások az egyértelmű stratégiai dimenzió kívül azért is különösen fontosak, mert általában az angol egyetemek tandíjai 4-6-szor nagyobbak a Csatorna-szigetek diákjai számára. Nyilvánvaló, hogy a magas szintű pénzügyi szolgáltatások biztosításához folyamatosan szükség van

megfelelő felsőfokú szakmai végzettséggel és versenyképes tudással rendelkező munkavállalókra. A továbbtanulás jellemzői a következőkben összegezhetők:

- A szigeti középiskolákat tekintve magas a továbbtanulási szándék felsőoktatási intézményekben;
- Magas azok aránya, akik vagy egyetemi tanulmányaik megkezdése előtt vagy után külföldi utazásokat tesznek;
- A fiatalok elsősorban angliai egyetemeken folytatják a tanulmányaikat;
- Az egyetemi évek megkezdésekor viszonylag kevesen rendelkeznek határozott elképzeléssel arról, hogy a szigeten kívánnak-e letelepedni vagy sem – a „bizonytalanság” azonban elsősorban azzal van összefüggésben, hogy sokan visszatérésüket szakmai karrierjük csúcsán, céljaik elérése után képzelik el;
- A megfelelő életszínvonal biztosításához nyilvánvalóan a pénzügyi szektor kínál megfelelő lehetőségeket. Más területeken sokkal kisebb az igény a specializáltabb végzettséggel rendelkezők számára, ugyanakkor felsőfokú végzettséggel – ha nem szakirányú végzettségről van szó, akkor is – a fiatalok viszonylag könnyen el tudnak helyezkedni a pénzügyi, szolgáltató szektorban (bár ez sajátos kompromisszum, sok esetben korábbi ambícióik feladását jelenti);
- A szigeteken való maradás leglényegesebb motivációja a biztonságos, jó, élhető élet – gyermekkorukban megszokott életszínvonaluk és életstílusuk fenntartásának reálisan megvalósítható lehetősége.

A felnőttoktatás – mivel gyakorlatilag nincs munkanélküliség és a klasszikus munkapiaci zavarok és egyensúlytalanságok sem jellemzők a szigeteken, szinte kizárólag a már korábban megszerzett tudás felfrissítésére és fejlesztésére, a hagyományőrzésre, a tétlenség elkerülésére, a közösség összetartására és nem utolsósorban a technikai, gazdasági, kulturális és a társadalmi fejlődés eredményeinek megismerésére és elsajátítására irányul. Érdeemes végül megjegyezni, hogy a szigeteken rendelkezésre álló emberi erőforrás kereslet és kínálat között nem tökéletes az összhang, ami szinte minden szektorban a különösebb képzettséget nem igénylő mezőgazdasági idénymunkástól a magasan képzett fehérgalléros munkavállalókig

időről időre, általában határozott idejű munkavállalási engedélyekkel külső munkaerő bevonását teszi szükségessé.

Guernsey esetében az oktatási folyamatok sikerességéhez jelentős mértékben hozzájárul az ún. Oktatási Jóléti Rendszer (Education Welfare System¹⁵⁰) is, amely 1900-tól, az általános tankötelezettség bevezetésétől kezdve működik a szigeten. A tankötelezettség 5 és 16 éves kor között kötelező a 2008/2009-es tanévtől. Az állam 13 általános iskolát, 5 középiskolát, egy oktatási centrumot és a felnőttképzés lebonyolítását végző College of Further Education-t tartja fenn. Az 1563-as alapítású Elizabeth College és az 1872-ben alapított Ladies' College nem állami fenntartásban működik, de támogatásokat kap a Guernsey Államtól. Alderney szigetén összevont iskola, Herm szigetén pedig egy kis általános iskola működik, Sark szigete viszont, bár Guernsey része, kívül esik az Oktatási Minisztérium hatáskörén. A hátrányokkal élő tanulók számára két speciális iskolát tart fenn az állam, de ahol lehetőség nyílik, megpróbálják a többiekkel együtt oktatni őket.

Az elmúlt években a stratégiák szerves részét képezi az e-tanulás, oktatási és tanulási dimenziója egyaránt. A szigeten működő, állami fenntartású iskolák esetében ezen oktatási intézmények mindegyike kapcsolódik egy központi hálózathoz, minden tanár rendelkezik lappal, általános iskolában 5 tanulóra jut 1 számítógép, középiskolában minden 3 tanulóra jut egy számítógép, továbbá a sziget állami fenntartású iskoláinak 80%-a rendelkezik interaktív táblával is. Az Oktatási Minisztérium (Education Department) folyamatosan dolgozik egy Virtuális Tanulási Környezet elnevezésű program kidolgozásán, amelynek keretében a jövőben minden gyereknek biztosított lesz a hozzáférés ehhez az interenten elérhető, biztonságos, személyreszabott tanulási környezethez.¹⁵¹ Az Oktatási Minisztérium évente megközelítően 50 tanárt „csábít” a szigetre, elsősorban az Egyesült Királyságból, de természetesen más területekről is. Az esetek többségében 5 éves szerződések keretében foglalkoztatják őket, és jelentős induló támogatást, és további kedvezményeket és juttatásokat is kaphatnak, sőt, még az általában a szigeten tartott interjúkon való személyes részvétel költségeit is állja a minisztérium.¹⁵²

¹⁵⁰ States Workings – Education.

http://www.bbc.co.uk/guernsey/content/articles/2006/12/27/states_education_feature.shtml

¹⁵¹ Guernsey Grid for Learning – E-learning

<http://www.education.gg/gg/14.cfm?s=14&m=326&p=287,index>

¹⁵²Uo.

Jersey esetében 22 általános iskola és 5 középiskola áll a tanulók rendelkezésére, a tankötelezettség szintén 5 éves kortól 16 éves korig tart, amely után hasonlóan Guernsey-hez, a szigeten működő Highlands College nevű intézmény biztosít széles tanulási lehetőségeket. Az e-tanulást az oktatásért felelős Oktatási, Sport és Kulturális Minisztérium (Department for Education, Sport and Culture) Jersey-n is egyre fontosabb prioritásként kezeli.¹⁵³

9. 4. Az infrastruktúra fejlesztése, a zsúfoltság csökkentése

A megfelelő szintű életminőség fenntartásához mindenképpen szükség van az infrastruktúra folyamatos fejlesztésére és a zsúfoltság csökkentésére is. Mindkét szigeten a lakosság számához képest a gépjármű-állomány nagy, ráadásul nem a hatalmas autóforgalomra készült keskeny utak hálózák be a szigeteket, további problémákat okozva. A gondok kiküszöbölhetők a tömegközlekedés fejlesztésével és a gépkocsi-használat visszaszorításával. A korábbi statisztikai adatokból is kitűnt, hogy az építőipar „virágzik” a szigeteken, aminek egy jelentős része az elavult, és kisebb forgalomra és lakosságszámra méretezett infrastruktúra átalakítását, modernizálását jelenti, amely a rendelkezésre álló területek szűkössége miatt szisztematikus és átgondolt tervezési munkát igényel.

Guernsey esetében a statisztikák szerint közel 40.000 gépkocsi közlekedik, ami elég magas számnak tekinthető a lakosság számához képest (a száz lakosra jutó gépkocsi-szám ebben az esetben megközelíti a 70-et). A sziget gépjárműforgalma az utóbbi években számottevően nem változott. Ez csúcsidőben 3.708 és 4.335 közötti gépjárművet jelent az utakon, ami a sziget méretét tekintve meglehetősen nagy számnak számít. Egyedül a busz, mint tömegközlekedési eszköz vált népszerűbbé az elmúlt években. A buszon utazók számának megnövekedése egyrészt a viteldíjak csökkenésének és a szolgáltatás minőségében végbement pozitív változásoknak, másrészt pedig a buszközlekedés népszerűsítését megcélzó intenzív kormányzati tevékenységnek köszönhető.

A 2001-es népszámlálás időpontjában Jersey-n az egy háztartásra jutó átlagos gépjárműszám 1,48 volt, amely még a Guernsey-i adatokat is túlszárnyalja. Az elmúlt évek adatai némi csökkenést mutatnak (2005: 1,42), ugyanakkor a gépkocsik száma évről évre folyamatos növekedést mutat, a szigeten 2006 decemberében 104.534

¹⁵³ <http://www.gov.je/EducationTraining/>

gépjármű közlekedett (100 lakosra jutó gépkocsi-szám ebben az esetben meghaladja a 110 gépjárművet!). A háztartások közel hatodának tulajdonában ugyakkor semmiféle gépjármű nem volt. A zsúfoltság csökkentése Jersey szigetén is napirenden van, alapvetően a Guernsey esetében vázolt elmozdulási lehetőségek alkalmazásával.

9. 5. Víz-, hulladék- és energiagazdálkodás

A szigeteken korlátozott mennyiségben rendelkezésre álló vízkészletek, a háztartási és ipari hulladék lerakására alkalmas „felesleges” területek hiánya, valamint a nagyfokú energiatüggőség komoly fenntarthatósági kérdéseket vet fel és mindenképpen hatékony gazdálkodást kíván. A vízgazdálkodás mindkét sziget esetében már a múlt század 20-as éveitől kezdődően megjelenik, a növekvő népesség, a mezőgazdasági termelés és a turisták igényeinek kielégítése miatt kezdődik meg az átgondoltabb gazdálkodás. A három terület közül jelen pillanatban a vízgazdálkodás tekinthető a legkevésbé kritikusnak, a megfelelő mennyiségű csapadék, valamint a természetes (Jersey) és mesterséges (Jersey, Guernsey) vízforrások és tározók a felmerülő igények kielégítésre alkalmasak, ugyanakkor a természetes felszíni vizekben szegényes Guernsey esetében, ahol jelenleg három víztározó áll rendelkezésre, a stratégiai tervekben megjelenik egy, a tengervízből ivóvizet előállító erőmű építésének terve is. Érdekes, hogy jelenleg a megépítésre még nem került sor, de kész tervek, forgatókönyvek és építési engedélyek léteznek arra vonatkozóan, hogy abban az esetben, ha szükség lenne rá, 12 hónapon belül fel lehessen építeni, és üzembe lehessen helyezni.

A kereskedelmi és ipari hulladék mennyisége mindkét sziget esetében csökkenő tendenciát mutat az elmúlt években, elsősorban az említett szektorokban végbemenő fokozott szelektív hulladékgyűjtési gyakorlat terjedésének eredményeként. A háztartási hulladék-mennyiség azonban Guernsey és Jersey esetében is a kedvező újrahasznosítási trendek ellenére is évről évre növekvő mennyiséget jelent. Az összegyűjtött és újrahasznosításra alkalmas hulladékmennyiségnek a megfelelő technológia és kapacitások korlátozott volta miatt csak egy része kerül a szigeteken feldolgozásra, a nagyobb részét elsősorban francia feldolgozó üzemekbe szállítják. A korábban vázolt trendeknek megfelelően Guernsey szigetén a kereskedelmi és az ipari hulladék termelése csökkent 2006-ban, míg az egy főre jutó háztartási hulladék 7%-kal emelkedett a 2005-ös értékhez képest. 1999 óta 27%-os emelkedés figyelhető meg a

háztartási hulladék mennyiségében. A háztartási hulladék mennyiségéből egy főre jutó értékeket tekintve 102 kg újrahasznosított, és 284 kg nem újrahasznosított háztartási hulladékot jelent, ami mintegy 26%-os újrahasznosítási rátát mutat, amely 1999 óta 10%-os növekedést mutat, Jersey esetében pedig az újrahasznosítási ráta 28% volt 2006-ban. Bár az újrahasznosítási ráták mindkét sziget esetében kifejezetten jónak mondhatók, a jövőben a hagyományos lerakási lehetőségek korlátozott volta miatt mindenképpen indokolt az újrahasznosítás további fokozása.

Energiaforrások tekintetében a Csatorna-szigetek nagyrészt külső erőforrásokra utaltak. Az elsődleges energiaforrások jelentős része import, amelynek egy részét elektromos áram előállítására fordították a helyi, nagyrészt olajtüzelésű erőművekben. Az utóbbi években azonban az elsődleges olajimport mindkét sziget esetében csökkent, mert napjainkra Guernsey-t és Jersey-t is Franciaországgal elektromos kábel köti össze, így az elektromos áram importja jelentős mértékben megugrott, ugyanakkor a korábban fűtésre és energiatermelésre használt olajimport visszaesett, illetve nem növekedett számottevően (ez egyébként a környezetvédelemnél kerül majd ismét elő, hiszen ezek a változások komoly hatással vannak a szigetek káros szennyezőanyag-kibocsátására is). A háztartások energiaszükséglete ugyanakkor évek óta fokozatos növekedést mutat. A trendeket jól érzékelteti, hogy például Guernsey esetében a 2004-es évben 3%-os elektromos áram felhasználás növekedés tapasztalható a 2003-as értékhez képest, párhuzamosan a felhasználók 4%-os emelkedésével. Az utóbbi 10 évben az energiafelhasználás összességében 34%-kal emelkedett. 2000 óta a háztartási import olaj felhasználása 2004-ig csökken, majd ismét lassan emelkedik, párhuzamosan a közlekedésben felhasznált olajszármazékok viszonylag konstans mennyiségével. Jersey az elsődleges energiaforrások 99%-át, az elektromos áram 98%-át importálja. Az elektromos áram felhasználása az elmúlt 14 évben évi átlagosan 2,2%-os növekedést mutat. A sziget energiafogyasztásának 65%-át olajszármazékok, 28%-át az importált elektromos áram, 6%-át földgáz, és csupán 1%-át szén és egyéb alternatív energiaforrások jelentik.¹⁵⁴

Az olajfüggőség mérséklődése a szigetek energiafüggőségét számottevően nem befolyásolta, hiszen gyakorlatilag csak a különféle típusú függőségek közötti átrendeződésnek lehetünk tanúi. A jövőben tehát mindenképpen foglalkozni kell a kérdéssel, amelynek egy lehetséges megoldása az árapály-erőművek építése, amelyhez

¹⁵⁴ Jersey in Figures, 2006, p. 70.

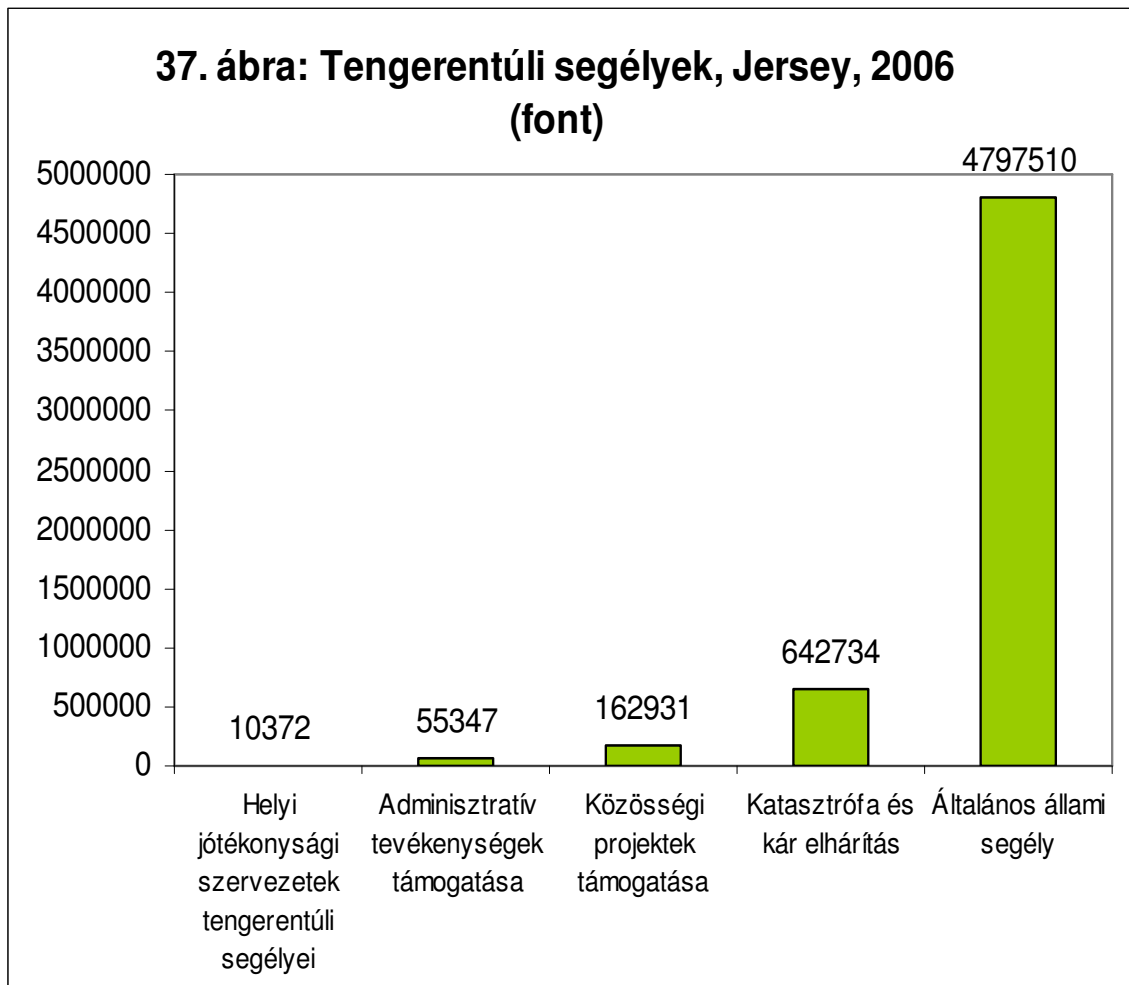
a világon az egyik legnagyobb apály-dagály különbség kedvező lehetőséget biztosít. Hogy nem csupán elméleti elképzelésekről van szó, jól mutatja, hogy Guernsey szigetén a kizárólagos importfüggőség enyhítésére árapály-erőmű megépítését tervezik, amely alkalmas lehet a helyi szükségletek jelentős részének kielégítésére.

9. 6. Környezetvédelem, külső környezeti változások

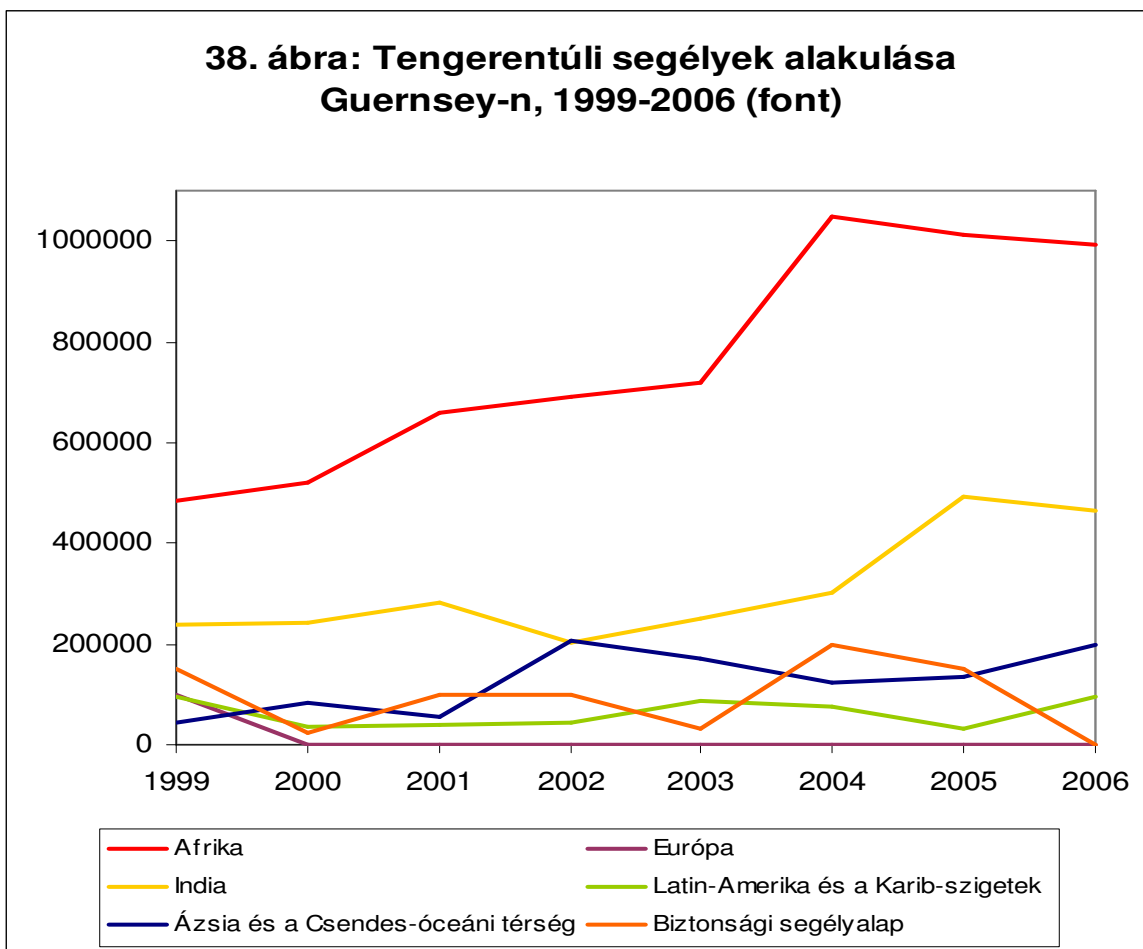
A Csatorna-szigetek természetes ökoszisztémáinak jelentős részét a korábbi történeti korok gazdasági-társadalmi aktivitásai nagyrészt eltüntették, ugyakkor a természetes és épített környezet közötti összhangot, a meglévő biodiverzitást, illetve a különféle szárazföldi és tengeri madarak költő és telelő helyeit mindkét sziget esetében megpróbálják fenntartani, ami nem csupán a szárazföldi, hanem a tengeri ökoszisztémák megőrzésére is irányul. E tevékenységek jelentős részének megőrzését valamint esetleges bővítését azonban sok esetben csak az ember által „működtetett” területek rovására lehet megtenni. A környezetterhelés terén a szigetek viszonylag jól állnak, a különféle szennyezőanyag-kibocsátási értékek elmaradnak a WHO által előírt maximális értékektől. A környezettel kapcsolatos kérdések egy részét hatékony gazdálkodással, szabályrendszerekkel és korlátozásokkal lehet menedzselni, ugyanakkor a külső környezeti változásokra számottevő hatással nem bírnak, ezekben az esetekben leginkább a nemkívánatos változásokra való felkészülés és alkalmazkodási képesség fokozása lehet a követendő stratégia. A klímaváltozás hatására a levegő átlaghőmérséklete 1947 és 2006 között Guernsey szigetén például 1 °C-szal nőtt (éves szinten 0,01 °C-os növekedést jelent), a partmenti vizek hőmérséklete mintegy 1,7 °C-szal emelkedett, míg a növények virágzása közel egy hónappal korábbra tolódott. A klímaváltozás a szigeteken jelenleg leginkább a mezőgazdaságban dolgozókat érinti kedvezőtlenül: különösen a vágottvirág-termesztéssel és nemesítéssel foglalkozóknak kell a megváltozott körülményekhez alkalmazkodniuk. Az esetleges komolyabb tengerszint-emelkedés is komoly veszélyforrásként jelentkezik, mivel a lakosság egy része viszonylag alacsonyan fekvő területeken él.

Bár a külvilág sok esetben aggasztó környezeti trendjeire a Csatorna-szigeteken lakóknak komoly ráhatása nincsen, mindkét sziget esetében jellemző különféle tengerentúli projektek támogatása és segélyek nyújtása. Jersey esetében 2006-ban a GNI 0,18%-át fordították tengerentúli segélyekre és támogatásokra, 5,67 millió font

értékben, Guernsey-n pedig a GNP 0,11%-át, 1,75 millió font értékben. A számok, bár jelentős mértékben elmaradnak az ENSZ által előírányzott 0,7%-os aránytól, mégis figyelemreméltóak, különösen akkor, ha figyelembe vesszük, hogy például 2005-ben csupán 5 ország, Dánia (0,81%), Hollandia (0,82%), Luxemburg (0,87%), Svédország (0,92%) és Norvégia (0,93%) lépte túl a 0,7%-os küszöbértéket.¹⁵⁵

¹⁵⁵ Jersey in Figures, 2006, p. 62.

Jersey in Figures, 2006 – 2007 Sustainable Guernsey adatai alapján saját szerkesztés

E támogatásoknak természetesen csak egy része kerül a klímaváltozással vagy éppen a nemkívánatos tengerszint-emelkedéssel kapcsolatos projektek, kutatások támogatására, vagy finanszírozására, ugyanakkor rendkívül fontosnak tekinthető, hogy mindkét sziget esetében lényeges prioritásként jelenik meg a nemzetközi társadalmi felelősségvállalás és a globális kritikus problémákkal szembeni fokozott érzékenység. A környezetvédelemmel kapcsolatos további különleges tevékenységnek tekinthető Jersey szigeten Gerald Durrell által alapított, 1959 óta működő Durrell Wildlife Conservation Trust, amely nem egyszerűen állatkert, hanem sokkal inkább egy olyan kezdeményezés, amely a kihalóban lévő állat és és növényfajok megmentésére koncentrálva, egyfajta génrezervátumként funkcionál.

9. 7. Életminőség

A szigeti lakosság jelenlegi életminőségét számtalan gazdasági-társadalmi mutató segítségével lehet vizsgálni. A dolgozatban a korábbiakban már felbukkanó

mutatók, mint az egy főre jutó GDP, a születéskor várható átlagos élettartam vagy éppen az internethasználattal összefüggő mutatószámok esetében is kedvező pozíciókról lehet beszámolni mindkét sziget esetében. Az életminőséggel kapcsolatos legfontosabbnak tekintett dimenziókat a következő pontokban lehet összegezni:

- Az egy főre jutó GDP Guernsey esetében 44.600, Jersey esetében pedig 57.000 dollár volt 2005-ben;
- A születéskor várható átlagos élettartam mindkét sziget esetében eléri, illetve meghaladja a 80 évet. A férfiak esetén a várható élettartam ennél valamivel alacsonyabb, a nők esetében pedig közel 84 évet jelent;
- A helyi lakosság aktivitása, nonprofit szervezetben és egyéb, kevésbé intézményesült és formalizált közösségekben magas, hasonlóan a sporttevékenységekben való részvételhez (különösen magas a golf, a kriket és a futball klubok tagsága);
- A szigetlakók különösen erős identitással rendelkeznek, és bár az identitásstruktúrákban nagymértékben keverednek a francia és angol elemek, hagyományok, némi különállóságukra, függetlenségükre („Mi hódítottuk meg Angliát”) szerfelett büszkék;
- Az identitást jelentős mértékben erősítik a II. világháború előtt még viszonylag szélesebb körben, de a napjainkban már nem túlságosan beszélt helyi nyelvek is (Dgérnésiais, Jérriaise – Guernsey French, Jersey French);
- A szigetek népességének egészségügyi, pszichikai állapota is kifejezetten jónak mondható;
- A halálokok közül ugyanakkor vezetnek a rákos, valamint a szív-, és érrendszeri betegségek;
- A szigetlakók jelentős része elégedett az oktatási, egészségügyi és szociális szolgáltatásokkal;
- A bűnözés nem igazán számottevő, bár az elmúlt években emelkedő tendenciát mutat mindkét sziget esetében (az utóbbi években jelenik meg problémaként a drogvaló visszaélés, illetve a Csatorna-szigetek földrajzi helyzete miatti tranzitszerep a drogcsempészetben).

A komoly munkaerőpiaci zavarok hiánya és a jelenlegi gazdasági prosperitás és trendek mellett a Csatorna-szigeteken ténylegesen is lehetőség nyílik a viszonylag kiegyensúlyozott, komoly megrázkódtatásoktól mentes, biztonságos és élhető életre.

9. 8. Hatékony monitoring és mutatószámrendszer: „Fenntartható Guernsey”

Guernsey szigetén 2002-ben jelenik meg először egy összefoglaló tanulmány „2002 Sustainable Guernsey” címen¹⁵⁶, amely a gazdasági, társadalmi és környezeti dimenziókban először foglalja össze rendszerezetten a szigeten tapasztalható trendeket. Ez az első olyan anyag a szigeten, amely kifejezetten a fenntarthatóság három pillérére fókuszálva komoly előkészítő kormányzati és társadalmi egyeztetés nyomán 17 fő indikátort, valamint 51 stratégiai indikátort vizsgálva követi nyomon az egyes folyamatokat. Az anyag azonban nem csupán egyszerű monitoringja a szigeten zajló folyamatoknak, hanem lényeges kiegészítője a 2001-es Policy and Resource Planning Report-nak,¹⁵⁷ valamint a Strategic Land Use Plan-nek. Ez a két dokumentum jelöli ki azokat a stratégiai irányokat és célokat, amelyek hosszú távon biztosíthatják a sziget fenntarthatóságát. A 2005-ös, a 2006-os és a 2007-es Sustainable Guernsey, a korábbi 17 fő indikátor helyett 12, a korábbi 55 helyett már csak 36 indikátorral vizsgálódik, teljesen világos, négy kategóriát használva (jobb, stabil, rosszabb, nincs adat), melyeket kis ábrákkal és színekkel is könnyen érthetővé, átlátható formában közölnek a jelentésben, gazdaság, környezet, társadalmi és közösségi jóllét kategóriákba sorolva (Melléklet 5.). A 2007-es jelentésben a mutatók 67%-a a „stabil” és a „jobb” kategóriába került, a többi mutató tekintetében azonban kedvezőtlen trendek figyelhetők meg, elsősorban a klímaváltozás és hatásai, a hulladék mennyiségének növekedése és az energiafogyasztás és energiafüggőség terén. A Guernsey-i mutatószámrendszer jelentősége – hasonlóan más, a fenntarthatósággal kapcsolatos mutatószámrendszerekhez – elsősorban nem abban nyilvánul meg, hogy közvetlenül megoldási javaslatokat vázoljon az egyes, fenntarthatatlannak minősített gazdasági, társadalmi és ökológiai problémákra, hanem egyrészt alkalmas a közösség szempontjából kritikusnak tekinthető pontok feltérképezésére, a mutatószámokat és a módszertant nem túlságosan sűrűn változtatva a változások és trendek nyomon

¹⁵⁶ 2002 Sustainable Guernsey: <http://www.gov.gg/ccm/navigation/government/online-reports/2002-reports/>

¹⁵⁷ 2002 Policy and Resource Planning Report: <http://www.gov.gg/ccm/navigation/government/online-reports/2002-reports/>

követésére, az esetleges beavatkozás és különféle stratégiák, intézkedések hatásának feltérképezésére is. Jersey esetében éves szinten nincs külön fenntarthatósági jelentés, de számtalan terv, stratégia létezik, valamint az évente publikált gazdasági, társadalmi és környezeti adatok itt is alkalmasak a korábban az egyes trendek nyomon követésére. E folyamatok tehát:

- Elősegíthetik a tervezést, a lehetséges alternatívák megfogalmazását, a döntéshozatalt, illetve a különféle stratégiák kialakítását;
- Azonosíthatóvá tehetik a nem fenntartható trendeket;
- Minden szinten fokozhatják a problémák tudatosítását;
- Hosszabb távon lehetővé tehetik a kedvezőtlen trendek megváltozását.

9. 9. Összegzés

A Csatorna-szigetek fenntarthatósági kérdéseinek áttekintéséből kiderül, hogy a legfontosabb problémák és kritikus trendek azonosítása megtörtént, a felmerülő problémák egy része „belülről”, megfelelő politikákkal és stratégiákkal kezelhető, menedzselhető, ugyanakkor a külső trendek esetében is kiemelt jelentősége van a felkészülésnek és az alkalmazkodási képesség növeletésének. A vizsgálatokból az is nyilvánvalóvá válik, hogy a szigetek nem passzív résztvevői a legtöbb folyamatnak, hanem az adott gazdasági, politikai helyzetet kiaknázva/kihasználva, megpróbálnak minél több előnyt kihozni a jelenlegi szituációból, azért, hogy továbbra is biztosítani lehessen a jelenlegi magas életminőséget, a gazdasági prosperitást és a biztonságos környezeti feltételeket a szigetlakók számára. A jövőkép legfontosabb elemei Jersey szigetének 2006-2011 közötti időszakra vonatkozó stratégiai terve alapján¹⁵⁸ a következő pontokban foglalhatók össze:

- Sikeres és versenyképes, környezeti szempontból is fenntartható gazdaság megvalósítása;
- Olyan támogató környezet létrehozása, ahol mindenki számára lehetőség nyílik a megfelelő életminőség elérésére;
- Társadalmi esélyegyenlőség elősegítése;

¹⁵⁸ States of Jersey Statagic Plan, 2006-2011
<http://www.gov.je/infoassregister/reports/States%20Strategic%20Plan%202006%20to%202011.pdf>

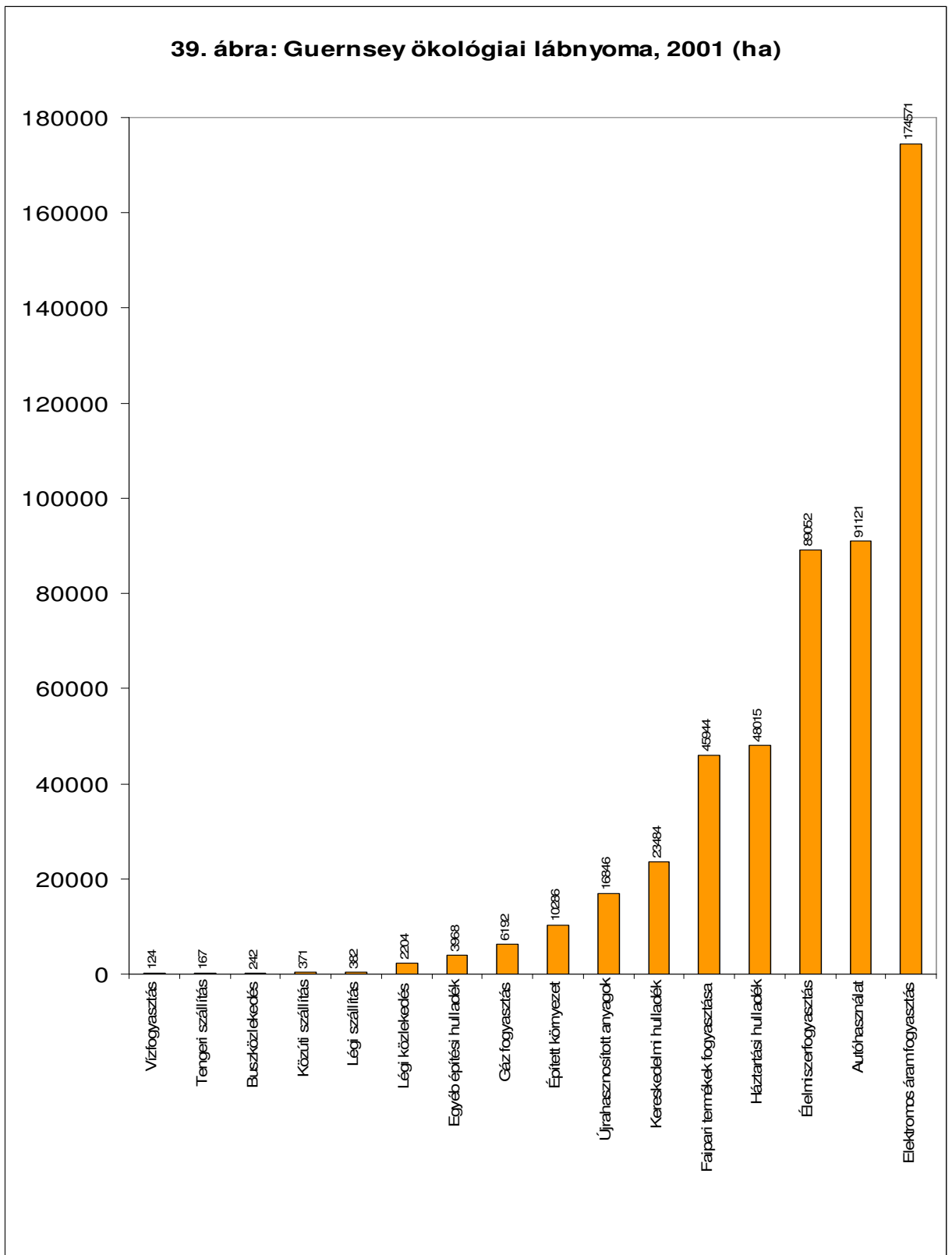
- Az épített és természetes környezet egyensúlyának fenntartása;
- Erős és elkötelezett helyi identitás megteremtése;
- Magas szintű és hatékony állami szolgáltatások biztosítása, ahol indokoltak.

A más esetekben kissé „meseszerűnek” tűnő elképzelések megvalósítására a Csatorna-szigetek esetében ténylegesen is van reális esély, amelynek elérése érdekében körvonalazódnak a közös elhatározáson alapuló fejlesztési irányok, távlati célok, a célok elérését szolgáló alternatívák, a rövidebb, hosszabb távú stratégiák, az ezek megvalósítását segítő programok, valamint a végrehajtáshoz szükséges finanszírozási, intézményfejlesztési elképzelések. A stratégia sikerének záloga, hogy annak alapján világosan nyomon követhető legyen, hogy a szigetek milyen irányba kívánnak fejlődni és ennek érdekében mit tesznek a közeli, illetve távolabbi jövőben. A stratégiának azonban csak akkor lehet igazán „mozgósító” ereje, ha annak készítése során a helyi kormányzat figyelembe vette, ütköztette és összehangolta a lakosság, a civil szervezetek, a településen tevékenykedő vállalkozók, gazdálkodók, intézmények törekvéseit és javaslatait, fejlesztési elgondolásait. A stratégiáknak elsősorban az adott terület sajátos céljait kell szem előtt tartaniuk, de nem hagyhatják figyelmen kívül annak szűkebb, tágabb környezetét sem, így sokszor igazodniuk kell a nemzetközi környezet feltételeihez is. Az adott területek fenntarthatóságának lényegi funkciója lehet(ne), hogy azok az emberek, akik az adott területen élnek, e területet hogyan képesek az életünk során kellemesebbé, szebbé és jobbá élhetőbbé tenni, maguk és a következő generációk számára. Tehát a dolog nem csupán a gazdaság és vállalkozásfejlesztésből, vagy infrastrukturális beruházásokból kell, hogy álljon, hanem olyan cselekvő közösségekből, akik ténylegesen is akarnak és képesek tenni valamit az adott terület fejlődésének előmozdítása érdekében. Ehhez szükséges megteremteni a párbeszédet a kormányzat és a lakosság között, hogy tényleges, reális igények kerüljenek felvázolásra és ne megvalósíthatatlan jövőképek.

A korábban vázolt kedvező és előremutató dimenziókat azonban némiképp beárnyékolja a külső függés erőteljes mértéke: Barrett alapján¹⁵⁹ álljon itt elgondolkodtató példaként Guernsey 2001-es ökológiai lábnyoma, ahol a teljes sziget

¹⁵⁹ Barrett, J. (2001): Component ecological footprint: developing sustainable scenarios. In: Impact Assessment and Project Appraisal, Volume 19, Number 2, 1 June 2001, pp. 107-118.

lábnyoma 512.969 hektárt tett ki, és az egy főre vetített ökológiai lábnyom is elérte a 8,5 hektárt.

Forrás: Barrett, J. (2001): Component ecological footprint: developing sustainable scenarios. In: Impact Assessment and Project Appraisal, Volume 19, Number 2, 1 June 2001, pp. 107-118. adatai alapján saját szerkesztés

10. Összefoglalás, következtetések

A jelen munka bevezetésében a fenntarthatóság legfontosabb kérdéseit tekintetem át, majd a disszertáció második felében a könnyebben átlátható, kisebb léptékű szigetgazdaságok elsősorban gazdasági fenntarthatóságával kapcsolatos legfontosabb elméleteket, modelleket vizsgáltam. *A bemutatott megközelítések és elemzések alapján az első hipotézis, amely szerint a fenntarthatósággal kapcsolatos kihívások sokkal intenzívebben jelentkeznek a sajátos földrajzi, szigetszerű adottságoknak köszönhetően, a vizsgált szigetpéldák áttekintésének alapján igazolást nyert, a szigetek esetében számos kérdésben a különféle negatív visszacsatolási folyamatok miatt a fenntarthatósággal kapcsolatos problémák és válaszok sokkal erőteljesebben figyelhetők meg, mint egy kevésbé zárt gazdasági, társadalmi rendszerben.* Az időről időre felbukkanó alkalmazkodási kényszerhelyzetek sora, és e sajátos kényszerhelyzetekben történő problémakezelési próbálkozások nem tekinthetők sem meglepőnek, sem atipikusnak, sem különlegesnek, természetesen nem szigetszerű területeken is megfigyelhetők, a különbség csupán az egyes folyamatok intenzitásában tapasztalható, valamint a sziget-jellegű területeken a hosszabb távon eredményesnek, illetve kedvezőtlennek minősülő megoldási lehetőségek következményei is sokkal hatványozottabban jelentkeznek. A hangsúly alapvetően az egyre erőteljesebb negatív visszacsatolásokon van, nem arról van tehát szó, hogy a vizsgált szigetek ezen nyomás nélkül választanák az újabb és újabb diverzifikációs lehetőségeket, fejlődési pályákat, vagy éppen a társadalmi, környezeti kérdések fenntarthatóbb kezelését célzó lépéseket.

A vázolt modellek és példák ugyanakkor azt is megmutatták, hogy a szigetszerű területek gazdasági, társadalmi és környezeti fenntarthatósága hasonlóan más gazdasági rendszerekhez, megfelelő erőforrás-gazdálkodással, külső erőforrások bevonásával, hatékony adaptációval és a versenyképességi tényezők fenntartásával hosszabb távon is megvalósítható. A korábbi történeti korok példáival szemben viszont a korábban hangsúlyosabb környezeti, földrajzi dimenziók mellett egyre erőteljesebben jelentkezik a gazdasági fenntarthatósággal kapcsolatos kihívások köre és a folyamatos versenyképesség biztosítása a globális keretek között. E folyamatok megvalósítása jelenlegi világunkban elképzelhetetlen a külvilággal történő intenzív kapcsolatrendszerek fenntartása nélkül, de ez nem tekinthető csupán a szigetgazdaságok sajátosságának és jellegzetességének. Nyugodtan állíthatjuk, hogy kevés olyan területe van a világnak, amely pusztán csak saját rendelkezésre álló humán és nem humán

erőforrásaira támaszkodva próbálja gazdasági, társadalmi és ökológiai rendszereit működtetni és hosszabb távon fenntartani.

Fontos azonban leszögezni, hogy nem létezik egy, univerzális modell a megfelelő, hosszú távú fenntarthatóságot biztosító stratégiára, nem csak a szigetgazdaságokat, hanem más gazdasági rendszereket tekintve sem. Az esetek többségében az adott térben és időben jól működő megoldások sem adaptálhatók minden esetben, de ugyanakkor a példák egyes elemei felhasználhatók, melyek közül a fenntarthatóság gondolatrendszerének elsajátítását és az egyes gazdasági, társadalmi és környezeti folyamatok szisztematikus, hosszabb távon történő nyomon követését szükséges kiemelni. A fenntarthatóság gondolatrendszerének elsajátítása leginkább arról kell(ene), hogy szóljon, hogy a gazdasági, társadalmi és ökológiai rendszerek közötti kapcsolatok működési szabályai, illetve az egyes tevékenységek okai és következményei minden érintettben, minden szinten tudatosuljanak, nyilvánvalóvá váljanak és befolyásolják az egyes döntéseket az adott területen. Az eredmény pedig természetesen az, hogy az érintettek jobban képesek alkalmazkodni a továbbiakban a komplex és gyorsan változó világhoz. A másik lényeges elem a gazdasági, társadalmi és környezeti folyamatok szisztematikus, átgondolt és rendszeres nyomonkövetése annak érdekében, hogy rendelkezésre álljanak a megfelelő adatok a helyesnek tartott következtetések levonásához és a szükséges beavatkozásokhoz. Természetesen a szigetgazdaságok esetében más, nem sziget-jellegű területekhez hasonlóan semmi garancia nincs arra, hogy ezek a beavatkozások hosszú távon eredményesek lesznek, de megfelelő információkra épülő átgondolt stratégiai tervezéssel erre nagyobb az esély.

A dolgozatban részletesen is vizsgált Csatorna-szigetek a szigetgazdaságokat leíró modellvariációk közül a PROFIT-modellbe illeszthetők be, bizonyos SITE-elemekkel, ahol a szigetek nem passzív részesei, hanem aktív szereplői a gazdasági, politikai folyamatok menedzselésének. Míg a SITE-modell a 19. század második felétől válik hangsúlyossá, a PROFIT-modell egyes elemei, mint pl. a sajátos, időről időre átértékelődő gazdasági specializáció, a tengerentúli területekkel való különleges kapcsolatrendszer, vagy az aktív részvétel az egyes folyamatok kontrolljában és menedzselésében már a korábbi periódusokban is megfigyelhetők, és nem csupán a modern kor jellegzetességeinek minősíthetők. A vizsgált szigetek jelenlegi sikeressége és versenyképessége az Egyesült Királyság és a szigetek 1204 óta fennálló sajátos viszonyrendszerére vezethető vissza, ahol mindkét fél profitál a különleges státuszszabályok által fenntartott szituációból. Hasonlóan más, a dolgozatban

megjelenő példához, a speciális földrajzi elhelyezkedés, a korábbi történelmi előzmények, és a sajátos, több esetben a különleges, nem tipikus gazdasági-társadalmi kapcsolatrendszerek és nem utolsósorban a történelmi véletlenek is jelentős mértékben meghatározzák a jelenlegi szituációt (hasonlóan az ún. prioritás törvényéhez), ugyanakkor az is megmutatkozik, hogy nem teljesen lehetetlen e viszonyrendszerek, adott esetben kedvezőtlen adottságok megváltoztatása (például a Man-sziget pénzügyi központtá válásának folyamata).

A szigetgazdaságok vizsgálatából az is kiderült, hogy a függetlenség és a mindenképp felett álló önkormányzatiság elve nem minden esetben működik annyira tökéletesen, az autonómia különböző fokain elhelyezkedő föderalisztikus szigetgazdaságok rendszerint jobban teljesítenek, mint a teljesen független társaik, ugyanakkor a teljesen alárendelt függő szerep és önállóság szinte teljes hiánya sem eredményez kedvező gazdasági teljesítményeket. *További lényeges megállapítás, hogy abban az esetben, ha egy terület nem rendelkezik az adott gazdasági szituációban jól kiaknázható erőforrásokkal, ez még nem jelenti azt, hogy ne lehetne találni diverzifikációs lehetőségeket és új elmozdulási irányokat, arról nem is beszélve, hogy a kevésbé produktívnak tekinthető segélyekre és támogatásokra épülő „rent-seeking” stratégiák is lehetnek célravezetőek, ha az ott élő népesség igényei többé-kevésbé kielégítést nyernek.*

A Csatorna-szigetek és e szigetekhez hasonló jellegű pénzügyi központok felfutása az 1960-as évektől kezdődően indul meg, leegyszerűsítve a nemzetközi pénzügyi rendszerben bekövetkező változások hatására az onshore szabályozás elől „menekülő” onshore cégek offshore kötnék ki. Bár külső változásokra és az onshore szabályozásra a szigeteknek számottevő befolyása nincsen, számtalan olyan versenyképességi tényezővel rendelkezhetnek, amelyek a pénzügyi terület irányába történő elmozdulást nagymértékben elősegíthetik, és természetesen a külső szereplők számára is felértékelődhetnek a speciális státuszú szigetek, ahol bizonyos szabályokon kívüli, vagy a fennálló keretfeltételek kiskapuit kihasználó tevékenységekre nyílik lehetőség. E fénykor azonban már a múlté, a jelen lényeges kérdése az új diverzifikációs lehetőségek (pl. web-alapú gazdaság) felé történő elmozdulás mellett az, hogy hogyan lehet úgy a jelenlegi kedvező helyzetet eredményező tényezőket fenntartani, hogy közben a külső testületek, szereplők elvárásainak, előírásainak is többé-kevésbé megfeleljenek.

A Csatorna-szigetek jelenleg kedvezőnek minősíthető pozíciójának további, hosszabb távon történő fenntartásához mindenképpen szükséges a dolgozatban vázolt területek további hatékony menedzselése. Különösen kiemelt problémaként jelentkezik a külső energiaforrásoktól való függés, és bár az adatok alapján az elmúlt években komoly energiahatékonyság-növekedés figyelhető meg, ezen a területen a későbbiekben is további változásokra van szükség, hogy lehetőség szerint e függő helyzetet lehessen majd mérsékelni.

A szigetek gazdaságtörténetének áttekintéséből kiderül, hogy nem lehet ölbet tett kézzel élvezni a jelenlegi pozíciót, hosszabb távon a gazdasági feltételrendszerek viszonylag gyakran változnak, ahol a változásokra való felkészülésnek és a gazdaság új diverzifikációs lehetőségek felé történő elmozdításának rendkívül fontos szerepe volt a korábbi történeti korokban is, és minden bizonnyal a jövőben sem lesz másként. Az új diverzifikációs elmozdulás jelei már most is jól látszanak: Guernsey és Jersey is megindult az e-paradicsomi állapotok felé, és az elkövetkező években is minden bizonnyal fokozott hangsúllyal fog jelentkezni a web-alapú gazdaság további térnyerése a vizsgált két szigetgazdaság esetében. A Csatorna-szigetek, illetve a Csatorna-szigetekhez hasonló pénzügyi központok számára mindenképpen komoly kihívásként jelentkezik a jelenlegi (nagy?) világgazdasági válság, melynek eredményeképpen a korábban sok esetben csak minimális kontrollal működő globális pénzügyi folyamatok szabályozása, korlátozása történhet meg az egyes folyamatok jobb átláthatóságának, nyomonkövethetőségének és az egyes érintettek elszámoltathatóságának érdekében.

További lényeges megállapítás, hogy a kis szigetek esetében a fenntarthatósági dimenziók közül a környezetvédelem alapvetően másodlagosnak tekinthető. Így tehát, amikor fenntarthatóságról beszélünk, elsősorban a gazdasági (és egy-egy esetben társadalmi) fenntarthatóságra kell gondolnunk, a környezeti dimenzió, bár nyilvánvalóan fontos lehet, csupán az esetleges erőteljes negatív visszacsatolások hatására kerül elő, illetve abban az esetben, ha van elég plusz erőforrás ezzel a kérdéskörrel foglalkozni. A gazdasági fenntarthatósággal kapcsolatos folyamatok azonban sokkal inkább a rugalmasságról, a hatékony adaptációról, és a piaci rések megtalálásáról szólnak. Az esetek többségében az eredeti ökoszisztémák már eltűntek, vagy nagymértékben átalakításra kerültek, és különösen a kisebb szigetek esetében a növekvő népesség áldozatává estek. Természetesen, különösen a kedvező gazdasági helyzetben lévő szigetek esetében kiemelt fontossággal bírhat a (maradék) szárazföldi és tengeri ökoszisztémák védelme is, ami a Csatorna-szigetek esetében is lényeges

prioritásként jelentkezik. Előfordulhat továbbá az is, hogy a környezetvédelemmel kapcsolatosan egészen érdekes tevékenységek is megfigyelhetők kis szigeteken: ilyen például a korábban már említett, Jersey szigetén 1959 óta működő Durrell Wildlife Conservation Trust is. *Bármennyire is indokoltnak tűnhet tehát a Briguglio-i értelemben vett sérülékenység miatt az erős fenntarthatóság a szigetek esetében, a jelen gazdasági, társadalmi keretfeltételek mellett nem tűnik igazán járható útnak, hogy az egyes szigetek egy korábbi, többé-kevésbé önellátó és csupán a helyi erőforrásokra épülő gazdasági, társadalmi rendszert hozzanak létre.*

A Csatorna-szigetek lokális gazdasági, társadalmi és ökológiai fenntarthatóság megvalósítására tett, elsősorban a helyi közösségek hosszabb távú érdekeit szem előtt tartó kísérleteivel párhuzamosan a globális problémákkal kapcsolatos „érzékenységre” való törekvés is megjelenik, egyrészt azért, mert egyes külső, elsősorban környezeti folyamatokra e gazdaságoknak számottevő hatása vagy befolyása nincsen, másrészt a „szalonképességhez” a különféle témaköröket érintő nemzetközi szerződések, megállapodások, ajánlások betartása is hozzátartozik. Az előbbi külső, hatásait tekintve bizonytalan változások (klímaváltozás, tengerszint-emelkedés) esetében jelenleg leginkább az egyes folyamatok nyomon követése, monitoringja, valamint a felkészülés bizonyos elemei figyelhetők meg, a nemzetközi egyezmények betartására irányuló törekvésekig, a szennyezőanyag-kibocsátás határértékeitől kezdve az ENSZ által ajánlott, a fejlődő világba irányuló segélyekig. Ezek egy része az egyébként is alacsony értékek miatt jelenleg különösebb nehézségbe nem ütközik, ugyanakkor figyelemre méltó mindkét sziget esetében a tengerentúlra irányuló segélyek korábban vázolt mértéke.

A szigetgazdaságokkal kapcsolatos modellek, elvi megfontolások és egyes esetekben a legjobb gyakorlatok természetesen más területek számára is példaértékűek lehetnek, különösen kisebb, szigetszerű területek gazdasági, társadalmi és ökológiai fenntarthatóságánál lehet leginkább a munka Magyarországon talán kevésbé ismert eredményeit figyelembe venni. Mindezek alapján ilyen kutatási lehetőségként merülhet fel például az európai miniállamok, sajátos politikai földrajzi reliktumok: Andorra, Liechtenstein, Luxemburg, Monaco, San Marino, vagy éppen a Vatikán vizsgálata is. Természetesen ezekben az esetekben e területek „szigetszerűségéből” alapvetően kimarad a tenger (kivéve Monaco esetét, de ebben az esetben sem „tökéletes”, tenger által minden oldalról körülvett szigetszerű területről van szó), ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy a „vízi dimenzió” elhalványulása és a földrajzi fekvésből származó

hátrányok jelentős módosulása következik be az elérhetőség, megközelíthetőség ugrásszerű javulásával a ténylegesen is szigetszerű szigetek esetében is. *A vázolt modellek és eredmények alapján olyan speciális „anomáliák” mint pl. a Sealandi Hercegséghez hasonló formációk vizsgálatára is lehetőség nyílnak.* Maga a hercegség egy, a II. világháborúból származó, az akkori nemzetközi vizeken épült, két vasbeton lábra épített platform, a két lábban elhelyezett különféle rendeltetésű szobákkal, a Temze torkolatától északra, a tengerparttól 10 kilométerre. A hercegséget a mesterséges szigeten a Bates család 1967-ben kiáltotta ki, és némi pereskedés után csak Anglia ismerte el független államként. Gazdaságát tekintve nem meglepő, hogy a herceg családi cége a web-alapú gazdaság felé nyitott és elsősorban szerverek üzemeltetéséből tesz szert bevételekre, amelyekre a sziget rozsdásodásának lassítása miatt különösen nagy a jelentősége... *Az ilyen típusú anomáliákon túl természetesen további lehetőségek nyílnak szalonképesebb, speciális területek, vámszabad területek, szabadkikötők, kereskedelmi zónák különleges helyzetének vizsgálatára is.*

A doktori értekezésben vázolt modellek további kontinentális vizsgálatára adhatnak lehetőséget (természetesen ebben az esetben is a tenger mellőzésével) olyan speciális szárazföldi viszonyrendszerek, mint például egy adott település és a településhez csatolt településrészek sajátos viszonyrendszere, vagy éppen részönkormányzatok, településrészi önkormányzatok tevékenységének vizsgálata. Ezekben a sajátos szituációkban tehát magyarországi példák vizsgálatára is nyílnak lehetőség, ahol adott esetben az egyes települések, településrészek sajátos fekvésüknek, földrajzi helyzetüknek és az adott korban és gazdasági, társadalmi szituációban mutatkozó versenyképességi tényezőinek köszönhetően profitálhatnak az „anyatelepülés”, a „nagy testvér” közelségéből. Ezekben az esetekben a politikai-gazdasági függésnek szintén több fokozata különíthető el az intenzív függéstől a szinte teljes önállóságig, és érdekes kérdésként merülhet fel, hogy e településeknek, településrészeknek sikerül-e megtalálni azokat a pontokat, piaci réseket, melynek segítségével hosszabb távon sikeresek lehetnek.

11. Felhasznált irodalom

1. Anheier, H. – Glasius, M. – Kaldor, M. (2004-2005, eds): *Globális civil társadalom 1.-2.* Budapest, Typotex (Civil Szellem Sorozat III.)
2. Armstrong, H. W. – Read, R. (2002): *The phantom of liberty? Economic growth and the vulnerability of small states.* In: *Journal of International Development* 14 (2002) (3), pp. 435–458.
3. Armstrong, H. W. – Read, R. (2006): *Insularity, remoteness, mountains and archipelagoes: A combination of challenges facing small states?* In: *Asia Pacific Viewpoint* 47 (2006) (1).
4. Baldacchino, G. (2005): *The contribution of social capital to economic growth: Lessons from island jurisdictions.* In: *The Round Table* 94 (2005) (378), pp. 35–50.
5. Baldacchino, G. (2006): *Innovative Development Strategies from Non-Sovereign Island Jurisdictions?* In: *A Global Review of Economic Policy and Governance practices World Development* Vol. 34, (2006) No. 5, pp. 852–867.
6. Baldacchino, G. (2006): *Managing the hinterland beyond: Two, ideal-type strategies of economic development for small island territories.* In: *Asia Pacific Viewpoint* 47 (2006) (1), pp. 45–60.
7. Bang, J. M. (2005): *Ecovillages. A practical guide to sustainable communities.* Edinburgh (UK), Floris Books
8. Banuri, T. – Gallopin, G. – Gutman, P. – Hammond, A. – Kates, R. – Raskin, P. – Swart, R. (2002): *Great Transition: The Promise and Lure of the Times Ahead.* In: *SEI GSG PoleStar Report* (2002) no. 10.
9. Bardolet, E. (2001): *The Path Towards Sustainability in the Balearic Islands.* In: *Mediterranean Islands and Sustainable Tourism Development. Practices, Management and Policies.* Edited by Dimitri Ioannides, Yorghos Apostolopoulos and Sevil Sonmez. *Island Studies Series.* New York, Continuum, 2001, pp. 193-213.
10. Barrett, J. (2001): *Component ecological footprint: developing sustainable scenarios.* In: *Impact Assessment and Project Appraisal, Volume 19, Number 2,* 1 June (2001), pp. 107-118.
11. Bertram, G. – Poirine, B. (2007): *Island Political Economy.* In: *World of Islands. An Island Studies Reader* edited by Godfrey Baldacchino, Institute of Island Studies, University of Prince Edward Island, Canada (2007) pp. 325-377.

12. Bertram, G. – Watters, R. F. (1985): The MIRAB economy in south Pacific microstates. In: *Pacific Viewpoint* 26 (1985) (3), pp. 497–519.
13. Bertram, G. (2004): On the convergence of small island economies with their metropolitan patrons. In: *World Development* 32 (2004) (2), pp. 343–364.
14. Bertram, G. (2006): Introduction: The MIRAB model in the twenty-first century. In *Asia Pacific Viewpoint*, Vol. 47. (2006) No. 1, April, pp. 1–13.
15. Betley, C. – Bigland, R. – Michael Ingram, R. T. (1995, eds): *Guernsey Moods*. UK, Moods of Mann Ltd.
16. Botkin, J. W., – Elmandjra, M., – Malitza, M. (1979): No limits to learning. Bridging the Human Gap. Club of Rome. <http://www.narrowridge.org/limits.pdf>, (2004. 09. 01.)
17. Brigand, L. – Fichaut, B. – Le Demezset, M. (1990): The changes that have affected the Breton Islands (Brittany – France): A Study Based on Three Examples: Batz, Ouessant and Groix. In: *Sustainable Development and Environmental Management of Small Islands*. Edited by W. Beller, P. d’Ayala and P. Hein., 1990. Paris, UNESCO (Man and the Biosphere Series, Volume 5)
18. Briguglio, L. – Galea, W. (2003): *Updating and Augmenting the Economic Vulnerability Index*, Islands and Small States Institute. Malta, University of Malta
19. Briguglio, L. (2002): *The Economic Vulnerability of Small Island Developing States*. In: *Sustainable Development for Island Societies: Taiwan and the World*, Asia-Pacific Research Program w/SARCS Secretariat Publication. Taiwan, National Central University, December 2002
20. Briguglio, L. (2003): *The economic vulnerability index and small island developing states. A review of conceptual and methodological issues*. Prepared for the Caribbean Regional Preparatory Meeting to Review the Implementation of the Barbados Programme of Action for the Sustainable Development of Small Island Developing States Port of Spain, Trinidad and Tobago, 6-10 October 2003
21. Briguglio, L. (2004): *Economic Vulnerability and resilience: concepts and measurements*. Paper presented at the International Workshop on “Vulnerability and Resilience of Small States” organised by the Commonwealth Secretariat and the University of Malta. Malta, University Gozo Centre, 1-3 March 2004

22. Buday-Sántha A. (2002): Környezetgazdálkodás. Budapest-Pécs, Dialóg Campus
23. Calder, N. (1986): The English Channel. New York, Viking Penguin Inc
24. Cerruti, J. (1971): Britain's "French" Channel Islands. In: National Geographic, 1971. 139: pp. 710-740.
25. Diamond, J. (1995): Easter Island's End. In: Discover Magazine, August 1995
26. Diamond, J. (2002): A harmadik csimpánz felemelkedése és bukása. Budapest, Typotex
27. Diamond, J. (2005): Collapse, How Societies Choose to Fail or Survive. London,(UK) Allen Lane
28. Diamond, J. (2006): Háborúk, járványok, technikák. A társadalmak fátumai. 3. Kiadás. Budapest, Typotex
29. Educational Planning and Management in Small States: Concepts and Experiences. (2002) Edited by Godfrey Baldacchino and Charles J. Farrugia. Commonwealth Secretariat. London, Stylus Publishing, LLC
30. Elazar, D. J. (1987): Exploring Federalism. Tuscaloosa (AL), University of Alabama Press, 1987
31. Elazar, D. J. (ed.) (1994): Federal Systems of the World: A handbook of Federal, Confederal and Authonomy Arrangements 2nd edn. (Essex (UK), Harlow: Loongman, 1994.)
32. Everard, J. A. – Holt, J. C. (2004) Jersey 1204: The forging of an island community. London, Thames & Hudson
33. Farkas P. (2002): A globalizáció és fenyegetései. A világgazdaság és a gazdaságelméletek zavarai. Budapest, Aula
34. Firth, R. (1983): We, the Tikopia. A Socialological Study of Kinship in Primitive Polynesia. Stanford (USA), Stanford University Press
35. G. Bertram, G. – Watters, R. F. (1986): The MIRAB process: Earlier analysis in context. In: Pacific Viewpoint 27 (1986) (1), pp. 47–59.
36. Gallopin, G. – Gutman, P. – Hammond, A. – Raskin, P. – Swart, R. (1998): Bending the Curve: Toward Global Sustainability. In: SEI GSG PoleStar Series Report no. 8.
37. Gallopin, G. – Hammond, A. – Raskin, P. – Swart, R. (1997): Branch Points: Global Scenarios and Human Choice. In: SEI GSG PoleStar Series Report no. 7.

38. Gill, C. (1975): The Isles of Scilly. The Fortunate Islands; Around The Waterways. The Island Series. Devon (UK), David&Charles
39. Hampton, M. P. (1998): Mapping the Minefield: Theories of Island Offshore Finance Centres with Reference to Jersey. In: Banking and Finance in Islands and Small States. Edited by Michael Bowe, Lino Briguglio and James W. Dean, Island Studies Series, Printer. London, Routledge
40. Heaps, C. – Kemp-Benedict, E. – Raskin, P. (2002): Global Scenario Group Futures. Technical Notes. In: SEI GSG PoleStar Series Report (2002) no. 9.
41. Heyerdahl, T. (1974): A Kon-Tikitől a Ra-ig. Egy elmélet kalandja. Budapest, Gondolat
42. Hilborn, R. – Ludwig, D. – Walters, C. (2005): Bizonytalanság, erőforrás-használat és természetvédelem: a történelem tanulságai. In: Természet és gazdaság. Ökológiai közgazdaságtan szöveggyűjtemény. Szerk.: Pataki György és Takács-Sánta András. Budapest, Typotex,, p. 105. (eredeti tanulmány: Uncertainty, Resource Exploitation and Conservation. Science, 260. kötet, 1993, pp 17-36. ford. Mihók Barbara)
43. Homer-Dixon, T. F. (2004): Környezet, szűkösség, erőszak. Budapest, Typotex
44. Hugo, V. (1980): A tenger munkásai. Budapest, Európa
45. Huw Beynon, H. – Harvey, M. – Quilley, S. (2002): Exploring the Tomato. Transformations of Nature, Society and Economy; London (UK), Edward Elgar Pub
46. Johnston, P. (1994): A Short History of Guernsey. 4th Editon. Channel Islands, Guersey Press Co.
47. Kakazu, H. (1994): Sustainable Development of Small Island Economies. Boulder (USA), Westview Press
48. Kerekes S. (1998): A környezetgazdaságtan alapjai. Budapest http://www.bke.hu/~kg_korny/kornygazd/fenntarthato/index.html, 2006. 07. 12.
49. Kis Csaba (1985): Európai miniállamok. Andorra, Liechtenstein, Monaco, San Marino, Vatikán. Budapest, Panoráma (Panoráma Utikönyvek)
50. Korán I. (1980): Világmodellek: a Római Klub jelentésétől az ENSZ kezdeményezéséig. Budapest, KJK
51. Kozma L. (2002): Tudomány – technika – társadalom. Az ezredforduló kihívásai. Pécs, PTE TTK FEEFI

52. Kristóf T. (2001): Szenárióépítés, szenáriótervezés. BKÁE, Jövőkutató Kutatóközpont, <http://www.bkae.hu/jkut/download/09.Szenario.doc> (2005. 01. 04.)
53. Le Rendu, L. (2004): Jersey: Independent Dependency? The Survival Strategies of a Microstate. Bradford on Avon (UK), ELSP
54. Lessons From the Political Economy of Small Islands. The Resourcefulness of Jurisdiction. Edited by Godfrey Baldacchino and David Milne. Institute of Island Studies, University of Prince Edward Island. London, Macmillan Press Ltd., 2000
55. Lindström, B. (2000): Culture and Economic Development in Åland. In: Lessons From the Political Economy of Small Islands. The Resourcefulness of Jurisdiction. Edited by Godfrey Baldacchino and David Milne. Institute of Island Studies, University of Prince Edward Island. London, Macmillan Press Ltd., 2000, pp. 107-120.
56. Lorenz, K. (1991): „Mentsétek meg a reményt” – beszélgetések Kuert Mündllel. Budapest, Európa
57. Magyarai P. (2004): Tízezer volt milliomos nyomorog egy szigeten. <http://www.origo.hu/nagyvilag/20040801tizezer.html>, (2005. 12. 12.)
58. Mándi P. (1975): Oktatás és gazdasági növekedés a fejlődő országokban. Budapest: Akadémiai Kiadó
59. Marosán Gy. (2006): Hogyan készül a történelem? A kommunizmus mint lehetséges evolúciós adaptáció. Budapest, Money-Plan Kft.
60. McDaniel, C. N. – Gowdy, J. M. (2002): Az édenkert kiárusítása. Példázat a természet tönkretételéről. Budapest, Typotex
61. McDaniel, C. N. – Gowdy, J. M. (2002): Az édenkert kiárusítása. Példázat a természet tönkretételéről. Takács-Sánta András könyvismertetése. In: Kovász, 4. évf., 1–4. szám – 2002. Tavasz–Tél pp. 71–74.
62. McKercher, R. W. (2000): The Isle of Man: Jurisdictional Catapult to Development. In: Lessons From the Political Economy of Small Islands. The Resourcefulness of Jurisdiction. Edited by Godfrey Baldacchino and David Milne. Institute of Island Studies, University of Prince Edward Island. London, Macmillan Press Ltd., 2000, pp. 91-106.
63. Meadows, Dennis – Meadows, Donella – Randers, J. (2005): A növekedés határai –harminc év múltán. Budapest, Kossuth

64. Mediterranean Islands and Sustainable Tourism Development. Practices, Management and Policies. Edited by Dimitri Ioannides, Yorghos Apostolopoulos and Sevil Sonmez. Island Studies Series. New York, Continuum, 2001
65. Monory M. A. – Tillmann J. A. (1999): Ezredvégi beszélgetés László Ervinnel. <http://www.c3.hu/~bocs/eletharm/ezred/ezred14.htm>, (2006. 07. 01.)
66. Moore, D. W. (2005): The Other British Isles. A History of Shetland, Orkney, the Hebrides, Isle of Man, Anglesey, Scilly, Isle of Wight and the Channel Islands. North Carolina (USA), McFarland & Company Inc.,
67. Morris, D. (1989): A csupasz majom. Budapest, Európa
68. MTI (2003): Ciklon pusztított Tikopia szigetén 2003. január 1. <http://www.origo.hu/nagyvilag/20030101ciklon.html>, (2006. 07. 11.)
69. Náray-Szabó G. (2003): Fenntartható a fejlődés? Budapest, Akadémiai Kiadó
70. Nemes Cs. – Pálvölgyi T. – Tamás Zs. (2002, szerk.): Vissza vagy Hova – útkeresés a fenntarthatóság felé Magyarországon. Budapest, Tertia
71. Nováky E. – Várnagy R. (2005): A fenntarthatóság, mint a jövő problémakezelése Budapesti Corvinus Egyetem, Jövőkutatás Tanszék. <http://novaky.jovokutatas.hu/download/Tanulmanymagyar/NovakyVarnagyFenntarth.2005.doc>, (2006. 05. 30.)
72. Orosdy B. (1995): Koordináció, piac, marketing. Pécs, JPTE
73. Palan, R. (2003): The Offshore World. Sovereign Markets, virtual places, and nomad millionaires. Ithaca and London, Cornell University Press,.
74. Payne, A. (2004, ed): The New Regional Politics of Development. New York (USA), Palgrave Macmillan
75. A People of the Sea. The Maritime History of the Channel Islands. Edited by A. G. Jamieson. New York (USA), Methuen&CO, 1986
76. Polányi K. (2004): A nagy átalakulás. Korunk gazdasági és politikai gyökerei. 2. átdolgozott kiadás. Budapest, Napvilág
77. Polányi K. (1976): Az archaikus társadalom és gazdasági szemlélet. Tanulmányok. Budapest, Gondolat
78. Primaloro Group (1999): Code of Conduct on Business Taxation
79. Radcliffe, R. – John Roper, J. (2006): The economic case for a 0%/10% corporate tax rate structure in Guernsey. The economic impact of Guernsey's

- Tax Strategy. Paper One. <http://www.gov.gg/ccm/general/online-reports/2006-reports/> (2006. 08. 11.)
80. Rondo Kameron, R. (1994): A világgazdaság rövid története a kőkorszaktól napjainkig. Budapest, Maecenas
81. Saschs, J. D. (2005): End of poverty. Economic Possibilities of Our Time. New York, The Penguin Press
82. Sen, A. (2003): A fejlődés, mint szabadság. Budapest, Európa Könyvkiadó
83. Stiglitz, J. E. (2003): A globalizáció és visszasságai. Budapest, Napvilág
84. Stingl, M. (1979): Keresztül-kasul Mikronézián. Budapest, Gondolat
85. The Channel Islands. A New Study. Edited by Victor Coysh. North Pomfret, Vermont, David & Charles, 1977
86. Totman, C. (2006): Japán története. Budapest, Osiris
87. Webster, J. (1990): The Ecological Sustainability of Economic Growth in the Isle of Man. In: Sustainable Development and Environmental Management of Small Islands. Edited by W. Beller, P. d' Ayala and P. Hein. Paris, UNESCO, 1990 (Man and the Biosphere Series, Volume 5)
88. A World of Islands. An Island Studies Reader. Ed.: Godfrey Baldacchino. Prince Edward Island, University of Prince Edward Island, 2007
89. Zádori I. (2005): Tanulás és fenntartható fejlődés: Az első környezeti nevelési programoktól az ENSZ Nevelés a fenntartható fejlődésért évtizedéig. In: PTE KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola Évkönyv 2004-2005 IV. kötet. Pécs, PTE KTK, pp. 381-389. (Környezetvédelem, regionális versenyképesség, fenntartható fejlődés c. konferencia előadásai)
90. Zsolnai L. (2002): Ökológia, gazdaság, etika. Budapest, Helikon

Internetes adatforrások

1. 2002 Policy and Resource Planning Report – <http://www.gov.gg/ccm/navigation/government/online-reports/2002-reports/>, 2006. 06. 11.
2. 2002 Sustainable Guernsey – <http://www.gov.gg/ccm/navigation/government/online-reports/2002-reports/>, 2006. 06. 11.
3. 2005 Sustainable Guernsey – <http://www.gov.gg/ccm/navigation/government/online-reports/2005-reports/>, 2006. 06. 11.

4. 2006 Sustainable Guernsey – <http://www.gov.gg/ccm/navigation/government/online-reports/2006-reports/>, 2006. 08. 18.
5. 2007 Sustainable Guernsey – <http://www.gov.gg/ccm/navigation/government/online-reports/2007-reports/>, 2007. 08. 18.
6. Analysis of the island regions and outermost regions of the EU (2003) Part I. The island regions and territories. http://www.ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/ilesrup/islands_part1_summary_en.pdf
7. Analysis of the island regions and outermost regions of the EU (2003) Part II. The outermost regions. http://www.ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/ilesrup/islands_part2_summary_en.pdf
8. Breeds of Livestock - Guernsey Cattle, <http://www.ansi.okstate.edu/breeds/cattle/guernsey/>, 2006. 07. 18.
9. ECO/137 Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság: Vélemény a strukturális hátrányoktól sújtott régiókról. „Hogyan biztosítható az állandó természeti és strukturális hátrányoktól sújtott régiók jobb integrációja?” http://eescopinions.eesc.europa.eu/viewdoc.aspx?doc=/esppub1/esp_public/ces/eco/eco137/hu/ces140-2005_ac_hu.doc, 2007. 03. 15.
10. E-commerce firms head for tax haven Channel Islands. OUT-LAW News, 26/10/2006, <http://www.out-law.com/page-7425>, 2007. 04. 12.
11. European Commission (2005). Overseas Countries and Territories. http://europa.eu.int/comm/development/oct/index_en.htm, 2006. 12. 12.
12. Guernsey Domestic Corporate Taxation http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/company_tax/harmful_tax_practices/index_en.htm#code_conduct, 2006. 08. 14.
13. Guernsey Finance Industry, http://www.islandlife.org/finance_gsy.htm, 2006. 07. 19.
14. Harmful Tax Competition (European Commission, Taxation and Customs Union)
15. History of Guernsey, <http://www.islandlife.org/history.htm>, 2006. 07. 19.
16. <http://www.lowtax.net/lowtax/html/jgydctx.html>, 2006. 08. 11.
17. Internet World Stats – Usage and Population Statistics <http://www.internetworldstats.com/index.html>, 2007. 05. 10.
18. Jersey in Figures, 2006. <http://www.gov.je/Statistics/Statistical+Publications/>, 2007. 07. 14.
19. Off The Coast of Europe. Study undertaken by Eurisles on the initiative of the Islands Commission of CPMR, 2002 http://www.eurisles.com/strategie/Sommaire_EN.htm, 2006. 12. 12.

20. Official website of Isle of Wight, http://www.iwight.com/living_here/stats, 2007. 05. 12.
21. Ouessant Island Book Fair <http://perso.club-internet.fr/jacbayle/livres/salon.html>, 2007. 04. 18.
22. Ponant-szigetek http://www.iles-du-ponant.com/en_GB/decouverte.php, 2007. 04. 18.
23. Short History of Sark – <http://www.sark.gov.gg/static/history.htm>, 2006. 07. 12.
24. States of Guernsey. Latest Retail Prices Index Figures <http://www.gov.gg/ccm/policy-and-hr/facts-and-figures/latest-retail-prices-figures2.en>, 2006. 08. 12.
25. States of Guernsey. Latest Retail Prices Index Figures, <http://www.gov.gg/ccm/policy-and-hr/facts-and-figures/latest-retail-prices-figures2.en>, 2006. 12. 15.
26. States of Jersey Strategic Plan, 2006-2011 <http://www.gov.je/infoassetregister/reports/States%20Strategic%20Plan%202006%20to%202011.pdf>, 2007. 06. 14.
27. CIA The World Factbook <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/> 2005. 09. 27.
28. Åland in Brief <http://www.aland.ax/404.pbs>, 2008. 02. 12.
29. Guernsey E-commerce www.lowtax.net/lowtax/html/jgyecom.html, 2008. 10. 12.
30. Jersey E-Commerce <http://www.lowtax.net/lowtax/html/jjeecom.html>, 2008. 09. 06.
31. Guernsey Grid for Learning – E-learning <http://www.education.gg/gg/>, 2008. 10. 03.
32. <http://www.shetland.gov.uk/business-jobs/EconomicDevelopment.asp>
33. BBC News: Powering on with island wind plan. http://news.bbc.co.uk/1/hi/scotland/north_east/6277049.stm, 2007. 12. 28.
34. <http://www.gamblingcontrol.org/> 2008. 02. 19.
35. http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/primarolo_en.pdf, 2006. 08. 11.

12. A dolgozatban szereplő diagrammok adattáblái

10. ábra: A jólét szintje és a lehetséges gazdasági stratégiák köre 68 szigetgazdaság esetében, Bertram és Poirine nyomán saját szerkesztés (A World of Islands. An Island Studies Reader. University of Prince Edward Island, 2007, p. 363.)

Primer exporttermékek, valamint külső segélyekre és támogatásokra	Jóléti index
--	--------------

épülő szigetgazdaságok	
Madagascar	0,233
Solomon Islands	0,843
Sri Lanka	0,966
Dominican Republic	1,047
St Helena	1,274
American Samoa	1,368
Geostratégiai szerep nélküli MIRAB-típusú szigetgazdaságok	
Haiti	0,162
Comoros	0,510
Sao Tome and Principe	0,601
Kiribati	0,602
Tuvalu	0,866
Tonga	0,965
Samoa	1,000
Wallis and Futuna	1,236
Dominica	1,247
Montserrat	1,359
Idegenforgalomra és exportálható termékekre épülő szigetgazdaságok	
Jamaica	1,177
Fiji	1,178
Mauritius	1,220
Cuba	1,303
Seychelles	1,306
Northern Marianas	1,509
Geostratégiai szerepből következő támogatásokra épülő szigetgazdaságok	
Mayotte	0,772
Tokelau	0,826
Micronesia, Federated States	1,011
Marshall Islands	1,020
Niue	1,122
Reunion	1,321
St Pierre and Miquelon	1,483
Guadeloupe	1,488
French Polynesia	1,555
Martinique	1,632
Mérsékelt turizmussal jellemezhető szigetgazdaságok	
Maldives	0,842
Tuvalu	0,866
Grenada	0,937
Cook Islands	1,198
Palau	1,222
St Lucia	1,239
Canary Islands	1,608
Geostratégiai szerepkörrel és exportálható termékekkel rendelkező szigetgazdaságok	
Greenland	0,772
New Caledonia	1,485
Falkland Islands	1,705
Faroe Islands	1,715
Jelentős exporttevékenységgel jellemezhető szigetgazdaságok	
Nauru	0,933

Trinidad and Tobago	1,150
Bahamas	1,214
Puerto Rico	1,558
Malta	1,594
US Virgin Islands	1,630
New Zealand	1,680
Aruba	1,711
Singapore	1,811
Iceland	1,844
Meghatározó idegenforgalommal jellemezhető szigetgazdaságok	
Turks and Caicos Islands	1,451
Barbados	1,461
Guam	1,621
Hawai	1,844
Offshore pénzügyi tevékenységekre és idegenforgalomra épülő szigetgazdaságok	
Vanuatu	0,692
St Vincent and Grenadines	1,201
Bahamas	1,214
St Kitts and Nevis	1,287
Antigua and Barbuda	1,335
Anguilla	1,454
Netherlands Antilles	1,552
Cyprus	1,614
British Virgin Islands	1,733
Cayman Islands	1,808
Bermuda	1,882

Internet-felhasználók népességén belüli aránya (%), 2007	
Jersey	30,2
Bahamas	30,7
New Caledonia	31,2
St Lucia	32,4
Martinique	32,5
Malta	33

Cyprus	33,6
Aruba	34,1
Dominica	36,4
Jamaica	39,4
Antigua and Barbuda	40,1
Guam	46,5
Guernsey (with Alderney)	56,3
Barbados	59,8
Bermuda	65
Faroe Islands	66,3
Greenland	66,3
Singapore	66,3
Falkland Islands	69,4
New Zealand	74,9
Iceland	86,3

Az Internet-használat növekedése és a felhasználók népességen belüli aránya (logaritmus skála)						
Szigetek	Internet- használat növekedése (2000-2007, %) (1)	Felhasználók népességen belüli aránya (2)	Logaritmus skála (1)	Logaritmus skála (2)	Átlagtól való eltérés (1)	Átlagtól való eltérés (2)
Papua New Guinea	26	2,8	1,413	0,447	-1,454	-0,967
Cayman Islands	27	19,7	1,431	1,294	-1,436	-0,120
Iceland	54	86,3	1,729	1,936	-1,138	0,522
Trinidad and Tobago	60	12	1,778	1,079	-1,089	-0,335

Bermuda	68	65	1,833	1,813	-1,034	0,399
Reunion	69	27,4	1,840	1,438	-1,027	0,024
Guernsey (with Alderney)	80	56,3	1,903	1,751	-0,964	0,337
Kiribati	100	2,1	2,000	0,322	-0,867	-1,092
Singapore	102	66,3	2,008	1,822	-0,859	0,408
Greenland	114	66,3	2,055	1,822	-0,812	0,408
Sri Lanka	131	1,4	2,116	0,146	-0,751	-1,268
US Virgin Islands	150	26,6	2,176	1,425	-0,691	0,011
Vanuatu	150	3,4	2,176	0,531	-0,691	-0,883
Cyprus	172	33,6	2,235	1,526	-0,632	0,112
St Vincent and Grenadines	186	7,9	2,269	0,898	-0,598	-0,516
Tonga	200	2,9	2,301	0,462	-0,566	-0,952
Sao Tome and Principe	208	11,5	2,317	1,061	-0,550	-0,353
Maldives	217	6,3	2,336	0,799	-0,531	-0,615
New Caledonia	217	31,2	2,336	1,494	-0,531	0,080
Cuba	217	1,7	2,336	0,230	-0,531	-1,184
Malta	218	33	2,338	1,519	-0,529	0,105
Anguilla	226	22,2	2,355	1,346	-0,512	-0,068
Madagascar	233	0,5	2,368	-0,301	-0,499	-1,715
Jersey	238	30,2	2,376	1,480	-0,491	0,066
Mauritius	245	23,2	2,389	1,365	-0,478	-0,049
Seychelles	250	24,7	2,398	1,393	-0,469	-0,021
Cape Verde	263	5,9	2,419	0,771	-0,448	-0,643
New Zealand	286	74,9	2,456	1,874	-0,411	0,460
Bahrain	288	21	2,459	1,322	-0,408	-0,092
Solomon Islands	320	1,7	2,505	0,230	-0,362	-1,184
Marshall Islands	340	4	2,531	0,602	-0,336	-0,812
Grenada	363	18,8	2,560	1,274	-0,307	-0,140
Puerto Rico	400	25	2,602	1,398	-0,265	-0,016
St Kitts and Nevis	400	25,4	2,602	1,405	-0,265	-0,009
Antigua and Barbuda	480	40,1	2,681	1,603	-0,186	0,189
Aruba	500	34,1	2,699	1,533	-0,168	0,119
French Polynesia	588	20,6	2,769	1,314	-0,098	-0,100
Micronesia, Federated States	600	12,7	2,778	1,104	-0,089	-0,310
Bahamas	686	30,7	2,837	1,487	-0,030	0,073
Fiji	833	8,1	2,921	0,908	0,054	-0,506
Guadeloupe	963	18,6	2,983	1,270	0,116	-0,144
Faroe Islands	1000	66,3	3,000	1,822	0,133	0,408
Samoa	1100	3,2	3,041	0,505	0,174	-0,909
Dominica	1200	36,4	3,079	1,561	0,212	0,147
Comoros	1233	2,9	3,091	0,462	0,224	-0,952
Guam	1480	46,5	3,170	1,667	0,303	0,253
Jamaica	1678	39,4	3,225	1,595	0,358	0,181
St Lucia	1733	32,4	3,239	1,511	0,372	0,097
Martinique	2500	32,5	3,398	1,512	0,531	0,098
Barbados	2567	59,8	3,409	1,777	0,542	0,363
Dominican Republic	2627	16,2	3,420	1,210	0,553	-0,204
Haiti	9900	7,1	3,996	0,851	1,129	-0,563

Szigetek	Egy főre jutó GDP, US\$	log GDP	GDP index	Születéskor várható élettartam	Várható élettartam index	Internet-felhasználók népességen belüli aránya	Internet-használat indexe	Új jóléti index
Anguilla	7500	3,875	0,659	77	0,867	22,2	0,222	0,583

Antigua and Barbuda	9480	3,977	0,695	72	0,783	40,1	0,401	0,626
Aruba	21800	4,338	0,822	79	0,900	34,1	0,341	0,688
Bahamas	15100	4,179	0,766	66	0,683	30,7	0,307	0,585
Bahrain	14370	4,157	0,758	74	0,817	21,0	0,210	0,595
Barbados	17000	4,230	0,784	73	0,800	59,8	0,598	0,727
Bermuda	69900	4,844	1,000	78	0,883	65,0	0,650	0,844
British Virgin Islands	38500	4,585	0,909	77	0,867	17,8	0,178	0,651
Cape Verde	1720	3,236	0,434	71	0,767	5,9	0,059	0,420
Cayman Islands	32300	4,509	0,882	80	0,917	19,7	0,197	0,665
Comoros	560	2,748	0,263	62	0,617	2,9	0,029	0,303
Cook Islands	5000	3,699	0,597	72	0,783	19,2	0,192	0,524
Cuba	3500	3,544	0,543	77	0,867	1,7	0,017	0,475
Cyprus	16510	4,218	0,779	78	0,883	33,6	0,336	0,666
Dominica	3670	3,565	0,550	75	0,833	36,4	0,364	0,582
Dominican Republic	2100	3,322	0,465	72	0,783	16,2	0,162	0,470
Falkland Islands	25000	4,398	0,843	78	0,883	69,4	0,694	0,807
Faroe Islands	22000	4,342	0,823	79	0,900	66,3	0,663	0,795
Fiji	6000	3,778	0,625	70	0,750	8,1	0,081	0,485
French Polynesia	16070	4,206	0,775	76	0,850	20,6	0,206	0,610
Greenland	20000	4,301	0,809	50	0,417	66,3	0,663	0,629
Grenada	3750	3,574	0,553	65	0,667	18,8	0,188	0,469
Guadeloupe	7900	3,898	0,667	78	0,883	18,6	0,186	0,579
Guam	15000	4,176	0,765	79	0,900	46,5	0,465	0,710
Guernsey (with Alderney)	44600	4,649	0,931	81	0,933	56,3	0,563	0,809
Haiti	400	2,602	0,212	53	0,467	7,1	0,071	0,250
Iceland	37920	4,579	0,906	80	0,917	86,3	0,863	0,895
Jamaica	3300	3,519	0,534	73	0,800	39,4	0,394	0,576
Jersey	57000	4,756	0,969	80	0,917	30,2	0,302	0,729
Kiribati	970	2,987	0,347	62	0,617	2,1	0,021	0,328
Madagascar	290	2,462	0,163	57	0,533	0,5	0,005	0,234
Maldives	2410	3,382	0,486	64	0,650	6,3	0,063	0,400
Malta	12050	4,081	0,731	79	0,900	33,0	0,330	0,654
Marshall Islands	2320	3,365	0,480	70	0,750	4,0	0,040	0,423
Martinique	14400	4,158	0,759	79	0,900	32,5	0,325	0,661
Mauritius	4640	3,667	0,586	73	0,800	23,2	0,232	0,539
Micronesia, Federated States	2300	3,362	0,479	70	0,750	12,7	0,127	0,452
Nauru	5000	3,699	0,597	63	0,633	2,6	0,026	0,419
Netherlands Antilles	16000	4,204	0,775	76	0,850	1,1	0,011	0,545
New Caledonia	15000	4,176	0,765	74	0,817	31,2	0,312	0,631
New Zealand	19990	4,301	0,809	79	0,900	74,9	0,749	0,819
Niue	3600	3,556	0,547	71	0,767	26,1	0,261	0,525
Northern Marianas	12500	4,097	0,737	76	0,850	11,9	0,119	0,569
Papua New Guinea	2600	3,415	0,497	65	0,667	2,8	0,028	0,397
Puerto Rico	10950	4,039	0,717	78	0,883	25,0	0,250	0,617
Reunion	6200	3,792	0,630	74	0,817	27,4	0,274	0,574
Samoa	1840	3,265	0,445	71	0,767	3,2	0,032	0,414
Szigetek	Egy főre jutó GDP, US\$	log GDP	GDP index	Születéskor várható élettartam	Várható élettartam index	Internet-felhasználók népességen belüli aránya	Internet-használat indexe	Új jóléti index
Sao Tome and Principe	390	2,591	0,208	67	0,700	11,5	0,115	0,341
Seychelles	8190	3,913	0,672	72	0,783	24,7	0,247	0,568
Singapore	24760	4,394	0,841	82	0,950	66,3	0,663	0,818
Solomon Islands	560	2,748	0,263	73	0,800	1,7	0,017	0,360
Sri Lanka	1010	3,004	0,353	73	0,800	1,4	0,014	0,389
St Helena	2500	3,398	0,491	78	0,883	21,5	0,215	0,530

St Kitts and Nevis	6980	3,844	0,648	72	0,783	25,4	0,254	0,562
St Lucia	4180	3,621	0,570	74	0,817	32,4	0,324	0,570
St Vincent and Grenadines	3400	3,531	0,538	74	0,817	7,9	0,079	0,478
Tonga	1860	3,270	0,446	70	0,750	2,9	0,029	0,408
Trinidad and Tobago	8730	3,941	0,682	67	0,700	12,0	0,120	0,501
Tuvalu	1400	3,146	0,403	68	0,717	13,2	0,132	0,417
US Virgin Islands	14500	4,161	0,760	79	0,900	26,6	0,266	0,642
Vanuatu	1390	3,143	0,402	63	0,633	3,4	0,034	0,356
Wallis and Futuna	3800	3,580	0,555	74	0,817	5,9	0,059	0,477

Az új jóléti index számítási módja a HDI index számításának alapján:

$$\text{GDP index} = \frac{\log(\text{sziget adat}) - \log(100)}{\log(70.000) - \log(100)}$$

$$\text{Várható élettartam indexe} = \frac{\text{sziget adat} - 25}{85 - 25}$$

$$\text{Internet-használat indexe} = \frac{\text{sziget adat} - 0}{100 - 0}$$

$$\text{Új jóléti index} = 1/3(\text{GDP index}) + 1/3(\text{várható élettartam indexe}) + 1/3(\text{Internet-használat indexe})$$

Kalózkodás a Csatorna-szigeteken 1703-1711 (eset)			
Évek	Kiadott megbízások	Elfoglalt javak	Veszteségek
1703	20	50	5
1704	16	59	3
1705	23	91	3
1706	20	91	7
1707	18	62	6
1708	44	117	9

1709	29	95	11
1710	29	93	14
1711	30	101	8

A Csatorna-szigetek kereskedelmi flottája 1700-1900				
évek	Guernsey		Jersey	
	hajók száma	tonna	hajók száma	tonna
1701	32	1260	40	2039
1789	77	5861	80	5813
1798	78	6116	59	4117
1807	114	10450	76	6655
1818	65	8351	77	8617
1827	75	7879	182	16583
1833	80	9158	208	21104
1841	133	15396	293	25868
1850	143	16743	347	32331
1858	130	18093	400	39343
1865	126	25822	465	55159
1870	154	27273	343	35761
1878	182	32116	273	19760
1887	111	16141	155	10623
1898	57	6819	93	5227

Hajóépítés alakulása a Csatorna-szigeteken, 1815-1879 (db)		
évek	Jersey	Guernsey
1815-19	17	20
1820-24	21	30
1825-29	47	15
1830-34	26	12
1835-39	77	54
1840-44	91	59
1845-49	78	18
1850-54	95	16
1855-59	115	16
1860-64	115	18
1865-69	101	26
1870-74	56	9
1875-79	42	7

Hajóépítés a Csatorna-szigeteken, 1815-79, nagyság szerint		
tonna	Jersey	Guernsey
50 alatt	345	85
50-100	213	48
101-200	190	94
201-300	70	55
301-400	21	12

401-500	15	1
501-600	8	3
601-700	3	2
701-800	9	0
801-900	4	0
901-1000	1	0
1001-1100	2	0
Összesen	881	300

Jersey osztriga-fogások, 1810-36 és 1851-71	
évek	Tub (dézsa)
1810	7676
1811	14178
1812	13264
1813	25390
1814	44766
1815	71155
1816	80980
1817	80610
1818	80418
1819	89327
1820	80327
1821	89385
1822	99320
1823	119345
1824	97540
1825	98692
1826	97485
1827	86882
1828	134280
1829	119560
1830	109270
1831	108798
1832	99830
1833	110280
1834	101890
1835	49995
1836	58590
....
évek	Tub (dézsa)
1851	137353
1852	115295
1853	215700
1854	118145
1855	93671
1856	179194
1857	179690
1858	150990

1859	120610
1860	98110
1861	76380
1862	18220
1863	9841
1864	6196
1865	3010
1866	2160
1867	2070
1868	1800
1869	2176
1870	1480
1871	1200

Bankbetétek és bankok Jersey-n, 1960-1971		
évek	bankbetétek (millió font)	Működő bankok száma (db)
1960	39	7
1961	44	8
1962	50	12
1963	55	13
1964	61	15
1965	69	16
1966	113	21
1967	159	24
1968	208	27
1969	296	28
1970	436	30
1971	470	30

Offshore vállalatok és alapok számának alakulása Jersey-n, 1962-1971 (db)			
Évek	Offshore vállalatok	Offshore alapok	Bankok
1962	17	3	12
1963	25	3	13
1964	66	3	15
1965	110	5	16
1966	172	5	21
1967	210	6	24
1968	282	7	27
1969	400	11	28
1970	472	14	30
1971	571	15	30

Az Európai Unió 21 szigetrégiójának GDP-je 2002-ben (% , EU15 átlag=100)

Sziget-régiók (EU 15)	(EU15=100)
Réunion	51
Azores	53
Guadeloupe	56
Ionía Nisia	60
Martinique	64
Vorio Aigaio	64
Sicilia	66
Kriti	68
Madeira	72
Isle of Wight	73
Western Isles	75
Sardegna	79
Notio Aigaio	80
Canarias	81
Corse	81
Orkney	82
Gotland	90
Bornholm	97
Illes Balears	101
Shetland	114
Aland	138

Egy főre jutó GNI, 2005 (ezer dollár)	
Luxembourg	65
Jersey	57
USA	42
Guernsey	41
Switzerland	37
Ireland	35
UK	33
Isle of Man	32
France	31
Singapore	30

Ágazati bevételek, Guernsey, 2002-2006 (millió font)					
szektorok	2002	2003	2004	2005	2006
Mezőgazdaság, halászat és zöldségtermelés	27,945	27,724	25,009	24,617	24,198
Ipari termelés	42,169	41,156	42,326	41,27	39,566
Építőipar	106,877	123,299	125,323	142,041	153,579

Áram, gáz és vízszolgáltatás	14,109	14,565	15,673	15,336	14,583
Szállítás, raktározás	32,358	29,269	29,989	30,148	30,057
Hotelek és rekreáció	63,473	64,576	62,677	63,045	61,513
Kis és nagykereskedelem	156,928	160,809	155,741	166,056	168,201
Személyi szolgáltatások	17,467	19,721	19,388	19,856	21,258
Pénzügyi és jogi tevékenységek	554,481	487,542	496,686	532,357	547,088
web gazdaság és egyéb üzleti tevékenységek	149,751	157,207	179,705	185,972	199,878
Közszolgáltatások, nonprofit tevékenységek	196,17	207,911	214,764	224,555	225,069

GVA szektoronként Jersey-n, 2003-as árakon (millió font)				
szektorok	1998	2000	2004	2005
Mezőgazdaság	56	53	43	44
Ipari termelés	74	73	57	54
Áram, gáz és vízszolgáltatás	40	41	33	35
Építőipar	156	162	156	168
Kis és nagykereskedelem	224	220	209	217
Hotelek, éttermek és bárók	130	121	109	106
Szállítás, raktározás és kommunikáció	138	136	133	138
Pénzügyi szolgáltatások	1598	1873	1551	1589
Egyéb üzleti tevékenységek	200	210	239	261
Közszolgáltatások	193	211	227	230
Total GVA	3168	3455	3115	3203

Infláció a Csatorna-szigeteken (% RPI alapján, 2002. március - 2006. március)			
2002-2006	Guernsey	Jersey	UK
2002. március	2,9	4	1,3
2002. június	3,3	4,2	1
2002. szeptember	3,9	4,2	1,7
2002. december	4,4	4,9	2,9
2003. március	4,7	4,9	3,1
2003. június	4,3	4,2	2,9
2003. szeptember	3,3	3,8	2,8
2003. december	3,9	4	2,8
2004. március	4,2	3,7	2,6
2004. június	4,5	4,8	3
2004. szeptember	5,2	5,6	3,1
2004. december	4,9	5,3	3,5
2005. március	4,6	4,5	3,2
2005. június	4,6	3,6	2,9
2005. szeptember	3,8	2	2,7
2005. december	3,3	2,2	2,2
2006. március	3,1	2,4	2,4

A Csatorna-szigetek népességszámának alakulása, 1831-2001 (ezer fő)		
évek	Jersey	Guernsey
1831	36582	24540
1841	47544	26693
1851	57020	29806
1861	55613	29850
1871	56627	30680
1881	52445	32631
1891	54518	35287
1901	52576	40446
1911	51898	41858
1921	49701	38315
1931	50462	40643
1939	51080	43820
1951	57310	43652
1961	59489	45068
1971	69329	51458
1976	71018	53637
1981	76050	53313
1986	80212	55482
1991	84082	58867
1996	85150	58681
2001	87186	59807

Foglalkoztatottak számának ágazatonkénti megoszlása Jersey-n, 2006. június (fő)	
Pénzügyi és jogi tevékenységek	12170
Kis és nagykereskedelem	8440
Közszféra	6480
Hotelek, éttermek, bárók	6190
Építőipar	5220
Oktatás, egészségügy és egyéb szolgáltatások	4850
Egyéb üzleti tevékenységek	3100
Szállítás, raktározás és kommunikáció	2680
Mezőgazdasági és halászat	1810
Ipari termelés	1620
Áram, gáz és vízszolgáltatás	500
Információs szolgáltatások	500

Foglalkoztatottak számának ágazatonkénti megoszlása Guernsey-n, 2006. június (fő)	
Pénzügyi és jogi tevékenységek	7164
Kis és nagykereskedelem	4483
Közszféra	3521
Építőipar	3004
Információs és egyéb szolgáltatások	2789
Oktatás és egészségügy	2772
Hotelek	2017
Ipari termelés	1275
Szállítás	1109
Kertészet és egyéb primer tevékenységek	1048
Személyi szolgáltatások	807
Rekreáció, kulturális ipar	462
Víz, gáz és áramellátás	429
Nonprofit szektor	256
Egyéb tevékenységek	20

Foglalkoztatás ágazatonkénti változásai Guernsey-n, 1996-2006 (fő)	
Kertészet és egyéb primer tevékenységek	-845
Ipari termelés	-809
Oktatás és egészségügy	-765
Hotelek	-485
Szállítás	-151
Személyi szolgáltatások	-104
Rekreáció, kulturális ipar	-77
Kis és nagykereskedelem	-57
Víz, gáz és áramellátás	-18
Nonprofit szektor	11
Egyéb tevékenységek	20
Építőipar	328
Információs és egyéb szolgáltatások	566
Pénzügyi és jogi tevékenységek	1236
Közszféra	1613

Foglalkoztatás ágazatonkénti változásai Jersey-n, 1996-2006 (fő)	
Hotelek, éttermek, bárók	-1560
Ipari termelés	-970
Mezőgazdasági és halászat	-650
Kis és nagykereskedelem	-480
Áram, gáz és vízszolgáltatás	-120
Szállítás, raktározás és kommunikáció	-40
Információs szolgáltatások	210
Egyéb üzleti tevékenységek	440
Építőipar	630
Közszféra	667
Oktatás, egészségügy	670
Pénzügyi és jogi tevékenységek	2340

Tengerentúli segélyek, Jersey, 2006 (font)	
Helyi jótékonyági szervezetek tengerentúli segélyei	10372
Adminisztratív tevékenységek támogatása	55347
Közösségi projektek támogatása	162931
Katasztrófa és kár elhárítás	642734
Általános állami segély	4797510
Összesen	5668894

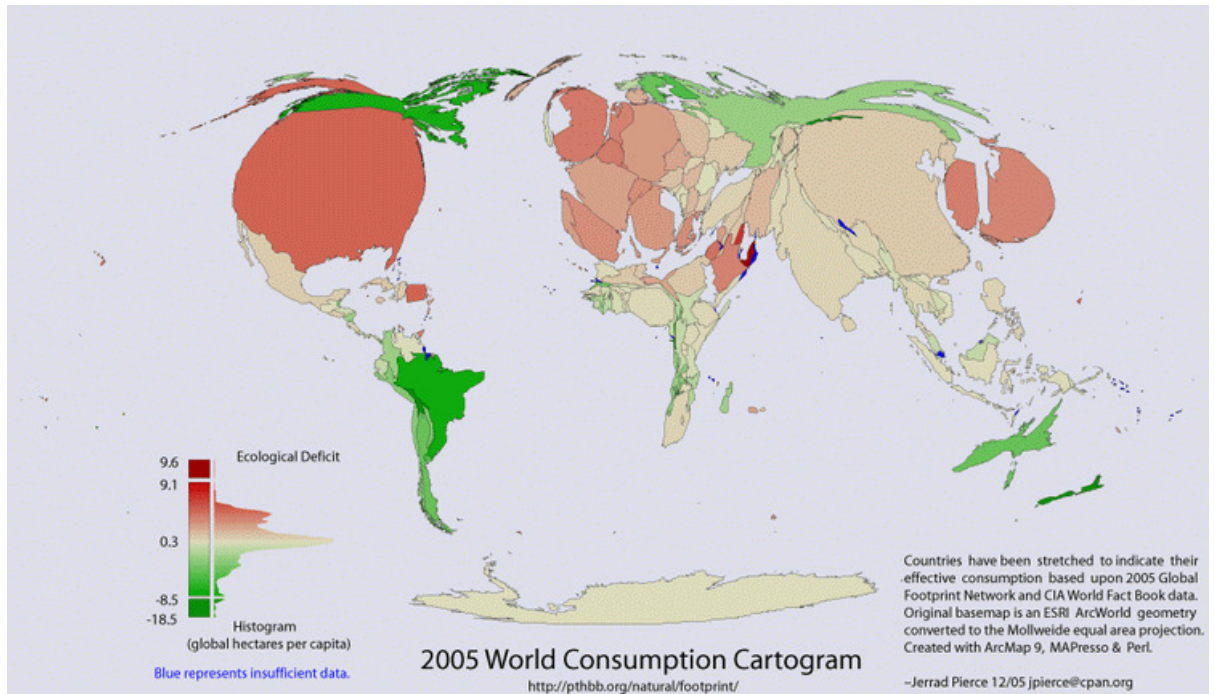
Tengerentúli segélyek alakulása Guernsey-n, 1999-2006 (font)								
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Afrika	484134	521526	657522	692277	720082	1049917	1013234	992539
Európa	100000	0	0	0	0	0	0	0
India	237227	241719	282394	202976	251012	300765	490438	462766
Latin-Amerika és a Karib-szigetek	94479	37405	39833	44511	88607	74282	32200	94449
Ázsia és a Csendes-óceáni térség	44627	84880	55991	205943	169357	124434	134323	197805
Biztonsági segélyalap	150000	25000	100000	100000	30000	200000	150000	0

Guernsey ökológiai lábnyoma, 2001 (ha)	
Vízfogyasztás	124
Tengeri szállítás	167
Buszközlekedés	242
Közúti szállítás	371
Légi szállítás	382
Légi közlekedés	2204
Egyéb építési hulladék	3968
Gázfogyasztás	6192
Épített környezet	10286
Újrahasznosított anyagok	16846
Kereskedelmi hulladék	23484
Faipari termékek fogyasztása	45944
Háztartási hulladék	48015
Élelmiszerfogyasztás	89052
Autóhasználat	91121
Elektromos áram fogyasztás	174571

13. Mellékletek

Melléklet 1.

A Fogyasztás világtérképe 2005

Forrás: Ökológiai Lábnyom Térképek, <http://pthbb.org/natural/footprint/img/cartogram.gif>

Melléklet 2.

SNIJ, illetve SNI jellegű területek a világban

1. West Atlantic/Caribbean: (Anguilla, Aruba, Netherlands Antilles [Bonaire, Curacao, Saba, St Eustatius, Sint Maarten], Barbuda, Bermuda, British Virgin Islands, Cayman Islands, Guadeloupe, Martinique, Montserrat, Nevis, Puerto Rico, San Andres y Providencia, Tobago, Turks & Caicos Islands, US Virgin Islands). (20)
2. South, Central & North-East Atlantic, all related to Britain: (Alderney, Ascension, Falklands, Guernsey, Isle of Man, Jersey, Northern Ireland, Sark, Scotland, Shetland Islands, St. Helena, Tristan da Cunha, Wales). (13)
3. Scandinavia: (Åland, Bornholm, Faeroes, Gotland, Greenland, Hiiumaa, Lofoten, Saaremaa, Svalbard). (9)
4. South Pacific: (Admiralty Islands/Manus, American Samoa, Banaba, Bougainville, Chatham Island, Cocos [Keeling] Islands, Cook Islands, Easter Island/Rapa Nui, French Polynesia, Galapagos, Kosrae, Macquarie Island, New Caledonia, Niue, Norfolk Island, Pitcairn, Pohnpei, Rotuma, Tasmania, Tokelau, Torres Strait Islands, Truk, Wallis and Futuna, Yap). (24)
5. North-West Atlantic: (Baffin Island/Nunavut, Cape Breton Island, Newfoundland & Labrador, Prince Edward Island, St Pierre et Miquelon). (5)
6. Mediterranean and East Atlantic: Territories associated with European Union member/applicant countries: (Azores, Akrotiri & Dhekelia, Balearics, Canaries, Corsica, Gozo, Madeira, North Cyprus, Sardinia, Sicily). (10)
7. Indian Ocean/East Africa: (Andaman & Nicobar, Kish, Lakshadweep, Mayotte, Njazidja, Mwali, Nzwani, Pemba, Reunion, Rodrigues, Socotra, Zanzibar). (12)
8. South Asia, East Asia & North Pacific: (Aceh, Aleutians, Guam, Hainan, Hawai'i, Hong Kong, Jeju/Cheju, Kurile Islands, Labuan, Macao, Mindanao, Northern Marianas, Okinawa, Queen Charlotte Islands/Haida Gwaii, Sabah, Sarawak, Sakhalin, South Moluccas, Tamil Eilam, Taiwan). (20)

Forrás: UPEI, Jurisdiction Project, www.islandstudies.ca/jurisdiction.html

Melléklet 3. EURÓPA SZIGETRÉGIÓI (2002)

Sziget-régiók (EU 15)	"Anyao ország "	Legkisebb távolság (km)	legközelebbi ország	népesség ezer fő(1999)	népsűrűség (fő/km ²)	terület (km ²)	GDP/fő (EUR15=100)	munkanélküliségi ráta (%)	Primer szektor aránya (%)	Szekunder szektor aránya (%)	Tercier szektor aránya (%)
Bornholm	DK	36	Svédország	45	77	588	97	9,7	8	21	71
Illes Balears	E	85	Spanyolország	822	165	4974	101	8	2,5	25	72,5
Canarias	E	100	Marokkó	1673	225	7447	81	14,4	7	21	72
Corse	F	90	Olaszország	260	30	8681	81	14,3	5,7	15,6	78,7
Martinique	F	410	Venezuela	381	346	1100	64	29,2	6,6	15,1	78,3
Guadeloupe	F	560	Venezuela	422	248	1705	56	30,7	6,5	16,7	76,8
Réunion	F	1200	Mozambik	706	282	2507	51	33,1	5	14,6	80,4
Aland	FIN	40	Svédország	26	17	1526	138	2,1	8,8	21,3	69,9
Ionia Nisia	GR	<5	Görögország	202	88	2307	60	5,5	25	16	59
Notio Aigaio	GR	<5	Törökország	271	51	5286	80	7,3	8	23	69
Vorio Aigaio	GR	<5	Törökország	183	48	3836	64	11,3	18	20	62
Kriti	GR	100	Görögország	563	68	8336	68	7,3	33	13	54
Sicília	I	6	Olaszország	5098	198	25708	66	24,8	9,5	21,5	69
Sardegna	I	185	Olaszország	1652	69	24090	79	21,9	11	23	66
Madeira	P	650	Marokkó	253	317	797	72	3,4	14	32	54
Azores	P	1300	Portugália	245	105	2333	53	3,7	18	24	58
Gotland	S	70	Svédország	57	18	3140	90	5	8	21	71
Isle of Wight	UK	<5	Nagy-Brittania	128	337	380	73	4,8	2	26	72
Orkney	UK	10	Nagy-Brittania	20	21	956	82	4,5	27	20	53
Western Isles	UK	25	Nagy-Brittania	28	10	2898	75	9,9	15	19	66
Shetland	UK	130	Nagy-Brittania	23	16	1468	114	2,6	18	20	62

"Új" szigetrégiók (2002-ben még társult, 2004-től EU tag országok szigetrégiói)	"Anyao ország"	Legkisebb távolság (km)	legközelebbi ország	népesség ezer fő(1999)	népsűrűség (fő/km ²)	terület (km ²)	GDP/fő (EUR15=100)	munkanélküliségi ráta (%)	Primer szektor aránya (%)	Szekunder szektor aránya (%)	Tercier szektor aránya (%)
Gozo	M	250	Olaszország	29	439	66		5,3	6	24	70
Hiiumaa	EE	22	Észtország	11	11	1023		10,9	18	26	56
Saaremaa	EE	7	Észtország	40	14	2922		16,3	14	33	53

EU-tagország felségterülete, de nem EU tag (földrajzilag európai szigetek)	"Anyao rszág"	Legkisebb távolság (km)	legközelebbi ország	népesség ezer fő(1999)	népsűrűség (fő/km ²)	terület (km ²)
Feroe	DK	335	Nagy-Brittania	42	30	1399
Guernsey	UK	45	Franciaország	65	833	78
Isle of Man	UK	30	Nagy-Brittania	75	128	588
Jersey	UK	20	Franciaország	90	776	116

EU-tagország felségterülete, de nem EU tag (földrajzilag nem európai szigetek)	"Anyao rszág"	Legkisebb távolság (km)	legközelebbi kontinens	népesség ezer fő(1999)	népsűrűség (fő/km ²)	terület (km ²)
Groenland	DK	1000	Észak-Amerika	59	0,03	2176000
Francia Polinézia	F	5800	Észak-Amerika	235	56	4200
Új-Kaledónia	F	800	Ausztrália	214	12	18575
Mayotte	F	500	Afrika	130	348	374
Wallis-et-Futuna	F	3200	Ausztrália	15	71	211
St-Pierre-et-Miquelon	F	25	Észak-Amerika	7	29	242
Kerguelen, Crozet, Amsterdam, St Paul	F	1800	Antarktisz	0	0	7391
Holland Antillák	NL	60	Dél-Amerika	217	213	1020
Aruba	NL	24	Dél-Amerika	71	392	181
Kajmán-szigetek	UK	500	Észak-Amerika	34	131	260
Iles Turks et Caïcos	UK	875	Észak-Amerika	15	35	430
Iles Vierges Britanniques	UK	800	Dél-Amerika	14	93	150
Montserrat	UK	650	Dél-Amerika	12	97	124
Anguilla	UK	810	Dél-Amerika	9	122	74
Ste Helene	UK	1920	Afrika	6	49	122
Falkland-szigetek	UK	800	Dél-Amerika	3	0	12173
Georgie du Sud et Iles Sandwich du Sud	UK	1600	Antarktisz	0,5	0	4066
Territoires Britanniques de l'Océan Indien	UK	1750	Ázsia	0	0	60
Pitcairn	UK	4600	Dél-Amerika	0	0	47
Clipperton	UK	1300	Dél-Amerika	0	0	0
Ascension	UK	1700	Afrika	1,5	15	97
Bermudes	UK	917	Észak-Amerika	63	1189	53
Tristan da Cunha	UK	2800	Dél-Amerika	0,3	3	98

Forrás: Off The Coast of Europe. Study undertaken by Eurisles on the initiative of the Islands Commission of CPMR, 2002, 14-16. p.
http://www.eurisles.com/strategie/Sommaire_EN.htm

Melléklet 4. – A World of Islands adatbázis

Island entity	Import of goods and services per capita, US\$m	% of total imports of goods and services					
		Merchandise exports	Tourism	Remittances	Aid	Remittances+ Aid	Residual
American Samoa	10629	58,3	2,6	0,0	2,5	2,5	36,6
Anguilla	8368	3,4	51,6	5,3	4,4	9,7	35,3
Antigua and Barbuda	6337	8,4	55,5	2,4	1,8	4,2	31,9
Aruba	29492	67,7	27,8	-1,2	0,6	-0,6	5,1
Bahamas	8792	15,3	60,6	-2,8	0,2	-2,6	26,7
Bahrain	7243	111,4	12,3	-19,7	0,0	-19,7	-4,0
Barbados	5539	49,0	47,3	5,9	0,3	6,2	-2,5
Bermuda	25081	2,8	23,1	0,0	0,0	0,0	74,1
British Virgin Islands	24531	4,7	56,1	0,0	0,6	0,6	38,6
Canary Islands	8380	20,5	56,6	0,0	0,0	0,0	22,9
Cape Verde	807	9,8	13,7	21,1	27,3	48,4	28,1
Cayman Islands	17773	0,4	74,6	0,0	-0,3	-0,3	25,3
Comoros	119	24,5	13,2	33,9	33,8	67,7	-5,4
Cook Islands	2765	11,2	75,4	2,2	8,4	10,6	2,8
Cyprus	6519	17,5	36,7	-0,6	0,8	0,2	45,6
Dominica	2356	28,4	28,9	2,1	68,7	70,8	-28,1
Dominican Republic	1122	54,4	28,5	20,1	1,2	21,3	-4,2
Falkland Islands	28769	121,3	0,0	0,0	-0,2	-0,2	-21,1
Faroe Islands	12650	83,4	4,0	6,0	0,0	6,0	6,6
Fiji	1319	47,5	21,2	1,5	2,8	4,3	27,0
French Polynesia	6402	11,1	25,9	-0,7	56,3	55,6	7,4
Greenland	9500	75,6	0,0	0,0	83,8	83,8	-59,4
Grenada	2651	23,4	31,7	7,2	3,3	10,5	34,4
Guadeloupe	4791	8,4	13,8	0,0	54,7	54,7	23,1
Guam	4493	7,7	254,6	0,0	0,0	0,0	-162,3
Haiti	155	24,4	8,8	47,8	15,3	63,1	3,7
Hawai	2576	48,6	308,9	0,0	0,0	0,0	-257,5
Iceland	12198	60,5	7,0	1,7	0,0	1,7	30,8
Jamaica	1718	31,7	28,2	18,6	0,2	18,8	21,3
Kiribati	999	10,3	1,4	13,2	17,5	30,7	57,6
Maldives	2087	17,7	50,7	-7,0	3,7	-3,3	34,9
Malta	9043	77,3	17,3	0,0	0,4	0,4	5,0
Marshall Islands	1221	10,4	5,3	0,8	86,5	87,3	-3,0
Martinique	4776	13,3	16,5	0,0	55,5	55,5	14,7
Mauritius	2287	60,0	21,4	-0,2	0,6	0,4	18,2
Mayotte	1696	1,8	0,0	0,0	111,1	111,1	-12,9
Micronesia, Federated States	1390	13,4	10,4	1,5	74,9	76,4	-0,2
Montserrat	4376	2,8	20,6	-5,6	89,8	84,2	-7,6
Nauru	1932	83,8	0,0	0,0	28,8	28,8	-12,6
Netherlands Antilles	13301	25,3	32,3	-1,8	4,1	2,3	40,1
New Caledonia	8461	40,9	10,6	-0,1	41,5	41,4	7,1
New Zealand	4614	76,3	14,8	2,3	0,0	2,3	6,6
Niue	735	0,0	62,6	0,0	347,6	347,6	-310,2
Northern Marianas	8551	127,3	99,5	0,0	7,1	7,1	-133,9

Island entity	Import of goods and services per capita, US\$m	Merchandise exports	Tourism	Remittances	Aid	Remittances +Aid	Residual
Papua New Guinea	298	113,0	4,7	-0,6	13,4	12,8	-30,5
Puerto Rico	12515	96,1	5,2	1,3	12,2	13,5	-14,8
Reunion	5627	6,2	8,1	0,0	64,4	64,4	21,3
St Helena	5798	41,4	0,0	2,3	29,0	31,3	27,3
St Kitts and Nevis	5150	22,3	25,4	0,4	4,5	4,9	47,4
St Lucia	2693	11,3	57,2	0,4	4,6	5,0	26,5
St Pierre and Miquelon	13138	7,5	0,0	0,0	66,8	66,8	25,7
St Vincent and Grenadines	1850	21,1	36,0	0,9	3,8	4,7	38,2
Samoa	832	9,9	30,2	35,7	21,9	57,6	2,3
Sao Tome and Principe	254	11,0	25,9	2,9	84,7	87,6	-24,5
Seychelles	6639	38,9	26,9	-1,5	1,9	0,4	33,8
Singapore	35944	92,3	3,0	0,0	0,0	0,0	4,7
Solomon Islands	271	64,8	5,7	-3,1	39,5	36,4	-6,9
Tokelau	496	0,0	0,0	0,0	674,4	674,4	-574,4
Tonga	847	15,2	12,8	48,2	23,9	72,1	-0,1
Trinidad and Tobago	2925	107,9	5,9	1,6	0,1	1,7	-15,5
Turks and Caicos Islands	4214	7,7	332,1	0,0	6,5	6,5	-246,3
Tuvalu	1205	0,1	3,4	31,3	47,4	78,7	17,8
US Virgin Islands	48600	96,3	25,5	0,0	0,0	0,0	-21,8
Vanuatu	699	16,5	33,3	-19,4	24,1	4,7	45,5
Wallis and Futuna	3846	0,1	0,0	0,0	84,7	84,7	15,2
Large island economies (over 10 million population)							
Cuba	460	32,8	33,1	15,3	1,9	17,2	16,9
Madagascar	40	97,6	12,9	0,5	49,5	50,0	-60,5
Sri Lanka	379	67,1	4,2	15,0	5,2	20,2	8,5

Island entity	Population 000	Per capita income US\$	Life expectancy	Index of income and life expectancy	Population %(Penetration)	Use growth (2000-2007)
American Samoa	57,0	5800	76	1,368	-	0.0 %
Anguilla	13,0	7500	77	1,454	22.2 %	226.4 %
Antigua and Barbuda	80,0	9480	72	1,335	40.1 %	480.0 %
Aruba	99,0	21800	79	1,711	34.1 %	500.0 %
Bahamas	319,0	15100	66	1,214	30.7 %	686.3 %
Bahrain	716,0	14370	74	1,483	21.0 %	287.5 %
Barbados	269,0	17000	73	1,461	59.8 %	2,566.7 %
Bermuda	64,0	69900	78	1,882	65.0 %	68.0 %
British Virgin Islands	23,0	38500	77	1,733	17.8 %	n/a %
Canary Islands	1694,0	16566	78	1,608	-	-
Cape Verde	495,0	1720	71	0,979	5.9 %	262.5 %
Cayman Islands	44,0	32300	80	1,808	19.7 %	27.0 %
Comoros	588,0	560	62	0,510	2.9 %	1,233.3 %
Cook Islands	21,0	5000	72	1,198	19.2 %	0.0 %
Cyprus	826,0	16510	78	1,614	33.6 %	171.7 %
Dominica	71,0	3670	75	1,247	36.4 %	1,200.0 %
Dominican Republic	8768,0	2100	72	1,047	16.2 %	2,627.3 %
Falkland Islands	3,0	25000	78	1,705	69.4 %	n/a %
Faroe Islands	48,0	22000	79	1,715	66.3 %	1,000.0 %
Fiji	841,0	6000	70	1,178	08.1 %	833.3 %
French Polynesia	253,0	16070	76	1,555	20.6 %	587.5 %
Greenland	57,0	20000	50	0,772	66.3 %	113.5 %
Grenada	106,0	3750	65	0,937	18.8 %	363.4 %
Guadeloupe	453,0	7900	78	1,488	18.6 %	962.5 %
Guam	167,0	15000	79	1,621	46.5 %	1,480.0 %
Haiti	8407,0	400	53	0,162	7.1 %	9,900.0 %
Hawai	1263,0	40000	80	1,844	-	-
Iceland	292,0	37920	80	1,844	86.3 %	53.6 %
Jamaica	2645,0	3300	73	1,177	39.4 %	1,678.3 %
Kiribati	98,0	970	62	0,602	2.1 %	100.0 %
Maldives	321,0	2410	64	0,842	6.3 %	216.7 %
Malta	401,0	12050	79	1,594	33.0 %	218.0 %
Marshall Islands	61,0	2320	70	1,020	4.0 %	340.0 %
Martinique	436,0	14400	79	1,632	32.5 %	2,500.0 %
Mauritius	1234,0	4640	73	1,220	23.2 %	244.8 %
Mayotte	172,0	2600	62	0,772	-	n/a
Micronesia, Federated States	110,0	2300	70	1,011	12.7 %	600.0 %
Montserrat	9,0	3400	79	1,359	0.0 %	n/a %
Nauru	13,0	5000	63	0,933	2.6 %	0.0 %
Netherlands Antilles	181,0	16000	76	1,552	1.1 %	n/a %
New Caledonia	230,0	15000	74	1,485	31.2 %	216.7 %
New Zealand	4061,0	19990	79	1,680	074.9 %	285.5 %
Niue	2,0	3600	71	1,122	26.1 %	0.0 %
Northern Marianas	77,0	12500	76	1,509	11.9 %	0.0 %
Palau	20,0	6870	70	1,222	-	0.0 %
Papua New Guinea	5772,0	2600	65	0,883	2.8 %	25.9 %

Island entity	Population 000	Per capita income US\$	Life expectancy	Index of income and life expectancy	Population % (Penetration)	Use growth (2000-2007)
Reunion	788,0	6200	74	1,321	27.4 %	69.2 %
St Helena	8,0	2500	78	1,274	21.5 %	0.0 %
St Kitts and Nevis	47,0	6980	72	1,287	25.4 %	400.0 %
St Lucia	164,0	4180	74	1,239	32.4 %	1,733.3 %
St Pierre and Miquelon	7,0	7000	79	1,483	0.0 %	n/a %
St Vincent and Grenadines	118,0	3400	74	1,201	7.9 %	185.7 %
Samoa	184,0	1840	71	1,000	3.2 %	1,100.0%
Sao Tome and Principe	153,0	390	67	0,601	11.5 %	207.7 %
Seychelles	84,0	8190	72	1,306	24.7 %	250.0 %
Singapore	4240,0	24760	82	1,811	66.3 %	101.8 %
Solomon Islands	466,0	560	73	0,843	1.7 %	320.0%
Tokelau	1,0	1000	69	0,826	-	0.0 %
Tonga	102,0	1860	70	0,965	2.9 %	200.0%
Trinidad and Tobago	1301,0	8730	67	1,150	12.0 %	60.0 %
Turks and Caicos Islands	21,0	11500	75	1,451	0.0 %	n/a %
Tuvalu	12,0	1400	68	0,866	13.2 %	0.0 %
US Virgin Islands	113,0	14500	79	1,630	26.6 %	150.0 %
Vanuatu	207,0	1390	63	0,692	3.4 %	150.0 %
Wallis and Futuna	16,0	3800	74	1,236	5.9 %	0.0 %

Large island economies (over 10 million population)

Cuba	11383,0	3500	77	1,303	1.7 %	216.7 %
Madagascar	18113,0	290	57	0,233	0.5 %	233.3 %
Sri Lanka	19419,0	1010	73	0,966	1.4 %	130.5 %

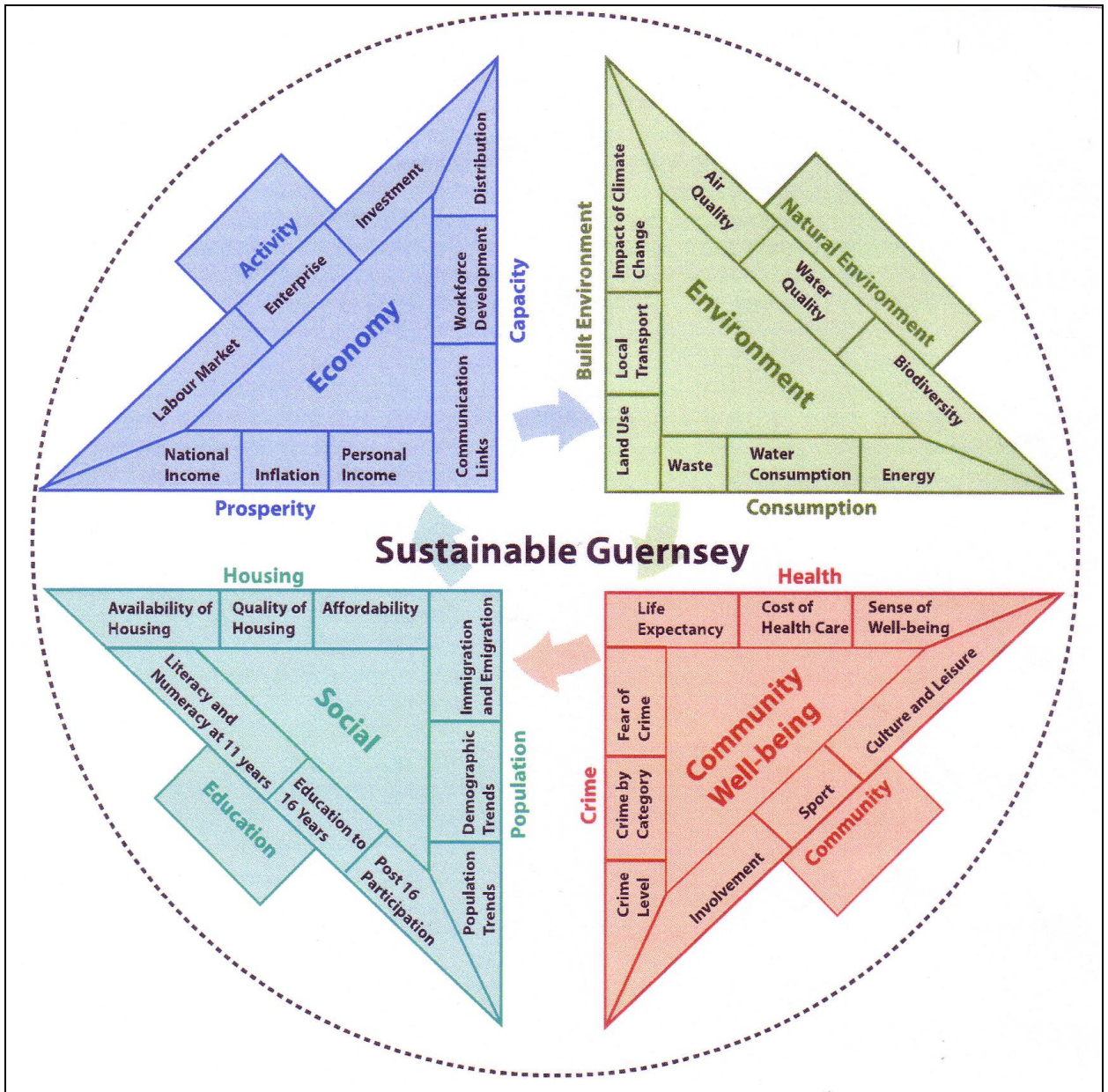
English Crown Dependencies

Guernsey (with Alderney)		44600	81		56.3 %	80.0 %
Jersey		57000	80		30.2 %	237.5 %
Isle of Man		35000	79		-	0.0 %

Melléklet 5.

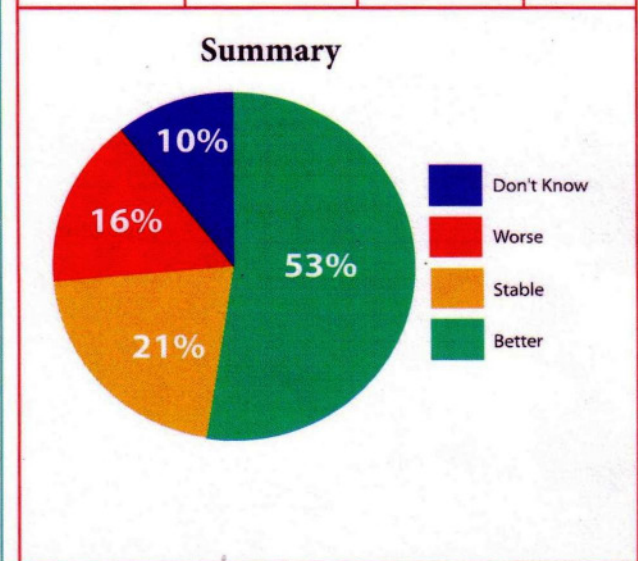
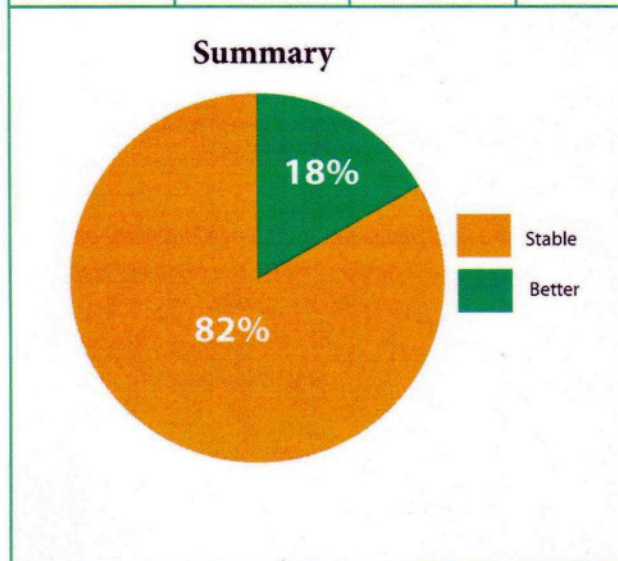
Fenntartható Guernsey – Mutatószámrendszer. Forrás: 2007 Sustainable Guernsey

– <http://www.gov.gg/ccm/navigation/government/online-reports/2007-reports/>

Social			
Section	Indicator	Gauge	Page No
Population	Population Trends		46
	Demographic Trends		48
	Immigration and Emigration		50
Housing	Availability of Housing		52
	Quality of Housing		54
	Affordability		56
Education	Literacy and Numeracy at 11 Years		58
	Education to 16 years		60
	Post 16 Participation		62

Community Well-being			
Section	Indicator	Gauge	Page No
Crime	Crime Level		66
	Crime by Category		68
	Fear of Crime		70
Health	Life Expectancy		72
	Cost of Health Care Comparisons		74
	Sense of Well-Being		76
Community	Involvement		78
	Sport		80
	Culture and Leisure		82

Economy			
Section	Indicator	Gauge	Page No
Prosperity	Growth Rate		8
	Inflation		10
	Personal Income		12
Activity	Labour Market		14
	Enterprise		16
	Investment		17
Capacity	Communication Links		18
	Workforce Development		20
	Distribution		22

Environment			
Section	Indicator	Gauge	Page No
Natural Environment	Air Quality		26
	Water Quality		28
	Biodiversity		30
Built Environment	Land Use		32
	Local Transport		34
	Impact of Climate Change		36
Consumption	Waste		38
	Water Consumption		40
	Energy		42

